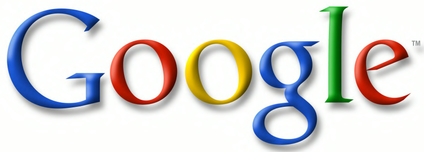

TITI LIVII

PATAVINI

TOMUS V.

TITI LIVII
PATAVINI
HISTORIARUM
AB URBE CONDITA
LIBRI QUI SUPERSUNT XXXV.

Recensuit J. N. LALLEMAND.

TOMUS V.

PARISIIS,

Typis BARBOU, viâ Mathurinensium.

MDCCLXXV.

TITI LIVII
PATAVINI
HISTORIARUM
AB URBE CONDITA
LIBRI QUI SUPERSUNT XXXV.

Recensuit J. N. LALLEMAND.

TOMUS V.

PARISIIS,
Typis BARBOU, viâ Mathurinensium.

MDCCLXXV.

EPITOME

LIBRI XXXI LIVIANI.

Belli adversùs Philippum Macedoniæ regem, quod intermissum erat, repetiti causæ referuntur hæ. Tempore Initiorum duo juvenes Acarnanes, qui non initiati erant, Athenas venerunt, & in sacrarium Cereris, cum aliis popularibus suis intraverunt. Ob hoc, tamquam nefas summum commisissent, ab Atheniensibus cæsi sunt. Acarnanes, mortibus suorum commoti, ad vindicandos illos auxilium a Philippo petierunt. Paucis mensibus post pacem Carthaginiensibus datam, quingentesimo quinquagesimo anno ab urbe condita, quum Atheniensium, qui obsidebantur a Philippo, legati auxilium a senatu

petiſſent, & ſenatus id cenſuiſſet ferendum, plebe, quòd tot bellorum continuus labor gravis erat, diſſentiente, tenuit auctoritas Patrum, ut ſociæ civitati ferri opem populus quoque juberet. Bellum id P. Sulpicio conſuli mandatum eſt; qui exercitu in Macedoniam ducto, equeſtribus prœliis cum Philippo proſperè pugnavit. Abydeni a Philippo obſeſſi, ad exemplum Saguntinorum, ſuos ſeque occiderunt. L. Furius prætor Gallos Inſubres rebellantes, & Amilcarem Pœnum, bellum in ea parte molientem, acie vicit. Amilcar eo bello occiſus eſt, & millia hominum triginta ſex. Præterea expeditiones Philippi regis, & Sulpicii conſulis, expugnationeſque urbium ab utroque factas, continet. Sulpicius conſul, adjuvantibus rege Attalo & Rhodiis, bellum gerebat. Triumphavit de Gallis L. Furius prætor.

T. LIVII PATAVINI

HISTORIARUM

AB URBE CONDITA

LIBER XXXI.

I. Me quoque juvat, velut ipſe in parte laboris ac periculi fuerim, ad finem belli Punici perveniſſe. Nam etſi profiteri auſum, perſcripturum res omnes Romanas, in partibus ſingulis tanti operis fatigari minimè conveniat; tamen quum in mentem venit, tres & ſexaginta annos (tot enim ſunt a primo Punico ad ſecundum bellum finitum) æque multa volumina occupaſſe mihi, quàm occuparint quadringenti octoginta ſeptem anni a condita urbe ad Appium Claudium conſulem, qui primus bellum Carthaginienſibus intulit; jam provideo animo, velut qui proximis littori vadis inducti mare pedibus ingrediuntur, quidquid progredior, in vaſtiorem me altitudinem, ac velut profundum invehi, & creſcere pene opus, quod prima quæque perficiendo minui videbatur. U.C. 551. a.C. 201.

U.c. 551 a.C. 201. Pacem Punicam bellum Macedonicum excepit; periculo haudquaquam comparandum, aut virtute ducis, aut militum robore: claritate regum antiquorum, vetustâque famâ gentis, & magnitudine imperii, quo multam quondam Europæ, majorem partem Asiæ obtinuerant armis, propè nobilius. *Bellum Macedonicum.* Ceterum cœptum bellum adversùs Philippum decem fermè antè annis, triennio priùs depositum erat, quum Ætoli & belli & pacis fuissent causæ. Vacuos deinde pace Punicâ jam Romanos, & infensos Philippo, quum ob infidam adversùs Ætolos aliosque regionis ejusdem socios pacem, tum ob auxilia cum pecunia nuper in Africam missa Annibali Pœnisque, preces Atheniensium, quos agro pervastato in urbem compulerat, excitaverunt ad renovandum bellum.

II. Sub idem ferè tempus & ab Attalo rege, & Rhodiis legati venerunt, nuntiantes, Asiæ quoque civitates sollicitari. His legationibus responsum est, curæ Asianam rem senatui fore. Consultatio de Macedonico bello integra ad consules, qui tunc in provinciis erant, rejecta est. *Legati in Ægyptum.* Interim ad Ptolemæum Ægypti regem legati tres missi, C. Claudius Nero, M. Æmilius Lepidus, P. Sempronius Tuditanus; ut & annuntiarent victum Annibalem Pœnosque, & gratias agerent regi, quòd in rebus dubiis, quum finitimi etiam socii Romanos desererent, in fide mansisset; & peterent, ut,

si coacti injuriis bellum adversùs Philippum suscepissent, pristinum animum erga populum Romanum conservaret. Eodem ferè tempore P. Ælius consul in Gallia, quum audisset a Boiis ante suum adventum incursiones in agros sociorum factas, duabus legionibus subitariis tumultûs ejus causâ scriptis, additisque ad eas quatuor cohortibus de exercitu suo, C. Oppium præfectum sociûm hac tumultuariâ manu per Umbriam (quam tribum Sappiniam vocant) agrum Boiorum invadere jussit: ipse eòdem, aperto itinere, per medios montes duxit. Oppius ingressus hostium fines, primò populationes satis prospere ac tutò fecit: delecto deinde ad castrum Mutilum satis idoneo loco, ad demetenda frumenta (jam enim maturæ erant segetes) profectus, neque explorato circà, nec stationibus satis firmis, quæ armatæ inermes atque operi intentos tutarentur, positis, improviso impetu Gallorum cum frumentatoribus est circumventus. Inde pavor fugaque etiam armatos cepit. Ad septem millia hominum palata per segetes sunt cæsa, inter quos ipse C. Oppius præfectus: ceteri in castra metu compulsi, inde sine certo duce consensu militari proximâ nocte, relictâ magnâ parte rerum suarum, ad consulem per saltus propè invios pervenere: qui, nisi quòd populatus est Boiorum fines, & cum Ingaunis Liguribus fœdus icit, nihil,

U.C. 551.
A.C. 201.

U.C.551. a.C.201. quod esset memorabile, aliud in provincia quum gessisset, Romam rediit.

III. Quum primùm senatum habuit, universis postulantibus, ne quam priùs rem, quàm de Philippo sociorumque querelis ageret; relatum extemplo est; decrevitque frequens senatus, ut P. Ælius consul, quem videretur ei, cum imperio mitteret, qui, classe acceptâ, quam ex Sicilia Cn. Octavius reduceret, in Macedoniam trajiceret. M. Valerius Lævinus proprætor missus, circa Vibonem duodequadraginta navibus ab Cn. Octavio acceptis, in Macedoniam transmisit. Ad quem quum M. Aurelius legatus venisset, edocuissetque eum, quantos exercitus, quantum navium numerum comparasset rex, & quemadmodum circa omnes non continentis modò urbes, sed etiam insulas, partim ipse adeundo, partim per legatos, conciret homines ad arma; majore conatu Romanis id capessendum bellum esse, ne, cunctantibus iis, auderet Philippus, quod Pyrrhus priùs ausus ex aliquantò minore regno esset: hæc eadem scribere Aurelium consulibus & senatui placuit.

Agri militibus Scipionis divisi. IV. Exitu hujus anni quum de agris veterum militum relatum esset, qui ductu atque auspicio P. Scipionis in Africa bellum perfecissent; decreverunt Patres, ut M. Junius prætor urbis, si ei videretur, decemviros agro Samniti Appuloque, quod ejus

publicum populi Romani esset, metiendo dividendoque crearet. Creati P. Servilius, Q. Cæcilius Metellus, C. & M. Servilii (Geminis ambobus cognomen erat) L. & A. Hostilii Catones, P. Villius Tappulus, M. Fulvius Flaccus, P. Ælius Pætus, Q. Flaminius. Per eos dies, P. Ælio consule comitia habente, creati consules P. Sulpicius Galba, C. Aurelius Cotta. Prætores exinde facti, Q. Minucius Rufus, L. Furius Purpureo, Q. Fulvius Gillo, Cn. Sergius Plancus. Ludi Romani scenici eo anno magnificè apparatéque facti ab ædilibus curulibus, L. Valerio Flacco & L. Quintio Flaminino: biduum instauratum est; frumentique vim ingentem, quod ex Africa P. Scipio miserat, quaternis æris populo cum summa fide & gratia diviserunt. Et plebeii ludi ter toti instaurati ab ædilibus plebis, L. Apustio Fullone & Q. Minucio Rufo, qui ex ædilitate prætor creatus erat: & Jovis epulum fuit ludorum causâ.

U.c. 551. a.C. 201.

V. Anno quingentesimo quinquagesimo secundo ab urbe condita, P. Sulpicio Galba, C. Aurelio consulibus, bellum cum rege Philippo initum est, paucis mensibus post pacem Carthaginiensibus datam. Omnium primùm eam rem Idibus Martiis, quo die tum consulatus inibatur, P. Sulpicius consul retulit; senatusque decrevit, uti consules majoribus hostiis rem divinam facerent, quibus diis ipsis videretur, cum precatione ea:

U.c. 552. a.C. 200. P. Sulpicio II. C. Aurelio Coss. *De bello adversùs Philippum ineundo consilia.*

U.c.552 a.C.200. *Quam rem senatus populusque Romanus de republica deque ineundo novo bello in animo haberet, ea res uti populo Romano, sociisque ac nomini Latino, bene ac feliciter eveniret*: secundùm rem divinam precationemque, ut de republica deque provinciis senatum consulerent. Per eos dies opportunè irritandis ad bellum animis, & litteræ a M. Aurelio legato, & M. Valerio Lævino proprætore allatæ; & Atheniensium nova legatio venit, quæ regem appropinquare finibus suis nuntiaret; brevique, non agros modò, sed urbem etiam in ditione ejus futuram, nisi quid in Romanis auxilii foret. Quum pronuntiassent consules, rem divinam ritè perfectam esse, & precationem admisisse deos aruspices respondere, lætaque exta fuisse, & prolationem finium, victoriamque, & triumphum portendi, tum litteræ Valerii Aureliique lectæ, & legati Atheniensium auditi. Senatûs inde consultum factum est, ut sociis gratiæ agerentur, quòd diu sollicitati, ne obsidionis quidem metu fide decessissent: de auxilio mittendo tum respondere placere, quum consules provincias sortiti essent; atque is consul, cui Macedonia provincia evenisset, ad populum tulisset, ut Philippo regi Macedonum indiceretur bellum.

VI. P. Sulpicio provincia Macedonia sorte evenit, isque rogationem promulgavit, *Vellent, juberent Philippo regi Macedo-*

...busque, qui sub regno ejus essent, ob injurias armaque illata sociis populi Romani, bellum indici : alteri consulum Aurelio Italia provincia obtigit. Prætores exinde sortiti sunt, Cn. Sergius Plancus urbanam, Q. Fulvius Gillo Siciliam, Q. Minucius Rufus Bruttios, L. Furius Purpureo Galliam. Rogatio de bello Macedonico primis comitiis ab omnibus ferme centuriis antiquata est : id quum fessi diuturnitate & gravitate belli suâ sponte homines tædio laborum periculorumque fecerant, tum Q. Bæbius tribunus plebis, viam antiquam criminandi Patres ingressus, incusaverat bella ex bellis seri, ne pace umquam frui plebs posset. Ægrè eam rem passi Patres, laceratusque probris in senatu tribunus plebis : & consulem pro se quisque hortari, ut de integro comitia rogationi ferendæ ediceret, castigaretque segnitiem populi, atque doceret, quanto damno dedecorique dilatio ea belli futura esset.

U.c. 552. a.C. 200.

Rogationem de bello populus antiquat.

VII. Consul in campo Martio comitiis priusquam centurias in suffragium mitteret, concione advocatâ, *Ignorare*, inquit, *videmini mihi, Quirites, non, utrum bellum an pacem habeatis, vos consuli (neque enim liberum id vobis permittit Philippus, qui terrâ marique ingens bellum molitur) sed utrum in Macedoniam legiones transportetis, an hostem in Italiam accipiatis. Hoc quantum intersit, si umquam antè aliàs, Punico certè proximo*

Castigat populum Consul.

bello experti estis. Quis enim dubitat, quin,
U.c.552. a. C.200. *si Saguntinis obsessis fidemque nostram implorantibus impigrè tulissemus opem, sicut patres nostri Mamertinis tulerant, totum in Hispaniam aversuri bellum fuerimus, quod cunctando cum summa clade nostra in Italiam accepimus? Ne illud quidem dubium est, quin hunc ipsum Philippum, pactum jam per legatos litterasque cum Annibale in Italiam trajicere, misso cum classe Lævino, qui ultro ei bellum inferret, in Macedonia continuerimus. Et quod tunc fecimus, quum hostem Annibalem in Italia haberemus, id nunc, pulso Italiâ Annibale, devictis Carthaginiensibus, cunctamur facere? Patiamur expugnandis Athenis, sicut Sagunto expugnando Annibalem passi sumus, segnitiem nostram experiri regem: non quinto inde mense, quemadmodum ab Sagunto Annibal, sed quinto inde die, quàm ab Corintho solverit naves, in Italiam perveniet. Ne æquaveritis Annibali Philippum, ne Carthaginiensibus Macedonas; Pyrrho certè æquabitis. Pyrrho dico! Quantum vel vir viro, vel gens genti præstat? Minima accessio semper Epirus regno Macedoniæ fuit, & hodie est. Peloponnesum totam in ditione Philippus habet, Argosque ipsos, non vetere famâ magis, quàm morte Pyrrhi nobilitatos. Nostra nunc compara: quantò magis florentem Italiam, quantò magis integras res, salvis ducibus, salvis tot exercitibus, quos Punicum postea bellum absumpsit,*

aggressus Pyrrhus, tamen concussit, & victor propè ad ipsam urbem Romam venit, nec Tarentini modò oraque illa Italiæ, quam majorem Græciam vocant, ut linguam, ut nomen secutos crederes, sed Lucanus, & Bruttius, & Samnis a nobis defecerunt. Hæc vos, si Philippus in Italiam transmiserit, quietura aut mansura in fide creditis? Manserunt enim Punico postea bello. Numquam isti populi, nisi quum deerit, ad quem descis- cant, a nobis non deficient. Si piguisset vos in Africam trajicere, hodie in Italia Annibalem & Carthaginienses hostes haberetis. Macedonia potiùs, quàm Italia, bellum habeat: hostium urbes agrique ferro atque igni vastentur. Experti jam sumus foris nobis, quàm domi, feliciora potentioraque arma esse. Ite in suffragium bene juvantibus diis; & quæ Patres censuerunt, vos jubete. Hujus vobis sententiæ non consul modò auctor est, sed etiam dii immortales, qui mihi sacrificanti precantique, ut hoc bellum mihi, senatui, vobisque, & sociis ac nomini Latino, classibus exercitibusque nostris bene ac feliciter eveniret, læta omnia prosperaque portendêre.

U. c. 552. a. C. 200.

VIII. Ab hac oratione in suffragium missi, uti rogarat, bellum jusserunt. Supplicatio inde a consulibus in triduum ex senatusconsulto indicta est, obsecratique circa omnia pulvinaria dii, ut quod bellum cum Philippo populus jussisset, id bene ac feliciter eveniret; consultique feciales.

Populus bellum jubet. Supplicatio indicta, ob bellum decretum. Consulti feciales.

A vj

U.c.552. a.C.200. ab consule Sulpicio, bellum, quod indiceretur regi Philippo, utrum ipsi utique nuntiari juberent; an satis esset, in finibus regni quod proximum præsidium esset, eò nuntiari: feciales decreverunt, utrum eorum fecisset, rectè facturum. Consuli a Patribus permissum, ut, quem videretur ex iis, qui extra senatum essent, legatum mitteret ad bellum regi indicendum. Tum *Exercitus.* de exercitibus consulum prætorumque actum: consules binas legiones scribere jussi; veteres dimittere exercitus. Sulpicio, cui novum ac magni nominis bellum decretum erat, permissum, ut de exercitu, quem P. Scipio ex Africa deportasset, voluntarios, quos posset, duceret; invitum ne quem militem veterem ducendi jus esset. Prætoribus L. Furio Purpureoni & Q. Minucio Rufo quina millia sociûm Latini nominis consul daret; quibus præsidiis alter Galliam, alter Bruttios provinciam obtineret. Q. Fulvius Gillo & ipse jussus ex eo exercitu, quem P. Ælius consul habuisset, ut quisque minimè multa stipendia haberet, legere, donec & ipse quinque millia sociûm ac nominis Latini effecisset: id præsidio Siciliæ provinciæ esset. M. Valerio Faltoni, qui prætor priore anno Campaniam provinciam habuerat, prorogatum in annum imperium est; uti proprætor in Sardiniam trajiceret, atque de exercitu, qui ibi esset, quinque millia

ſociûm nominis Latini, qui eorum minimè multa ſtipendia haberet, legeret. Et conſules duas urbanas legiones ſcribere juſſi; quæ, ſi quò res poſceret, multis in Italia contactis gentibus Punici belli ſocietate, irâque inde tumentibus, mitterentur. Sex legionibus Romanis eo anno uſura reſpublica erat. U. c. 552. a. C. 200. Legiones 6.

IX. In ipſo apparatu belli legati ab rege Ptolemæo venerunt, qui nuntiarunt, *Athenienſes adversùs Philippum petiſſe ab rege auxilium: ceterum, etſi communes ſocii ſint, tamen, niſi ex auctoritate populi Romani, neque claſſem, neque exercitum defendendi aut oppugnandi cujuſquam causâ regem in Græciam miſſurum eſſe. Vel quieturum eum in regno, ſi populo Romano ſocios defendere liceat; vel Romanos quieſcere, ſi malint, paſſurum, atque ipſum auxilia, quæ facilè adversùs Philippum tueri Athenas poſſent, miſſurum.* Gratiæ regi ab ſenatu actæ, reſponſumque, *Tutari ſocios populo Romano in animo eſſe: ſi quâ re ad id bellum opus ſit, indicaturos regi; regnique ejus opes ſcire ſubſidia firma ac fidelia ſuæ reipublicæ eſſe.* Munera deinde legatis in ſingulos quinûm millium æris ex ſenatuſconſulto miſſa. Quum delectum conſules haberent, pararentque, quæ ad bellum opus eſſent; civitas religioſa, in principiis maximè novorum bellorum, ſupplicationibus habitis jam, & obſecratione circa omnia pulvinaria factâ, Legati Ptolemæi.

U.c. 552 a.C. 200.

ne quid prætermitteretur, quod aliquando factum esset, ludos Jovi donumque vovere consulem, cui provincia Macedonia evenisset, jussit. Moram voto publico Licinius pontifex maximus attulit, qui negavit *ex incerta pecunia vovere debere, si ea pecunia non posset in bellum usui esse. Reponi statim debere, nec cum alia pecunia misceri: quod nisi factum esset, votum rite solvi non posse.* Quamquam & res, & auctor movebat; tamen ad collegium pontificum referre consul jussus, si posset rectè votum incertæ pecuniæ suscipi: posse, rectiusque etiam esse, pontifices decreverunt. Vovit in eadem verba consul, præeunte maximo pontifice, quibus antea quinquennalia vota suscipi solita erant; præterquam quòd tantâ pecuniâ, quantam tum, quum solveretur, senatus censuisset, ludos donaque facturum vovit. Toties antè ludi Magni de certa pecunia voti erant; ii primi de incerta.

Gallicus tumultus, auctore Amilcare

X. Omnium animis in bellum Macedonicum versis, repentè nihil minùs eo tempore timentibus, Gallici tumultûs fama exorta est. Insubres, Cenomanique, & Boii, excitis Salyis, Ilvatibusque, & ceteris Ligustinis populis, Amilcare Pœno duce, qui in iis locis de Asdrubalis exercitu substiterat, Placentiam invaserant; &, direptâ urbe, ac per iram magna ex parte incensâ, vix duobus millibus hominum in-

ter incendia ruinasque relictis, trajecto Pado ad Cremonam diripiendam pergunt. Vicinæ urbis audita clades spatium colonis dedit ad claudendas portas, præsidiaque per muros disponenda, ut obsiderentur tamen priùs, quàm expugnarentur, nuntiosque mitterent ad prætorem Romanum. L. Furius Purpureo tum provinciæ præerat : cetero ex senatusconsulto exercitu dimisso, præter quinque millia sociûm ac Latini nominis, cum iis copiis in proxima regione provinciæ circa Ariminum substiterat. Is tum senatui scripsit, quo in tumultu provincia esset. *Duarum coloniarum, quæ ingentem illam tempestatem Punici belli subterfugissent, alteram captam ac direptam ab hostibus, alteram oppugnari. Nec in exercitu suo satis præsidii colonis laborantibus fore, nisi quinque millia sociûm quadraginta millibus hostium, (tot enim in armis esse) trucidanda objicere velit, & tantâ suâ clade jam inflatos excidio coloniæ Romanæ augere hostium animos.*

U.c. 552.
a.C. 200.

XI. His litteris recitatis decreverunt, ut C. Aurelius consul exercitum, cui in Etruriam ad conveniendum diem edixerat, Arimini eâdem die adesse juberet, & aut ipse, si per commodum reipublicæ posset, ad opprimendum Gallicum tumultum proficisceretur ; aut L. Furio prætori scriberet, ut, quum ad eum legiones ex Etruria venissent, missis in vicem earum quin-

U.c.552. a.C.200. que millibus sociorum, qui interim Etruriæ præsidio essent, proficisceretur ipse ad coloniam liberandam obsidione. Legatos item mittendos in Africam censuerunt, eosdem Carthaginem, eosdem in Numidiam ad Masinissam. Carthaginem, ut nuntiarent, *Civem eorum Amilcarem relictum in Gallia, haud satis scire ex Asdrubalis priùs, an ex Magonis postea exercitu, bellum contra fœdus facere: exercitus Gallorum Ligurumque excivisse ad arma contra populum Romanum. Eum, si pax placeret, revocandum illis, & dedendum populo Romano esse.* Simul nuntiare jussi, *perfugas sibi non omnes redditos esse: ac magnam partem eorum palam Carthagini obversari dici; quos comprehendi conquirique debere, ut sibi ex fœdere restituantur.* Hæc ad Carthaginienses mandata. Masinissæ gratulari jussi, *Quòd non patrium modò recuperasset regnum, sed, parte florentissimâ Syphacis finium adjectâ, etiam auxisset.* Nuntiare præterea jussi, *Bellum cum rege Philippo susceptum, quòd Carthaginienses auxiliis juvisset, injuriasque inferendo sociis populi Romani, flagrante bello Italiâ, coëgisset classes exercitusque in Græciam mitti; & distinendo copias, causa in primis fuisset seriùs in Africam trajiciendi. Petere, ut ad id bellum mitteret auxilia Numidarum equitum.* Dona ampla data, quæ ferrent regi, vasa aurea argenteaque, toga purpurea, & palmata tunica cum eburneo

Legati Carthaginem missi.

Iidem ad Masinissam.

Scipione, & toga prætexta cum curuli sella; jussique polliceri, si quid ei ad firmandum augendumque regnum opus esse judicasset, enixè id populum Romanum merito ejus præstaturum. Verminæ quoque Syphacis filii legati per eos dies senatum adierunt, excusantes errorem adolescentiamque, & culpam omnem in fraudem Carthaginiensium avertentes. *Et Masinissam Romanis ex hoste amicum factum. Verminam quoque annixurum, ne officiis in populum Romanum aut a Masinissa, aut ab ullo alio vincatur. Petere, ut rex, sociusque, & amicus ab senatu appellaretur.* Responsum legatis est, *Et patrem ejus Syphacem sine causa ex socio & amico hostem repentè populi Romani factum; & eum ipsum rudimentum adolescentiæ bello lacessentem Romanos posuisse. Itaque pacem illi priùs petendam a populo Romano esse, quàm ut rex, sociusque, & amicus appelletur. Nominis ejus honorem pro magnis erga se regum meritis dare populum Romanum consuesse. Legatos Romanos in Africa fore: quibus mandaturum senatum, ut Verminæ pacis dent leges, liberum arbitrium ejus populo Romano permittenti. Si quid ad eas addi, demi, mutarive vellet, rursus ab senatu ei postulandum fore.* Legati cum iis mandatis in Africam missi, C. Terentius Varro, Sp. Lucretius, Cn. Octavius: quinqueremes singulis datæ.

U.c. 552. a.C. 200.

Verminæ Syphacis filii legati.

XII. Litteræ deinde in senatu recitatæ

U.c.552. a.C.200.

Sublata pecunia e fano Proserp.

sunt Q. Minucii prætoris, cui Bruttii provincia erat: *Pecuniam Locris ex Proserpinæ thesauris nocte clam sublatam; nec, ad quos pertineat facinus, vestigia ulla extare.* Indignè passus senatus non cessari ab sacrilegiis, & ne Pleminium quidem, tam clarum recensque noxæ simul ac pœnæ exemplum, homines deterrere. C. Aurelio consuli negotium datum, ut ad prætorem in Bruttios scriberet: *Senatui placere, quæstionem de expilatis thesauris eodem exemplo haberi, quo M. Pomponius prætor triennio antè habuisset. Quæ inventa pecunia esset, reponi: si quò minus inventum foret, expleri: ac piacularia, si videretur, sicut antè pontifices censuissent, fieri causâ expiandæ violationis ejus templi.* Prodigia etiam sub idem tempus pluribus locis nuntiata acciderunt. In Lucanis cœlum arsisse afferebant. Priverni sereno per diem totum rubrum solem fuisse. Lanuvii templo Sospitæ Junonis nocte strepitum ingentem exortum. Jam animalium obscœni fœtus pluribus locis nuntiabantur: in Sabinis incertus infans natus, masculus an femina esset: alter sexdecim jam annorum item ambiguo sexu inventus: Frusinone agnus cum suillo capite, Sinuessæ porcus cum capite humano natus: in Lucanis in agro publico equuleus cum quinque pedibus. Fœda omnia & deformia, errantisque in alienos fœtus naturæ visa. Ante omnia abominati semi-

Prodigia.

mares, jussique in mare extemplo deportari; sicut proximè C. Claudio, M. Livio consulibus, deportatus similis prodigii foetus erat. Nihilò minùs decemviros adire libros de portento eo jusserunt. Decemviri ex libris res divinas easdem, quæ proximè secundùm id prodigium factæ essent, imperarunt: carmen præterea ab ter novenis virginibus cani per urbem jusserunt, donumque Junoni Reginæ ferri. Ea uti fierent, C. Aurelius consul ex decemvirorum responso curavit. Carmen, sicut patrum memoriâ Livius, ita tum condidit P. Licinius Tegula. U.c.552. a.C.200.

XIII. Expiatis omnibus religionibus (nam etiam Locris sacrilegium pervestigatum a Q. Minucio erat, pecuniaque ex bonis noxiorum in thesauros reposita) quum consules in provincias proficisci vellent; privati frequentes, quibus ex pecunia, quam M. Valerio, M. Claudio consulibus mutuam dederant, tertia pensio debebatur eo anno, adierunt senatum, quia consules, quum ad novum bellum, quod magnâ classe magnisque exercitibus gerendum esset, vix ærarium sufficeret, negaverant esse, unde iis in præsentia solveretur. Senatus querentes eos non sustinuit, *Si in Punicum bellum pecuniâ datâ, in Macedonicum quoque bellum uti respublica vellet, aliis ex aliis orientibus bellis, quid aliud quàm publicatam, pro beneficio, tamquam ob noxam,*

Reddita Proserpinæ pecunia.

Pro pecunia privatis agri assignati.

U.c. 552. a.C. 200. *suam pecuniam fore?* Quum & privati æquum postularent, nec tamen solvendo ære alieno respublica esset, quod medium inter æquum & utile erat, decreverunt, *Ut, quoniam magna pars eorum agros vulgò venales esse diceret, & sibimet emptis opus esse; agri publici, qui intra quinquagesimum lapidem esset, copia iis fieret. Consules agrum æstimaturos, & in jugera asses vectigales, testandi causâ publicum agrum esse, imposituros; ut, si quis, quum solvere posset populus, pecuniam habere, quàm agrum mallet, restitueret agrum populo.* Læti eam conditionem privati accepere. Trientius Tabuliusque is ager, quia pro tertia parte pecuniæ datus erat, appellatus.

Sulpicius Cos. it in Maced. XIV. Tum P. Sulpicius, secundùm vota in Capitolio nuncupata, paludatus cum lictoribus profectus ab urbe, Brundisium venit; & veteribus militibus voluntariis ex Africano exercitu in legiones descriptis, navibusque ex classe consulis Cornelii lectis, alterâ die, quàm a Brundisio solvit, in Macedoniam trajecit. Ibi ei præstò fuere Atheniensium legati, orantes, ut se obsidione eximeret. *Athenæ a Maced. obsessa.* Missus extemplo Athenas est C. Claudius Centho, cum viginti longis navibus, & militum copiis: neque enim ipse rex Athenas obsidebat: eo maximè tempore Abydum oppugnabat, jam cum Rhodiis & Attalo navalibus certaminibus, neutro feliciter prœlio, vires ex-

pertus. Sed animos ei faciebat, præter ferociam insitam, fœdus ictum cum Antiocho Syriæ rege, divisæque jam cum eo Ægypti opes, cui, morte auditâ Ptolemæi regis, ambo imminebant. Contraxerant autem sibi cum Philippo bellum Athenienses haudquaquam dignâ causâ; dum ex vetere fortuna nihil præter animos servant. Acarnanes duo juvenes per Initiorum dies, non initiati, templum Cereris, imprudentes religionis, cum cetera turba ingressi sunt. Facilè eos sermo prodidit, absurdè quædam percunctantes; deductique ad antistites templi, quum palam esset per errorem ingressos, tamquam ob infandum scelus, interfecti sunt. Id tam fœdè atque hostiliter factum gens Acarnanum ad Philippum detulit; impetravitque ab eo, ut, datis Macedonum auxiliis, bellum se inferre Atheniensibus pateretur. Hic exercitus, primò terram Atticam ferro ignique depopulatus, cum omnis generis præda in Acarnaniam rediit; & irritatio animorum ea prima fuit: postea justum bellum decretis civitatis ultro indicendo factum. Attalus enim rex Rhodiique, persecuti cedentem in Macedoniam Philippum, quum Æginam venissent; rex Piræeum, renovandæ firmandæque cum Atheniensibus societatis causâ, trajecit. Civitas omnis obviàm effusa cum conjugibus ac liberis, sacerdotes cum insignibus suis intrantem urbem, ac

U.c.552. a.C.200.

Causa belli Atheniensis inter & Philippum.

Attalus Athenis.

dii propè ipsi exciti sedibus suis, excepe-
U.c.552. runt.
a.C.200.

XV. In concionem extemplo populus vocatus, ut rex, quæ vellet, coràm ageret: deinde ex dignitate magis visum, scribere eum, de quibus videretur, quàm præsentem aut referendis suis in civitatem beneficiis erubescere, aut significationibus acclamationibusque multitudinis, assentatione immodicâ pudorem onerantis. In litteris autem, quæ missæ in concionem recitatæque sunt, commemoratio erat beneficiorum primùm in civitatem sociam, deinde rerum, quas adversùs Philippum gessisset; ad postremum adhortatio; *Capessendum bellum, dum se, dum Rhodios, tum quidem, dum etiam Romanos haberent. Nequidquam postea, si tum cessassent, prætermissam occasionem quæsituros.* Rhodii deinde legati auditi sunt; quorum recens erat beneficium, quòd naves longas quatuor Atheniensium, captas nuper a Macedonibus recuperatasque, remiserant. Itaque ingenti consensu bellum adversùs Philippum decretum. Honores regi primùm Attalo immodici, deinde & Rhodiis habiti: tum primùm mentio illata de tribu, quam Attalida appellarent, ad decem veteres tribus addenda; & Rhodiorum populus coronâ aureâ virtutis gratiâ donatus, civitasque Rhodiis data, quemadmodum Rhodii priùs Atheniensibus dederant. Secun-

Decernunt Athenienses bellum in Philippum.

dum hæc, rex Attalus Æginam ad classem se recepit. Rhodii Ciam ab Ægina, inde per insulas Rhodum navigarunt; omnibus, præter Andrum, Parumque, & Cythnum, quæ præsidiis Macedonum tenebantur, in societatem acceptis. Attalum Æginæ, missi in Ætoliam nuntii, exspectatique inde legati, aliquamdiu nihil agentem tenuere: & neque illos excire ad arma potuit, gaudentes utcumque compositâ cum Philippo pace; & ipse Rhodiique, si institissent tunc Philippo, egregium liberatæ per se Græciæ titulum habere potuissent: patiendo rursus eum in Hellespontum trajicere, occupantemque Græciæ opportuna loca vires colligere, bellum aluêre, gloriamque ejus gesti perfectique Romanis concessere. U.c.552. a.C.200.

XVI. Philippus magis regio animo est usus; qui quum Attalum Rhodiosque hostes non sustinuisset, ne Romano quidem, quod imminebat, bello territus, Philocle quodam ex præfectis suis cum duobus millibus peditum, equitibus ducentis ad populandos Atheniensium agros misso, classe traditâ Heraclidi, ut Maroneam peteret, ipse terrâ eódem cum expeditis duobus millibus peditum, equitibus ducentis pergit. Et Maroneam quidem primo impetu expugnavit: Ænum inde cum magno labore, postremò proditione Ganymedis præfecti Ptolemæi, cepit: deinceps alia

U.C. 552. a.C. 200.

castella, Cypsela, & Doriscon, & Serrheum, occupat: inde progressus ad Chersonesum, Elæunta & Alopeconnesum, tradentibus ipsis, recepit. Callipolis quoque & Madytos dedita, & castella quædam ignobilia. Abydeni, ne legatis quidem admissis, regi portas clauserunt: ea oppugnatio diu Philippum tenuit; eripique ex obsidione, ni cessatum ab Attalo & Rhodiis foret, potuerunt. Attalus trecentos tantùm milites in præsidium, Rhodii quadriremem unam ex classe, quum ad Tenedum staret, miserunt: eódem postea, quum jam vix sustinerent obsidionem, & ipse Attalus quum trajecisset, spem tantùm auxilii ex propinquo ostendit; neque terrâ, neque mari adjutis sociis.

Philippus Abydum obsidet.

XVII. Abydeni primò, tormentis per muros dispositis, non terrâ modò adeuntes aditu arcebant, sed navium quoque stationem infestam hosti faciebant: postea, quum & muri pars strata ruinis, & ad interiorem raptim oppositum murum cuniculis jam perventum esset, legatos ad regem de conditionibus tradendæ urbis miserunt. Paciscebantur autem, ut Rhodiam quadriremem cum sociis navalibus, Attalique præsidium emitti liceret; atque ipsis urbe excedere cum singulis vestimentis. Quibus quum Philippus nihil pacati, nisi omnia permittentibus, respondisset; adeo renuntiata hæc legatio ab indignatione simul

Abydenorum rabies.

simul ac desperatione iram accendit, ut, ad Saguntinam rabiem versi, matronas omnes in templo Dianæ, pueros ingenuos, virginesque, infantes etiam cum suis nutricibus, in gymnasium includi juberent: aurum & argentum in forum deferri, vestem pretiosam in naves Rhodiam Cyzicenamque, quæ in portu erant, congeri: sacerdotes victimasque adduci, & altaria in medio poni: ibi delecti primùm, qui, ubi cæsam aciem suorum, pro diruto muro pugnantem, vidissent, extemplo conjuges liberosque interficerent; aurum, argentum, vestemque, quæ in navibus esset, in mare dejicerent; tectis publicis privatisque, quàm plurimis locis possent, ignes subjicerent; &, se facinus perpetraturos, præeuntibus exsecrabile carmen sacerdotibus, jurejurando adacti: tum militaris ætas jurare, neminem vivum, nisi victorem, acie excessurum. Hi, memores deorum, adeo pertinaciter pugnaverunt, ut, quum nox prœlium diremptura esset, rex prior, territus rabie eorum, pugnâ abstiterit. Principes, quibus atrocior pars facinoris delegata erat, quum paucos & confectos vulneribus ac lassitudine superesse prœlio cernerent, luce primâ sacerdotes cum infulis ad urbem dedendam Philippo mittunt.

U.c. 552. a.C. 200.

Urbs deditur a principibus.

XVIII. Ante deditionem ex iis legatis Romanis, qui Alexandriam missi erant,

U.c.552. a.C.200. M. Æmilius trium consensu minimus natu, auditâ obsidione Abydenorum, ad Philippum venit: qui, questus Attalo Rhodiisque arma illata, & quòd tum maximè Abydum oppugnaret, quum rex ab Attalo & Rhodiis ultro se bello lacessitum diceret, *Num Abydeni quoque*, inquit, *ultro tibi intulerunt arma?* Insueto vera audire ferocior oratio visa est, quàm quæ habenda apud regem esset. *Ætas*, inquit, *& forma, & super omnia Romanum nomen te ferociorem facit. Ego autem primùm velim, vos fœderum memores servare mecum pacem. Si bello lacesseritis, mihi quoque in animo est facere, ut regnum Macedonum nomenque, haud minùs quàm Romanum, nobile bello sentiatis.* Ita dimisso legato, Philippus auro argentoque, quæ coacervata erant, accepto, hominum prædam omnem amisit: tanta enim rabies multitudinem invasit, ut repentè, proditos rati qui pugnantes mortem occubuissent, perjuriumque aliis alii exprobrantes, & sacerdotibus maximè, qui, quos ad mortem devovissent, eorum deditionem vivorum hosti fecissent, repentè omnes ad cædem conjugum liberorumque discurrerent, seque ipsi per omnes vias lethi interficerent. Obstupefactus eo furore rex, suppressit impetum militum; &, *Triduum se ad moriendum Abydenis dare*, dixit. Quo spatio plura facinora in se victi ediderunt, quàm infesti edidissent victo-

Abydeni se ipsi trucidant.

res; nec, nisi quem vincula aut alia necessitas mori prohibuit, quisquam vivus in potestatem venit. Philippus, imposito Abydi præsidio, in regnum rediit. Quum, velut Sagunti excidium Annibali, sic Philippo Abydenorum clades ad Romanum bellum animos fecisset, nuntii occurrerunt, consulem jam in Epiro esse, & Apolloniam terrestres copias, navales Corcyram in hiberna deduxisse. U.c.552. a. C.200.

XIX. Inter hæc legatis, qui in Africam missi erant de Amilcare Gallici exercitûs duce, responsum a Carthaginiensibus est, nihil ultrà se facere posse, quàm ut exsilio eum multarent, bonaque ejus publicarent. Perfugas & fugitivos, quos inquirendo vestigare potuerint, reddidisse; & de ea re missuros legatos Romam, qui senatui satisfacerent. Ducenta millia modiûm tritici Romam, ducenta ad exercitum in Macedoniam miserunt. Inde in Numidiam ad reges profecti legati: dona data Masinissæ, mandataque edita. Equites mille Numidæ (quum duo millia daret) accepti; ipse in naves imponendos curavit; & cum ducentis millibus modiûm tritici, ducentis hordei, in Macedoniam misit. Tertia legatio ad Verminam erat. Is, ad primos fines regni legatis obviàm progressus, ut scriberent ipsi, quas vellent, pacis conditiones permisit. *Omnem pacem bonam justamque fore sibi cum populo Romano*. Datæ *Legati Rom. in Africa.*

U.C. 552. a.C. 200. terâ parte duarum legionum equites, alterâ sociorum equitatum in cornua hostium emittat, nec circumire eos aciem patiatur; simul & ipse, ut extenuatam mediam deductis cornibus aciem Gallorum vidit, signa inferre confertos milites, & perrumpere ordines jubet. Et cornua ab equitibus, & medii a pedite pulsi; ac repentè, quum omni parte cæde ingenti sternerentur, Galli terga vertunt, fugâque effusâ repetunt castra: fugientes persecutus eques, mox & legiones insecutæ in castra impetum fecerunt. Minus sex millia hominum inde effugerunt: cæsa aut capta supra quinque & triginta millia cum signis militaribus septuaginta, carpentis Gallicis, multâ prædâ oneratis, plus ducentis. Amilcar dux Pœnus eo prœlio cecidit, & tres imperatores nobiles Gallorum. Placentini captivi ad duo millia liberorum capitum redditi colonis.

XXII. Magna victoria lætaque Romæ fuit. Litteris allatis, supplicatio in triduum decreta est. Romanorum sociorumque ad duo millia eo prœlio ceciderunt; plurimi dextræ alæ, in quam primo impetu vis ingens hostium illata est. Quamquam per prætorem propè debellatum erat, consul quoque C. Aurelius, perfectis, quæ Romæ agenda fuerant, profectus in Galliam, victorem exercitum a prætore accepit. Consul alter, quum autumno ferme exacto in

provinciam venisset, circa Apolloniam hibernabat: ab classe, quæ Corcyræ subducta erat, C. Claudius triremesque Romanæ (sicut antè dictum est) Athenas missæ, quum Piræeum pervenissent, despondentibus jam animos sociis spem ingentem attulerant: nam & terrestres ab Corintho, quæ per Megaram incursiones in agros fieri solitæ erant, non fiebant; & prædonum a Chalcide naves, quæ non mare solùm infestum, sed etiam omnes maritimos agros Atheniensibus fecerant, non modò Sunium superare, sed nec extra fretum Euripi committere aperto mari se audebant. Supervenerunt his tres Rhodiæ quadriremes, & erant Atticæ tres apertæ naves, ad tuendos maritimos agros comparatæ. Hac classe si urbs agrique Atheniensium defenderentur, satis in præsentia existimanti Claudio esse, majoris etiam rei fortuna oblata est.

U. c. 552. a. C. 200. Res Græciæ. Athenæ defensæ.

XXIII. Exsules ab Chalcide, regiorum injuriis pulsi, attulerunt, occupari Chalcidem sine certamine ullo posse: nam & Macedonas, quia nullus in propinquo sit hostium metus, vagari passim, & oppidanos, præsidio Macedonum fretos, custodiam urbis negligere. His auctoribus profectus, quamquam Sunium ita maturè pervenerat, ut inde provehi ad primas angustias Eubœæ posset; ne superato promontorio conspiceretur, classem in statione

Chalcidem occupant Romani.

U.c.552. a.C.200. usque ad noctem tenuit. Primis tenebris movit; & tranquillo pervectus Chalcidem, paulò ante lucem, quà infrequentissima urbis sunt, paucis militibus turrim proximam murumque circà scalis cepit, alibi sopitis custodibus, alibi nullo custodiente: progressi inde ad frequentia ædificiis loca, custodibus interfectis, refractâque portâ, ceteram multitudinem armatorum acceperunt. Inde in totam urbem discursum est; aucto etiam tumultu, quòd circa forum ignis tectis injectus erat. Conflagrarunt & horrea regia, & armamentarium cum ingenti apparatu machinarum tormentorumque. Cædes inde passim fugientium pariter ac repugnantium fieri cœpta est; nec ullo jam, qui militaris ætatis esset, non aut cæso, aut fugato, Sopatro etiam Acarnane præfecto præsidii interfecto, præda omnis primò in forum collata, deinde in naves imposita: carcer etiam ab Rhodiis refractus; emissique captivi, quos Philippus tamquam in tutissimam custodiam condiderat. *Direptam relinquunt.* Statuis inde regis dejectis truncatisque, signo receptui dato, conscenderunt naves, & Piræeum, unde profecti erant, redierunt. Quòd si tantum militum Romanorum fuisset, ut & Chalcis teneri, & non deseri præsidium Athenarum potuisset; magna res principio statim belli, Chalcis & Euripus adempta regi forent: nam ut terrâ Thermopylarum angustiæ Græciam, ita mari fretum Euripi claudit.

XXIV. Demetriade tum Philippus erat; quò quum esset nuntiata clades sociæ urbis, quamquam serum auxilium perditis erat, tamen, quæ proxima auxilio est, ultionem petens, cum expeditis quinque millibus peditum, & trecentis equitibus extemplo profectus, cursu propè Chalcidem contendit, haudquaquam dubius opprimi Romanos posse: a qua destitutus spe, nec quidquam aliud, quàm ad deforme spectaculum semirutæ ac fumantis sociæ urbis quum venisset, paucis vix, qui sepelirent bello absumptos, relictis, æquè raptim ac venerat, transgressus ponte Euripum, per Bœotiam Athenas ducit, pari incepto haud disparem eventum ratus responsurum. Et respondisset, ni speculator (hemerodromos vocant Græci, ingens die uno cursu emetientes spatium) contemplatus regium agmen e specula quadam, prægressus nocte mediâ Athenas pervenisset. Idem ibi somnus, eademque negligentia erat, quæ Chalcidem dies ante paucos prodiderat. Excitati nuntio trepido & prætor Atheniensium & Dioxippus præfectus cohortis mercede militantium auxiliorum, convocatis in forum militibus, tubâ signum ex arce dari jubent, ut hostes adesse omnes scirent: ita undique ad portas, ad muros discurrunt. Paucas post horas Philippus, aliquantò tamen ante lucem, appropinquans urbi, conspectis luminibus cre-

U.c. 552. a.C. 200. Advolat Philippus, sed serò.

Ducit Athenas.

U.c. 552 a.C. 200.

bris, & fremitu hominum trepidantium (ut in tali tumultu) exaudito, sustinuit signa; & considere ac conquiescere agmen jussit, vi apertâ propalam usurus, quando parum dolus profuerat. Ab Dipylo accessit: porta ea, velut in ore urbis posita, major aliquantò patentiorque, quàm ceteræ, est; & intra eam extraque latæ sunt viæ, ut & oppidani dirigere aciem a foro ad portam possent; & extra limes mille ferme passus, in Academiæ gymnasium ferens, pediti equitique hostium liberum spatium præberet. Eo limite Athenienses cum Attali præsidio & cohorte Dioxippi, acie intra portam instructâ, signa extulerunt. Quod ubi Philippus vidit, habere se hostes in potestate ratus, & diu optatâ cæde (neque enim ulli Græcarum civitatum infestior erat) expleturum, cohortatus milites, *Ut, se intuentes, pugnarent, scirentque ibi signa, ibi aciem esse debere, ubi rex esset*, concitat in hostes equum, non irâ tantùm, sed etiam gloriâ elatus; quòd ingenti turbâ completis etiam ad spectaculum muris, conspici se pugnantem egregium ducebat. Aliquantùm ante aciem cum equitibus paucis evectus in medios hostes, ingentem quum suis ardorem, tum pavorem hostibus, injecit: plurimos manu suâ cominus eminusque vulneratos compulsosque in portam, consecutus & ipse, quum majorem in angustiis trepidantium edidisset

Prælium memorabile edit.

cædem, in temerario incepto tutum tamen receptum habuit; quia, qui in turribus portæ erant, sustinebant tela, ne in permixtos hostibus suos conjicerent. Intra muros deinde tenentibus milites Atheniensibus, Philippus, signo receptui dato, castra ad Cynosarges (templum Herculis, gymnasiumque, & lucus erat circumjectus) posuit: sed Cynosarges, & Lyceum, & quidquid sancti amœnive circa urbem erat, incensum est, dirutaque non tecta solùm, sed etiam sepulcra; nec divini humanive juris quidquam præ impotenti ira est servatum.

U.c. 552. a. C. 200.

Diruit omnia circa Athenas.

XXV. Postero die, quum primò clausæ fuissent portæ, deinde subitò apertæ, quia præsidium Attali ab Ægina, Romanique ab Piræeo, intraverant urbem, castra ab urbe retulit rex tria ferme millia passuum: inde Eleusinem profectus, spe improvisò templi castellique, quod & imminet & circumdatum est templo, capiendi, quum haudquaquam neglectas custodias animadvertisset, & classem a Piræeo subsidio venire, omisso incepto, Megaram, ac protinus Corinthum ducit: & quum Argis Achæorum concilium esse audisset, inopinantibus Achæis, concioni ipsi supervenit. Consultabant de bello adversùs Nabin tyrannum Lacedæmoniorum; qui, translato imperio a Philopœmene ad Cycliadam, nequaquam parem illi ducem, dilapsa cernens Achæorum auxilia, redintegraverat

It Argos ad concilium Achæorum.

U.c. 552. a. C. 200. bellum, agrosque finitimorum vastabat, & jam urbibus quoque erat terribilis. Adversùs hunc hostem, quum, quantum ex quaque civitate militum scriberetur, consultarent; Philippus, dempturum se eis curam, quod ad Nabin & Lacedæmonios attineret, pollicitus, nec tantùm agros sociorum populationibus prohibiturum, sed terrorem omnem belli in ipsam Laconicam, ducto eò extemplo exercitu, translaturum. Hæc oratio quum ingenti hominum assensu acciperetur, *Ita tamen æquum est*, inquit, *me vestra meis armis tutari, ne mea interim nudentur præsidiis. Itaque, si vobis videtur, tantum parate militum, quantum ad Oreum, & Chalcidem, & Corinthum tuenda satis sit; ut meis ab tergo tutis, securus bellum Nabidi inferam & Lacedæmoniis.* Non fefellit Achæos, quò spectasset tam benigna pollicitatio, auxiliumque oblatum adversùs Lacedæmonios: id quæri, ut obsidem Achæorum juventutem educeret ex Peloponneso, ad illigandam Romano bello gentem. Et id quidem coarguere Cycliadas prætor Achæorum nihil attinere ratus, id modò quum dixisset, non licere legibus Achæorum de aliis rebus referre, quàm propter quas convocati essent, decreto de exercitu parando adversùs Nabin facto, concilium fortiter ac libere habitum dimisit, inter assentatores regios ante eam diem habitus. Philippus, magnâ spe depul-

ius, voluntariis paucis militibus conscriptis, Corinthum, atque in Atticam terram rediit. U.c.552. a.C.200.

XXVI. Per eos ipsos dies, quibus Philippus in Achaia fuit, Philocles præfectus regius, ex Eubœa profectus cum duobus millibus Thracum Macedonumque ad depopulandos Atheniensium fines, e regione Eleusinis saltum Cithæronis transscendit: inde dimidiâ parte militum ad prædandum passim per agros dimissâ, cum parte ipse occultus loco ad insidias opportuno consedit, ut, si ex castello ab Eleusine in prædantes suos impetus fieret, repentè hostes effusos ex improviso adoriretur. Non fefellere insidiæ: itaque revocatis, qui discurrerant ad prædandum, militibus, instructisque, ad oppugnandum castellum Eleusinem profectus, cum multis inde vulneribus recessit, Philippoque se venienti ex Achaia conjunxit. Tentata & ab ipso rege oppugnatio ejus castelli est; sed naves Romanæ a Piræeo venientes intromissumque præsidium, absistere incepto coëgerunt. Diviso deinde exercitu, rex cum parte Philoclem Athenas mittit, cum parte ipse Piræeum pergit; ut, quum Philocles subeundo muros, & comminandâ oppugnatione contineret urbe Athenienses, ipsi Piræeum levi cum præsidio relictum expugnandi facultas esset. Ceterum nihilò ei Piræei, quàm Eleusinis facilior, iisdem ferè defendentibus, oppugnatio fuit. A Pi-

Philippus Athenas & Piraeum frustra tentat.

leges pacis, jussusque ad eam confirmandam mittere legatos Romam.

U.c.552. a.C. 200. *Lentulo ex Hispania reduci concessa ovatio.*

XX. Per idem tempus L. Cornelius Lentulus proconsule ex Hispania rediit: qui quum in senatu res ab se per multos annos fortiter feliciterque gestas exposuisset, postulassetque, ut triumphanti sibi invehi liceret in urbem; *Res triumpho dignas esse* censebat *senatus*: *sed exemplum a majoribus non accepisse, ut, qui neque dictator, neque consul, neque prætor res gessisset, triumpharet. Proconsule illum Hispaniam provinciam, non consulem, aut prætorem obtinuisse.* Decurrebatur tamen eò, ut ovans urbem iniret, intercedente Ti. Sempronio Longo tribuno plebis, qui nihilò magis id more majorum, aut ullo exemplo futurum diceret. Postremò victus consensu Patrum tribunus cessit; & ex senatusconsulto L. Lentulus ovans urbem est ingressus. Argenti tulit ex præda quadraginta quatuor millia pondò; auri duo millia quadringenta quinquaginta: militibus ex præda centum viginti asses divisit.

XXI. Jam exercitus consularis ab Arretio Ariminum traductus erat, & quinque millia sociûm Latini nominis ex Gallia in Etruriam transierant: itaque L. Furius magnis itineribus ab Arimino adversùs Gallos, Cremonam tum obsidentes, profectus, castra mille quingentorum passuum intervallo ab hoste posuit. Occasio

egregiè rei gerendæ fuit, si protinus de via ad castra oppugnanda duxisset. Palati passim vagabantur per agros, nullo satis firmo relicto præsidio. Lassitudini militum timuit, quòd raptim ductum agmen erat. Galli, clamore suorum ex agris revocati, omissâ prædâ, quæ in manibus erat, castra repetivere, & postero die in aciem progressi: nec Romanus moram pugnandi fecit; sed vix spatium instruendi fuit; eo cursu hostes in prœlium venerunt. Dextra ala (in alas divisum socialem exercitum habebat) in prima acie locata est; in subsidiis duæ Romanæ legiones. M. Furius dextræ alæ, legionibus M. Cæcilius, equitibus L. Valerius Flaccus (legati omnes erant) præpositi. Prætor secum duos legatos, Cn. Lætorium & P. Titinium, habebat; cum quibus circumspicere & obire ad omnes hostium subitos conatus posset. Primò Galli, omni multitudine in unum locum connixi, obruere atque obterere sese dextram alam, quæ prima erat, sperarunt posse: ubi id parum procedebat, circumvenire a cornibus, & amplecti hostium aciem (quod in multitudine adversùs paucos facile videbatur) conati sunt. Id ubi vidit prætor, ut & ipse dilataret aciem, duas legiones ex subsidiis dextrâ lævâque alæ, quæ in prima acie pugnabat, circumdat, ædemque deo Jovi vovit, si eo die hostes fudisset. L. Valerio imperat, ut al-

U.C.552. a.C.200.

Prœlium cum Gallis ad Cremonam.

U.c.552. a.C. 200. terâ parte duarum legionum equites, alterâ sociorum equitatum in cornua hostium emittat, nec circumire eos aciem patiatur; simul & ipse, ut extenuatam mediam deductis cornibus aciem Gallorum vidit, signa inferre confertos milites, & perrumpere ordines jubet. Et cornua ab equitibus, & medii a pedite pulsi; ac repentè, quum omni parte cæde ingenti sternerentur, Galli terga vertunt, fugâque effusâ repetunt castra: fugientes persecutus eques, mox & legiones insecutæ in castra impetum fecerunt. Minus sex millia hominum inde effugerunt: cæsa aut capta supra quinque & triginta millia cum signis militaribus septuaginta, carpentis Gallicis, multâ prædâ oneratis, plus ducentis. Amilcar dux Pœnus eo prœlio cecidit, & tres imperatores nobiles Gallorum. Placentini captivi ad duo millia liberorum capitum redditi colonis.

XXII. Magna victoria lætaque Romæ fuit. Litteris allatis, supplicatio in triduum decreta est. Romanorum sociorumque ad duo millia eo prœlio ceciderunt; plurimi dextræ alæ, in quam primo impetu vis ingens hostium illata est. Quamquam per prætorem propè debellatum erat, consul quoque C. Aurelius, perfectis, quæ Romæ agenda fuerant, profectus in Galliam, victorem exercitum a prætore accepit. Consul alter, quum autumno ferme exacto in

provinciam venisset, circa Apolloniam hibernabat: ab classe, quæ Corcyræ subducta erat, C. Claudius triremesque Romanæ (sicut antè dictum est) Athenas missæ, quum Piræeum pervenissent, despondentibus jam animos sociis spem ingentem attulerant: nam & terrestres ab Corintho, quæ per Megaram incursiones in agros fieri solitæ erant, non fiebant; & prædonum a Chalcide naves, quæ non mare solùm infestum, sed etiam omnes maritimos agros Atheniensibus fecerant, non modò Sunium superare, sed nec extra fretum Euripi committere aperto mari se audebant. Supervenerunt his tres Rhodiæ quadriremes, & erant Atticæ tres apertæ naves, ad tuendos maritimos agros comparatæ. Hac classe si urbs agrique Atheniensium defenderentur, satis in præsentia existimanti Claudio esse, majoris etiam rei fortuna oblata est. U. c. 552. a. C. 200. *Res Græciæ. Athenæ defensa.*

XXIII. Exsules ab Chalcide, regiorum injuriis pulsi, attulerunt, occupari Chalcidem sine certamine ullo posse: nam & Macedonas, quia nullus in propinquo sit hostium metus, vagari passim, & oppidanos, præsidio Macedonum fretos, custodiam urbis negligere. His auctoribus profectus, quamquam Sunium ita maturè pervenerat, ut inde provehi ad primas angustias Eubœæ posset; ne superato promontorio conspiceretur, classem in statione *Chalcidem occupant Romani.*

U.c. 5 2. a.C. 200. usque ad noctem tenuit. Primis tenebris movit; & tranquillo pervectus Chalcidem, paulò ante lucem, quà infrequentissima urbis sunt, paucis militibus turrim proximam murumque circà scalis cepit, alibi sopitis custodibus, alibi nullo custodiente: progressi inde ad frequentia ædificiis loca, custodibus interfectis, refractâque portâ, ceteram multitudinem armatorum acceperunt. Inde in totam urbem discursum est; aucto etiam tumultu, quòd circa forum ignis tectis injectus erat. Conflagrarunt & horrea regia, & armamentarium cum ingenti apparatu machinarum tormentorumque. Cædes inde passim fugientium pariter ac repugnantium fieri cœpta est; nec ullo jam, qui militaris ætatis esset, non aut cæso, aut fugato, Sopatro etiam Acarnane præfecto præsidii interfecto, præda omnis primò in forum collata, deinde in naves imposita: carcer etiam ab Rhodiis refractus; emissique captivi, quos Philippus tamquam in tutissimam custodiam condiderat. *Direptam relinquunt.* Statuis inde regis dejectis truncatisque, signo receptui dato, conscenderunt naves, & Piræeum, unde profecti erant, redierunt. Quòd si tantum militum Romanorum fuisset, ut & Chalcis teneri, & non deseri præsidium Athenarum potuisset; magna res principio statim belli, Chalcis & Euripus adempta regi forent: nam ut terrâ Thermopylarum angustiæ Græciam, ita mari fretum Euripi claudit.

XXIV. Demetriade tum Philippus erat; quò quum esset nuntiata clades sociæ urbis, quamquam serum auxilium perditis erat, tamen, quæ proxima auxilio est, ultionem petens, cum expeditis quinque millibus peditum, & trecentis equitibus extemplo profectus, cursu propè Chalcidem contendit, haudquaquam dubius opprimi Romanos posse: a qua destitutus spe, nec quidquam aliud, quàm ad deforme spectaculum semirutæ ac fumantis sociæ urbis quum venisset, paucis vix, qui sepelirent bello absumptos, relictis, æquè raptim ac venerat, transgressus ponte Euripum, per Bœotiam Athenas ducit, pari incepto haud disparem eventum ratus responsurum. Et respondisset, ni speculator (hemerodromos vocant Græci, ingens die uno cursu emetientes spatium) contemplatus regium agmen e specula quadam, prægressus nocte mediâ Athenas pervenisset. Idem ibi somnus, eademque negligentia erat, quæ Chalcidem dies ante paucos prodiderat. Excitati nuntio trepido & prætor Atheniensium & Dioxippus præfectus cohortis mercede militantium auxiliorum, convocatis in forum militibus, tubâ signum ex arce dari jubent, ut hostes adesse omnes scirent: ita undique ad portas, ad muros discurrunt. Paucas post horas Philippus, aliquantò tamen ante lucem, appropinquans urbi, conspectis luminibus cre-

U. c. 552. a. C. 200. Advolat Philippus, sed serò.

Ducit Athenas.

U.c. 552 a.C. 200. bris, & fremitu hominum trepidantium (ut in tali tumultu) exaudito, sustinuit signa; & considere ac conquiescere agmen jussit, vi apertâ propalam usurus, quando parum dolus profuerat. Ab Dipylo accessit: porta ea, velut in ore urbis posita, major aliquantò patentiorque, quàm ceteræ, est; & intra eam extraque latæ sunt viæ, ut & oppidani dirigere aciem a foro ad portam possent; & extra limes mille ferme passus, in Academiæ gymnasium ferens, pediti equitique hostium liberum spatium præberet. Eo limite Athenienses cum Attali præsidio & cohorte Dioxippi, acie intra portam instructâ, signa extulerunt. Quod ubi Philippus vidit, habere se hostes in potestate ratus, & diu optatâ cæde (neque enim ulli Græcarum civitatum infestior erat) expleturum, cohortatus milites, *Ut, se intuentes, pugnarent, scirentque ibi signa, ibi aciem esse debere, ubi rex esset*, concitat in hostes equum, non irâ tantùm, sed etiam gloriâ elatus; quòd ingenti turbâ completis etiam ad spectaculum muris, conspici se pugnantem egregium ducebat. Aliquantùm ante aciem cum equitibus paucis evectus in medios hostes, ingentem quum suis ardorem, tum pavorem hostibus, injecit: plurimos manu suâ cominus eminusque vulneratos compulsosque in portam, consecutus & ipse, quum majorem in angustiis trepidantium edidisset

Prælium memorabile edit.

cædem, in temerario incepto tutum tamen receptum habuit; quia, qui in turribus portæ erant, sustinebant tela, ne in permixtos hostibus suos conjicerent. Intra muros deinde tenentibus milites Atheniensibus, Philippus, signo receptui dato, castra ad Cynosarges (templum Herculis, gymnasiumque, & lucus erat circumjectus) posuit: sed Cynosarges, & Lyceum, & quidquid sancti amœnive circa urbem erat, incensum est, dirutaque non tecta solùm, sed etiam sepulcra; nec divini humanive juris quidquam præ impotenti ira est servatum.

U.c.552. a.C.200.

Diruit omnia circa Athenas.

XXV. Postero die, quum primò clausæ fuissent portæ, deinde subitò apertæ, quia præsidium Attali ab Ægina, Romanique ab Piræeo, intraverant urbem, castra ab urbe retulit rex tria ferme millia passuum: inde Eleusinem profectus, spe improvisò templi castellique, quod & imminet & circumdatum est templo, capiendi, quum haudquaquam neglectas custodias animadvertisset, & classem a Piræeo subsidio venire, omisso incepto, Megaram, ac protinus Corinthum ducit: & quum Argis Achæorum concilium esse audisset, inopinantibus Achæis, concioni ipsi supervenit. Consultabant de bello adversùs Nabin tyrannum Lacedæmoniorum; qui, translato imperio a Philopœmene ad Cycliadam, nequaquam parem illi ducem, dilapsa cernens Achæorum auxilia, redintegraverat

It Argos ad concilium Achæorum.

bellum, agrosque finitimorum vastabat, & jam urbibus quoque erat terribilis. Adversùs hunc hostem, quum, quantum ex quaque civitate militum scriberetur, consultarent; Philippus, dempturum se eis curam, quod ad Nabin & Lacedæmonios attineret, pollicitus, nec tantùm agros sociorum populationibus prohibiturum, sed terrorem omnem belli in ipsam Laconicam, ducto eò extemplo exercitu, translaturum. Hæc oratio quum ingenti hominum assensu acciperetur, *Ita tamen æquum est*, inquit, *me vestra meis armis tutari, ne mea interim nudentur præsidiis. Itaque, si vobis videtur, tantum parate militum, quantum ad Oreum, & Chalcidem, & Corinthum tuenda satis sit; ut meis ab tergo tutis, securus bellum Nabidi inferam & Lacedæmoniis.* Non fefellit Achæos, quò spectasset tam benigna pollicitatio, auxiliumque oblatum adversùs Lacedæmonios: id quæri, ut obsidem Achæorum juventutem educeret ex Peloponneso, ad illigandam Romano bello gentem. Et id quidem coarguere Cycliadas prætor Achæorum nihil attinere ratus, id modò quum dixisset, non licere legibus Achæorum de aliis rebus referre, quàm propter quas convocati essent, decreto de exercitu parando adversùs Nabin facto, concilium fortiter ac libere habitum dimisit, inter assentatores regios ante eam diem habitus. Philippus, magnâ spe depul-

U.c.552. a.C.200.

tus, voluntariis paucis militibus conſcriptis, Corinthum, atque in Atticam terram rediit. U.c.552. a.C.200.

XXVI. Per eos ipſos dies, quibus Philippus in Achaia fuit, Philocles præfectus regius, ex Eubœa profectus cum duobus millibus Thracum Macedonumque ad depopulandos Athenienſium fines, e regione Eleuſinis ſaltum Cithæronis tranſſcendit: inde dimidiâ parte militum ad prædandum paſſim per agros dimiſſâ, cum parte ipſe occultus loco ad inſidias opportuno conſedit, ut, ſi ex caſtello ab Eleuſine in prædantes ſuos impetus fieret, repentè hoſtes effuſos ex improviſo adoriretur. Non fefellere inſidiæ: itaque revocatis, qui diſcurrerant ad prædandum, militibus, inſtructiſque, ad oppugnandum caſtellum Eleuſinem profectus, cum multis inde vulneribus receſſit, Philippoque ſe venienti ex Achaia conjunxit. Tentata & ab ipſo rege oppugnatio ejus caſtelli eſt; ſed naves Romanæ a Piræeo venientes intromiſſumque præſidium, abſiſtere incepto coëgerunt. Diviſo deinde exercitu, rex cum parte Philoclem Athenas mittit, cum parte ipſe Piræeum pergit; ut, quum Philocles ſubeundo muros, & comminandâ oppugnatione contineret urbe Athenienſes, ipſi Piræeum levi cum præſidio relictum expugnandi facultas eſſet. Ceterum nihilò ei Piræei, quàm Eleuſinis facilior, iiſdem ferè defendentibus, oppugnatio fuit. A Pi-

Philippus Athenas & Piræeum fruſtra tentat.

U.c.552. a.C.200. ræeo Athenas repentè duxit: inde eruptione subitâ peditum equitumque inter angustias semiruti muri, qui brachiis duobus Piræeum Athenis jungit, repulsus; omissâ oppugnatione urbis, diviso cum Philocle rursus exercitu, ad vastandos agros profectus, quum priorem populationem sepulcris circa urbem diruendis exercuisset, ne quid inviolatum relinqueret, templa deûm, quæ pagatim sacrata habebant, dirui atque incendi jussit. Exornata eo genere operum eximiè terra Attica, & copiâ domestici marmoris, & ingeniis artificum, præbuit huic furori materiam: neque enim diruere modò ipsa templa, ac simulacra evertere satis habuit; sed lapides quoque, ne integri cumularent ruinas, frangi jussit; &, postquam non tam ira satiata, quàm iræ exercendæ materia hæc deerat, agro hostium in Bœotiam excessit; nec aliud quidquam dignum memoriâ in Græcia egit.

Templa circa Athenas diruit.

XXVII. Consul Sulpicius eo tempore inter Apolloniam ac Dyrrhachium ad Apsum flumen habebat castra; quò arcessitum L. Apustium legatum, cum parte copiarum ad depopulandos hostium fines mittit. Apustius, extrema Macedoniæ populatus, Corrago, & Gerrunio, & Orgesso castellis primo impetu captis, ad Antipatriam, in faucibus angustis sitam urbem, venit: ac primò evocatos principes ad

Romani populantur Macedoniæ fines.

colloquium, ut fidei Romanorum se committerent, perlicere est conatus: deinde, U.c. 552. a.C. 200. ubi magnitudine ac mœnibus situque urbis freti, dicta aspernabantur, vi atque armis adortus, expugnavit, puberibusque interfectis, prædâ omni militibus concessâ, diruit muros, atque urbem incendit. Hic metus Codrionem, satis validum & munitum oppidum, sine certamine ut dederetur Romanis, effecit. Præsidio ibi relicto, Ilion (nomen propter alteram in Asia urbem, quàm oppidum, notius) vi capitur. Revertentem legatum ad consulem cum satis magna præda, Athenagoras quidam regius præfectus in transitu fluminis a novissimo agmine adortus, postremos turbavit: ad quorum clamorem & trepidationem quum revectus equo propere legatus signa convertisset, conjectisque in medium sarcinis aciem direxisset; non tulere impetum Romanorum militum regii: multi ex iis occisi, plures capti. Legatus, incolumi exercitu reducto ad consulem, remittitur inde extemplo ad classem.

XXVIII. Hac satis felici expeditione bello commisso, reguli ac principes accolæ Macedonum in castra Romana veniunt, Pleuratus Scerdilædi filius, & Amynander Athamanum rex, & ex Dardanis Bato, Longari filius. Bellum suo nomine Longarus cum Demetrio Philippi patre gesserat. Pollicentibus auxilia respondit consul, Dar-

U.c.552. a.C.200.

danorum & Pleurati operâ, quum exercitum in Macedoniam induceret, se usurum. Amynandro Ætolos concitandos ad bellum attribuit. Attali legatis (nam ii quoque per id tempus venerant) mandat, ut Æginæ rex, ubi hibernabat, classem Romanam opperiretur; quâ adjunctâ, bello maritimo, sicut antè, Philippum urgeret. Ad Rhodios quoque missi legati, ut capesserent partem belli. Nec Philippus segniùs (jam enim in Macedoniam pervenerat) apparabat bellum. Filium Persea, puerum admodum, datis ex amicorum numero, qui ætatem ejus regerent, cum parte copiarum ad obsidendas angustias, quæ ad Pelagoniam sunt, mittit. Sciathum & Peparethum, haud ignobiles urbes, ne classi hostium prædæ ac præmio essent, diruit. Ad Ætolos mittit legatos, ne gens inquieta adventu Romanorum fidem mutaret.

Philippi apparatus.

XXIX. Concilium Ætolorum statutâ die, quod Panætolium vocant, futurum erat. Huic ut occurrerent, & legati regis iter accelerarunt, & ab consule missus L. Furius Purpureo legatus venit. Atheniensium quoque legati ad id concilium occurrerunt. Primi Macedones, cum quibus recentissimum fœdus erat, auditi sunt: qui, *Nullâ novâ re, nihil se novi habere, quod afferrent*, dixerunt: *quibus enim de causis, expertâ inutili societate Romanâ, pacem cum Philippo fecissent, compositam semel servare*

Oratio Macedonum legatorum in concilio Ætolorum contra Romanos.

vos debere. An imitari, inquit unus ex legatis, *Romanorum licentiam, an levitatem dicam, mavultis? qui, quum legatis vestris Romæ responderi ita jussissent*, Quid ad nos venitis, Ætoli, sine quorum auctoritate pacem cum Philippo fecistis? *iidem nunc, ut bellum secum adversùs Philippum geratis, postulant: & antea propter vos, & pro vobis arma sumpta adversùs eum simulabant; nunc vos in pace esse cum Philippo prohibent. Messanæ ut auxilio essent, primò in Siciliam conscenderunt; iterum, ut Syracusas oppressas ab Carthaginiensibus in libertatem eximerent. Et Messanam, & Syracusas, & totam Siciliam ipsi habent, vectigalemque provinciam securibus & fascibus subjecerunt. Scilicet, sicut vos Naupacti legibus vestris per magistratus a vobis creatos concilium habetis, socium hostemque libere, quem velitis, lecturi, pacem ac bellum arbitrio habituri vestro, sic Siculorum civitatibus, Syracusas, aut Messanam, aut Lilybæum indicitur concilium. Prætor Romanus conventus agit: eò imperio evocati conveniunt: excelso in suggestu superba jura reddentem, stipatum lictoribus vident: virgæ tergo, secures cervicibus imminent: & quotannis alium atque alium dominum sortiuntur. Nec id mirari debent, aut possunt, quum Italiæ urbes Rhegium, Tarentum, Capuam, ne finitimas nominem, quarum ruinis crevit urbs Romana, ejusdem subjectas videant im-*

U.c.552. a.C.200.

U.c.552. a.C.200. *perio. Capua quidem, sepulcrum ac monumentum Campani populi, elato & extorri ejecto ipso populo, superest; urbs trunca, sine senatu, sine plebe, sine magistratibus, prodigium; relicta crudeliùs habitanda, quàm si deleta foret. Furor est, si alienigenæ homines, plus linguâ & moribus & legibus, quàm maris terrarumque spatio, discreti, hæc tenuerint, sperare quidquam eodem statu mansurum. Philippi regnum officere aliquid videtur libertati vestræ; qui, quum merito vestro vobis infestus esset, & nihil a vobis ultrà, quàm pacem, petiit, fidemque hodie pacis pactæ desiderat. Assuefacite his terris legiones externas, & jugum accipite: seró ac nequidquam, quum dominum Romanum habebitis, socium Philippum quæretis. Ætolos, Acarnanas, Macedonas, ejusdem linguæ homines, leves ad tempus ortæ causæ disjungunt conjunguntque; cum alienigenis, cum barbaris æternum omnibus Græcis bellum est, eritque: naturâ enim, quæ perpetua est, non mutabilibus in diem causis, hostes sunt. Sed, unde cœpit oratio mea, ibi desinet. Hoc eodem loco iidem homines de ejusdem Philippi pace triennio antè decrevistis, iisdem improbantibus eam pacem Romanis, qui nunc pactam & compositam turbare volunt: in qua consultatione nihil fortuna mutavit, cur vos mutetis, non video.*

XXX. Secundùm Macedonas, ipsis Romanis ita concedentibus jubentibusque,

Athenienses, qui fœda passi justiùs in crudelitatem sævitiamque regis invehi poterant, introducti sunt. Deploraverunt vastationem populationemque miserabilem agrorum. *Neque id se queri, quòd hostilia ab hoste passi forent: esse enim quædam belli jura, quæ ut facere, ita pati sit fas: sata exuri, dirui tecta, prædas hominum pecorumque agi, misera magis, quàm indigna, patienti esse. Verùm enimvero id se queri, quòd is, qui Romanos alienigenas & barbaros vocet, adeo omnia simul divina humanaque jura polluerit, ut priore populatione cum infernis diis, secundâ cum superis bellum nefarium gesserit: omnia sepulcra monumentaque diruta esse in finibus suis, omnium nudatos manes, nullius ossa terrâ tegi. Delubra sibi fuisse, quæ quondam pagatim habitantes in parvis illis castellis vicisque consecrata, ne in unam urbem quidem contributi majores sui deserta reliquerint: circa ea omnia templa Philippum infestos circumtulisse ignes: semiusta & truncata simulacra deûm inter prostratos jacere postes templorum. Qualem terram Atticam fecerit, exornatam quondam opulentamque, talem eum, si liceat, Ætoliam, Græciamque omnem facturum. Urbis quoque suæ similem deformitatem futuram fuisse, nisi Romani subvenissent: eodem enim scelere urbem colentes deos, præsidemque arcis Minervam petitam; eodem Eleusine Cereris templum, eodem Piræei Jovem Minervamque: sed ab*

U.c.552.
a.C.200.

Atheniensium oratio.

eorum non templis modò, sed etiam mœnibus vi atque armis repulsum, in ea delubra, quæ solâ religione tuta fuerint, sævisse. Itaque se orare atque obsecrare Ætolos, ut, miserti Atheniensium, ducibus diis immortalibus, deinde Romanis, qui secundùm deos plurimum possint, bellum susciperent.

U.c.552. a.C.200.

Legati Romani oratio.

XXXI. Tum Romanus legatus: *Totam orationis meæ formam Macedones primùm, deinde Athenienses mutarunt. Nam & Macedones, quum ad conquerendas Philippi injurias in tot socias nobis urbes venissem, ultro accusando Romanos, defensionem ut accusatione potiorem haberem, effecerunt; & Athenienses in deos superos inferosque nefanda atque inhumana scelera ejus referendo, quid mihi aut cuiquam reliquerunt, quod objicere ultrà possim? Eadem Cianos, Abydenos, Æneos, Maronitas, Parios, Samios, Larissenses, Messenios hinc ex Achaia, existimate queri; graviora etiam acerbioraque eos, quibus nocendi majorem facultatem habuit. Nam quod ad ea attinet, quæ nobis objecit; nisi gloriâ digna sunt, fateor ea defendi non posse. Rhegium, & Capuam, & Syracusas nobis objecit. Rhegium, Pyrrhi bello, legio a nobis, Rheginis ipsis ut mitteremus orantibus, in præsidium missa, urbem, ad quam defendendam missa erat, per scelus possedit. Comprobavimus ergo id facinus? an bello persecuti sceleratam legionem, in potestatem nostram redactam, tergo & cervicibus pœnas so-*

tiis pendere quum coegissemus, urbem, agros, suaque omnia cum libertate legibusque Rheginis reddidimus? Syracusanis oppressis ab externis tyrannis, quò indignius esset, quum tulissemus opem; & fatigati propè per triennium terrâ marique urbe munitissimâ oppugnandâ essemus, quum jam ipsi Syracusani servire tyrannis, quàm capi a nobis mallent, captam iisdem armis & liberatam urbem reddidimus. Neque inficias imus, Siciliam provinciam nostram esse, & civitates, quæ in parte Carthaginiensium fuerunt, & uno animo cum illis adversùs nos bellum gesserunt, stipendiarias nobis ac vectigales esse: quin contrà, hoc & vos & omnes gentes scire volumus, pro merito cuique erga nos fortunam esse. An Campanorum pœnæ, de qua neque ipsi quidem queri possunt, nos pœniteat? Hi homines, quum pro iis bellum adversùs Samnites per annos propè septuaginta cum magnis nostris cladibus gessissemus, ipsos fœdere primùm, deinde connubio, atque inde cognationibus, postremò civitate nobis conjunxissemus, tempore nostro adverso primi omnium Italiæ populorum, præsidio nostro fœdè interfecto, ad Annibalem defecerunt: deinde, indignati se obsideri a nobis, Annibalem ad oppugnandam Romam miserunt. Horum si neque urbs ipsa, neque homo quisquam superesset, quis duriùs, quàm pro merito ipsorum, statutum indignari posset? Plures sibimet ipsi conscientiâ scelerum mor-

U.c. 552.
Ca. 200.

U.c.552. a.C.200.

eorum non templis modò, sed etiam mœnibus vi atque armis repulsum, in ea delubra, quæ solâ religione tuta fuerint, sævisse. Itaque se orare atque obsecrare Ætolos, ut, miserti Atheniensium, ducibus diis immortalibus, deinde Romanis, qui secundùm deos plurimum possint, bellum susciperent.

Legati Romani oratio.

XXXI. Tum Romanus legatus: *Totam orationis meæ formam Macedones primùm, deinde Athenienses mutarunt. Nam & Macedones, quum ad conquerendas Philippi injurias in tot socias nobis urbes venissem, ultro accusando Romanos, defensionem ut accusatione potiorem haberem, effecerunt; & Athenienses in deos superos inferosque nefanda atque inhumana scelera ejus referendo, quid mihi aut cuiquam reliquerunt, quod objicere ultrà possim? Eadem Cianos, Abydenos, Æneos, Maronitas, Parios, Samios, Larissenses, Messenios hinc ex Achaia, existimate queri; graviora etiam acerbioraque eos, quibus nocendi majorem facultatem habuit. Nam quod ad ea attinet, quæ nobis objecit; nisi gloriâ digna sunt, fateor ea defendi non posse. Rhegium, & Capuam, & Syracusas nobis objecit. Rhegium, Pyrrhi bello, legio a nobis, Rheginis ipsis ut mitteremus orantibus, in præsidium missa, urbem, ad quam defendendam missa erat, per scelus possedit. Comprobavimus ergo id facinus? an bello persecuti sceleratam legionem, in potestatem nostram redactam, tergo & cervicibus pœnas so-*

tiis pendere quum coegissemus, urbem, agros, suaque omnia cum libertate legibusque Rheginis reddidimus? Syracusanis oppressis ab externis tyrannis, quò indignius esset, quum tulissemus opem; & fatigati propè per triennium terrâ marique urbe munitissimâ oppugnandâ essemus, quum jam ipsi Syracusani servire tyrannis, quàm capi a nobis mallent, captam iisdem armis & liberatam urbem reddidimus. Neque inficias imus, Siciliam provinciam nostram esse, & civitates, quæ in parte Carthaginiensium fuerunt, & uno animo cum illis adversùs nos bellum gesserunt, stipendiarias nobis ac vectigales esse: quin contrà, hoc & vos & omnes gentes scire volumus, pro merito cuique erga nos fortunam esse. An Campanorum pœnæ, de qua neque ipsi quidem queri possunt, nos pœniteat? Hi homines, quum pro iis bellum adversùs Samnites per annos propè septuaginta cum magnis nostris cladibus gessissemus, ipsos fœdere primùm, deinde connubio, atque inde cognationibus, postremò civitate nobis conjunxissemus, tempore nostro adverso primi omnium Italiæ populorum, præsidio nostro fœdè interfecto, ad Annibalem defecerunt: deinde, indignati se obsideri a nobis, Annibalem ad oppugnandam Romam miserunt. Horum si neque urbs ipsa, neque homo quisquam superesset, quis duriùs, quàm pro merito ipsorum, statutum indignari posset? Plures sibimet ipsi conscientiâ scelerum mor-

U.c.552.
Ca..200.

tem consciverunt, quàm a nobis supplicio U.c.552. a.C.200.
affecti sunt. Ceteris ita oppidum, ita agros ademimus, ut agrum locumque ad habitandum daremus; urbem innoxiam stare incolumem pateremur; ut, qui hodie videat eam, nullum oppugnatæ captæve ibi vestigium inveniat. Sed quid ego Capuam dico, quum Carthagini victæ pacem ac libertatem dederimus? Magis illud est periculum, ne, nimis facilè victis ignoscendo, plures ob idipsum ad experiendam adversùs nos fortunam belli incitemus. Hæc pro nobis dicta sint; hæc adversùs Philippum: cujus domestica parricidia, & cognatorum amicorumque cædes, & libidinem inhumaniorem propè, quàm crudelitatem, vos, quò propiores Macedoniæ estis, meliùs nostis. Quod ad vos attinet, Ætoli, nos pro vobis bellum suscepimus adversùs Philippum: vos sine nobis cum eo pacem fecistis. Et forsitan dicatis, bello Punico occupatis nobis, coactos metu vos leges pacis ab eo, qui tum plus poterat, accepisse: & nos, quum alia majora urgerent, depositum a vobis bellum & ipsi omisimus. Nunc & nos, deûm benignitate Punico perfecto bello, totis viribus nostris in Macedoniam incubuimus; & vobis restituendi vos in amicitiam societatemque nostram fortuna oblata est; nisi perire cum Philippo, quàm vincere cum Romanis, mavultis.

XXXII. Hæc dicta ab Romano quum essent, inclinatis omnium animis ad Ro-

manos, Damocritus prætor Ætolorum, pecuniâ, ut fama est, ab rege acceptâ, nihil aut huic aut illi parti assensus, *Rem magni discriminis consiliis nullam esse tam inimicam, quàm celeritatem*, dixit. *Celerem enim pœnitentiam, sed eamdem seram atque inutilem sequi; quum præcipitata raptim consilia neque revocari, neque in integrum restitui possint. Deliberationis autem ejus, cujus ipse maturitatem exspectandam putaret, tempus ita jam nunc statui posse. Quum legibus cautum esset, ne de pace bellove, nisi in Panætolico & Pylaico concilio, ageretur, decernerent extemplo, ut prætor sine fraude, quum de bello aut de pace agere velit, advocet concilium; &, quod tum referatur decernaturque, ut perinde jus ratumque sit, ac si in Panætolico, aut Pylaico concilio actum esset.* Dimissis ita suspensâ re legatis, egregiè consultum genti aiebat: nam, utrius partis melior fortuna belli esset, ad ejus societatem inclinaturos. Hæc in concilio Ætolorum acta.

U.c. 552. a.C. 200. *Damocriti Prætor. Ætolorum sententia.*

Dimissi suspensâ re legati.

XXXIII. Philippus impigre terrâ marique parabat bellum: navales copias Demetriadem in Thessaliam contrahebat. Attalum Romanamque classem principio veris ab Ægina ratus moturos, navibus maritimæque oræ præfecit Heraclidem, quem & ante præfecerat: ipse terrestres copias comparabat, magna se duo auxilia detraxisse Romanis credens, ex una parte

Philippus impigre bellum apparat.

Ætolos, ex altera Dardanos, faucibus ad Pelagoniam a filio Perseo interclusis. Ab consule non parabatur, sed gerebatur jam bellum: per Dassaretiorum fines exercitum ducebat, frumentum, quod ex hibernis extulerat, integrum vehens; quod in usum militi satis esset, præbentibus agris. Oppida vicique, partim voluntate, partim metu se tradebant: quædam vi expugnata; quædam deserta, in montes propinquos refugientibus barbaris, inveniebantur. Ad Lyncum stativa posuit prope flumen Bevum: inde frumentatum circa horrea Dassaretiorum mittebat. Philippus consternata quidem omnia circà, pavoremque ingentem hominum cernebat: sed parum gnarus, quam partem petisset consul, alam equitum ad explorandum, quónam hostes iter intendissent, misit. Idem error apud consulem erat. Movisse ex hibernis regem sciebat, quam regionem petisset ignorans: is quoque speculatum miserat equites. Hæ duæ alæ ex diverso, quum diu incertis itineribus vagatæ per Dassaretios essent, tandem in unum iter convenerunt. Neutros fefellit, ut fremitus procul hominum equorumque exauditus est, hostes appropinquare. Itaque, priusquam in conspectum venirent, equos armaque expedierant: nec mora, ubi primùm hostem vidêre, concurrendi facta est. Fortè & numero & virtute, utpote lecti utrimque, haud impares,

U.c. 552. a.C. 200. Consul per Dassaretiorum fines ducit exercitum.

Exploratores Romani & Macedones concurrunt, dubio eventu.

res, æquis viribus per aliquot horas pugnarunt. Fatigatio ipsorum equorumque, incertâ victoriâ, diremit prœlium. Macedonum quadraginta equites, Romanorum quinque & triginta ceciderunt. Neque eò magis explorati quidquam, in qua regione castra hostium essent, aut illi ad regem, aut hi ad consulem retulerunt: per transfugas cognitum est, quos levitas ingeniorum, ad cognoscendas hostium res, in omnibus bellis præbet.

U.c 552.
a.C. 200.

XXXIV. Philippus, aliquid & ad caritatem suorum, & ut promptiùs pro eo periculum adirent, ratus profecturum se, si equitum, qui ceciderant in expeditione, sepeliendorum curam habuisset, afferri eos in castra jussit, ut conspiceretur ab omnibus funeris honos. Nihil tam incertum nec tam inæstimabile est, quàm animi multitudinis. Quod promptiores ad subeundam omnem dimicationem videbatur facturum, id metum pigritiamque incussit. Nam, qui hastis sagittisque & rara lanceis vulnera facta vidissent, cum Græcis Illyriisque pugnare assueti, postquam gladio Hispaniensi detruncata corpora brachiis abscisis, aut totâ cervice desectâ divisa a corpore capita, patentiaque viscera, & fœditatem aliam vulnerum viderunt, adversùs quæ tela quosque viros pugnandum esset, pavidi vulgò cernebant. Ipsum quoque regem terror cepit, nondum justo prœlio

Macedones terrentur conspectis vulneribus suorum.

U.c.552 a.C.200. cum Romanis congressum. Itaque, revocato filio præsidioque, quod in Pelagoniæ faucibus erat, ut iis copiis suas augeret, Pleurato Dardanisque iter in Macedoniam patefecit. Ipse, cum viginti millibus peditum, quatuor equitum, ducibus transfugis ad hostem profectus, paulò plus ducentos passus a castris Romanis tumulum propinquum Athaco fossâ ac vallo communivit; ac, subjecta cernens Romana castra, admiratus esse dicitur & universam speciem castrorum, & descripta suis quæque partibus, tum tendentium ordine, tum itinerum intervallis; & negasse, barbarorum ea castra ulli videri posse. Biduum consul & rex, alter alterius conatus exspectantes, continuere suos intra vallum: tertio die Romanus omnes copias in aciem eduxit.

Philippus miratur Romanorum castra.

XXXV. Rex verò, tam celerem aleam universi certaminis timens, quadringentos Tralles (Illyriorum id, sicut alio diximus loco, est genus) & Cretenses trecentos, addito iis peditibus pari numero equitum, cum duce Athenagora, uno ex purpuratis, ad lacessendos hostium equites misit. Ab Romanis autem (aberat acies eorum paulò plus quingentos passus) velites & equitum duæ ferme alæ emissæ; ut numero quoque eques pedesque hostem æquarent. Credidere regii, genus pugnæ, quo adsueverant, fore; ut equites, in vicem insequentes refugientesque, nunc telis uterentur,

Equestris pugna.

mum terga darent; Illyriorum velocitas ad excursiones & impetus subitos usui esset, Cretenses in invehentem se effusè hostem sagittas conjicerent. Turbavit hunc ordinem pugnandi non acrior, quàm pertinacior, impetus Romanorum: nam haud secus, quàm si totâ acie dimicarent, & velites, emissis hastis, cominus gladiis rem gerebant, & equites, ut semel in hostem evecti sunt, stantibus equis, partim ex ipsis equis, partim desilientes immiscentesque se peditibus, pugnabant: ita nec eques regius equiti par erat, insuetus ad stabilem pugnam; nec pedes concursator & vagus, & propè seminudus genere armorum, veliti Romano parmam gladiumque habenti, pariterque & ad se tuendum, & ad hostem petendum armato. Non tulere itaque dimicationem; nec aliâ re, quàm velocitate, tutantes se, in castra refugerunt. U.c.552. a.C.200.

XXXVI. Uno deinde intermisso die; quum omnibus copiis equitum levisque armaturæ pugnaturus rex esset, nocte cetratos, quos peltastas vocant, loco opportuno inter bina castra in insidiis abdiderat; præceperatque Athenagoræ & equitibus, ut, si aperto prœlio procederet res, uterentur fortunâ; si minùs, cedendo sensim ad insidiarum locum hostem pertraherent. Et equitatus quidem cessit: duces cetratæ cohortis, non satis exspectato signo, ante tempus excitatis suis, occasionem bene ge- *Insidiæ Philippi irritæ.*

rendæ rei amisere. Romanus, & aperto prœlio victor, & tutus a fraude insidiarum, in castra sese recepit. Postero die omnibus copiis consul in aciem descendit, ante prima signa locatis elephantis; quo auxilio tum primùm Romani, quia captos aliquot bello Punico habebant, usi sunt. Ubi latentem intra vallum sensit, exprobrans metum successit. Postquam ne tum quidem potestas pugnandi dabatur, quia ex tam propinquis stativis parum tuta frumentatio erat, dispersos milites per agros equitibus extemplo invasuris; octo ferme inde millia, intervallo tutiorem frumentationem habiturus, castra ad Octolophum (id est loco nomen) movit. Quum in propinquo agro frumentarentur Romani, primò rex intra vallum suos tenuit, ut cresceret simul & negligentia cum audacia hosti. Ubi effusos vidit, cum omni equitatu & Cretensium auxiliaribus, quantum equitem velocissimi pedites cursu æquare poterant, citato profectus agmine, inter castra Romana & frumentatores constituit signa. Inde, copiis divisis, partem ad consectandos vagos frumentatores emisit, dato signo, ne quem vivum relinquerent; cum parte ipse substitit, itineraque, quibus ad castra recursuri videbantur hostes, obsedit. Jam passim cædes ac fuga erat, necdum quisquam in castra Romana nuntius cladis pervenerat, quia refugientes in re-

U.C. 552.
a C. 200.

Tum primùm usi elephantis Romani.

Prœlium inter Philippum & consulem.

giam ſtationem incidebant ; & plures ab obſidentibus vias, quàm ab emiſſis ad cædem, interficiebantur : tandem inter medias hoſtium ſtationes elapſi quidam trepidi, tumultum magis, quàm certum nuntium, intulerunt caſtris. U.c.552. a.C.200.

XXXVII. Conſul, equitibus juſſis, quà quiſque poſſet, opem ferre laborantibus, ipſe legiones e caſtris educit, & agmine quadrato ad hoſtem ducit. Diſperſi equites per agros quidam aberrarunt, decepti clamoribus aliis ex alio exſiſtentibus loco. Pars obvios habuerunt hoſtes : pluribus locis ſimul pugna cœpit. Regia ſtatio atrociſſimum prœlium edebat : nam & ipsâ multitudine equitum peditumque propè juſta acies erat ; & Romanorum, quia medium obſederat iter, plurimi in eam inferebantur. Eò quoque ſuperiores Macedones erant, quòd & rex ipſe hortator aderat, & Cretenſium auxiliares multos ex improviſo vulnerabant, conferti præparatique in diſperſos & effuſos pugnantes. Quòd ſi modum in inſequendo habuiſſent, non in præſentis modò certaminis gloriam, ſed in ſummam etiam belli profectum foret : nunc, aviditate cædis intemperantiùs inſecuti, in prægreſſas cum tribunis militum cohortes Romanas incidêre ; & fugiens eques, ut primò ſigna ſuorum vidit, convertit in effuſum hoſtem equos ; verſaque momento temporis fortuna pugnæ eſt,

U.c.552. A.C.200. terga dantibus, qui modò secuti erant. Multi cominus congressi, multi fugientes interfecti: nec ferro tantùm periere, sed in paludes quidam conjecti, profundo limo cum ipsis equis hausti sunt. Rex quoque in periculo fuit; nam, ruente saucio equo, præceps ad terram datus, haud multum abfuit, quin jacens opprimeretur. Saluti fuit eques, qui raptim ipse desiluit, pavidumque regem in equum subjecit. Ipse, quum pedes æquare cursu fugientes non posset equites, ab hostibus ad casum regis concitatis confossus periit. Rex, circumvectus paludes pervias inviasque trepidâ fugâ, in castra tandem, jam desperantibus plerisque incolumem evasurum, pervenit. Ducenti Macedonum equites eo prœlio periere, centum ferme capti; octoginta admodum ornati equi, spoliis simul armorum relatis, abducti.

Judicium de eo prælio. XXXVIII. Fuerunt, qui hoc die regem temeritatis, consulem segnitiæ accusarent: nam & Philippo quiescendum fuisse, quum paucis diebus hostes, exhausto circà omni agro, ad ultimum inopiæ venturos sciret; & consulem, quum equitatum hostium levemque armaturam fudisset, ac propè regem ipsum cepisset, protinus ad castra hostium ducere debuisse; nec enim mansuros ita perculsos hostes fuisse, debellarique momento temporis potuisse. Id dictu, quàm re, ut pleraque, facilius: nam, si omni-

bus peditum quoque copiis rex congressus fuisset, forsitan inter tumultum, quum omnes victi metuque perculsi ex prœlio intra vallum, protinus inde supervadentem munimenta victorem hostem fugerent, exsui castris potuerit rex: quum verò integræ copiæ peditum in castris mansissent, stationes ante portas, præsidiaque disposita essent, quid, nisi ut temeritatem regis, effusè paulò antè secuti perculsos equites, imitaretur, profecisset? Neque enim ne regis quidem primum consilium, quo impetum in frumentatores palatos per agros fecit, reprehendendum foret, si modum prosperæ pugnæ imposuisset. Eò quoque minùs est mirum, tentasse eum fortunam, quòd fama erat, Pleuratum Dardanosque, ingentibus copiis profectos domo, jam in Macedoniam transscendisse; quibus si undique circumventus copiis foret, sedentem Romanum debellaturum, credi poterat. Itaque, secundùm duas adversas equestres pugnas, multò minùs tutam moram in iisdem stativis fore Philippus ratus, quum abire inde & fallere abiens hostem vellet, caduceatore sub occasum solis ad consulem misso, qui inducias ad sepeliendos equites peteret, frustratus hostem, secundâ vigiliâ, multis ignibus per tota castra relictis, silenti agmine abiit.

U.c. 552. a.C. 200.

Philippus recedit.

XXXIX. Corpus jam curabat consul, quum, venisse caduceatorem, & quid ve-

U.C.552. a.C.200.

nisset, nuntiatum est: responso tantùm dato, manè postero die fore copiam conveniendi, id quod quæsitum erat, nox deique insequentis pars ad præcipiendum iter Philippo data est: montes, quam viam non ingressurum gravi agmine Romanum sciebat, petit. Consul, primâ luce caduceatore datis induciis dimisso, haud ita multò pòst abîsse hostem quum sensisset, ignarus quà sequeretur, iisdem stativis frumentando dies aliquot consumpsit. Stuberam deinde petit, atque ex Pelagonia frumentum, quod in agris erat, convexit: inde ad Pluvinam est progressus, nondum comperto, quam regionem hostes petissent. Philippus, quum primò ad Bryanium stativa habuisset, profectus inde transversis limitibus, terrorem præbuit subitum hosti. Movêre itaque ex Pluvina Romani, & ad Osphagum flumen posuerunt castra. Rex haud procul inde & ipse, vallo super ripam amnis ducto (Erigonum incolæ vocant) consedit. Inde satis comperto, Eordæam petituros Romanos, ad occupandas angustias, ne superare hostes arctis faucibus inclusum aditum possent, præcessit: ibi alia vallo, alia fossâ, alia lapidum congerie, ut pro muro essent, alia arboribus objectis, ita ut locus postulabat, aut materia suppeditabat, permuniit; atque (ut ipse rebatur) viam suâpte naturâ difficilem, objectis per omnes transitus operi-

Occupat angustias quà iter in Eordæam erat.

bus, inexpugnabilem fecit. Erant pleraque sylvestria circà, incommoda phalangi maximè Macedonum; quæ, nisi ubi prælongis hastis velut vallum antè clypeos objecit (quod ut fiat, libero campo opus est) nullius admodum usûs est. Thracas quoque rhomphææ, ingentis & ipsæ longitudinis, inter objectos undique ramos impediebant. Cretensium una cohors non inutilis erat: sed ea quoque ipsa, ut, si quis impetum faceret, in patentem vulneri equum equitemque sagittas conjicere poterat, ita adversùs scuta Romana nec ad trajiciendum satis magnam vim habebat, nec aperti quidquam erat, quod peteret. Itaque id ut vanum teli genus senserunt esse, saxis passim totâ valle jacentibus incessebant hostem: ea, majore cum sonitu, quàm vulnere ullo, pulsatio scutorum parumper succedentes Romanos tenuit. Deinde, iis quoque spretis, partim, testudine factâ, per adversos vadunt hostes; partim, brevi circuitu quum in jugum collis evasissent, trepidos ex præsidiis stationibusque Macedonas deturbant; &, ut in locis impeditis difficili fugâ, plerosque etiam obtruncant.

U. c. 552. a. C. 200.

Perrumpunt Romani angustias.

XL. Ita angustiæ minore certamine, quàm quod animis proposuerant, superatæ, & in Eordæam perventum; ubi pervastatis passim agris, in Elimeam se recepit: inde impetum in Orestidem fecit; & oppidum Celetrum est aggressus, in penin-

U.c.552 a.C.200.

sula situm. Lacus mœnia cingit: angustis faucibus unum ex continenti iter est. Primò situ ipso freti, clausis portis, imperium abnuêre; deinde postquam signa ferri, ac testudine succedi ad portam, obsessasque fauces agmine hostium viderunt, priusquam experirentur certamen, metu in deditionem venerunt. Ab Celetro in Dassaretios processit; urbemque Pelium vi cepit: servitia inde cum cetera præda abduxit, & libera capita sine pretio dimisit; oppidumque iis reddidit, præsidio valido imposito: nam & sita opportunè urbs erat ad impetus in Macedoniam faciendos. Ita peragratis hostium agris, consul in loca jam pacata ad Apolloniam, unde orsus bellum erat, copias reduxit. Philippum averterant Ætoli, & Athamanes, & Dardani, & tot bella repentè alia ex aliis locis exorta. Adversùs Dardanos, jam recipientes ex Macedonia sese, Athenagoram cum expeditis peditibus ac majore parte equitatûs misit, jussum instare ab tergo abeuntibus, &, carpendo postremum agmen, segniores eos ad movendos domo exercitus efficere. Ætolos Damocritus prætor, qui moræ ad decernendum bellum ad Naupactum auctor fuerat, idem proximo concilio ad arma conciverat, post famam equestris ad Octolophum pugnæ, Dardanorumque & Pleurati cum Illyriis transitum in Macedoniam, ad hæc classis Romanæ adventum Oreum, &,

super circumfusas tot Macedoniæ gentes, maritimam quoque instantem obsidionem. U.c.552. a.C. 200.

XLI. Hæ causæ Damocritum Ætolosque restituerant Romanis; &, Amynandro rege Athamanum adjuncto, profecti Cercinium obsedere. Clauserant portas, incertum vi, an voluntate; quia regium habebant præsidium. Ceterum intra paucos dies captum est Cercinium, atque incensum: qui superfuerant e magna clade, liberi servique, inter ceteram prædam abducti. Is timor omnes, qui circumcolunt Bœben paludem, relictis urbibus, montes coëgit petere. Ætoli, inopiâ prædæ inde aversi, in Perrhæbiam ire pergunt. Cyretias ibi vi capiunt, fœdéque diripiunt: qui Mallœam incolunt, voluntate in deditionem societatemque accepti. Ex Perrhæbia Gomphos petendi Amynander auctor erat; & imminet Athamania huic urbi, videbaturque expugnari sine magno certamine posse. Ætoli campos Thessaliæ opimos ad prædam petiere; sequente, quamquam non probante, Amynandro, nec effusas populationes Ætolorum, nec castra, quo fors tulisset loco, sine ullo discrimine ac cura muniendi, posita: itaque, ne temeritas eorum negligentiaque sibi ac suis etiam cladis alicujus causa esset, quum campestribus locis subjicientes eos castra Phecado urbi videret, ipse paulò plus quingentorum passuum inde tumulum suis, quamvis levi munimento tutum, cepit.

Ætoli & Athamanes bellum inferunt Philippo.

Thessaliam populantur.

U.c.552 a.C.200. Quum Ætoli, nisi quòd populabantur, vix meminisse viderentur se in hostium agro esse; alii palati semiermes vagarentur, alii in castris sine stationibus per somnum vinumque dies noctibus æquarent, Philippus inopinantibus advenit; quem quum adesse refugientes ex agris quidam pavidi nuntiassent, trepidare Damocritus ceterique duces; & erat fortè meridianum tempus, quo plerique graves cibo sopiti jacebant. Excitare igitur alii alios, jubere arma capere, alios dimittere ad revocandos, qui palati per agros prædabantur; tantaque trepidatio fuit, ut sine gladiis quidam equitum exirent, loricas plerique non induerent. Ita raptim educti, quum universi sexcentorum ægre simul equites peditesque numerum explessent, incidunt in regium equitatum, numero, animis, armisque præstantem. Itaque primo impetu fusi, vix tentato certamine, turpi fugâ repetunt castra: cæsi captique quidam, quos equites ab agmine fugientium interclusere.

Opprimuntur a Philippo.

XLII. Philippus, suis jam vallo appropinquantibus, receptui cani jussit: fatigatos enim equos virosque non tam prœlio, quàm itineris simul longitudine, simul præproperâ celeritate, habebat. Itaque turmatim equites, in vicemque manipulos levis armaturæ, aquatum ire & prandere jubet; alios in statione armatos retinet, opperiens agmen peditum tardiùs ductum propter gravitatem armorum.

Quod ubi advenit, & ipsis imperatum, ut, statutis signis armisque ante se positis, raptim cibum caperent, binis ternisve summum ex manipulis aquandi causâ missis: interim eques cum levi armatura paratus instructusque stetit, si quid hostis moveret. Ætoli (jam enim & quæ per agros multitudo sparsa fuerat, receperat se in castra) ut defensuri munimenta, circa portas vallumque armatos disponunt, dum quietos hostes ipsi feroces ex tuto spectabant: postquam mota signa Macedonum sunt, & succedere ad vallum parati atque instructi cœpere, omnes repentè, relictis stationibus, per aversam partem castrorum ad tumulum, ad castra Athamanum perfugiunt: multi in hac quoque tam trepida fuga capti cæsique sunt Ætolorum. Philippus, si satis diei superesset, non dubius, quin Athamanes quoque exsui castris potuissent, die per prœlium, deinde per direptionem castrorum absumpto, sub tumulo in proxima planitie consedit, primâ luce insequentis diei hostem aggressurus. Sed Ætoli eodem pavore, quo sua castra reliquerant, nocte proximâ dispersi fugerunt. Maximo usui fuit Amynander, quo duce Athamanes, itinerum periti, summis montibus per calles ignotas sequentibus eos hostibus in Ætoliam perduxerunt: non ita multos in dispersa fuga error intulit in Macedonum equites, quos luce primâ Philippus, ut desertum

U.c. 552.
a.C. 200.

tumulum vidit, ad carpendum hostium agmen misit.

U.c.552. a.C.200.

XLIII. Per eos dies & Athenagoras regius præfectus, Dardanos recipientes se in fines adeptus, postremum agmen primò turbavit: dein, postquam Dardani conversis signis direxere aciem, æqua pugna justo prœlio erat: ubi rursus procedere Dardani cœpissent, equite & levi armaturâ regii, nullum talis auxilii genus habentes Dardanos, oneratos immobilibus armis, vexabant; & loca ipsa adjuvabant. Occisi perpauci sunt, plures vulnerati, captus nemo, quia non excedunt temere ordinibus suis, sed confertim & pugnant, & cedunt. Ita damna Romano accepta bello, duabus per opportunas expeditiones coërcitis gentibus, restituerat Philippus, incepto forti, non prospero solùm eventu. Minuit deinde ei fortè oblata res hostium Ætolorum numerum. Scopas princeps gentis, ab Alexandria magno cum pondere auri ab rege Ptolemæo missus, sex millia peditum & equites mercede conductos Ægyptum avexit; nec ex juventute Ætolorum quemquam reliquisset, ni Damocritus, nunc belli quod instaret, nunc futuræ solitudinis admonens (incertum curâ gentis, an ut adversaretur Scopæ, parum donis cultus) partem juniorum castigando domi continuisset. Hæc eâ æstate ab Romanis Philippoque gesta erant.

Dardani malè multati.

Ætolorum juventus in Ægyptum avecta.

XLIV. Classis a Corcyra ejusdem principio æstatis cum L. Apustio legato profecta, Maleâ superatâ, circa Scyllæum agri Hermionici Attalo regi conjuncta est. Tum verò Atheniensium civitas, cui odio in Philippum per metum jam diu moderata erat, id omne in auxilii præsentis spem effudit: nec umquam ibi desunt linguæ promptæ ad plebem concitandam; quod genus, quum in omnibus liberis civitatibus, tum præcipuè Athenis, ubi oratio plurimùm pollet, favore multitudinis alitur. Rogationem extemplo tulerunt, plebesque scivit, *Ut Philippi statuæ, imagines omnes, nominaque earum, item majorum ejus virilis ac muliebris sexûs omnium tollerentur, delerenturque: dies festi, sacra, sacerdotes, quæ ipsius majorumve ejus honoris causâ instituta essent, omnia profanarentur. Loca quoque, in quibus positum aliquid inscriptumve honoris ejus causâ fuisset, detestabilia esse, neque in iis quidquam postea poni dedicarique placere eorum, quæ in loco puro poni dedicarique fas esset. Sacerdotes publicos, quotiescumque pro populo Atheniensi, sociisque, & exercitibus, & classibus eorum precarentur, toties detestari atque exsecrari Philippum, liberos ejus, regnumque, terrestres navalesque copias, Macedonum genus omne nomenque*: additum decreto, *Si quis quid postea, quod ad notam ignominiamque Philippi pertineret, ferret, id omne populum*

U.c. 552. a.C. 200. *Res mari gesta.*

Decreta Atheniensium in Philippum.

U.c.552. a.C.200.

Athenienſem juſſurum : ſi quis contra ignominiam, prove honore ejus dixiſſet, feciſſetve, qui occidiſſet eum, jure cæſurum : poſtremò incluſum, *Ut omnia, quæ adversùs Piſiſtratidas decreta quondam erant, eadem in Philippo ſervarentur.* Athenienſes quidem litteris verbiſque, quibus ſolis valent, bellum adversùs Philippum gerebant.

XLV. Attalus Romanique, quum Piræeum primò ab Hermione petiſſent, paucos ibi morati dies, oneratique æquè immodicis ad honores ſociorum, atque in ira adversùs hoſtem fuerant, Athenienſium decretis, navigant a Piræeo Andrum. Et quum in portu, quem Gaureleon vocant, conſtitiſſent, miſſis qui tentarent oppidanorum animos, ſi voluntate tradere urbem, quàm vim experiri, mallent; poſtquam præſidio regio arcem teneri, nec ſe poteſtatis ſuæ eſſe reſpondebant; expoſitis copiis, omnique apparatu urbium oppugnandarum, diverſis partibus rex & legatus Romanus ad urbem ſubeunt. Plus aliquantò Græcos Romana ſigna armaque non antè viſa, animique militum, tam promptè ſuccedentium muros, terruere. Itaque fuga extemplo in arcem facta eſt : urbe hoſtes potiti : & in arce quum biduum loci ſe magis, quàm armorum, fiduciâ tenuiſſent; tertio die, pacti ipſi præſidiumque, ut cum ſingulis veſtimentis Delium Bœotiæ tranſveherentur. Ea ab Romanis regi Attalo

Andros capta a Romanis.

concessa: prædam ornamentaque urbis ipsi avexerunt. Attalus, ne desertam haberet insulam, & Macedonum ferè omnibus, & quibusdam Andriorum, ut manerent, persuasit: postea & ab Delio, qui ex pacto transvecti eò fuerant, promissis regis, quum desiderium quoque patriæ faciliùs ad credendum inclinaret animos, revocati. Ab Andro Cythnum trajecerunt: ibi dies aliquot oppugnandâ urbe nequidquam absumpti; &, quia vix operæ pretium erat, abscessere. Ad Prasias (continentis Atticæ is locus est) Issæorum viginti lembi classi Romanorum adjuncti sunt: ii missi ad populandos Carystiorum agros: cetera classis Geræstum, nobilem Eubœæ portum, dum a Carysto Issæi redirent, tenuit. Inde omnes, velis in altum datis, maris medio præter Scyrum insulam Icum pervenere: ibi paucos dies, sæviente Boreâ, retenti, ubi prima tranquillitas data est, Sciathum trajecere, vastatam urbem direptamque nuper a Philippo. Per agros palati milites frumentum, & si qua alia usui esse ad vescendum poterant, ad naves retulere: prædæ nec erat quidquam, nec meruerant Græci, cur diriperentur. Inde Cassandream petentes, primò ad Mendin, maritimum civitatis ejus vicum, tenuere: inde quum, superato promontorio, ad ipsa mœnia urbis circumagere classem vellent, sævâ coortâ tempestate, propè obruti fluctibus, dispersi, magna ex

U.c. 552.
a.C. 200.

U.c.552. a.C.200. parte amissis armamentis, in terram effugerunt. Omen quoque ea maritima tempestas ad rem terrâ gerendam fuit : nam, collectis in unum navibus, expositisque copiis, aggressi urbem, cum multis vulneribus repulsi (& erat validum ibi regium præsidium) irrito incepto regressi Canastræum Pallenes trajecere : inde, superato Toronæ promontorio, navigantes Acanthum petiere. Ibi primò ager vastatus, deinde ipsa urbs vi capta, ac direpta; nec ultrà progressi (jam enim & graves prædâ naves habebant) retro, unde venerant, Sciathum, & ab Sciatho Eubœam repetunt.

Colloquium Ætolorum cum Attalo & Romanis. XLVI. Ibi relictâ classe, decem navibus expeditis sinum Maliacum intravere, ad colloquendum cum Ætolis de ratione gerendi belli. Sipyrrhicas Ætolus princeps legationis ejus fuit, quæ ad communicanda consilia Heracleam cum rege & cum Romano legato venit. Petitum ex fœdere ab Attalo est, ut mille milites præstaret; tantum enim numerum bellum gerentibus adversùs Philippum debebat. Id negatum Ætolis ; quòd illi quoque gravati priùs essent ad populandam Macedoniam exire, quo tempore Philippo circa Pergamum urente sacra profanaque, abstrahere eum inde respectu rerum suarum potuissent. Ita Ætoli cum spe magis, Romanis omnia pollicentibus, quàm cum auxilio dimissi.

Apustius cum Attalo ad classem rediit. Inde consultari de Oreo oppugnando cœptum. Valida ea civitas & mœnibus, &, quia antè fuerat tentata, firmo erat præsidio. Conjunxerant se iis post expugnationem Andri cum præfecto Agesimbroto viginti Rhodiæ naves, tectæ omnes: eam classem in stationem ad Zelasium miserunt (Isthmiæ id super Demetriadem promontorium est peropportunè objectum) ut, si quid inde moverent Macedonum naves, in præsidio essent. Heraclides præfectus regius classem ibi tenebat, magis per occasionem, si quam negligentia hostium dedisset, quàm apertâ vi quidquam ausurus. Oreum diversi Romani & rex Attalus oppugnabant: Romani a Maritima arce, regii adversùs vallem inter duas jacentem arces, quà & muro intersepta urbs est; & ut loca diversa, sic dispari modo etiam oppugnabant; Romani testudinibus, & vineis, & ariete admovendo muris; regii ballistis, catapultisque, & alio omni genere tormentorum tela ingerentes: & pondere ingenti saxa jaciebant, & cuniculos, & quidquid aliud priore oppugnatione expertum profuerat. Ceterum non plures tantùm Macedones, quàm antè, tuebantur urbem arcesque, sed etiam præsentioribus animis, &, castigationibus regis in admissa culpa, simul minarum, simul promissionum in futurum memores, ita ut parum in expugnatione celeri spei esset.

U.c.552. a.C.200.

Oreum oppugnatum.

U.c. 552. a.C. 200. Interim & aliud agi posse ratus legatus; relictis quot satis videbantur ad opera perficienda militibus, trajicit in proxima continentis; Larissamque (non illam in Thessalia nobilem urbem, sed alteram, quam Cremasten vocant) subito adventu, præter arcem, cepit. Attalus quoque Ægeleon, nihil minus quàm tale quidquam in alterius oppugnatione urbis timentibus, oppressit. Et jam quum opera in effectu erant *Capitur.* circa Oreum, tum præsidium, quod intus erat, labore assiduo, vigiliis diurnis pariter nocturnisque, & vulneribus confectum. Muri quoque pars, ariete incusso subruta, multis jam locis prociderat; perque apertum ruinâ iter nocte Romani, quodque super portum est, in arcem perruperunt. Attalus luce primâ, signo ex arce dato ab Romanis, & ipse urbem invasit, stratis magna ex parte muris; præsidium oppidanique in alteram arcem perfugêre, unde biduo pòst deditio facta: urbs regi, captiva corpora Romanis cessere.

XLVII. Jam autumnale æquinoctium instabat; & est sinus Euboicus, quem Cœla vocant, suspectus nautis: itaque, ante hiemales motus evadere inde cupientes, Piræeum, unde profecti ad bellum erant, repetunt. Apustius, triginta navibus ibi relictis, super Maleam navigat Corcyram. Regem spatium Initiorum Cereris, ut sacris interesset, tenuit: secundùm Initia & ipse

in Asiam se recepit, Agesimbroto & Rhodiis domum remissis. Hæc eâ æstate terrâ marique adversùs Philippum sociosque ejus a consule & legato Romanis, adjuvantibus rege Attalo & Rhodiis, gesta. Consul alter C. Aurelius ad confectum bellum quum in provinciam venisset, haud clam tulit iram adversùs prætorem, quòd absente se rem gessisset: misso igitur eo in Etruriam, ipse in agrum hostium legiones induxit; populandoque, cum præda majore, quàm gloria, bellum gessit. L. Furius, simul quòd in Etruria nihil erat rei quod gereret, simul Gallico triumpho imminens, quem, absente consule irato atque invidente, faciliùs impetrari posse ratus, Romam inopinatò quum venisset, senatum in æde Bellonæ habuit; expositisque rebus gestis, ut triumphanti sibi in urbem invehi liceret, petit.

U.c.552. a.C.200.

Aurelius Cos. in Gallia.

Furius triumphum petit.

XLVIII. Apud magnam partem senatûs & magnitudine rerum gestarum valebat, & gratiâ. Majores natu negabant triumphum, *Et quòd alieno exercitu rem gessisset, & quòd provinciam reliquisset aviditate rapiendi per occasionem triumphi: id verò eum nullo exemplo fecisse.* Consulares præcipuè, *exspectandum fuisse consulem* dicebant: *Potuisse enim, castris prope urbem positis, tutandâ coloniâ, ita ut acie non decerneret, in adventum ejus rem extrahere.*

Variæ sententiæ in senatu.

U.c.552. a.C.200.

Et, quod prætor non fecisset, senatui faciendum esse: Consulem exspectarent: ubi coràm disceptantes consulem & prætorem audissent, veriùs de causâ existimaturos esse. Magna pars senatûs nihil præter res gestas, & an in magistratu suisque auspiciis gessisset, censebant spectare senatum debere. *Ex duabus coloniis, quæ velut claustra ad cohibendos Gallicos tumultus oppositæ fuissent, quum una direpta & incensa esset, trajecturumque id incendium velut ex continentibus tectis in alteram tam propinquam coloniam esset, quid tandem prætori faciendum fuisse? Nam si sine consule geri nihil oportuerit, aut senatum peccasse, qui exercitum prætori dederit (potuisse enim, si non cum prætoris, sed consulis, exercitu rem geri voluerit, ita finire senatusconsultum, ne per prætorem, sed per consulem gereretur) aut consulem, qui non, quum exercitum ex Etruria transire in Galliam jussisset, ipse Arimini occurrerit, ut bello interesset, quod sine eo geri fas non esset. Non exspectare belli tempora moras & dilationes imperatorum; & pugnandum esse interdum, non quia velis, sed quia hostis cogat. Pugnam ipsam eventumque pugnæ spectari oportere: fusos cæsosque hostes; castra capta ac direpta: coloniam liberatam obsidione: alterius coloniæ captivos recuperatos restitutosque suis: debellatum uno prælio esse. Non homines tantùm eâ victoriâ lætatos, sed diis*

quoque immortalibus per triduum supplicationes habitas, quòd bene ac feliciter, non quòd malè ac temere respublica a L. Furio prætore gesta esset. Data fato etiam quodam Furiæ genti Gallica bella. U.c.552. a.C.200.

XLIX. Hujus generis orationibus ipsius amicorumque victa est, præsentis gratiâ prætoris, absentis consulis majestas; triumphumque frequentes L. Furio decreverunt. Triumphavit de Gallis in magistratu L. Furius prætor. In ærarium tulit trecenta viginti millia æris, argenti centum septuaginta millia pondo: neque captivi ulli ante currum ducti, neque spolia prælata, neque milites secuti: omnia, præter victoriam, penes consulem esse apparebat. Ludi deinde a P. Cornelio Scipione, quos consul in Africa voverat, magno apparatu facti. Et de agris militum ejus decretum, ut, quot quisque eorum annos in Hispania aut in Africa militasset, in singulos annos bina jugera acciperet: eum agrum decemviri assignarent. Triumviri inde creati ad supplendum Venusinis colonorum numerum, quòd bello Annibalis attenuatæ vires ejus coloniæ erant, C. Terentius Varro, T. Quintius Flamininus, P. Cornelius Cn. F. Scipio: hi colonos Venusiam adscripserunt. Eodem anno C. Cornelius Cethegus, qui proconsul Hispaniam obtinebat, magnum hostium exercitum in agro Sedetano fu-

Furius triumphat.

Decretum de agris militum Scipionis.

dit: quindecim millia Hispanorum eo prœlio dicuntur cæsa, signa militaria capta octo & septuaginta. C. Aurelius consul, quum ex provincia Romam comitiorum causâ venisset, non id, quod animis præceperant, questus est, non exspectatum se ab senatu, neque disceptandi cum prætore consuli potestatem factam: *Sed ita triumphum decrevisse senatum, ut nullius, nisi ejus, qui triumphaturus esset, haud eorum, qui bello interfuissent, verba audiret. Majores ideo instituisse, ut legati, tribuni militum, centuriones, milites denique triumpho adessent, ut veritas rerum gestarum ejus, cui tantus honos haberetur, publicè videretur. Ecquem ex eo exercitu, qui cum Gallis pugnaverit, si non militem, lixam saltem fuisse, quem percunctari posset senatus, quid veri prætor vanive referret?* Comitiis deinde diem indixit; quibus creati sunt consules L. Cornelius Lentulus, P. Villius Tappulus. Prætores inde facti L. Quintius Flamininus, L. Valerius Flaccus, L. Villius Tappulus, Cn. Bæbius Tamphilus.

U.c. 552. a.C. 200.

Comitia.

Vilis annona. L. Annona quoque eo anno pervilis fuit: frumenti vim magnam ex Africa advectam ædiles curules M. Claudius Marcellus & Sex. Ælius Pætus binis æris in modios populo diviserunt: & ludos Romanos magno apparatu fecerunt: diem unum instaurarunt: signa ænea quinque ex multaticio

multaticio argento in ærario posuerunt. Plebeii ludi ab ædilibus L. Terentio Massiliota & Cn. Bæbio Tamphilo, quem prætorem designaverant, ter toti instaurati. Et ludi funebres eo anno per quatriduum in foro, mortis M. Valerii Lævini causâ, a P. & M. filiis ejus facti; & munus gladiatorium datum ab iis: paria quinque & viginti pugnarunt. M. Aurelius Cotta, decemvir sacrorum, mortuus: in ejus locum Manius Acilius Glabrio suffectus. Comitiis ædiles curules creati sunt fortè ambo, qui statim occipere magistratum non possent: nam C. Cornelius Cethegus absens creatus erat, quum Hispaniam obtineret provinciam; C. Valerius Flaccus, quem præsentem creaverant, quia flamen Dialis erat, jurare in leges non poterat; magistratum autem plus quinque dies, nisi qui jurasset in leges, non licebat gerere. Petente Flacco ut legibus solveretur, senatus decrevit, ut, si ædilis, qui pro se juraret, arbitratu consulum daret, consules, si eis videretur, cum tribunis plebis agerent, uti ad plebem ferrent. Datus, qui juraret pro fratre, L. Valerius Flaccus, prætor designatus: tribuni ad plebem tulerunt, plebesque scivit, ut perinde esset, ac si ipse ædilis jurasset. Et de altero ædile scitum plebis est factum, rogantibus tribunis, quos duos in Hispaniam cum im-

U.c. 552. a.C. 200.

Ludi, in quibus 25 paria gladiatorum.

perio ad exercitus ire juberent, ut C. Cornelius ædilis curulis ad magistratum gerendum veniret, & L. Manlius Acidinus decederet de provincia multos post annos: plebes Cn. Cornelio Lentulo & L. Stertinio pro consulibus imperium esse in Hispania jussit.

U.c.552. a.C.200.

EPITOME

LIBRI XXXII LIVIANI.

Complura prodigia ex diversis regionibus nuntiata referuntur; inter quæ, in Macedonia in puppi longæ navis lauream esse natam. T. Quintius Flamininus consul adversùs Philippum feliciter pugnavit in faucibus Epiri, fugatumque coëgit in regnum reverti. Ipse Thessaliam, quæ est vicina Macedoniæ, sociis Ætolis & Athamanibus, vexavit. L. Quintius Flamininus consulis frater, Attalo rege & Rhodiis adjuvantibus, in Eubœam & maritimam oram trajectus, Eretriam expugnavit. Achæi in amicitiam recepti sunt. Conjuratio servorum facta de solvendis Carthaginiensium obsidibus, oppressa est: duo millia necati sunt. Prætorum numerus ampliatus est, ut seni crearentur. Cornelius Cethegus consul Gallos Insubres prœlio fudit. Cum Lacedæmoniis & tyranno eorum Nabide amicitia juncta est. Præterea expugnationes urbium in Macedonia referuntur.

D ij

LIBER XXXII.

U.c. 553. a.C. 199. L. Cornelio, P. Villio Coss. *Provinciæ.*

I. CONSULES prætoresque quum Idibus Martiis magistratum inissent, provincias sortiti sunt. L. Cornelio Lentulo Italia, P. Villio Macedonia; prætoribus, L. Quintio urbana, Cn. Bæbio Ariminum, L. Valerio Sicilia, L. Villio Sardinia evenit. Lentulus consul novas legiones scribere jussus; Villius a P. Sulpicio exercitum accipere: in supplementum ejus, quantum militum videretur, ut scriberet, ipsi permissum. Prætori Bæbio legiones, quas C. Aurelius consul habuisset, ita decretæ, ut retineret eas, donec consul novo cum exercitu succederet: in Galliam ubi is venisset, omnes milites exauctorati domum dimitterentur, præter quinque millia sociûm: his obtineri circa Ariminum provinciam satis esse. Prorogato imperio prætoribus prioris anni (Cn. Sergio, ut militibus, qui in Hispania, Sicilia, Sardinia stipendia per multos annos fecissent, agrum assignandum curaret; Q. Minucio, ut in Bruttiis idem de conjurationibus quæstiones, quas prætor cum fide curaque exercuisset, perficeret, & eos, quos sacrilegii compertos in vinculis Romam misisset, Locros mitteret ad supplicium, quæque sublata ex delubro Proserpinæ essent, reponenda cum piaculis curaret) feriæ Latinæ pontificum de-

creto instauratæ sunt; quòd legati ab Ardea questi in senatu erant, sibi in monte Albano Latinis carnem, ut assolet, datam non esse. Ab Suessa nuntiatum est, duas portas, quodque inter eas muri erat, de cœlo tactum; & Formiani legati ædem Jovis, item Ostienses ædem Jovis, & Veliterni Apollinis & Sanci ædes; & in Herculis æde capillum enatum: & ex Bruttiis ab Q. Minucio proprætore scriptum, equuleum cum quinque pedibus, pullos gallinaceos tres cum ternis pedibus natos esse. Inde a P. Sulpicio proconsule ex Macedonia litteræ allatæ, in quibus inter cetera scriptum erat, lauream in puppi navis longæ enatam. Priorum prodigiorum causâ senatus censuerat, ut consules majoribus hostiis, quibus diis videretur, sacrificarent: ob hoc unum prodigium aruspices in senatum vocati, atque ex responso eorum supplicatio populo in diem unum edicta, & ad omnia pulvinaria res divinæ factæ.

U. c. 553. a. C. 199.

Prodigia.

II. Carthaginienses eo anno argentum in stipendium impositum primum Romam advexerunt: id quia probum non esse quæstores renuntiaverant, experientibusque pars quarta decocta erat, pecuniâ Romæ mutuâ sumptâ, intertrimentum argenti suppleverunt. Petentibus deinde, ut, si jam videretur senatui, obsides sibi redderentur, centum redditi obsides: de ceteris, si in

Carthag. primam tributi pensionem solvunt. Obsidum pars iis reddita.

U.c. 553. a.C. 199.

fide permanerent, spes facta. Petentibus iisdem, qui non reddebantur obsides, ut ab Norba, ubi parum commodè essent, aliò traducerentur, concessum, ut Signiam & Ferentinum transirent. Gaditanis item petentibus remissum, ne præfectus Gades mitteretur, adversùs quod iis, in fidem populi Romani venientibus, cum L. Marcio Septimo convenisset. Et Narniensium legatis, querentibus ad numerum sibi colonos non esse, & immixtos quosdam non sui generis pro colonis se gerere, earum rerum causâ triumviros creare L. Cornelius consul jussus: creati P. & Sex. Ælii (Pætis fuit ambobus cognomen) & C. Cornelius Lentulus: quod Narniensibus datum erat, ut colonorum numerus cogeretur, id Cosani petentes non impetraverunt.

Seditio militum in Macedonia.

III. Rebus, quæ Romæ agendæ erant, perfectis, consules in provincias profecti. P. Villium, in Macedoniam quum venisset, atrox seditio militum, jam antè irritata, nec satis in principio compressa, excepit. Duo millia ea militum fuere, qui ex Africa post devictum Annibalem in Siciliam, inde anno ferè pòst in Macedoniam pro voluntariis transportati erant: id voluntate factum negabant. *Ab tribunis recusantes in naves impositos. Sed utcumque, seu injuncta, seu suscepta foret militia, & eam exhaustam, & finem aliquem militandi fieri æquum esse. Multis annis sese Italiam*

non vidisse: consenuisse sub armis in Sicilia, Africa, Macedonia: confectos jam se labore, opere, exsangues tot acceptis vulneribus esse. U.C. 553. a. C. 199.
Consul, *Causam postulandæ missionis probabilem, si modestè peteretur, videri* dixit: *seditionis nec eam, nec ullam aliam satis justam causam esse. Itaque si manere ad signa, & dicto parêre velint, se de missione eorum ad senatum scripturum: modestiâ faciliùs, quàm pertinaciâ, quod velint, impetraturos.*

IV. Thaumacos eo tempore Philippus summâ vi oppugnabat aggeribus vineisque; & jam arietem muris admoturus erat: ceterum incepto absistere eum coëgit subitus Ætolorum adventus, qui, Archidamo duce inter custodias Macedonum mœnia ingressi, nec die, nec nocte finem ullum erumpendi, nunc in stationes, nunc in opera Macedonum, faciebant. Et adjuvabat eos natura ipsa loci: namque Thaumaci a Pylis sinuque Maliaco per Lamiam eunti loco alto siti sunt, ipsis faucibus imminentes, quas Cœla vocant: Thessaliæque transeunti confragosa loca implicatasque flexibus vallium vias, ubi ventum ad hanc urbem est, repentè velut maris vasti, sic immensa panditur planities, ut subjectos campos terminare oculis haud facilè queas. Ab eo miraculo Thaumaci appellati; nec altitudine solùm tuta urbs, sed quòd, saxo undique absciso, rupibus imposita est.

Thaumacos frustra tentatos deserit Philippus.

Hæ difficultates, & quòd haud satis dignum tanti laboris periculique pretium erat, ut absisteret incepto Philippus, effecerunt: hiems quoque jam instabat, quum inde abscessit; & in Macedoniam in hiberna copias reduxit.

U. c. 553. a. C. 199.

Philippi curæ & anxietas.

V. Ibi ceteri quidem, datâ quantacumque quiete temporis, simul animos corporaque remiserant. Philippum quantum ab assiduis laboribus itinerum pugnarumque laxaverat annus, tantò magis intentum in universum eventum belli curæ angunt; non hostes modò timentem, qui terrâ marique urgebant, sed nunc sociorum, nunc etiam popularium animos, ne & illi ad spem amicitiæ Romanorum deficerent, & Macedonas ipsos cupido novandi res caperet: itaque & in Achaiam legatos misit, simul qui jusjurandum (ita enim pepigerant, quotannis juraturos in verba Philippi) exigerent: simul qui redderent Achæis Orchomenon, & Heræam, & Triphyliam; Eleis Alipheram, contendentibus numquam eam urbem fuisse ex Triphylia, sed sibi debere restitui, quia una esset ex iis, quæ ad condendam Megalopolim ex concilio Arcadum contributæ forent. Et cum Achæis quidem per hæc societatem firmabat. Macedonum animos sibi conciliavit cum Heraclide: nam quum eum maximæ invidiæ sibi esse cerneret, multis criminibus oneratum, in vincula conjecit;

ingenti popularium gaudio. Bellum, si quando umquam antè alias, tum magnâ curâ apparavit, exercuitque in armis & Macedonas, & mercenarios milites; principioque veris cum Athenagora omnia externa auxilia, quodque levis armaturæ erat, in Chaoniam per Epirum ad occupandas, quæ ad Antigoniam fauces sunt (Stena vocant Græci) misit. Ipse pòst paucis diebus graviore secutus agmine, quum situm omnem regionis adspexisset, maximè idoneum ad muniendum locum credidit esse præter amnem Aoum: is inter montes, quorum alterum Æropum, alterum Asnaum incolæ vocant, angustâ valle fluit, iter exiguum super ripam præbens. Asnaum Athenagoram cum levi armatura tenere ac communire jubet; ipse in Æropo posuit castra. Quà abscisæ rupes erant, statio paucorum armatorum tenebat; quæ minùs tuta erant, alia fossis, alia vallis, alia turribus muniebat. Magna tormentorum etiam vis, ut missilibus procul arcerent hostem, idoneis locis disposita est: tabernaculum regium pro vallo, in conspecto maximè tumulo, ut terrorem hostibus, suisque spem ex fiducia faceret, positum.

U. c. 553. a. C. 199.

Castra ad Aoum ponit.

VI. Consul per Charopum Epirotem certior factus, quos saltus cum exercitu insedisset rex, & ipse, quum Corcyræ hibernasset, vere primo in continentem trajectus, ad hostem ducere pergit: quinque

Consul mox adest.

U.c. 553. a.C. 199.

millia ferme ab regiis castris quum abesset, loco munito relictis legionibus, ipse cum expeditis progressus ad speculanda loca, postero die consilium habuit, utrum per infessum ab hoste saltum, quamquam labor ingens periculumque proponeretur, transitum tentaret; an eodem itinere, quo priore anno Sulpicius Macedoniam intraverat, circumduceret copias. Hoc consilium per multos dies agitanti nuntius venit, T. Quintium consulem factum, sortitumque provinciam Macedoniam, maturato itinere jam Corcyram trajecisse. Valerius Antias intrasse saltum Villium tradit: quia recto itinere nequierit, omnibus a rege insessis, secutum vallem, per quam mediam fertur Aous amnis; ponte raptim facto, in ripam, in qua erant castra regia, transgressum acie conflixisse: fusum fugatumque regem, castris exsutum: duodecim millia hostium eo prœlio cæsa, capta duo millia & ducentos, & signa militaria centum triginta duo, equos ducentos triginta: ædem etiam Jovi in eo prœlio votam, si res prosperè gesta esset. Ceteri Græci Latinique auctores, quorum quidem ego legi annales, nihil memorabile a Villio actum, integrumque bellum insequentem consulem T. Quintium accepisse tradunt.

Censores creati Scipio & Ælius.

VII. Dum hæc in Macedonia geruntur, consul alter L. Lentulus, qui Romæ substiterat, comitia censoribus creandis habuit.

Multis claris petentibus viris, creati censores P. Cornelius Scipio Africanus & P. Ælius Pætus. Hi, magnâ inter se concordiâ, & senatum sine ullius nota legerunt, & portoria venalium Capuæ Puteolisque, item Castrorum portorium, quo in loco nunc oppidum est, fruendum locarunt; colonosque eò trecentos (is enim numerus finitus ab senatu erat) adscripserunt; & sub Tifatis Capuæ agrum vendiderunt. Sub idem tempus L. Manlius Acidinus, ex Hispania decedens, prohibitus a M. Porcio Læca tribuno plebis, ne ovans rediret, quum ab senatu impetrasset, privatus urbem ingrediens, mille ducenta pondo argenti, triginta pondo ferme auri in ærarium tulit. Eodem anno Cn. Bæbius Tamphilus, qui ab C. Aurelio consule anni prioris provinciam Galliam acceperat, temere ingressus Gallorum Insubrium fines, propè cum toto exercitu est circumventus: suprà sex millia & sexcentos milites amisit: tanta ex eo bello, quod jam timeri desierat, clades accepta est. Ea res L. Lentulum consulem ab urbe excivit; qui ut in provinciam venit plenam tumultûs, trepido exercitu accepto, prætorem multis probris increpitum provinciâ decedere, atque abire Romam jussit. Neque ipse consul memorabile quidquam gessit, comitiorum causâ Romam revocatus, quæ ipsa per M. Fulvium & Manium Curium

U.c. 553.
a.C. 199.

Cn. Bæbius circumventus a Gallis.

tribunos plebis impediebantur, quòd T. Quintium Flamininum consulatum ex quæstura petere non patiebantur. *Jam ædilitatem præturamque fastidiri; nec, per honorum gradus, documentum sui dantes, nobiles homines tendere ad consulatum, sed transcendendo media, summa imis continuare.* Res ex campestri certamine in senatum venit. Patres censuerunt, *Qui honorem, quem sibi capere per leges liceret, peteret, in eo, populo creandi, quem velit, potestatem fieri æquum esse.* In auctoritate Patrum fuere tribuni. Creati consules Sex. Ælius Pætus & T. Quintius Flamininus. Inde prætorum comitia habita: creati L. Cornelius Merula, M. Claudius Marcellus, M. Porcius Cato, C. Helvius, qui ædiles plebis fuerant: ab iis ludi plebeii instaurati: & epulum Jovis fuit ludorum causâ. Et ab ædilibus curulibus C. Valerio Flacco flamine Diali & C. Cornelio Cethego ludi Romani magno apparatu facti. Ser. & C. Sulpicii Galbæ pontifices eo anno mortui sunt: in eorum locum M. Æmilius Lepidus & Cn. Cornelius Scipio pontifices suffecti sunt.

U.c. 553. a.C. 199. *T. Quintius ex quæstura consul.*

VIII. Sex. Ælius Pætus, T. Quintius Flamininus consules, magistratu inito, senatum in Capitolio quum habuissent, decreverunt Patres, *Ut provincias Macedoniam atque Italiam consules compararent inter se, sortirenturve. Utri eorum Macedonia evenisset, in supplementum legionum tria mil-*

U.c. 554. a.C. 198. Sex. Ælio, T. Quintio Coss. *Provincia.*

ita militum Romanorum scriberet, & trecentos equites: item sociorum Latini nominis quinque millia peditum, quingentos equites. U.c.554. a.C.198. Alteri consuli novus omnis exercitus decretus. L. Lentulo prioris anni consuli prorogatum imperium est; vetitusque aut ipse provinciâ decedere priùs, aut veterem exercitum deducere, quàm cum legionibus novis consul venisset. Sortiti consules provincias. Ælio Italia, Quintio Macedonia evenit. Prætores, L. Cornelius Merula urbanam, M. Claudius Siciliam, M. Porcius Sardiniam, C. Helvius Galliam est sortitus. Delectus inde haberi est cœptus: nam, præter consulares exercitus, prætoribus quoque jussi scribere milites erant, Marcello in Siciliam quatuor millia peditum sociûm Latini nominis, & trecentos equites; Catoni in Sardiniam ex eodem genere militum tria millia peditum, ducentos equites; ita ut hi prætores ambo, quum in provincias venissent, veteres dimitterent pedites equitesque. Attali deinde regis legatos in senatum consules introduxerunt. *Attali legati senatum adeunt.* Hi, regem classe suâ copiisque omnibus terrâ marique Romanam rem juvare, quæque imperarent Romani consules, impigrè atque obedienter ad eam diem fecisse, quum exposuissent, *Vereri*, dixerunt, *ne id præstare ei per Antiochum regem ultrà non liceret: vacuum namque præsidiis navalibus terrestribusque regnum Attali An-*

tiochum invasisse. Itaque Attalum orare Patres conscriptos, si suâ classe, suâque operâ uti ad Macedonicum bellum vellent, mitterent ipsi præsidium ad regnum ejus tutandum: si id nollent, ipsum ad sua defendenda cum classe ac reliquis copiis redire paterentur.

U.c.554. A.C. 198.

Responsum senatûs. Senatus legatis ita responderi jussit, *Quòd rex Attalus classe copiisque aliis duces Romanos juvisset, id gratum senatui esse. Auxilia nec ipsos missuros Attalo adversùs Antiochum, socium & amicum populi Romani; nec Attali auxilia retenturos ultrà quàm regi commodum esset. Semper populum Romanum alienis rebus, arbitrio alieno, usum; & principium & finem in potestate ipsorum, qui ope suâ velint adjutos Romanos, esse. Legatos ad Antiochum missuros, qui nuntient, Attali naviumque ejus & militum operâ adversùs Philippum communem hostem uti populum Romanum. Gratum eum facturum & senatui, si regno Attali abstineat, belloque absistat. Æquum esse, socios & amicos populi Romani reges inter se quoque ipsos pacem servare.*

IX. Consulem T. Quintium, ita habito delectu, ut eos ferè legeret, qui in Hispania aut Africa meruissent spectatæ virtutis milites, properantem in provinciam prodigia nuntiata atque eorum procuratio Romæ tenuerunt. De cœlo tacta erant via publica Veiis, forum & ædes Jovis Lanuvii, Herculis ædes Ardeæ, Capuæ murus

Prodigia.

& turres & ædes quæ Alba dicitur: cœlum ardere visum erat Arretii: terra Velitris trium jugerum spatio cavernâ ingenti desederat. Suessæ Auruncæ nuntiabant agnum cum duobus capitibus natum, & Sinuessæ porcum humano capite. Eorum prodigiorum causâ supplicatio unum diem habita: & consules rebus divinis operam dederunt, placatisque diis, profecti in provincias sunt. Ælius cum C. Helvio prætore in Galliam; exercitumque ab L. Lentulo acceptum, quem dimittere debebat, prætori tradidit; ipse novis legionibus, quas secum adduxerat, bellum gesturus: neque memorabilis rei quidquam gessit. Et T. Quintius alter consul maturiùs, quàm priores soliti erant consules, a Brundisio quum transmisisset, Corcyram tenuit cum octo millibus peditum, equitibus octingentis. Ab Corcyra in proxima Epiri quinqueremi trajecit; & in castra Romana magnis itineribus contendit: inde Villio dimisso, paucos moratus dies, dum se copiæ ab Corcyra assequerentur, consilium habuit, utrum, recto itinere per castra hostium vim facere conaretur; an, ne tentatâ quidem re tanti laboris ac periculi, per Dassaretios potiùs Lyncumque tuto circuitu Macedoniam intraret. Vicissetque ea sententia, ni timuisset, ne, quum a mari longiùs recessisset, misso e manibus hoste, si (quod antea fecerat) solitudinibus sylvis-

U. c. 554. a. C. 198.

Ælius C. s. it in Galliam.

Quintius in Macedoniam.

que se tutari rex voluisset, sine ullo effectu æstas extraheretur. Utcumque esset igitur, illo ipso tam iniquo loco aggredi hostem placuit: sed magis fieri id placebat, quàm quomodo fieret, satis expediebat.

U.C. 554. a.C. 198.

Consulis & Philippi colloquium.

X. Dies quadraginta sine ullo conatu sedentes in conspectu hostium absumpserant. Inde spes data Philippo est, per Epirotarum gentem tentandæ pacis; habitoque consilio delecti ad eam rem agendam, Pausanias prætor, & Alexander magister equitum, consulem & regem, ubi in arctissimas ripas Aous cogitur amnis, in colloquium adduxerunt. Summa postulatorum consulis erat, præsidia ex civitatibus rex deduceret: iis, quorum agros urbesque populatus esset, redderet res, quæ comparerent; ceterorum æquo arbitrio æstimatio fieret. Philippus, *Aliam aliarum civitatum conditionem esse* respondit. *Quas ipse cepisset, eas liberaturum: quæ sibi tradita a majoribus essent, earum hereditariâ ac justâ possessione non excessurum. Si quas quererentur belli clades eæ civitates, cum quibus bellatum foret; arbitrio, quo vellent, populorum, cum quibus pax utrisque fuisset, se usurum.* Consul, *Nihil ad id quidem arbitro aut judice opus esse*, dicere. *Cui enim non apparere, ab eo, qui prior arma intulisset, injuriam ortam? nec Philippum ab ullis bello lacessitum, ipsum priorem vim omnibus fecisse.* Inde quum ageretur, quæ civitates

liberandæ essent, Thessalos primos omnium nominavit consul. Ad id verò adeo accensus indignatione est rex, ut exclamaret, *Quid victo gravius imperares, T. Quinti?* atque ita se ex colloquio proripuit. Et temperatum ægre est, quin missilibus, quia dirempti medio amni fuerant, pugnam inter se consererent. Postero die per excursiones ab stationibus primò in planitie, satis ad id patenti, multa levia commissa prœlia sunt: deinde recipientibus se regiis in arcta & confragosa loca, aviditate accensi certaminis eò quoque Romani penetravere. Pro his ordo, & militaris disciplina, & genus armorum erat, aptum urgendis regiis: pro hoste loca, & catapultæ ballistæque, in omnibus propè rupibus, quasi in muris, dispositæ. Multis hinc atque illinc vulneribus acceptis, quum etiam, ut in prœlio justo, aliquot cecidissent, nox pugnæ finem fecit.

U.c. 554. a.C. 198. *Irrito eventu.*

XI. Quum in hoc statu res esset, pastor quidam, a Charopo principe Epirotarum missus, deducitur ad consulem. Is *se in eo saltu, qui regiis tunc oneratus castris erat, armentum pascere* ait: *omnes montium eorum anfractus callesque nosse. Si secum aliquos mittere velit, non iniquo, nec perdifficili aditu supra caput hostium deducturum.* Hæc, Charopus renuntiari jubet, ita crederet, ut suæ potiùs omnia, quàm illius, potestatis essent. Quum magis vellet credere, quàm

A pastore via ostenditur Quintio.

auderet, consul, mixtumque gaudio ac metu animum gereret, auctoritate motus Charopi, experiri spem oblatam statuit; &, ut averteret rem a suspicione, biduo insequenti lacessere hostem, dispositis ab omni parte copiis, succedentibusque integris in locum defessorum, non destitit. Quatuor millia inde lecta peditum & trecentos equites tribuno militum tradit. Equites, quoad loca patiantur, ducere jubet: ubi ad invia equiti ventum sit, in planitie aliqua locari equitatum; pedites, quà dux monstraret viam, ire: ubi, ut polliceretur, super caput hostium perventum sit, fumo dare signum; nec antè clamorem tollere, quàm ab se signo accepto pugnam cœptam arbitrari posset. Nocte itinera fieri jubet (& pernox fortè luna erat) interdiu cibi quietisque sumeret tempus: ducem promissis ingentibus oneratum, si fides exstet, vinctum tamen tribuno tradit. His copiis ita dimissis, eo intentiùs Romanus undique instat capi stationes.

U.c. 554. a.C. 198.

Quintius aggreditur Philippum.

XII. Interim die tertio qûum verticem, quem petierant, Romani cepisse ac tenere se fumo significarent; tum verò, trifariam divisis copiis, consul valle mediâ cum militum robore succedit: cornua dextrâ lævâque admovet castris; nec segniùs hostes obviàm eunt: &, dum, aviditate certaminis provecti, extra munitiones pugnant, haud paulò superior est Romanus miles,

& virtute, & scientiâ, & armorum genere. Postquam, multis vulneratis interfectisque, recepere se regii in loca aut munimento, aut naturâ tuta, verterat periculum in Romanos, temere in loca iniqua, nec faciles ad receptum angustias progressos: neque impunitâ temeritate inde recepissent sese, ni clamor primùm ab tergo auditus, dein pugna etiam cœpta, amentes repentino terrore regios fecisset. Pars in fugam effusi sunt; pars magis, quia locus fugæ deerat, quàm quòd animi satis esset ad pugnam, quum substitissent, ab hoste, & a fronte & a tergo urgente, circumventi sunt. Deleri totus exercitus potuit, si fugientes persecuti victores essent: sed equitem angustiæ locorumque asperitas, peditem armorum gravitas impediit. Rex primò effusè ac sine respectu fugit: dein, quinque millium spatium progressus, quum ex iniquitate locorum, id quod erat, suspicatus esset, sequi non posse hostem, substitit in tumulo quodam, dimisitque suos per omnia juga vallesque, qui palatos in unum colligerent. Non plus duobus millibus hominum amissis, cetera omnis multitudo, velut signum aliquod secuta, in unum quum convenisset, frequenti agmine petunt Thessaliam. Romani, quoad tutum fuit insecuti, cædentes spoliantesque cæsos, castra regia, etiam sine defensoribus difficili aditu, diripiunt; atque eâ nocte in suis castris manserunt.

U.c. 554. a.C. 198. *A tergo Romani regios invadunt & fugant.*

Rex in Thessaliam fugit.

U.c.554. a.C. 198 *Sequitur consul.*

XIII. Postero die consul per ipsas angustias, quà se inter valles flumen insinuat, hostem sequitur. Rex primo die ad Castra Pyrrhi pervenit : locus, quem ita vocant, est in Triphylia terræ Melotidis : inde postero die (ingens iter agminis, sed metus urgebat) in montem Lingon perrexit. Ipsi montes Epiri sunt, interjecti Macedoniæ Thessaliæque. Latus, quod vergit in Thessaliam, Oriens spectat : Septentrio a Macedonia objicitur. Vestiti frequentibus sylvis sunt : juga summa campos patentes, aquasque perennes habent. Ibi stativis rex per aliquot dies habitis, fluctuatus animo est, utrum protinus in regnum se reciperet, an reverti in Thessaliam posset : inclinavit sententia, suum in Thessaliam agmen demittere; Triccamque proximis limitibus petit : inde obvias urbes raptim peragravit. Homines, qui sequi possent, sedibus excibat; oppida incendebat; rerum suarum, quas possent, ferendarum secum dominis jus fiebat; cetera militis præda erat; nec, quod ab hoste crudelius pati possent, reliqui quidquam fuit, quàm quæ ab sociis patiebantur. Hæc etiam facienti Philippo acerba erant, sed e terra mox futura hostium, corpora saltem eripere sociorum volebat : ita evastata sunt oppida, Phacium, Iresiæ, Euhydrium, Eretria, Palepharus. Pheras quum peteret, exclusus, quia res egebat morâ, si expugnare vellet, nec tem-

U.c. 554. a.C. 198.

Ætoli vastant Thessaliam.

pus erat, omisso incepto, in Macedoniam transscendit. Nam etiam Ætolos appropinquare fama erat; qui, audito prœlio, quod circa amnem Aoum factum erat, proximis priùs evastatis circa Sperchias & Macran (quam vocant) Comen, transgressi inde in Thessaliam, Cymines & Angeas primo impetu potiti sunt: a Metropoli, dum vastant agros, concursu oppidanorum ad tuenda mœnia facto, repulsi sunt. Callithera inde aggressi, similem impetum oppidanorum pertinaciùs sustinuerunt; compulsisque intra mœnia, qui eruperant, contenti eâ victoriâ, quia spes nulla admodum expugnandi erat, abscesserunt. Theuma inde & Calathana vicos expugnant diripiuntque. Acharras per deditionem receperunt. Xyniæ simili metu a cultoribus desertæ sunt. Hoc sedibus suis extorre agmen in præsidium incidit, quod Athamanum, quò tutior frumentatio esset, ducebatur: incondita inermisque multitudo, mixta imbelli turbâ, ab armatis cæsa est. Xyniæ desertæ diripiuntur. Cyphara inde Ætoli capiunt, opportunè Dolopiæ imminens castellum. Hæc raptim intra paucos dies ab Ætolis gesta.

Amynandri res gestæ.

XIV. Nec Amynander atque Athamanes, post famam prosperæ pugnæ Romanorum, quieverunt. Ceterum Amynander, quia suo militi parum fidebat, petito ab consule modico præsidio, quum Gomphos

U.c. 554. a.C. 198.

peteret, oppidum protinus nomine Phecam, situm inter Gomphos faucesque angustas, quæ ab Athamania Thessaliam dirimunt, vi cepit: inde Gomphos adortus; & per aliquot dies summâ vi urbem tuentes, quum scalas ad mœnia erexisset, eo demum metu perpulit ad deditionem. Hæc traditio Gomphorum ingentem terrorem Thessalis intulit: dedidere deinceps sese, qui Argenta, quique Pherinum, & Thimarum, & Lisinas, & Stimonem, & Lampsum habent, aliaque castella juxtà ignobilia. Dum Athamanes Ætolique, summoto Macedonum metu, in aliena victoria suam prædam faciunt, Thessaliaque a tribus simul exercitibus, incerta quem hostem, quemve socium crederet, vastatur; consul faucibus, quas fuga hostium aperuerat, in regionem Epiri transgressus, etsi probè scit cui parti, Charopo principe excepto, Epirotæ favissent, tamen, quia ab satisfaciendi quoque cura imperata enixè facere videt, ex præsenti eos potiùs, quàm ex præterito, æstimat habitu, & eâ ipsâ facilitate veniæ animos eorum in posterum conciliat. Missis deinde nuntiis Corcyram, ut onerariæ naves in sinum venirent Ambracium, ipse, progressus modicis itineribus, quarto die in monte Cercetio posuit castra, eódem Amynandro cum suis auxiliis accito, non tam virium ejus egens, quàm ut duces in Thessaliam haberet: ab

Epirotis ignoscit consul.

eòdem consilio & plerique Epirotarum voluntarii inter auxilia accepti.

U.c. 554. a.C. 198. XV. Primam urbium Thessaliæ Phaloriam est aggressus: duo millia Macedonum in præsidio habebat, qui primò summâ vi restiterunt, quantum arma, quantum mœnia tueri poterant; sed oppugnatio continua, non die, non nocte remissa, quum consul in eo verti crederet ceterorum Thessalorum animos, si primi vim Romanam non sustinuissent, vicit pertinaciam Macedonum. Captâ Phaloriâ, legati a Metropoli & a Pieria dedentes urbes venerunt: venia eisdem petentibus datur. Phaloria incensa ac direpta est. Inde Æginium petit; quem locum quum vel modico præsidio tutum ac propè inexpugnabilem vidisset, paucis in stationem proximam telis conjectis, ad Gomphorum regionem agmen vertit: degressusque in campos Thessaliæ, quum jam omnia exercitui deessent, quia Epirotarum pepercerat agris, explorato antè, utrum Leucadem an sinum Ambracium onerariæ tenuissent, frumentatum Ambraciam in vicem cohortes misit; & est iter a Gomphis Ambraciam, sicut impeditum ac difficile, ita spatio perbrevi. Intra paucos itaque dies, transvectis a mari commeatibus, repleta omni rerum copiâ sunt castra. Inde Atracem est profectus; decem ferme millia ab Larissa abest: ex Perrhæbia oriundi sunt: sita est

Phaloriam in Thessalia capit.

Atrax obsessa.

U.c. 554. a.C. 198.

urbs super Peneum amnem. Nihil trepidavere Thessali ad primum adventum Romanorum. Et Philippus, sicut in Thessaliam ipse progredi non audebat, ita, intra Tempe stativis positis, ut quisque locus ab hoste tentabatur, præsidia per occasiones submittebat.

L. Quintii res gestæ.

XVI. Sub idem ferè tempus, quo consul adversùs Philippum primùm in Epiri faucibus castra posuit, & L. Quintius, frater consulis, cui classis cura maritimæque oræ imperium mandatum ab senatu erat, cum duabus quinqueremibus Corcyram transvectus, postquam profectam inde classem audivit, nihil morandum ratus, quum ad Zamam insulam assecutus esset, dimisso L. Apustio, cui successerat, tardè inde ad Maleam, trahendis plerumque remulco navibus, quæ cum commeatu sequebantur, pervenit. A Malea, jussis ceteris quantum maximè possent maturare sequi, ipse tribus quinqueremibus expeditis Piræeum præcepit, accepitque naves ibi relictas ab L. Apustio legato ad præsidium Athenarum. Eodem tempore, duæ ex Asia classes profectæ, una cum Attalo rege (eæ quatuor & viginti quinqueremes erant) Rhodia altera, viginti navium tectarum: Agesimbrotus præerat. Hæ circa Andrum insulam classes conjunctæ, Eubœam inde exiguo distantem freto trajecerunt. Carystiorum primùm agros vastarunt: deinde, ubi

Classis Attali & Rhodiorum.

ubi Carystus, præsidio a Chalcide raptim misso, firma visa est, ad Eretriam accessunt. Eódem & L. Quintius, cum iis navibus quæ Piræei fuerant, Attali regis adventu audito, venit, jussitque, ut, quæ ex sua classe venissent naves, Eubœam peterent. Eretria summâ vi oppugnabatur; nam trium junctarum classium naves omnis generis tormenta machinasque ad urbium excidia secum portabant, & agri affatim materiæ præbebant ad nova molienda opera. Oppidani primò haud impigrè tuebantur mœnia; deinde fessi vulneratique aliquot, quum & muri partem eversam operibus hostium cernerent, ad deditionem inclinarunt: sed præsidium erat Macedonum, quos non minùs, quàm Romanos, metuebant; & Philocles regius præfectus a Chalcide nuntios mittebat, se in tempore affuturum, si sustinerent obsidionem. Hæc mixta metu spes, ultrà, quàm vellent, aut quàm possent, trahere eos tempus cogebat: deinde, postquam Philoclem repulsum, trepidantemque refugisse Chalcidem acceperunt, oratores extemplo ad Attalum, veniam fidemque ejus petentes, miserunt. Dum in spem pacis intenti segniùs munera belli obeunt, & eâ modò parte, quâ murus dirutus erat, ceteris neglectis, stationes armatas opponunt, Quintius, noctu ab ea parte, quæ minimè suspecta erat, impetu facto, scalis urbem ce-

U.c. 554. a.C. 198.

Eretria oppugnata.

Capitur

[redacted] pit. Oppidanorum omnis multitudo cum conjugibus ac liberis in arcem confugit; deinde in deditionem venit. Pecuniæ aurique & argenti haud sanè multum fuit: signa, tabulæ priscæ artis, ornamentaque ejus generis plura, quàm pro urbis magnitudine aut opibus ceteris, inventa.

U.c. 554. a.C. 198.

Carystus capta.

XVII. Carystus inde repetita; unde, priusquam e navibus copiæ exponerentur, omnis multitudo, urbe desertâ, in arcem confugit. Inde ad fidem ab Romano petendam oratores mittunt: oppidanis extemplo vita ac libertas concessa est; Macedonibus treceni nummi in capita statutum est pretium, & ut armis traditis abirent. Hac summâ redempti, in Bœotiam inermes trajecti. Navales copiæ, duabus claris urbibus Eubœæ intra dies paucos captis, circumvectæ Sunium Atticæ terræ promontorium, Cenchreas Corinthiorum emporium petierunt. Consul interim omnium spe longiorem atrocioremque oppugnationem habuit; & eà, quà minimùm credidisset, resistebant hostes: nam omnem laborem in muro diruendo crediderat fore; si aditum armatis in urbem patefecisset, fugam inde cædemque hostium fore, qualis captis urbibus fieri solet: ceterum postquam, parte muri arietibus decussâ, per ipsas ruinas transscenderunt in urbem armati, illud principium velut novi atque integri laboris fuit: nam Macedones, qui in præsidio

Atrax pertinaciter defenditur.

erant & multi & delecti, gloriam etiam egregiam rati, si armis potiùs & virtute, quàm mœnibus urbem tuerentur, conferti, pluribus introrsus ordinibus acie firmatâ, quum transscendere ruinas sensissent Romanos, per impeditum ac difficilem ad receptum locum expulerunt. Id consul ægrè passus, nec eam ignominiam ad unius modò expugnandæ moram urbis, sed ad summam universi belli pertinere ratus, quod ex momentis parvarum plerumque rerum penderet, purgato loco, qui strage semiruti muri cumulatus erat, turrim ingentis altitudinis, magnam vim armatorum multiplici tabulato portantem, promovit; & cohortes in vicem sub signis, quæ cuneum Macedonum (phalangem ipsi vocant) si possent, vi perrumperent, emittebat. Sed ad loca angusta, haud latè patente intervallo diruti muri, genus armorum pugnæque hosti aptius erat: ubi conferti hastas ingentis longitudinis præ se Macedones objecissent, velut in constructam densitate clypeorum testudinem Romani pilis nequidquam emissis, quum strinxissent gladios, neque congredi propiùs, neque præcidere hastas poterant; & si quas incidissent, aut præfregissent, hastilia fragmento ipso acuto, inter spicula integrarum hastarum, velut vallum explebant. Ad hoc & muri pars adhuc integra, utraque tuta præstabat latera; nec ex longo spatio aut ce-

U.c. 554.
a.C. 198.

[redacted] dendum, aut impetus faciendus erat; quæ res turbare ordines solet. Accessit etiam fortuita res ad animos eorum firmandos: nam quum turris per aggerem parum densati soli ageretur, rota una in altiorem orbitam depressa ita turrim inclinavit, ut speciem ruentis hostibus, trepidationemque insanam superstantibus armatis præbuerit.

U.c. 554. a.C. 198.

XVIII. Quum parum quidquam succederet, consul minimè æquo animo comparationem militum generis armorumque fieri patiebatur; simul nec maturam expugnandi spem, nec rationem procul a mari & in evastatis belli cladibus locis hibernandi ullam cernebat: itaque relictâ obsidione, quia nullus in tota Acarnaniæ atque Ætoliæ ora portus erat, qui simul & omnes onerarias, quæ commeatum exercitui portabant, caperet, & tecta ad hibernandum legionibus præberet, Anticyra in Phocide, in Corinthium versa sinum, ad id opportunissimè sita visa; quia nec procul Thessalia hostiumque locis abibant, & ex adverso Peloponnesum exiguo magis spatio divisam, ab tergo Ætoliam Acarnaniamque, ab lateribus Locridem ac Bœotiam habebant. Phocidis primo impetu Phanoteam sine certamine cepit. Anticyra haud multum in oppugnando præbuit moræ. Ambrysus inde Hyampolisque receptæ. Daulis, quia in tumulo excelso sita est,

Re infectâ abit Cons.

Phocidis urbes ab eo captæ.

nec ſcalis, nec operibus capi poterat; laceſſendo miſſilibus eos, qui in præſidio erant, quum ad excurſiones elicuiſſent, refugiendo in vicem inſequendoque, & levibus ſine effectu certaminibus, eò negligentiæ & contemptûs adduxerunt, ut cum refugientibus in portam permixti impetum Romani facerent. Sex alia ignobilia caſtella Phocidis terrore magis, quàm armis, in poteſtatem venerunt. Elatia clauſit portas; nec, niſi vi cogerentur, recepturi mœnibus videbantur aut ducem, aut exercitum Romanum.

U.c. 554. a.C. 198.

XIX. Elatiam obſidenti conſuli rei majoris ſpes affulſit, Achæorum gentem ab ſocietate regia ad Romanam amicitiam avertendi. Cycliadam, principem factionis ad Philippum trahentium res, expulerant. Ariſtænus, qui Romanis gentem jungi volebat, prætor erat. Claſſis Romana cum Attalo & Rhodiis Cenchreis ſtabat, parabantque communi omnes conſilio Corinthum oppugnare. Optimum igitur ratus eſt, priuſquam eam rem aggrederentur, legatos ad gentem Achæorum mitti, pollicentes, ſi ab rege ad Romanos defeciſſent, Corinthum iis contributuros in antiquum gentis concilium. Auctore conſule, legati a fratre ejus L. Quintio, & Attalo, & Rhodiis, & Athenienſibus, ad Achæos miſſi. Sicyone datum iis eſt concilium. Erat autem non admodum ſimplex habitus animorum

Legati a Romanis & eorum ſociis ad Achæos.

inter Achæos: terrebat eos Lacedæmonius, gravis & assiduus hostis; horrebant Romana arma; Macedonum beneficiis & veteribus & recentibus obligati erant: regem ipsum suspectum habebant pro ejus crudelitate perfidiaque, neque ex iis, quæ tum ad tempus faceret, æstimantes, graviorem post bellum dominum futurum cernebant: neque solùm, quid in senatu quisque civitatis suæ, aut in communibus conciliis gentis pro sententia dicerent, ignorabant; sed ne ipsis quidem secum cogitantibus, quid vellent, aut quid optarent, satis constabat. Ad homines ita incertos introductis legatis potestas dicendi facta est. Romanus primùm legatus L. Calpurnius, deinde Attali regis legati, post eos Rhodii disseruerunt. Philippi deinde legatis dicendi potestas facta est: postremi Athenienses, ut refellerent Macedonum dicta, auditi sunt. Ii ferè atrocissimè in regem, quia nulli nec plura, nec tam acerba passi erant, invecti sunt. Et illa quidem concio sub occasum solis, tot legatorum perpetuis orationibus die absumpto, dimissa est.

U.c. 554. a.C. 198. Achaorum fluctuans & incerta mens.

Audiunt legatos.

XX. Postero die advocatur concilium; ubi quum per præconem, sicut Græcis mos est, suadendi, si quis vellet, potestas a magistratibus facta esset, nec quisquam prodiret; diu silentium aliorum alios intuentium fuit: neque mirum, si, quibus suâ sponte, volutantibus res inter se pugnan-

Silentium inter Achaeos.

tes, obtorpuerant quodammodo animi, eos orationes quoque insuper turbaverant, utrimque, quæ difficilia essent, promendo admonendoque, per totum diem habitæ. Tandem Aristænus prætor Achæorum, ne tacitum concilium dimitteret: *Ubi*, inquit, *illa certamina animorum, Achæi, sunt, quibus in conviviis & circulis, quum de Philippo & Romanis mentio incidit, vix manibus temperabatis? Nunc in concilio, ad eam rem unam indicto, quum legatorum utrimque verba audieritis, quum referant magistratus, quum præco ad suadendum vocet, obmutuistis. Si non cura communis salutis, ne studia quidem, quæ in hanc aut illam partem animos vestros inclinarunt, vocem cuiquam possunt exprimere? quum præsertim nemo tam hebes sit, qui ignorare possit, dicendi ac suadendi, quod quisque aut velit, aut optimum putet, nunc occasionem esse, priusquam quidquam decernamus; ubi semel decretum erit, omnibus id, etiam quibus antè displicuerit, pro bono atque utili fœdere defendendum.* Hæc adhortatio prætoris non modò quemquam unum elicuit ad suadendum; sed ne fremitum quidem aut murmur concionis tantæ, ex tot populis congregatæ, movit.

U.c.554. a.C.198.

Aristænus prætor eos hortatur ut expromant quid sentiant.

Frustra.

XXI. Tum Aristænus prætor rursus: *Non magis consilium vobis, principes Achæorum, deest, quàm lingua; sed suo quisque periculo in commune consultum non vult. For-*

Pergit Aristænus.

U.c. 554. a.C. 198.

ſitan ego quoque tacerem, ſi privatus eſſem: nunc prætor, video aut non dandum concilium legatis fuiſſe, aut inde ſine reſponſo eos dimittendos non eſſe: reſpondere autem, niſi ex veſtro decreto, quî poſſum? Et quando nemo veſtrûm, qui in hoc concilium advocati eſtis, pro ſententia quidquam dicere vult, aut audet; orationes legatorum, heſterno die dictas, pro ſententiis percenſeamus, perinde ac ſi non poſtulaverint, quæ e re ſua eſſent, ſed ſuaſerint, quæ nobis cenſerent utilia eſſe. Romani, Rhodiique, & Attalus, ſocietatem amicitiamque noſtram petunt; & in bello, quod adversùs Philippum gerunt, ſe a nobis adjuvari æquum cenſent. Philippus ſocietatis ſecum admonet & jurisjurandi; & modò poſtulat, ut ſecum ſtemus, modò, ne interſimus armis, contentum ait ſe eſſe. Nulline venit in mentem, cur, qui nondum ſocii ſunt, plus petant, quàm ſocius? Non fit hoc neque modeſtiâ Philippi, neque impudentiâ Romanorum. Achæi portus & dant fiduciam poſtulantibus, & demunt. Philippi præter legatum videmus nihil. Romana claſſis ad Cenchreas ſtat, urbium Eubœæ ſpolia præ ſe ferens: conſulem, legioneſque ejus exiguo maris ſpatio disjunctas, Phocidem ac Locridem pervagantes videmus. Miramini, cur diffidenter Cleomedon legatus Philippi, ut pro rege arma caperemus adversùs Romanos, modò egerit; qui, ſi ex eodem fœdere ac jurejurando, cujus nobis religionem injiciebat, ro-

genus eum, ut nos Philippus & ab Nabide ac Lacedæmoniis, & ab Romanis defendat, U.C.554. non modò præsidium, quo nos tueatur, sed a.C.198. ne quid respondeat quidem nobis, sit inventurus; non hercle magis, quàm ipse Philippus priore anno, qui pollicendo se adversùs Nabidem bellum gesturum, quum tentasset nostram juventutem hinc in Eubœam extrahere, postquam nos neque decernere id sibi præsidium, neque velle illigari Romano bello vidit, oblitus societatis ejus, quam nunc jactat, vastandos depopulandosque Nabidi ac Lacedæmoniis reliquit. Ac mihi quidem minimè conveniens inter se oratio Cleomedontis visa est. Elevabat Romanum bellum, eventumque ejus eumdem fore, qui prioris belli, quod cum Philippo gesserint, dicebat. Cur igitur nostrum ille auxilium absens petit potiùs, quàm præsens nos veteres socios simul ab Nabide ac Romanis tueatur? Nos dico? quid ita passus est Eretriam Carystumque capi? quid ita tot Thessaliæ urbes? quid ita Locridem Phocidemque? quid ita nunc Elatiam oppugnari patitur? cur excessit faucibus Epiri, claustrisque illis inexpugnabilibus super Aoum amnem, aut vi, aut metu, aut voluntate, relictoque, quem insidebat, saltu, penitus in regnum abiit? Si suâ voluntate tot socios reliquit hostibus diripiendos, quid recusare potest, quin & socii sibi consulant? si metu, nobis quoque ignoscat timentibus: si victus armis cessit, Achæi arma Romana

U.c.554. a.C. 198. *sustinebimus, Cleomedon, quae vos Macedones non sustinuistis? An tibi potiùs credamus, Romanos non majoribus copiis, nec viribus, nunc bellum gerere, quàm antea gesserint, potiùs quàm res ipsas intueamur? Ætolos tum classe adjuverunt: nec duce consulari, nec exercitu bellum gesserunt. Sociorum Philippi maritimae urbes in terrore ac tumultu erant; mediterranea adeò tuta ab Romanis armis fuerunt, ut Philippus Ætolos, nequidquam opem Romanorum implorantes, depopularetur. Nunc autem defuncti bello Punico Romani, quod per sexdecim annos, velut intra viscera Italiae, toleraverunt, non praesidium Ætolis bellantibus miserunt, sed ipsi duces belli arma terrâ marique simul Macedoniae intulerunt. Tertius jam consul summâ vi gerit bellum. Sulpicius in ipsa Macedonia congressus, fudit fugavitque regem; partem opulentissimam regni ejus depopulatus: nunc Quintius tenentem claustra Epiri, naturâ loci, munimentis, exercituque fretum, castris exsuit: fugientem in Thessaliam persecutus, praesidia regia, sociasque ejus urbes propè in conspectu regis ipsius expugnavit. Ne sint vera quae Athenienses modò legati de crudelitate, avaritia, libidine regis dixerunt: nihil ad nos pertineant, quae in terra Attica scelera in superos inferosque deos sunt admissa: multò minùs, quae Ciani Abydenique, qui procul a nobis absunt, passi sunt: nostrorum ipsi vulnerum, si vultis, obliviscar,*

mur; cædes direptionesque bonorum Messenæ in media Peloponneso factas, & hospitem Cyparissiæ Garitenem, contra jus omne ac fas, inter epulas propè ipsas occisum; & Aratum patrem filiumque Sicyonios, quum senem infelicem parentem etiam appellare solitus esset, interfectos; filii etiam uxorem libidinis causâ in Macedoniam asportatam: cetera stupra virginum matronarumque oblivioni dentur: ne sint cum Philippo res, cujus crudelitatis metu obmutuistis omnes (nam quæ alia tacendi advocatis in concilium causa est?) cum Antigono mitissimo ac justissimo rege, & de nobis omnibus optimè merito, existimemus disceptationem esse: num id postularet facere nos, quod tum fieri non posset? Peninsula est Peloponnesus, angustis Isthmi faucibus continenti adhærens, nulli apertior atque opportunior, quàm navali, bello. Si centum tectæ naves, & quinquaginta leviores apertæ, & triginta Issaici lembi maritimam oram vastare, & expositas propè in ipsis littoribus urbes cœperint oppugnare, in mediterraneas scilicet nos urbes recipiemus? tamquam non intestino, & hærente in ipsis visceribus uramur bello. Quum terrâ Nabis & Lacedæmonii, mari Romana classis urgebunt; unde regiam societatem, & præsidia Macedonum implorem? an ipsi nostris armis ab hoste Romano tutabimur urbes, quæ oppugnabuntur? Egregiè enim Dymas priore bello sumus tutati. Satis exemplorum nobis

U.c. 554. a.C. 198.

alienæ clades præbent; ne quæramus, quemadmodum ceteris exemplo simus. Nolite, quia ultro Romani petunt amicitiam, id quod optandum vobis, ac summâ ope petendum erat, fastidire. Metu enim videlicet compulsi in aliena terra, quia sub umbra auxilii vestri latere volunt, in societatem vestram confugiunt, ut portubus vestris recipiantur, ut commeatibus utantur. Mare in potestate habent; terras, quascumque adeunt, extemplo ditionis suæ faciunt. Quod rogant, cogere possunt; quia pepercisse volunt, committere vos, cur pereatis, non patiuntur. Nam quod Cleomedon modò, tamquam mediam & tutissimam vobis viam consilii, ut quiesceretis abstineretisque armis, ostendebat; ea non media, sed nulla via est. Etenim, præterquam quòd aut accipienda, aut aspernanda vobis Romana societas est; quid aliud quàm nusquam gratiâ stabili, velut qui eventum exspectaverimus, ut fortunæ applicaremus nostra consilia, præda victoris erimus? Nolite, si, quod omnibus votis petendum erat, ultro offertur, fastidire. Non, quemadmodum hodie utrumque vobis licet, sic semper liciturum est; nec sæpe, nec diu eadem occasio erit. Liberare vos a Philippo jamdiu magis vultis, quàm audetis. Sine vestro labore & periculo qui vos in libertatem vindicarent, cum magnis classibus exercitibusque mare trajecerunt. Hos si socios aspernamini, vix sanæ mentis estis; sed, aut socios, aut hostes habeatis oportet.

U.c. 554. a.C. 198.

XXII. Secundùm orationem prætoris murmur ortum aliorum cum assensu, aliorum inclementer assentientes increpantium; & jam non singuli tantùm, sed populi universi inter se altercabantur: tum inter magistratus gentis (Damiurgos vocant: decem numero creantur) certamen nihilò segniùs, quàm inter multitudinem, esse: quinque relaturos se de societate Romana aiebant, suffragiumque daturos; quinque lege cautum testabantur, ne quid, quod adversùs Philippi societatem esset, aut referre magistratibus, aut decernere concilio jus esset. Hic quoque dies jurgiis est consumptus. Supererat unus justi concilii dies (tertio enim lex jubebat decretum fieri) in quem adeo exarsere studia, ut vix parentes ab liberis temperaverint. Rhisiasus (Pellenensis erat) filium Damiurgum, nomine Memnonem, habebat, partis ejus quæ decretum recitari, perrogarique sententias prohibebat. Is, diu obtestatus filium, ut consulere Achæos communi saluti pateretur, neu pertinaciâ suâ gentem universam perditum iret, postquam parum proficiebant preces, juratus se eum suâ manu interempturum, nec pro filio, sed pro hoste, habiturum, minis pervicit, ut postero die conjungeret iis se, qui referebant: qui quum plures facti referrent, omnibus ferè populis haud dubiè approbantibus relationem, ac præ se ferentibus

U. c. 554. a. C. 198. *Dissensio inter Achæos.*

U.C.554. a. C.198.

quid decreturi essent; Dymæi ac Megalopolitani, & quidam Argivorum, priusquam decretum fieret, consurrexerunt, ac reliquerunt concilium, neque mirante ullo, neque improbante. Nam Megalopolitanos, avorum memoriâ pulsos ab Lacedæmoniis, restituerat in patriam Antigonus; & Dymæis, captis nuper direptisque ab exercitu Romano, quum redimi eos, ubicumque servirent, Philippus jussisset, non libertatem modò, sed etiam patriam, reddiderat. Jam Argivi, præterquam quòd Macedonum reges ab se oriundos credunt, privatis etiam hospitiis familiarique amicitiâ plerique illigati Philippo erant. Ob hæc concilio, quod inclinaverat ad Romanam societatem jubendam, excesserunt; veniaque iis hujus secessionis fuit, & magnis & recentibus obligatis beneficiis.

Pacta inter Achaeos & Romanos societas.

XXIII. Ceteri populi Achæorum, quum sententiæ perrogarentur, societatem cum Attalo ac Rhodiis præsenti decreto confirmarunt; cum Romanis, quia injussu populi non poterat rata esse, in id tempus, quo Romam mitti legati possent, dilata est: in præsentia tres legatos ad L. Quintium mitti placuit, & exercitum omnem Achæorum ad Corinthum admoveri; captis Cenchreis, jam urbem ipsam Quintio oppugnante. Et hi quidem e regione portæ, quæ fert Sicyonem, posuerunt castra. Romani ad Cenchreas versam partem ur-

Corinthus oppugnatur.

bis, Attalus, traducto per Isthmum exercitu, ab Lechæo, alterius maris portu, oppugnabant; primò segniùs, sperantes seditionem intus fore inter oppidanos ac regium præsidium: postquam uno animo omnes, & Macedones tamquam communem patriam tuebantur, & Corinthii ducem præsidii Androsthenem, haud secus quàm civem, & suffragio creatum suo, imperio justo patiebantur; omnis inde spes pugnantibus in vi, & armis, & operibus erat. Undique aggeres haud facili aditu ad mœnia admovebantur. Aries ex ea parte, quam Romani oppugnabant, aliquantum muri diruerat; in quem locum, quia nudatus munimento erat, protegendum armis quum Macedones concurrissent, atrox prœlium inter eos ac Romanos ortum est. Ac primò multitudine facilè expellebantur Romani: assumptis deinde Achæorum Attalique auxiliis, æquabant certamen; nec dubium erat, quin Macedonas Græcosque facilè loco pulsuri fuerint. Transfugarum Italicorum magna multitudo erat; pars ex Annibalis exercitu metu pœnæ a Romanis Philippum secúti, pars navales socii, relictis nuper classibus, ad spem honoratioris militiæ transgressi: hos desperata salus, si Romani vicissent, ad rabiem magis, quàm audaciam, accendebat. Promontorium est adversùs Sicyonem, Junonis quam vocant Acræam, in altum excurrens: tra-

U.c.554. a.C.198.

U.c. 554. a.C. 198.

jectus inde Corinthum, septem millia ferme passuum: eò Philocles, regius & ipse præfectus, mille & quingentos milites per Bœotiam duxit: præstò fuêre ab Corintho lembi, qui præsidium id acceptum Lechæum trajicerent. Auctor erat Attalus, incensis operibus, omittendæ extemplo oppugnationis. Pertinaciùs Quintius in incepto perstabat: is quoque, ut pro omnibus portis disposita vidit præsidia regia, nec facilè erumpentium impetus sustineri posse, in Attali sententiam concessit: ita irrito incepto, dimissis Achæis, reditum ad naves est. Attalus Piræeum, Romani Corcyram petierunt.

Relicta Corinthi oppugnatio.

Elatiam oppugnat Cos.

XXIV. Dum hæc ab navali exercitu geruntur, consul, in Phocide ad Elatiam castris positis, primò colloquiis rem per principes Elatiensium tentavit: postquam, nihil esse in manu sua, & plures validioresque esse regios, quàm oppidanos, respondebatur, tum simul ab omni parte operibus armisque urbem est aggressus. Ariete admoto, quantum inter turres muri erat prorutum, quum ingenti fragore ac strepitu nudasset urbem, simul & cohors Romana per apertum recenti strage iter invasit; & ex omnibus oppidi partibus, relictis suis quisque stationibus, in eum, qui premebatur impetu hostium, locum concurrerunt. Eodem tempore Romani & ruinas muri supervadebant, & scalas ad stan-

Capit.

tia mœnia inferebant; &, dum in unam partem oculos animosque hostium certamen averterat, pluribus locis scalis capitur murus, armatique in urbem transscenderunt: quo tumultu audito, territi hostes, relicto, quem conferti tuebantur, loco, in arcem omnes metu, inermi quoque insequente turbâ, confugerunt. Ita urbe potitur consul: quâ direptâ, missis in arcem, qui vitam regiis, si abire vellent inermes, libertatem Elatiensibus pollicerentur, fideque in hæc datâ, post paucos dies arcem recepit. U.c. 554. a.C. 198.

XXV. Ceterum adventu in Achaiam Philoclis regii præfecti non Corinthus tantùm liberata obsidione, sed Argivorum quoque civitas per quosdam principes Philocli prodita est, tentatis priùs animis plebis. Mos erat, comitiorum die primo, velut ominis causâ, prætores pronuntiare Jovem, Apollinemque, & Herculem: additum legi erat, ut iis Philippus rex adjiceretur; cujus nomen post pactam cum Romanis societatem quia præco non adjecit, fremitus primò multitudinis ortus: deinde clamor subjicientium Philippi nomen, jubentiumque legitimum honorem usurpare; donec cum ingenti assensu nomen recitatum est. Hujus fiduciâ favoris Philocles arcessitus nocte occupat collem imminentem urbi (Larissam eam arcem vocant) positoque ibi præsidio, quum lucis principio signis *Philocli Argos proditur.*

U.c. 554. a.C. 198. infeſtis ad ſubjectum arci forum vaderet; inſtructa acies ex adverſo occurrit. Præſidium erat Achæorum nuper impoſitum, quingenti ferè juvenes delecti omnium civitatum. Æneſidemus Dymæus præerat. Adhortator a præfecto regio miſſus, qui excedere urbe juberet (*Neque enim pares eos oppidanis ſolis, qui idem quod Macedones ſentirent, nedum adjunctis Macedonibus, eſſe, quos ne Romani quidem ad Corinthum ſuſtinuiſſent*) primò nihil, nec ducem, nec ipſos movit: pòſt paulò, ut Argivos quoque armatos ex parte altera venientes magno agmine viderunt, certam perniciem cernentes, omnem tamen caſum, ſi pertinacior dux fuiſſet, videbantur ſubituri. Æneſidemus, ne flos Achæorum juventutis ſimul cum urbe amitteretur, pactus cum Philocle, ut abire illis liceret, ipſe, quo loco ſteterat armatus, cum paucis clientibus non exceſſit. Miſſus a Philocle, qui quæreret, quid ſibi vellet. Nihil fatus, tantummodo, quum projecto præ ſe clypeo ſtaret, in præſidio creditæ urbis moriturum ſe armatum reſpondit. Tum juſſu præfecti a Thracibus conjecta tela, interfectique omnes. Et poſt pactam inter Achæos & Romanos ſocietatem duæ nobiliſſimæ civitates, Argi & Corinthus, in poteſtate regis erant. Hæc ab Romanis eâ æſtate in Græcia terrâ marique geſta.

Res Galliæ. XXVI. In Gallia nihil ſanè memorabile

ab Sex. Ælio consule gestum: quum duos exercitus in provincia habuisset, unum retentum, quem dimitti oportebat, cui L. Cornelius proconsul præfuerat (ipse ei C. Helvium prætorem præfecit) alterum, quem in provinciam adduxit; totum propè annum Cremonensibus Placentinisque cogendis redire in colonias, unde belli casibus dissipati erant, consumpsit. Quemadmodum Gallia præter spem quieta eo anno fuit, ita circa urbem servilis propè tumultus excitatus est. Obsides Carthaginiensium Setiæ custodiebantur: cum iis, ut principum liberis, magna vis servorum erat: augebant eorum numerum, ut ab recenti Africo bello, & ab ipsis Setinis captiva aliquot nationis ejus ex præda empta mancipia. Quum conjurationem fecissent, missis ex eo numero, qui in Setino agro, deinde circa Norbam & Circeios, servitia sollicitarent; satis jam omnibus præparatis, ludis, qui Setiæ propediem futuri erant, spectaculo intentum populum aggredi statuerant; Setiâ per cædem & repentinum tumultum captâ, Norbam & Circeios occupare. Hujus rei tam fœdæ indicium Romam ad L. Cornelium Merulam prætorem urbis delatum est. Servi duo ante lucem ad eum venerunt, atque ordine omnia, quæ acta futuraque erant, exposuerunt. Quibus domi custodiri jussis, prætor, senatu vocato edoctoque, quæ indices afferrent, proficisci

U. c. 554. a. C. 198.

Servilis tumultus.

U.c. 554. a.C. 198.

Compres-sus.

ad eam conjurationem quærendam atque opprimendam jussus, cum quinque legatis profectus, obvios in agris sacramento rogatos arma capere & sequi cogebat. Hoc tumultuario delectu duobus millibus ferme hominum armatis, Setiam, omnibus, quò pergeret, ignaris, venit: ibi raptim principibus conjurationis comprehensis, fuga servorum ex oppido facta est: dimissi deinde per agros, qui vestigarent. Egregia duorum opera servorum indicum & unius liberi fuit. Ei centum millia gravis æris dari Patres jusserunt; servis vicena quina millia æris, & libertatem: pretium eorum ex ærario solutum est dominis. Haud ita multò pòst, ex ejusdem conjurationis reliquiis, nuntiatum est, servitia Præneste occupatura: eò L. Cornelius prætor profectus, de quingentis ferè hominibus, qui in ea noxa erant, supplicium sumpsit. In timore civitas fuit, obsides captivosque Pœnorum ea moliri. Itaque & Romæ vigiliæ per vicos servatæ, jussique circumire eas minores magistratus; & triumviri carceris lautumiarum intentiorem custodiam habere jussi; & circa nomen Latinum a prætore litteræ missæ, ut & obsides in privato servarentur, neque in publicum prodeundi facultas daretur; & captivi ne minùs decem pondo compedibus vincti in nulla alia, quàm in carceris publici, custodia essent.

XXVII. Eodem anno legati ab rege

Attalo coronam auream ducentûm quadraginta ſex pondo in Capitolio poſuerunt; gratiaſque ſenatui egerunt, quòd Antiochus, legatorum Romanorum auctoritate motus, finibus Attali exercitum deduxiſſet. Eâdem æſtate equites ducenti, & elephanti decem, & tritici modiûm ducenta millia, ab rege Maſiniſſa ad exercitum, qui in Græcia erat, pervenerunt. Item ex Sicilia Sardiniaque magni commeatus, & veſtimenta exercitui miſſa. Siciliam M. Marcellus, Sardiniam M. Porcius Cato obtinebat; ſanctus & innocens, aſperior tamen in fœnore coërcendo habitus; fugatique ex inſula fœneratores, & ſumptus, quos in cultum prætorum ſocii facere ſoliti erant, circumciſi, aut ſublati. Sex. Ælius conſul ex Gallia comitiorum causâ Romam quum rediſſet, creavit conſules C. Cornelium Cethegum & Q. Minucium Rufum. Biduò pòſt prætorum comitia habita. Sex prætores illo anno primùm creati, creſcentibus jam provinciis, & latiùs pateſcente imperio: creati autem hi, L. Manlius Vulſo, C. Sempronius Tuditanus, M. Sergius Silus, M. Helvius, M. Minucius Rufus, L. Atilius. Sempronius & Helvius ex iis ædiles plebis erant: curules ædiles Q. Minucius Thermus & Ti. Sempronius Longus. Ludi Romani eo anno quater inſtaurati.

U.c. 554. a.C. 198.

M. Cato

Comitia

Sex prætores.

XXVIII. C. Cornelio & Q. Minucio conſulibus, omnium primùm de provinciis

U.c. 555. a.C. 197. C. Cornelio, Q. Minucio Coss. *Provinciæ.*

consulum prætorumque actum. Priùs de prætoribus transacta res, quæ transigi sorte poterat: urbana Sergio, peregrina jurisdictio Minucio obtigit. Sardiniam Atilius, Siciliam Manlius, Hispaniam Sempronius citeriorem, Helvius ulteriorem est sortitus. Consulibus Italiam Macedoniamque sortiri parantibus, L. Oppius & Q. Fulvius tribuni plebis impedimento erant, *Quòd longinqua provincia Macedonia esset; neque ulla alia res majus bello impedimentum ad eam diem fuisset, quàm quòd, vixdum inchoatis rebus, in ipso conatu gerendi belli, prior consul revocaretur. Quartum jam annum esse ab decreto Macedonico bello. Quærendo regem & exercitum ejus Sulpicium majorem partem anni absumpsisse. Villium congredientem cum hoste, re infectâ revocatum. Quintium, rebus divinis Romæ majorem partem anni retentum, ita gessisse tamen res, ut, si aut maturiùs in provinciam venisset, aut hiems magis sera fuisset, potuerit debellare. Nunc quoque in hiberna profectum, ita comparare dici bellum, ut, nisi successor impediat, perfecturus æstate proximâ videatur.* His orationibus pervicerunt, ut consules in senatûs auctoritate fore dicerent se, si idem tribuni facerent. Permittentibus utrisque liberam consultationem, Patres consulibus ambobus Italiam provinciam decreverunt: T. Quintio prorogarunt imperium, donec successor ei venisset. Consulibus binæ legiones decretæ; & ut

Quintio prorogatum imperium.

bellum cum Gallis Cisalpinis, qui defecissent a populo Romano, gererent. Quintio in Macedoniam supplementum decretum, peditum quinque millia & trecenti equites, & sociorum navalium tria millia. Præesse idem, qui præerat, classi L. Quintius Flamininus jussus. Prætoribus in Hispanias octona millia peditum sociûm ac Latini nominis data, & quadringeni equites, ut dimitterent veterem ex Hispaniis militem; & terminare jussi, quà ulterior citeriorve provincia servaretur. Macedoniæ legatos P. Sulpicium & P. Villium, qui consules in ea provincia fuerant, adjecerunt. U.c.555. a.C.197.

XXIX. Priusquam consules prætoresque in provincias proficiscerentur, prodigia procurari placuit: quòd ædes Vulcani Summanique Romæ, & quòd Fregellis murus & porta de cœlo tacta erant; & Frusinone inter noctem lux orta; & Asculo agnus biceps cum quinque pedibus natus; & Formiis duo lupi, oppidum ingressi, obvios aliquot laniaverant: Romæ non in urbem solùm, sed in Capitolium penetraverat lupus. C. Acilius tribunus plebis tulit, ut quinque coloniæ in oram maritimam deducerentur; duæ ad ostia fluminum Vulturni Liternique; una Puteolos; una ad Castrum Salerni: his Buxentum adjectum: trecenæ familiæ in singulas colonias jubebantur mitti: triumviri deducendis iis, qui per triennium magistratum Prodigia.

haberent, creati, M. Servilius Geminus, Q. Minucius Thermus, Ti. Sempronius Longus. Delectu rebusque aliis divinis humanisque, quæ per ipsos agenda erant, perfectis, consules ambo in Galliam profecti. Cornelius rectâ ad Insubres viâ, qui tum in armis erant, Cenomanis assumptis; Q. Minucius in læva Italiæ ad Inferum mare flexit iter, Genuamque exercitu abducto, ab Liguribus orsus est bellum. Oppida Clastidium & Litubium, utraque Ligurum, & duæ gentis ejusdem civitates, Celelates Cerdiciatesque, sese dediderunt. Et jam omnia cis Padum, præter Gallorum Boios, Ilvates Ligurum, sub ditione erant: quindecim oppida, hominum viginti millia esse dicebantur, quæ se dediderant. Inde in agrum Boiorum legiones duxit.

U.c.555. a.C.197.

Consulum res gestæ in Gallia.

XXX. Boiorum exercitus haud ita multò antè trajecerat Padum, junxeratque se Insubribus & Cenomanis, quòd ita acceperant, conjunctis legionibus consules rem gesturos, ut & ipsi collatas in unum vires firmarent. Postquam fama accidit, alterum consulem Boiorum urere agros, seditio extemplo orta est. Postulare Boii, ut laborantibus opem universi ferrent. Insubres negare, se sua deserturos. Ita divisæ copiæ, Boiisque in agrum suum tutandum profectis, Insubres cum Cenomanis super amnis Mincii ripam consederunt. Infra eum locum quinque millia passuum, & consul Cornelius eidem

flumini

flumini castra applicuit; inde mittendo in vicos Cenomanorum Brixiamque, quod caput gentis erat, ut satis comperit, non ex auctoritate seniorum juventutem in armis esse, nec publico consilio Insubrium defectioni Cenomanos se adjunxisse; excitis ad se principibus, id agere ac moliri cœpit, ut desciscerent ab Insubribus Cenomani, & signis sublatis, aut domos redirent, aut ad Romanos transirent. Et id quidem impetrari nequiit; in id data fides consuli est, ut in acie aut quiescerent, aut, si qua etiam occasio fuisset, adjuvarent Romanos. Hæc ita convenisse Insubres ignorabant; suberat tamen quædam suspicio animis, labare fidem sociorum. Itaque, quum in aciem eduxissent, neutrum iis cornu committere ausi, ne, si dolo cessissent, rem totam inclinarent, post signa in subsidiis eos locaverunt. Consul principio pugnæ vovit ædem Sospitæ Junoni, si eo die hostes fusi fugatique essent. A militibus clamor sublatus, compotem voti consulem se facturos, & impetus in hostes est factus. Non tulerunt Insubres primum concursum: quidam & a Cenomanis, terga repentè in ipso certamine aggressis, tumultum ancipitem injectum auctores sunt, cæsaque in medio quinque & triginta millia hostium, quinque millia & septingentos vivos captos, in iis Amilcarem Pœnorum imperatorem, qui belli causa fuisset: signa militaria centum

U.c. 555.
a.C. 197.

U.C.554. A.C.198. quid decreturi essent; Dymæi ac Megalopolitani, & quidam Argivorum, priusquam decretum fieret, consurrexerunt, ac reliquerunt concilium, neque mirante ullo, neque improbante. Nam Megalopolitanos, avorum memoriâ pulsos ab Lacedæmoniis, restituerat in patriam Antigonus; & Dymæis, captis nuper direptisque ab exercitu Romano, quum redimi eos, ubicumque servirent, Philippus jussisset, non libertatem modò, sed etiam patriam, reddiderat. Jam Argivi, præterquam quòd Macedonum reges ab se oriundos credunt, privatis etiam hospitiis familiarique amicitiâ plerique illigati Philippo erant. Ob hæc concilio, quod inclinaverat ad Romanam societatem jubendam, excesserunt; veniaque iis hujus secessionis fuit, & magnis & recentibus obligatis beneficiis.

Pacta inter Achæos & Romanos societas. XXIII. Ceteri populi Achæorum, quum sententiæ perrogarentur, societatem cum Attalo ac Rhodiis præsenti decreto confirmarunt; cum Romanis, quia injussu populi non poterat rata esse, in id tempus, quo Romam mitti legati possent, dilata est: in præsentia tres legatos ad L. Quintium mitti placuit, & exercitum omnem *Corinthus oppugnatur.* Achæorum ad Corinthum admoveri; captis Cenchreis, jam urbem ipsam Quintio oppugnante. Et hi quidem e regione portæ, quæ fert Sicyonem, posuerunt castra. Romani ad Cenchreas versam partem ur-

bis, Attalus, traducto per Isthmum exercitu, ab Lechæo, alterius maris portu, oppugnabant; primò segniùs, sperantes seditionem intus fore inter oppidanos ac regium præsidium: postquam uno animo omnes, & Macedones tamquam communem patriam tuebantur, & Corinthii ducem præsidii Androsthenem, haud secus quàm civem, & suffragio creatum suo, imperio justo patiebantur; omnis inde spes pugnantibus in vi, & armis, & operibus erat. Undique aggeres haud facili aditu ad mœnia admovebantur. Aries ex ea parte, quam Romani oppugnabant, aliquantum muri diruerat; in quem locum, quia nudatus munimento erat, protegendum armis quum Macedones concurrissent, atrox prœlium inter eos ac Romanos ortum est. Ac primò multitudine facilè expellebantur Romani: assumptis deinde Achæorum Attalique auxiliis, æquabant certamen; nec dubium erat, quin Macedonas Græcosque facilè loco pulsuri fuerint. Transfugarum Italicorum magna multitudo erat; pars ex Annibalis exercitu metu pœnæ a Romanis Philippum secuti, pars navales socii, relictis nuper classibus, ad spem honoratioris militiæ transgressi: hos desperata salus, si Romani vicissent, ad rabiem magis, quàm audaciam, accendebat. Promontorium est adversùs Sicyonem, Junonis quam vocant Acræam, in altum excurrens: tra-

U.c. 554.
a.C. 198.

——— jectus inde Corinthum, septem millia fer-
U.c.554. a.C.198. me passuum: eò Philocles, regius & ipse præfectus, mille & quingentos milites per
Relicta Corinthi oppugnatio. Bœotiam duxit: præstò fuêre ab Corintho lembi, qui præsidium id acceptum Lechæum trajicerent. Auctor erat Attalus, incensis operibus, omittendæ extemplo oppugnationis. Pertinaciùs Quintius in incepto perstabat: is quoque, ut pro omnibus portis disposita vidit præsidia regia, nec facilè erumpentium impetus sustineri posse, in Attali sententiam concessit: ita irrito incepto, dimissis Achæis, reditum ad naves est. Attalus Piræeum, Romani Corcyram petierunt.

Elatiam oppugnat Cos. XXIV. Dum hæc ab navali exercitu geruntur, consul, in Phocide ad Elatiam castris positis, primò colloquiis rem per principes Elatiensium tentavit: postquam, nihil esse in manu sua, & plures validioresque esse regios, quàm oppidanos, respondebatur, tum simul ab omni parte operibus armisque urbem est aggressus. Ariete admoto, quantum inter turres muri erat prorutum, quum ingenti fragore ac strepitu nudasset urbem, simul & cohors Romana per apertum recenti strage iter invasit; & ex omnibus oppidi partibus, relictis suis quisque stationibus, in eum, qui premebatur impetu hostium, locum con-
Capit. currerunt. Eodem tempore Romani & ruinas muri supervadebant, & scalas ad stan-

tia mœnia inferebant ; &, dum in unam partem oculos animosque hostium certamen averterat, pluribus locis scalis capitur murus, armatique in urbem transscenderunt : quo tumultu audito, territi hostes, relicto, quem conferti tuebantur, loco, in arcem omnes metu, inermi quoque insequente turbâ, confugerunt. Ita urbe potitur consul : quâ direptâ, missis in arcem, qui vitam regiis, si abire vellent inermes, libertatem Elatiensibus pollicerentur, fideque in hæc datâ, post paucos dies arcem recepit.

U.c.554. a.C.198.

XXV. Ceterum adventu in Achaiam Philoclis regii præfecti non Corinthus tantùm liberata obsidione, sed Argivorum quoque civitas per quosdam principes Philocli prodita est, tentatis priùs animis plebis. Mos erat, comitiorum die primo, velut ominis causâ, prætores pronuntiare Jovem, Apollinemque, & Herculem : additum legi erat, ut iis Philippus rex adjiceretur ; cujus nomen post pactam cum Romanis societatem quia præco non adjecit, fremitus primò multitudinis ortus : deinde clamor subjicientium Philippi nomen, jubentiumque legitimum honorem usurpare ; donec cum ingenti assensu nomen recitatum est. Hujus fiduciâ favoris Philocles arcessitus nocte occupat collem imminentem urbi (Larissam eam arcem vocant) positoque ibi præsidio, quum lucis principio signis

Philocli Argos proditur.

infestis ad subjectum arci forum vaderet; instructa acies ex adverso occurrit. Præsidium erat Achæorum nuper impositum, quingenti ferè juvenes delecti omnium civitatum. Ænesidemus Dymæus præerat. Adhortator a præfecto regio missus, qui excedere urbe juberet (*Neque enim pares eos oppidanis solis, qui idem quod Macedones sentirent, nedum adjunctis Macedonibus, esse, quos ne Romani quidem ad Corinthum sustinuissent*) primò nihil, nec ducem, nec ipsos movit: pòst paulò, ut Argivos quoque armatos ex parte altera venientes magno agmine viderunt, certam perniciem cernentes, omnem tamen casum, si pertinacior dux fuisset, videbantur subituri. Ænesidemus, ne flos Achæorum juventutis simul cum urbe amitteretur, pactus cum Philocle, ut abire illis liceret, ipse, quo loco steterat armatus, cum paucis clientibus non excessit. Missus a Philocle, qui quæreret, quid sibi vellet. Nihil fatus, tantummodo, quum projecto præ se clypeo staret, in præsidio creditæ urbis moriturum se armatum respondit. Tum jussu præfecti a Thracibus conjecta tela, interfectique omnes. Et post pactam inter Achæos & Romanos societatem duæ nobilissimæ civitates, Argi & Corinthus, in potestate regis erant. Hæc ab Romanis eâ æstate in Græcia terrâ marique gesta.

U.c. 554. a.C. 198.

Res Galliæ.

XXVI. In Gallia nihil sanè memorabile

ab Sex. Ælio consule gestum: quum duos exercitus in provincia habuisset, unum retentum, quem dimitti oportebat, cui L. Cornelius proconsul præfuerat (ipse ei C. Helvium prætorem præfecit) alterum, quem in provinciam adduxit; totum propè annum Cremonensibus Placentinisque cogendis redire in colonias, unde belli casibus dissipati erant, consumpsit. Quemadmodum Gallia præter spem quieta eo anno fuit, ita circa urbem servilis propè tumultus excitatus est. Obsides Carthaginiensium Setiæ custodiebantur: cum iis, ut principum liberis, magna vis servorum erat: augebant eorum numerum, ut ab recenti Africo bello, & ab ipsis Setinis captiva aliquot nationis ejus ex præda empta mancipia. Quum conjurationem fecissent, missis ex eo numero, qui in Setino agro, deinde circa Norbam & Circeios, servitia sollicitarent; satis jam omnibus præparatis, ludis, qui Setiæ propediem futuri erant, spectaculo intentum populum aggredi statuerant; Setiâ per cædem & repentinum tumultum captâ, Norbam & Circeios occupare. Hujus rei tam fœdæ indicium Romam ad L. Cornelium Merulam prætorem urbis delatum est. Servi duo ante lucem ad eum venerunt, atque ordine omnia, quæ acta futuraque erant, exposuerunt. Quibus domi custodiri jussis, prætor, senatu vocato edoctoque, quæ indices afferrent, proficisci

U. c. 554. a. C. 198.

Servilis tumultus.

U.c. 554. a.C. 198.

Compressus.

ad eam conjurationem quærendam atque opprimendam jussus, cum quinque legatis profectus, obvios in agris sacramento rogatos arma capere & sequi cogebat. Hoc tumultuario delectu duobus millibus ferme hominum armatis, Setiam, omnibus, quò pergeret, ignaris, venit: ibi raptim principibus conjurationis comprehensis, fuga servorum ex oppido facta est: dimissi deinde per agros, qui vestigarent. Egregia duorum opera servorum indicum & unius liberi fuit. Ei centum millia gravis æris dari Patres jusserunt; servis vicena quina millia æris, & libertatem: pretium eorum ex ærario solutum est dominis. Haud ita multò pòst, ex ejusdem conjurationis reliquiis, nuntiatum est, servitia Præneste occupatura: eò L. Cornelius prætor profectus, de quingentis ferè hominibus, qui in ea noxa erant, supplicium sumpsit. In timore civitas fuit, obsides captivosque Pœnorum ea moliri. Itaque & Romæ vigiliæ per vicos servatæ, jussique circumire eas minores magistratus; & triumviri carceris lautumiarum intentiorem custodiam habere jussi; & circa nomen Latinum a prætore litteræ missæ, ut & obsides in privato servarentur, neque in publicum prodeundi facultas daretur; & captivi ne minùs decem pondo compedibus vincti in nulla alia, quàm in carceris publici, custodia essent.

XXVII. Eodem anno legati ab rege

Attalo coronam auream ducentûm quadraginta sex pondo in Capitolio posuerunt; gratiasque senatui egerunt, quòd Antiochus, legatorum Romanorum auctoritate motus, finibus Attali exercitum deduxisset. Eâdem æstate equites ducenti, & elephanti decem, & tritici modiûm ducenta millia, ab rege Masinissa ad exercitum, qui in Græcia erat, pervenerunt. Item ex Sicilia Sardiniaque magni commeatus, & vestimenta exercitui missa. Siciliam M. Marcellus, Sardiniam M. Porcius Cato obtinebat; sanctus & innocens, asperior tamen in fœnore coërcendo habitus; fugatique ex insula fœneratores, & sumptus, quos in cultum prætorum socii facere soliti erant, circumcisi, aut sublati. Sex. Ælius consul ex Gallia comitiorum causâ Romam quum redisset, creavit consules C. Cornelium Cethegum & Q. Minucium Rufum. Biduò pòst prætorum comitia habita. Sex prætores illo anno primùm creati, crescentibus jam provinciis, & latiùs patescente imperio: creati autem hi, L. Manlius Vulso, C. Sempronius Tuditanus, M. Sergius Silus, M. Helvius, M. Minucius Rufus, L. Atilius. Sempronius & Helvius ex iis ædiles plebis erant: curules ædiles Q. Minucius Thermus & Ti. Sempronius Longus. Ludi Romani eo anno quater instaurati.

U. c. 554. a. C. 198.

M. Cato.

Comitia.

Sex prætores.

XXVIII. C. Cornelio & Q. Minucio consulibus, omnium primùm de provinciis

consulum prætorumque actum. Priùs de prætoribus transacta res, quæ transigi forte poterat: urbana Sergio, peregrina jurisdictio Minucio obtigit. Sardiniam Atilius, Siciliam Manlius, Hispaniam Sempronius citeriorem, Helvius ulteriorem est sortitus. Consulibus Italiam Macedoniamque sortiri parantibus, L. Oppius & Q. Fulvius tribuni plebis impedimento erant, *Quòd longinqua provincia Macedonia esset; neque ulla alia res majus bello impedimentum ad eam diem fuisset, quàm quòd, vixdum inchoatis rebus, in ipso conatu gerendi belli, prior consul revocaretur. Quartum jam annum esse ab decreto Macedonico bello. Quærendo regem & exercitum ejus Sulpicium majorem partem anni absumpsisse. Villium congredientem cum hoste, re infectâ revocatum. Quintium, rebus divinis Romæ majorem partem anni retentum, ita gessisse tamen res, ut, si aut maturiùs in provinciam venisset, aut hiems magis sera fuisset, potuerit debellare. Nunc quoque in hiberna profectum, ita comparare dici bellum, ut, nisi successor impediat, perfecturus æstate proximâ videatur.* His orationibus pervicerunt, ut consules in senatûs auctoritate fore dicerent se, si idem tribuni facerent. Permittentibus utrisque liberam consultationem, Patres consulibus ambobus Italiam provinciam decreverunt: T. Quintio prorogarunt imperium, donec successor ei venisset. Consulibus binæ legiones decretæ; & ut

U.c. 555. a.C. 197. C. Cornelio, Q. Minucio Coss.

Provinciæ.

Quintio prorogatum imperium.

bellum cum Gallis Cisalpinis, qui defecissent a populo Romano, gererent. Quintio in Macedoniam supplementum decretum, peditum quinque millia & trecenti equites, & sociorum navalium tria millia. Praeesse idem, qui praeerat, classi L. Quintius Flamininus jussus. Praetoribus in Hispanias octona millia peditum sociûm ac Latini nominis data, & quadringeni equites, ut dimitterent veterem ex Hispaniis militem; & terminare jussi, quà ulterior citeriorve provincia servaretur. Macedoniae legatos P. Sulpicium & P. Villium, qui consules in ea provincia fuerant, adjecerunt. U.c.555. a.C.197.

XXIX. Priusquam consules praetoresque in provincias proficiscerentur, prodigia procurari placuit: quòd aedes Vulcani Summanique Romae, & quòd Fregellis murus & porta de coelo tacta erant; & Frusinone inter noctem lux orta; & Asculo agnus biceps cum quinque pedibus natus; & Formiis duo lupi, oppidum ingressi, obvios aliquot laniaverant: Romae non in urbem solùm, sed in Capitolium penetraverat lupus. C. Acilius tribunus plebis tulit, ut quinque coloniae in oram maritimam deducerentur; duae ad ostia fluminum Vulturni Liternique; una Puteolos; una ad Castrum Salerni: his Buxentum adjectum: trecenae familiae in singulas colonias jubebantur mitti: triumviri deducendis iis, qui per triennium magistratum Prodigia.

haberent, creati, M. Servilius Geminus, Q. Minucius Thermus, Ti. Sempronius Longus. Delectu rebusque aliis divinis humanisque, quæ per ipsos agenda erant, perfectis, consules ambo in Galliam profecti. Cornelius rectâ ad Insubres viâ, qui tum in armis erant, Cenomanis assumptis; Q. Minucius in læva Italiæ ad Inferum mare flexit iter, Genuamque exercitu abducto, ab Liguribus orsus est bellum. Oppida Clastidium & Litubium, utraque Ligurum, & duæ gentis ejusdem civitates, Celelates Cerdiciatesque, sese dediderunt. Et jam omnia cis Padum, præter Gallorum Boios, Ilvates Ligurum, sub ditione erant: quindecim oppida, hominum viginti millia esse dicebantur, quæ se dediderant. Inde in agrum Boiorum legiones duxit.

U.c. 555. a.C. 197.

Consulum res gestæ in Gallia.

XXX. Boiorum exercitus haud ita multò antè trajecerat Padum, junxeratque se Insubribus & Cenomanis, quòd ita acceperant, conjunctis legionibus consules rem gesturos, ut & ipsi collatas in unum vires firmarent. Postquam fama accidit, alterum consulem Boiorum urere agros, seditio extemplo orta est. Postulare Boii, ut laborantibus opem universi ferrent. Insubres negare, se sua deserturos. Ita divisæ copiæ, Boiisque in agrum suum tutandum profectis, Insubres cum Cenomanis super amnis Mincii ripam consederunt. Infra eum locum quinque millia passuum, & consul Cornelius eidem

flumini

flumini castra applicuit; inde mittendo in vicos Cenomanorum Brixiamque, quod caput gentis erat, ut satis comperit, non ex auctoritate seniorum juventutem in armis esse, nec publico consilio Insubrium defectioni Cenomanos se adjunxisse; excitis ad se principibus, id agere ac moliri cœpit, ut desciscerent ab Insubribus Cenomani, & signis sublatis, aut domos redirent, aut ad Romanos transirent. Et id quidem impetrari nequiit; in id data fides consuli est, ut in acie aut quiescerent, aut, si qua etiam occasio fuisset, adjuvarent Romanos. Hæc ita convenisse Insubres ignorabant; suberat tamen quædam suspicio animis, labare fidem sociorum. Itaque, quum in aciem eduxissent, neutrum iis cornu committere ausi, ne, si dolo cessissent, rem totam inclinarent, post signa in subsidiis eos locaverunt. Consul principio pugnæ vovit ædem Sospitæ Junoni, si eo die hostes fusi fugatique essent. A militibus clamor sublatus, compotem voti consulem se facturos, & impetus in hostes est factus. Non tulerunt Insubres primum concursum: quidam & a Cenomanis, terga repentè in ipso certamine aggressis, tumultum ancipitem injectum auctores sunt, cæsaque in medio quinque & triginta millia hostium, quinque millia & septingentos vivos captos, in iis Amilcarem Pœnorum imperatorem, qui belli causa fuisset: signa militaria centum U.c. 555. a.C. 197.

U.c. 555 a.C. 197.

triginta, & carpenta suprà ducenta. Oppida, quæ defectionem secuta erant, dediderunt se Romanis.

XXXI. Minucius consul primò effusis populationibus peragraverat fines Boiorum; deinde, ut, relictis Insubribus, ad sua tuenda receperant sese, castris se tenuit, acie dimicandum cum hoste ratus. Nec Boii detrectassent pugnam, ni fama victos Insubres allata animos fregisset. Itaque, relicto duce castrisque, dissipati per vicos, sua ut quisque defenderent, rationem gerendi belli hosti mutarunt: omissâ enim spe per unam dimicationem rei decernendæ, rursus populari agros, & urere tecta, vicosque expugnare cœpit. Per eosdem dies Clastidium incensum. Inde in Ligustinos Ilvates, qui soli non parebant, legiones ductæ. Ea quoque gens, ut Insubres acie victos, Boios, ita ut tentare spem certaminis metuerent, territos audivit, in ditionem venit. Litteræ consulum e Gallia de gestis prospere sub idem tempus Romam allatæ. M. Sergius prætor urbis in senatu eas, deinde ex auctoritate Patrum ad populum recitavit: supplicatio in quatriduum decreta. Hiems jam eo tempore erat.

XXXII. Quum T. Quintius, captâ Elatiâ, in Phocide ac Locride hiberna disposita haberet, Opunte seditio orta est. Factio una Ætolos, qui propiores erant,

altera Romanos arcessebat. Ætoli priores venerunt; sed opulentior factio, exclusis Ætolis, missoque ad imperatorem Romanum nuntio, usque in adventum ejus tenuit urbem. Arcem regium tenebat præsidium; neque, ut descenderent inde, aut Opuntiorum minis, aut auctoritate imperantis consulis Romani, perpelli potuerunt. Mora, cur non extemplo oppugnarentur, ea fuit, quòd caduceator ab rege venerat, locum ac tempus petens colloquio. Id gravatè concessum regi est; non quin cuperet Quintius per se partim armis, partim conditionibus confectum videri bellum: necdum enim sciebat, utrum successor sibi alter ex novis consulibus mitteretur, an, quod, summâ vi ut tenderent, amicis & propinquis mandaverat, imperium prorogaretur: aptum autem fore colloquium credebat, ut sibi liberum esset, vel ad bellum manenti, vel ad pacem decedenti rem inclinare. In sinu Maliaco prope Nicæam littus elegere: eò rex ab Demetriade cum quinque lembis & una nave rostrata venit. Erant cum eo principes Macedonum, & Achæorum exsul vir insignis Cycliadas. Cum imperatore Romano rex Amynander erat, & Dionysodorus Attali legatus, & Agesimbrotus præfectus Rhodiæ classis, & Phæneas princeps Ætolorum, & Achæi duo, Aristænus & Xenophon. Inter hos Romanus ad extremum litus progressus,

U.c. 555. a. C. 197.

Quintii colloquium cum Philippo.

U.c.555. a.C.197. quum rex in proram navis in ancoris stantis processisset, *Commodius*, inquit, *si in terram egrediaris, & ex propinquo dicamus in vicem, audiamusque.* Quum rex facturum se id negaret; *Quem tandem*, inquit Quintius, *times?* Ad hoc ille superbo & regio animo: *Neminem equidem timeo, præter deos immortales; non omnium autem credo fidei, quos circa te video, atque omnium minimè Ætolis. Istud quidem*, ait Romanus, *par omnibus periculum est, qui cum hoste ad colloquium congrediuntur, ut nulla fides sit. Non tamen*, inquit rex, *T. Quinti, par perfidiæ præmium est, si fraude agatur, Philippus & Phæneas; neque enim æquè difficulter Ætoli prætorem alium, ac Macedones regem in meum locum substituant.* Secundùm hæc silentium fuit.

XXXIII. Quum Romanus eum æquum censeret priorem dicere, qui petisset colloquium; rex, ejus esse priorem orationem, qui daret pacis leges, non qui acciperet; tum Romanus, *Simplicem suam orationem esse; ea enim se dicturum, quæ ni fiant, nulla sit pacis conditio. Deducenda ex omnibus Græciæ civitatibus regi præsidia esse; captivos & transfugas sociis populi Romani reddendos; restituenda Romanis ea Illyrici loca, quæ post pacem in Epiro factam occupasset. Ptolemæo regi Ægypti reddendas urbes, quas post Philopatoris Ptolemæi mortem occupasset. Suas*

Leges pacis Philippo dictæ.

populique Romani conditiones has esse: ceterum & sociorum audiri postulata verum esse. U.c. 555. a.C. 197.
Attali regis legatus, *Naves captivosque, quæ ad Chium navali prælio capta essent, & Nicephorium, Venerisque templum, quæ spoliasset evastassetque, pro incorruptis restitui:* Rhodii Peræam (regio est continentis adversùs insulam, vetustæ eorum ditionis) repetebant, postulabantque *Præsidia deduci ab Iasso, & Bargyliis, & Euromensium urbe, & in Hellesponto Sesto atque Abydo, & Perinthum Byzantiis in antiqui formulam juris restitui, & liberari omnia Asiæ emporia portusque.* Achæi Corinthum & Argos repetebant. Prætor Ætolorum Phæneas quum eadem ferè, quæ Romani, ut Græciâ decederetur, postulasset, redderenturque Ætolis urbes, quæ quondam juris ac ditionis eorum fuissent; excepit orationem ejus princeps Ætolorum Alexander, vir (ut inter Ætolos) facundus. *Jamdudum se reticere,* ait, *non quo quidquam agi putet eo colloquio, sed ne quem sociorum dicentem interpellet. Neque de pace cum fide Philippum agere, neque bella verâ virtute umquam gessisse. In colloquiis insidiari & captare; in bello non congredi æquo campo, neque collatis signis dimicare, sed refugientem incendere ac diripere urbes, & vincentium præmia victum corrumpere. At non sic antiquos Macedonum reges, sed acie bellare solitos, urbibus parcere, quantum possent, quò opu-*

Alexandri Ætoli oratio in Philippum.

U.c. 555. a.C. 197.

quum rex in proram navis in ancoris stantis processisset, *Commodius*, inquit, *si in terram egrediaris, & ex propinquo dicamus in vicem, audiamusque.* Quum rex facturum se id negaret; *Quem tandem*, inquit Quintius, *times?* Ad hoc ille superbo & regio animo: *Neminem equidem timeo, præter deos immortales; non omnium autem credo fidei, quos circa te video, atque omnium minimè Ætolis. Istud quidem*, ait Romanus, *par omnibus periculum est, qui cum hoste ad colloquium congrediuntur, ut nulla fides sit. Non tamen*, inquit rex, *T. Quinti, par perfidiæ præmium est, si fraude agatur, Philippus & Phæneas; neque enim æquè difficulter Ætoli prætorem alium, ac Macedones regem in meum locum substituant.* Secundùm hæc silentium fuit.

Leges pacis Philippo dictæ.

XXXIII. Quum Romanus eum æquum censeret priorem dicere, qui petisset colloquium; rex, ejus esse priorem orationem, qui daret pacis leges, non qui acciperet; tum Romanus, *Simplicem suam orationem esse; ea enim se dicturum, quæ ni fiant, nulla sit pacis conditio. Deducenda ex omnibus Græciæ civitatibus regi præsidia esse; captivos & transfugas sociis populi Romani reddendos; restituenda Romanis ea Illyrici loca, quæ post pacem in Epiro factam occupasset. Ptolemæo regi Ægypti reddendas urbes, quas post Philopatoris Ptolemæi mortem occupasset. Suas*

populique Romani conditiones has esse : ceterum & sociorum audiri postulata verum esse. U.c.555. a.C.197.
Attali regis legatus, *Naves captivosque, quæ ad Chium navali prælio capta essent, & Nicephorium, Venerisque templum, quæ spoliasset evastassetque, pro incorruptis restitui:* Rhodii Peræam (regio est continentis adversùs insulam, vetustæ eorum ditionis) repetebant, postulabantque *Præsidia deduci ab Iasso, & Bargyliis, & Euromensium urbe, & in Hellesponto Sesto atque Abydo, & Perinthum Byzantiis in antiqui formulam juris restitui, & liberari omnia Asiæ emporia portusque.* Achæi Corinthum & Argos repetebant. Prætor Ætolorum Phæneas quum eadem ferè, quæ Romani, ut Græciâ decederetur, postulasset, redderenturque Ætolis urbes, quæ quondam juris ac ditionis eorum fuissent; excepit orationem ejus princeps Ætolorum Alexander, vir (ut inter Ætolos) facundus. *Jamdudum se reticere,* ait, *non quo quidquam agi putet eo colloquio, sed ne quem sociorum dicentem interpellet. Neque de pace cum fide Philippum agere, neque bella verâ virtute umquam gessisse. In colloquiis insidiari & captare; in bello non congredi æquo campo, neque collatis signis dimicare, sed refugientem incendere ac diripere urbes, & vincentium præmia victum corrumpere. At non sic antiquos Macedonum reges, sed acie bellare solitos, urbibus parcere, quantum possent, quò opu-*

Alexandri Ætoli oratio in Philippum.

lentius imperium haberent. Nam de quorum U.c.555. a.C.197. *possessione dimicetur tollentem, nihil sibi præter bellum relinquere, quod consilium esse? Plures priore anno sociorum urbes in Thessalia evastasse Philippum, quàm omnes, qui umquam hostes Thessaliæ fuerint. Ipsis quoque Ætolis eum plura socium, quàm hostem, ademisse. Lysimachiam, pulso prætore & præsidio Ætolorum, occupasse eum. Cium item suæ ditionis urbem funditus evertisse ac delesse. Eâdem fraude habere eum Thebas Phthias, Echinum, Larissam, & Pharsalum.*

Responsum Philippi. XXXIV. Motus oratione Alexandri Philippus, navem, ut exaudiretur, propius terram applicuit. Orsum eum dicere, in Ætolos maximè, violenter, Phæneas interfatus, *Non in verbis rem verti*, ait: *aut bello vincendum, aut melioribus parendum esse. Apparet id quidem*, inquit Philippus, *etiam cæco*; jocatus in valetudinem oculorum Phæneæ: & erat dicacior naturâ, quàm regem decet, & ne inter seria quidem risu satis temperans. Indignari inde cœpit, *Ætolos, tamquam Romanos, decedi Græciâ jubere; qui, quibus finibus Græcia sit, dicere non possint. Ipsius enim Ætoliæ Agræos, Apodotosque, & Amphilocos, quæ permagna eorum pars sit, Græciam non esse. An, quòd a sociis eorum non abstinuerim, justam querelam habent, quum ipsi pro lege hunc antiquitus morem servent, ut adversùs socios ipsi suos, publicâ tantùm auctoritate demptâ,*

juventutem suam militare sinant, & contraria persæpe acies in utraque parte Ætolica U.c. 555. a.C. 197.
auxilia habeant? Neque ego Cium expugnavi, sed Prusiam socium & amicum oppugnantem adjuvi: & Lysimachiam ab Thracibus vindicavi; sed quia me necessitas ad hoc bellum a custodia ejus avertit, Thraces habent. Et Ætolis hæc. Attalo autem Rhodiisque nihil jure debeo; non enim a me, sed ab illis, principium belli ortum est. Romanorum autem honoris causâ, Peræam Rhodiis, & naves Attalo cum captivis, qui comparebunt, restituam. Nam quod ad Nicephorium Venerisque templi restitutionem attinet; quid ea restitui postulantibus respondeam, nisi, quo uno modo luci sylvæque cæsæ restitui possunt, curam impensamque sationis me præstaturum? quoniam hæc inter se reges postulare & respondere placet. Extrema ejus oratio adversùs Achæos fuit; in qua, orsus ab Antigoni primùm, suis deinde erga eam gentem meritis, recitari decreta eorum jussit, omnes divinos humanosque honores complexa; atque ad ea adjecit recens de exercitu, quo ab se descivissent; invectusque graviter in perfidiam eorum, Argos tamen se redditurum eis dixit. *De Corintho cum imperatore Romano deliberaturum esse; quæsiturumque simul ab eo, utrum iis tantùm urbibus decedere se æquum censeat, quas a se ipso captas jure belli habeat, an iis etiam, quas a majoribus suis accepisset.*

U.C. 555. a.C. 197.

XXXV. Parantibus Achæis Ætolisque ad ea respondere, quum prope occasum sol esset, dilato in posterum diem colloquio, Philippus in stationem, ex qua profectus erat, Romani sociique in Castra redierunt.

Alter colloquii dies.

Quintius postero die ad Nicæam (is enim locus placuerat) ad constitutum tempus venit. Philippi nullus usquam nec nuntius ab eo per aliquot horas veniebat; & jam desperantibus venturum, repentè apparuerunt naves. Atque ipse quidem, *Quum tam gravia & indigna imperarentur, inopem consilii diem se consumpsisse deliberando*, aiebat. Vulgò credebatur, de industria rem in serum tractam, ne tempus dari posset Achæis Ætolisque ad respondendum; & eam opinionem ipse affirmavit, petendo, ut, summotis aliis, ne tempus altercando tereretur, & aliquis finis rei imponi posset, cum ipso imperatore Romano liceret sibi colloqui. Id primò non acceptum, ne excludi colloquio viderentur socii; deinde, quum haud absisteret petere, ex omnium consilio Romanus imperator cum Appio Claudio tribuno militum, ceteris summotis, ad extremum littus processit. Rex cum duobus, quos pridie adhibuerat, in terram est egressus. Ibi quum aliquamdiu secretò locuti essent, quæ acta ad suos Philippus retulerit, minùs compertum est. Quintius hæc retulit ad socios: *Romanis eum cedere totâ Illyrici*

nia, perfugas remittere, ac si qui essent captivi: Attalo naves, & cum iis captos navales socios; Rhodiis regionem, quam Peræam vocant, reddere: Iasso & Bargyliis non cessurum: Ætolis Pharsalum Larissamque reddere, Thebas non reddere: Achæis, non Argis modò, sed etiam Corintho cessurum. Nulli omnium placere, partium, quibus cessurus, aut non cessurus esset, destinatio. *Plus enim amitti in eis, quàm acquiri; nec umquam, nisi totâ deduxisset Græciâ præsidia, causas certaminum deponere.* U.c.555. a.C.197.

XXXVI. Quum hæc toto ex concilio certatim omnes vociferarentur, ad Philippum quoque procul stantem vox est perlata: itaque a Quintio petit, ut rem totam in posterum diem differret; profectò aut persuasurum se, aut persuaderi sibi passurum. Littus ad Thronium colloquio destinatur: eò maturè conventum est. Ibi Philippus primò & Quintium, & omnes qui aderant, rogare, ne spem pacis turbare vellent. Postremò petere tempus, quo legatos Romam ad senatum mittere posset. *Aut his conditionibus se pacem impetraturum, aut, quascumque senatus dedisset, leges pacis accepturum.* Id ceteris haudquaquam placebat; nec enim aliud, quàm moram & dilationem ad colligendas vires, quæri. Quintius, *Verum id futurum fuisse, dicere, si æstas & tempus rerum gerendarum esset: nunc, hieme instante, nihil amitti,* Tertius.

dato spatio ad legatos mittendos. Nam neque sine auctoritate senatûs quidquam eorum ratum fore, quæ cum rege ipsi pepigissent; & explorari (dum bello necessariam quietem ipsa hiems daret) senatûs auctoritatem posse. In hanc sententiam & ceteri sociorum principes concesserunt; induciisque datis in duos menses, & ipsos mittere singulos legatos ad edocendum senatum, ne fraude regis caperetur, placuit. Additum induciarum pacto, ut regia præsidia Phocide ac Locride extemplo deducerentur. Et ipse Quintius cum sociorum legatis Amynandrum Athamanum regem, ut speciem legationi adjiceret; & Q. Fabium (uxoris Quintii sororis filius erat) & Q. Fulvium, & Appium Claudium misit.

U.c. 555. a.C. 197.

Induciæ in duos menses.

XXXVII. Ut ventum Romam est, prius sociorum legati, quàm regis, auditi sunt. Cetera eorum oratio conviciis regis consumpta est. Moverunt eo maximè senatum, demonstrando maris terrarumque regionis ejus situm; ut omnibus appareret, si Demetriadem in Thessalia, Chalcidem in Eubœa, Corinthum in Achaia rex teneret, non posse liberam Græciam esse; & ipsum Philippum, non contumeliosiùs, quàm veriùs, compedes eas Græciæ appellare. Legati deinde regis intromissi; quibus, longiorem exorsis orationem, brevis interrogatio, cessurusne iis tribus urbibus esset, sermonem incidit, quum mandati sibi de

Legati regii a senatu re infectâ dimissi.

his nominatim negarent quidquam : sic infectâ pace, regii dimissi. Quintio liberum arbitrium pacis ac belli permissum. Quod ut satis apparuit, non tædere belli senatum, & ipse, victoriæ, quàm pacis, avidior, neque colloquium postea Philippo dedit, neque legationem aliam, quàm quæ omni Græciâ decedi nuntiaret, admissurum dixit. U.c. 555. a.C. 197.

XXXVIII. Philippus, quum acie decernendum videret, & undique ad se contrahendas vires, maximè de Achaiæ urbibus, regionis ab se diversæ, & magis tamen de Argis, quàm de Corintho, sollicitus, optimum ratus Nabidi eam Lacedæmoniorum tyranno velut fiduciariam dare, ut victori sibi restitueret; si quid adversi accidisset, ipse haberet, Philocli, qui Corintho Argisque præerat, scribit, ut tyrannum ipse conveniret. Philocles, præterquam quòd jam veniebat cum munere, adjicit ad pignus futuræ regi cum tyranno amicitiæ, filias suas regem Nabidis filiis matrimonio conjungere velle. Tyrannus primò negare, aliter urbem eam se accepturum, nisi Argivorum ipsorum decreto accersitus ad auxilium urbis esset; deinde, ut frequenti concione non aspernatos modò, sed abominatos etiam nomen tyranni audivit, causam se spoliandi eos nactum ratus, tradere, ubi vellet, urbem, Philoclem jussit. Nocte, ignaris omnibus, ac-

Philippi fœdus cum Nabide.

ceptus in urbem est tyrannus: primâ luce occupat superiora omnia loca; portæque clausæ. Paucis principum tumultum inter primum elapsis, eorum absentium direptæ fortunæ; præsentibus aurum atque argentum ablatum; pecuniæ imperatæ ingentes: qui non cunctanter contulere, sine contumelia & laceratione corporum sunt dimissi; quos occulere aut retrahere aliquid suspicio fuit, in servilem modum lacerati atque extorti. Concione inde advocatâ, rogationem promulgavit, unam de tabulis novis, alteram de agro viritim dividendo; duas faces novantibus res ad plebem in optimates accendendam.

U.c.555. a.C.197.

Argi Nabidi traduntur.

Nabidis avaritia & crudelitas.

XXXIX. Postquam in potestate Argivorum civitas erat, nihil ejus memor tyrannus, a quo eam civitatem, & quam in conditionem accepisset, legatos Elatiam ad Quintium, & Attalum Æginæ hibernantem mittit, qui nuntiarent, *Argos in potestate sua esse; eò si veniret Quintius ad colloquium, non diffidere, sibi omnia cum eo conventura.* Quintius, ut eo quoque præsidio Philippum nudaret, quum annuisset se venturum, mittit ad Attalum, ut ab Ægina Sicyonem sibi occurreret: ipse ab Anticyra decem quinqueremibus, quas iis fortè ipsis diebus L. Quintius frater ejus adduxerat ex hibernis Corcyræ, Sicyonem transmisit. Jam ibi Attalus erat, qui, quum tyranno ad Romanum imperatorem, non

Romano ad tyrannum, eundum diceret, in sententiam suam Quintium traduxit, ne in urbem ipsam Argos iret. Haud procul urbe Mycenica vocatur: in eo loco ut congrederentur, convenit. Quintius cum fratre & tribunis militum paucis, Attalus cum regio comitatu, Nicostratus Achæorum prætor cum auxiliaribus paucis venit: tyrannum ibi cum omnibus copiis opperientem invenerunt: progressus armatus cum satellitibus armatis est in medium ferè interjacentis campi: inermis Quintius cum fratre & duobus tribunis militum: inermi item regi prætor Achæorum & unus ex purpuratis latus cingebant. Initium sermonis ab excusatione tyranni ortum, *Quòd armatus ipse armatisque septus, quum inermes Romanum imperatorem regemque cerneret, in colloquium venisset; neque enim se illos timere* dixit, *sed exsules Argivorum.* Inde, ubi de conditionibus amicitiæ cœptum agi est, Romanus duas postulare res; unam, ut bellum cum Achæis finiret; alteram, ut adversùs Philippum mitteret secum auxilia. Ea se missurum dixit: pro pace cum Achæis, induciæ impetratæ, donec bellum cum Philippo finiretur.

U. c. 555. a. C. 197. *Nabidis cum Quintio colloquium.*

XL. De Argis quoque disceptatio ab Attalo rege est nata, quum fraude Philoclis proditam urbem vi ab eo teneri argueret; ille, ab ipsis Argivis, ut se defenderet, accitum. Concionem Argivorum rex postu-

labat, ut id sciri posset. Nec tyrannus ab-
U.c.555. a.C.197. nuere; sed deductis ex urbe præsidiis, liberam concionem, non immixtis Lacedæmoniis, declaraturam, quid Argivi vellent, præberi debere dicebat rex; tyrannus negavit deducturum. Hæc disceptatio sine exitu fuit. De colloquio discessum, sexcentis Cretensibus ab tyranno datis Romano, induciisque inter Nicostratum prætorem Achæorum & Lacedæmoniorum tyrannum in quatuor menses factis. Inde Quintius Corinthum est profectus; & ad portam cum Cretensium cohorte accessit, ut Philocli præfecto urbis appareret, tyrannum a Philippo descisse. Philocles & ipse ad imperatorem Romanum in colloquium venit; hortantique ut extemplo transiret, urbemque traderet, ita respondit, ut distulisse rem magis, quàm negasse, videretur. A Corintho Quintius Anticyram trajecit: inde fratrem ad tentandam Acarnanum gentem misit. Attalus ab Argis Sicyonem est profectus: ibi & civitas novis honoribus veteres regis honores auxit; & rex ad id, quòd sacrum Apollinis agrum grandi quondam pecuniâ redemerat eis, tum quoque, ne sine aliqua munificentiâ præteriret civitatem sociam atque amicam, decem talenta argenti dono dedit, & decem millia medimnûm frumenti; atque ita Cenchreas ad naves rediit. Et Nabis, firmato præsidio Argis, Lacedæmonem re-

greſſus, quum ipſé viros ſpoliaſſet, ad feminas ſpoliandas uxorem Argos remiſit. Ea nunc ſingulas illuſtres, nunc ſimul plures genere inter ſe junctas domum arceſſendo, blandiendoque ac minando, non aurum modò iis, ſed poſtremò veſtem quoque mundumque omnem muliebrem ademit.

U.c. 555. a.C. 197.

Uxor Nabidis Argivas ſpoliat.

EPITOME

LIBRI XXXIII LIVIANI.

Titus Quintius Flamininus proconſul cum Philippo ad Cynoſcephalas in Theſſalia acie victo debellavit. L. Quintius Flamininus, frater proconſulis, Acarnanes, Leucade urbe, quod caput eſt Acarnanum, expugnatâ, in deditionem accepit. C. Sempronius Tuditanus prætor a Celtiberis cum exercitu cæſus eſt. Attalus, a Thebis ob ſubitam valetudinem Pergamum tranſlatus, deceſſit. Pax petenti Philippo, Græciæ libertas data eſt. L. Furius Purpureo & M. Claudius Marcellus conſules Boios & Inſubres Gallos ſubegerunt. Marcellus triumphavit. Annibal, fruſtra in Africa bellum molitus, & ob hoc Romanis per epiſtolas adverſæ factionis principum delatus, propter metum Romanorum, qui legatos ad Carthaginienſium ſenatum de eo miſerant, profugus ad Antiochum regem Syriæ ſe contulit, bellum contra Romanos parantem.

LIBER XXXIII.

I. HÆC per hiemem gesta. Initio autem veris Quintius, Attalo Elatiam excito, Bœotorum gentem, incertis ad eam diem animis fluctuantem, ditionis suæ facere cupiens, profectus per Phocidem, quinque millia ab Thebis, quod caput est Bœotiæ, posuit castra. Inde postero die cum unius signi militibus, & Attalo, legationibusque, quæ frequentes undique convenerant, pergit ire ad urbem, jussis legionis hastatis (ea duo millia militum erant) sequi se, mille passuum intervallo distantes. Ad medium ferme viæ Bœotorum prætor Antiphilus obvius fuit: cetera multitudo e muris adventum imperatoris Romani regisque prospeculabatur: rara arma paucique milites circa eos apparebant: hastatos, sequentes procul, amfractus viarum vallesque interjectæ occulebant. Quum jam appropinquaret urbi, velut obviam egredientem turbam salutaret, tardiùs incedebat. Causa erat moræ, ut hastati consequerentur. Oppidani, ante lictorem turbâ actâ, insecutum confestim agmen armatorum non antè, quàm ad hospitium imperatoris ventum est, conspexere. Tum, velut proditâ dolo Antiphili prætoris urbe captâque, obstupuerunt omnes. Et apparebat nihil liberæ consultationis concilio,

U. c. 555.
a. C 197.
Quintius in Bœotiam it.

U.c.555. a.C.197. quod in diem posterum indictum erat Bœotis, relictum. Texerunt dolorem, quem & nequidquam & non sine periculo ostendissent.

In concilio Bœotorum Attalus verba faciens concidit. II. In concilio Attalus primus verba fecit. Orsus a majorum suorum suisque, & communibus in omnem Græciam, & propriis in Bœotorum gentem meritis, segnior jam & infirmior, quàm ut contentionem dicendi sustineret, obmutuit, & concidit. Et, dum regem auferunt perferuntque parte membrorum captum, paulisper concio intermissa est. Aristænus inde, Achæorum prætor, eò cum majore auctoritate auditus, quòd non alia, quàm quæ Achæis suaserat, Bœotis suadebat. Pauca ab ipso Quintio adjecta, fidem magis Romanam, quàm arma aut opes, extollente verbis. *Societas cum Romanis decreta.* Rogatio inde, a Platæensi Dicæarcho lata recitataque de societate cum Romanis jungenda, nullo contrà dicere audente, omnium Bœotiæ civitatum suffragiis accipitur jubeturque. Concilio dimisso, Quintius tantum Thebis moratus, quantum Attali repens casus coëgit, postquam non vitæ præsens periculum vis morbi attulisse, sed membrorum debilitatem visa est, relicto eo ad curationem necessariam corporis, Elatiam, unde profectus erat, redit; Bœotis quoque, sicut priùs Achæis, ad societatem adscitis, & quando tuta ea pacataque ab tergo relinquebantur, omnibus

jam cogitationibus in Philippum, & quod reliquum belli erat, conversis. U.c.555. a. C.197.

III. Philippus quoque primo vere, postquam legati ab Roma nihil pacati retulerant, delectum per omnia oppida regni habere instituit, in magna inopia juniorum. Absumpserant enim per multas jam ætates continua bella Macedonas: ipso quoque regnante, & navalibus bellis adversus Rhodios Attalumque, & terrestribus adversus Romanos ceciderat magnus numerus: ita & tirones ab sedecim annis milites scribebat, & emeritis quidam stipendiis, quibus modò quidquam reliqui roboris erat, ad signa revocabantur. Ita suppleto exercitu, secundùm vernum æquinoctium omnes copias Dium contraxit, ibique stativis positis, exercendo quotidie milite, hostem opperiebatur. Et Quintius per eosdem ferme dies, ab Elatia profectus, præter Thronium & Scarpheam ad Thermopylas pervenit. Ibi concilium Ætolorum, Heracleam indictum, tenuit, consultantium quantis auxiliis Romanum ad bellum sequerentur. Cognitis sociorum decretis, tertio die ab Heraclea Xynias progressus, in confinio Ænianum Thessalorumque positis castris, Ætolica auxilia opperiebatur. Nihil morati Ætoli sunt. Phæneâ duce, duo millia peditum cum equitibus quadringentis venerunt. Ne dubium esset quid exspectasset, confestim Quintius mo-

Philippi apparatus.

Quintius ad Philippum contendit.

U.c.555. a.C.197. vit castra. Transgresso in Phthioticum agrum quingenti Gortynii Cretensium, duce Cydante, & trecenti Apolloniatæ, haud dispari armatu, se conjunxere; nec ita multò pòst Amynander cum Athamanum peditum ducentis & mille.

IV. Philippus, cognitâ profectione ab Elatia Romanorum, ut cui de summa rerum adesset certamen, adhortandos milites ratus, multa jam sæpe memorata de majorum virtutibus, simul de militari laude Macedonum quum disseruisset, ad ea quæ tum maximè animos terrebant, quibusque erigi ad aliquam spem poterant, venit. Acceptæ ad Aoum flumen in angustiis cladi, territâ Macedonum phalange, ad Atracem vi pulsos Romanos opponebat. *Et illic tamen, ubi insessas fauces Epiri non tenuissent, primam culpam fuisse eorum, qui negligenter custodias servassent; secundam, in ipso certamine, levis armaturæ mercenariorumque militum. Macedonum verò phalangem, & tunc stetisse, & loco æquo justâque pugnâ semper mansuram invictam.* Decem & sex millia militum hæc fuêre, robur omne virium, & regni. Ad hoc duo millia cetratorum, quos peltastas appellant, Thracumque & Illyriorum (Trallis nomen est genti) par numerus bina millia erant, & mixti ex pluribus gentibus mercede conducti auxiliares mille ferme, & duo millia equitum. Cum iis copiis rex hostem oppe-

Copiarum utrimque numerus.

riebatur. Romanis ferme par numerus erat; equitum copiis tantùm, quòd Ætoli accesserant, superabant. U.c.555. a.C.197.

V. Quintius ad Thebas Phthioticas castra quum movisset, spem nactus per Timonem principem civitatis prodi urbem, cum paucis equitum levisque armaturæ ad muros succeſſit. Ibi adeo frustrata spes est, ut non certamen modò cum erumpentibus, sed periculum quoque atrox subiret; ni castris exciti repentè pedites equitesque in tempore subvenissent. Et postquam nihil conceptæ temere spei succedebat, urbis quidem ampliùs tentandæ in præsentia conatu absistit; ceterum satis gnarus jam in Thessalia regem esse, nondum comperto, quam in regionem venisset, milites per agros dimissos vallum cedere & parare jubet. Vallo & Macedones & Græci usi sunt, sed usum nec ad commoditatem ferendi, nec ad ipsius munitionis firmamentum aptaverunt. Nam & majores & magis ramosas arbores cædebant, quàm quas ferre cum armis miles posset; & quum castra his antè objectis sepsissent, facilis molitio eorum valli erat: nam & quia rari stipites magnarum arborum eminebant, multique & validi rami præbebant, quod rectè manu caperetur, duo, aut summùm tres juvenes connixi arborem unam evellebant; quâ evulsâ, portæ instar extemplo patebat, nec in promptu erat, *Vallum Macedonum.*

U.c.555. a.C.197. Romanorum.

quod obmolirentur. Romanus leves, & bifurcos plerosque, & trium, aut, quum plurimùm, quatuor ramorum vallos cædit, ut & suspensis ab tergo armis ferat plures simul aptè miles; & ita densos obsigunt implicantque ramos, ut neque, quæ cujusque stipitis palma sit, pervideri possit; & adeo acuti, aliusque per alium immissi radii locum ad inferendam manum non relinquunt, ut neque prehendi, quod trahatur, neque trahi, quum inter se innexi rami vinculum in vicem præbeant, possit: &, si evulsus fortè est unus, nec loci multum aperit, & alium reponere perfacile est.

Pheras uterque exercitus venit.

VI. Quintius posterò die, vallum secum ferente milite, ut paratus omni loco castris ponendis esset, progressus modicum iter, sex ferme millia a Pheris quum consedisset, speculatum in qua parte Thessaliæ hostis esset, quidve pararet, misit. Circa Larissam erat rex; qui certior jam factus, Romanum ab Thebis Pheras movisse, defungi quamprimum & ipse certamine cupiens, ducere ad hostem pergit, & quatuor millia ferè a Pheris posuit castra. Inde postero die quum expediti utrimque ad occupandos super urbem tumulos processissent, pari ferme intervallo ab jugo, quod capiendum erat, quum inter se conspecti essent, constiterunt, nuntios in castra remissos, qui, quid sibi, quando præter spem hostis occurrisset, faciendum esset, consu-

lerent, quieti opperientes. Et illo quidem die, nullo inito certamine, in caſtra revocati ſunt. Poſtero die circa eoſdem tumulos equeſtre prœlium fuit; in quo non minimùm Ætolorum operâ regii fugati, atque in caſtra compulſi ſunt. Magnum utriſque impedimentum ad rem gerendam fuit ager conſitus crebris arboribus, hortique, ut in ſuburbanis locis, & coarctata itinera maceriis, & quibuſdam locis intercluſa. Itaque pariter ducibus conſilium fuit excedendi eâ regione, & velut ex prædicto, ambo Scotuſſam petierunt, Philippus, ſpe frumentandi inde, Romanus, ut prægreſſus corrumperet hoſti frumenta. Per diem totum, quia colles perpetuo jugo intererant, nullo conſpecta inter ſe loco agmina ierunt. Romani ad Eretriam Phthiotici agri, Philippus ſuper amnem Oncheſtum poſuit caſtra. Ne poſtero quidem die, quum Philippus ad Melambium, quod vocant Scotuſſæi agri, Quintius circa Thetidium Pharſaliæ terræ poſuiſſet caſtra, aut hi, aut illi, ubi hoſtis eſſet, ſatis compertum habuerunt. Tertio die primò nimbus effuſus, dein caligo noctis ſimillima Romanos metu inſidiarum tenuit. U.c. 555. a.C. 197.

VII. Philippus maturandi itineris causâ, poſt imbrem nubibus in terram demiſſis nihil deterritus, ſigna ferri juſſit; ſed tam denſa caligo obcæcaverat diem, ut neque ſigniferi viam, nec ſigna milites cernerent;

agmen ad incertos clamores vagum velut errore nocturno turbaretur. Supergressi tumulos, qui Cynoscephalæ vocantur, relictâ ibi statione firmâ peditum equitumque, posuerunt castra. Romanus eisdem ad Thetidium castris quum se tenuisset, exploratum tamen ubi hostis esset, decem turmas equitum, & mille pedites misit, monitos ut ab insidiis, quas dies obscurus apertis quoque locis tecturus esset, præcaverent. Ubi ventum ad insessos tumulos est, pavore mutuo injecto velut torpentes quieverunt: dein, nuntiis retro in castra ad duces missis, ubi primus terror ab necopinato visu consedit, non diutius certamine abstinuere. Principio a paucis procurrentibus lacessita pugna est, deinde subsidiis tuentium pulsos aucta; in qua quum haudquaquam pares Romani, alios super alios nuntios ad ducem mitterent, premi sese; quingenti equites, & duo millia peditum, maximè Ætolorum, cum duobus tribunis militum propere missa, rem inclinatam restituerunt; versâque fortunâ, Macedones laborantes, opem regis per nuntios implorabant. Sed, ut qui nihil minùs illo die propter offusam caliginem, quàm prœlium exspectasset, magnâ parte hominum omnis generis pabulatum missâ, aliquamdiu inops consilii trepidavit: deinde, postquam nuntii instabant, & jam juga montium detexerat nebula, & in conspectu erant

U.C. 555. a.G. 197. *Prælium ad Cynoscephalas.*

erant Macedones, in tumulum maximè editum inter alios compulsi, loco se magis, quàm armis tutantes; committendam rerum summam in discrimen utcumque ratus, ne partis indefensæ jactura fieret, Athenagoram ducem mercede militantium cum omnibus, præter Thracas, auxiliis, & equitatu Macedonum ac Thessalorum, mittit: eorum adventu, depulsi ab jugo Romani, non antè restiterunt, quàm in planiorem vallem perventum est. Ne effusâ detruderentur fugâ, plurimum in Ætolis equitibus præsidii fuit: is longè tum optimus eques in Græcia erat; pedite inter finitimos vincebantur. U.c. 555. a.C. 197.

VIII. Lætior res, quàm pro successu pugnæ, nuntiata, quum alii super alios recurrentes ex prœlio clamarent, fugere pavidos Romanos, invitum & cunctabundum, & dicentem temere fieri, non locum sibi placere, non tempus, perpulit, ut educeret omnes copias in aciem. Idem & Romanus, magis necessitate, quàm occasione pugnæ inductus, fecit. Dextrum cornu, elephantis ante signa instructis, in subsidiis reliquit: lævo cum omni levi armatura in hostem vadit; simul admonens, *Cum iisdem Macedonibus pugnaturos, quos ad Epiri fauces, montibus fluminibusque septos, victâ naturali difficultate locorum, expulissent, acieque expugnassent: cum iis, quos, P. Sulpicii priùs ductu, obsidentes Eordææ*

aditum vicissent. Famâ stetisse, non viribus;
U.c.555. *Macedoniæ regnum. Eam quoque famam tan-*
a.C.197. *dem evanuisse.* Jam perventum ad suos in ima valle stantes erat, qui adventu exercitûs imperatorisque pugnam renovant, impetuque facto, rursus avertunt hostem. Philippus cum cetratis & cornu dextro peditum, robore Macedonici exercitûs, quam phalangem vocabant, propero cursu ad hostem vadit. Nicanori, ex purpuratis uni, ut cum reliquis copiis confestim sequatur, imperat. Primò, ut in jugum evasit, & jacentibus ibi paucis armis corporibusque hostium, prœlium eo loco fuisse, pulsosque inde Romanos, & pugnari prope castra hostium vidit, ingenti gaudio est elatus: mox, refugientibus suis, & terrore verso, paulisper, incertus an in castra reciperet copias, trepidavit; deinde, ut appropinquabat hostis, &, præterquam quòd cædebantur aversi, nec, nisi defenderentur, servari poterant, ne ipsi quidem in tuto jam receptus erat; coactus, nondum assecutâ parte suorum, periculum summæ rerum facere, equites levemque armaturam, qui in prœlio fuerant, dextro in cornu locat: cetratos & Macedonum phalangem, hastis positis, quarum longitudo impedimento erat, gladiis rem gerere jubet: simul ne facilè perrumperetur acies, dimidium de fronte demptum introrsus porrectis ordinibus duplicat, ut longa potiùs,

quàm lata, acies esset: simul & densari ordines jussit, ut vir viro, arma armis jungerentur. U.c.555. a.C.197.

IX. Quintius, his, qui in prœlio fuerant, inter signa & ordines acceptis, tubâ dat signum. Rarò aliàs tantus clamor dicitur in principio pugnæ exortus: nam fortè utraque acies simul conclamavere; nec solùm qui pugnabant, sed subsidia etiam, quique tum maximè in prœlium veniebant. Dextro cornu rex, loci plurimùm auxilio, ex jugis altioribus pugnans, vincebat; sinistro, tum quum maximè appropinquante phalangis parte, quæ novissimi agminis fuerat, sine ullo ordine trepidabatur. Media acies, quæ propior dextrum cornu erat, stabat spectaculo velut nihil ad se pertinentis pugnæ intenta. Phalanx, quæ venerat, agmen magis quàm acies, aptiorque itineri, quàm pugnæ, vixdum in jugum evaserat. In hos incompositos Quintius, quamquam pedem referentes in dextro cornu suos cernebat, elephantis priùs in hostem actis, impetum facit, ratus partem profligatam cetera tracturam. Non dubia res fuit: extemplo terga vertêre Macedones, terrore primo bestiarum aversi. Et ceteri quidem hos pulsos sequebantur: unus e tribunis militum, extemplo capto consilio, cum viginti signorum militibus, relictâ eâ parte suorum, quæ haud dubiè vincebat, brevi circuitu dextrum cornu hos- *Vincunt Romani.*

tium aversam invadit. Nullam aciem ab U.c.555. a. C.197 tergo adortus non turbasset ; ceterum ad communem omnium in tali re trepidationem accessit, quòd phalanx Macedonum, gravis atque immobilis, nec circumagere se poterat, nec hoc, qui a fronte paulò antè pedem referentes, tunc ultro territis instabant, patiebantur. Ad hoc, loco etiam premebantur, quia jugum, ex quo pugnaverant, dum per proclive pulsos insequuntur, tradiderant hosti ad terga sua circumducto. Paulisper in medio cæsi, deinde, omissis plerique armis, capessunt fugam.

X. Philippus cum paucis peditum equitumque primò tumulum altiorem inter ceteros cepit, ut specularetur, quæ in læva parte suorum fortuna esset ; deinde, postquam fugam effusam animadvertit, & omnià circà juga signis atque armis fulgere, tum & ipse acie excessit. Quintius, quum institisset cedentibus, repentè quia erigentes hastas Macedonas conspexerat, quidnam pararent incertus, paulisper novitate rei constituit signa ; deinde, ut accepit hunc morem esse Macedonum tradentium sese, parcere victis in animum habèbat. Ceterum ab ignaris militibus omissam ab hoste pugnam, & quid imperator vellet, impetus in eosdem factus, &, primis cæsis, ceteri in fugam dissipati sunt. Rex effuso cursu Tempe petit. Ibi ad Gonnos diem unum substitit ad excipiendos, si qui prœlio superessent. Ro-

mani victores in castra hostium spe prædæ irruunt; verùm ea magna jam ex parte direpta ab Ætolis inveniunt. Cæsa eo die octo hostium millia, quinque capta. Ex victoribus septingenti ferme ceciderunt. Si Valerio quis credat, omnium rerum immodicè numerum augenti, quadraginta millia hostium eo die sunt cæsa; capta, ubi modestius mendacium est, quinque millia septingenti, signa militaria ducenta unum & quadraginta. Claudius quoque duo & triginta millia hostium cæsa scribit, capta quatuor millia & trecentos. Nos non minimo potissimùm numero credidimus, sed Polybium secuti sumus, non incertum auctorem quum omnium Romanarum rerum, tum præcipuè in Græcia gestarum. U.c.555. a.C.197.

XI. Philippus, collectis ex fuga, qui, variis casibus pugnæ dissipati, vestigia ejus secuti fuerant, missisque Larissam ad commentarios regios comburendos, ne in hostium venirent potestatem, in Macedoniam concessit. Quintius, captivis prædâque venumdatis, partim militi concessis, Larissam est profectus, hauddum satis gnarus, quam regionem petisset rex, quidve pararet. Caduceator eò regius venit, specie ut induciæ essent, donec tollerentur ad sepulturam, qui in acie cecidissent; re verâ ad petendam veniam legatis mittendis. Utrumque ab Romano impetratum. Adjecta & illa vox, *Bono animo esse regem ut juberet*,

Caduceatorem Philippus ad Romanos mittit.

U.c. 555. a. C. 197. *Ætolorum querela & arrogantia.* quæ maximè Ætolos offendit, jam tumentes querentesque, *Mutatum victoriâ imperatorem. Ante pugnam omnia magna parvaque communicare cum sociis solitum ; nunc omnium expertes consiliorum esse ; suo ipsum arbitrio cuncta agere : cum Philippo jam gratiæ privatæ locum quærere ; ut dura atque aspera belli Ætoli exhauserint, pacis gratiam & fructum Romanus in se vertat.* Et haud dubiè decesserat iis aliquantum honoris ; sed, cur negligerentur, ignorabant. Donis regiis imminere credebant invicti ab ea cupiditate animi virum : sed & succensebat non immeritò Ætolis, ob insatiabilem aviditatem prædæ, & arrogantiam eorum, victoriæ gloriam in se rapientium, quæ vanitate suâ omnium aures offendebat ; &, Philippo sublato, fractis opibus Macedonici regni, Ætolos habendos Græciæ dominos cernebat. Ob eas causas multa sedulò, ut viliores levioresque apud omnes essent & viderentur, faciebat.

XII. Induciæ quindecim dierum datæ hosti erant, & cum ipso rege constitutum colloquium ; cujus priusquam tempus veniret, in consilium advocavit socios. Retulit, quas leges pacis placeret dici. *Consultatio de pace.* Amynander Athamanum rex paucis sententiam absolvit : *Ita componendam pacem esse, ut Græcia, etiam absentibus Romanis, satis potens tuendæ simul pacis libertatisque esset.* Ætolorum asperior oratio fuit, qui pauca præ-

fati, *Rectè atque ordine imperatorem Romanum facere, quòd, quos belli socios habuisset, cum iis communicaret pacis consilia.* U.C. 555. a.C. 197. *Falli autem eum totâ re, si aut Romanis pacem, aut Græciæ libertatem satis firmam se crederet relicturum, nisi Philippo aut occiso, aut regno pulso; quæ utraque proclivia esse, si fortunâ uti vellet.* Ad hæc Quintius negare, *Ætolos aut moris Romanorum memores, aut sibi ipsis convenientem sententiam dixisse. Et illos prioribus omnibus conciliis colloquiisque de conditionibus pacis semper, non ut ad internecionem bellaretur, disseruisse; & Romanos, præter vetustissimum morem victis parcendi, præcipuum clementiæ documentum dedisse, pace Annibali & Carthaginiensibus datâ. Omittere se Carthaginienses. Cum Philippo ipso quoties ventum in colloquium? nec umquam, ut cederet regno, actum esse? An, quia victus prælio foret, inexpiabile bellum factum? Cum armato hoste infestis animis concurri debere; adversus victos, mitissimum quemque, animum maximum habere. Libertati Græciæ videri graves Macedonum reges; si regnum gensque tollatur, Thracas, Illyrios, Gallos deinde, gentes feras & indomitas, in Macedoniam se & in Græciam effusuras. Ne, proxima quæque amoliendo, majoribus gravioribusque aditum ad se facerent.* Interfanti deinde Phæneæ prætori Ætolorum, testificantique, si elapsus eo tempore Philippus foret, mox gravius

eum rebellaturum, *Desistite tumultuari*, inquit, *ubi consultandum est. Non iis conditionibus illigabitur pax, ut movere bellum possit.*

U.c. 555. a.C. 197.

Colloquium ad Tempe, cum Philippo.

XIII. Hoc dimisso concilio, postero die rex ad fauces, quæ ferunt in Tempe (is datus erat locus colloquio) venit: tertio die datur ei Romanorum ac sociorum frequens concilium. Ibi Philippus perquam prudenter, iis, sine quibus pax impetrari non poterat, suâ potiùs voluntate omissis, quàm ut altercando extorquerentur, quæ priore colloquio aut imperata a Romanis, aut postulata ab sociis essent, omnia se concedere; de ceteris senatui permissurum dixit. Quamquam vel inimicissimis *omnibus* præclusisse vocem videbatur, Phæneas tamen Ætolus, cunctis tacentibus, *Quid? nobis* (inquit) *Philippe, reddisne tandem Pharsalum, & Larissam Cremasten, & Echinum, & Thebas Phthias?* Quum Philippus nihil morari diceret, quominus reciperent; disceptatio inter imperatorem Romanum & Ætolos orta est de Thebis: nam, eas populi Romani jure belli factas esse, Quintius dicebat, quòd, integris rebus, exercitu ab se admoto, vocati in amicitiam, quum potestas libera desciscendi ab rege esset, regiam societatem Romanæ præposuissent. Phæneas, & pro societate belli, quæ ante bellum habuissent, restitui Ætolis æquum censebat, & ita in fœdere primo cautum esse, ut belli præda, re-

Disceptatio inter Rom. & Ætolos.

rumque, quæ ferri agique possent, Romanos; ager urbesque captæ Ætolos sequerentur. *Vos*, inquit, *ipsi*, Quintius, *societatis istius leges rupistis, quo tempore, relictis nobis, cum Philippo pacem fecistis; quæ si maneret, captarum tamen urbium illa lex foret: Thessaliæ civitates suâ voluntate in ditionem nostram venerunt.* Hæc, cum omnium sociorum assensu dicta, Ætolis non in præsentia modò gravia auditu, sed mox belli etiam causæ, magnarumque ex eo cladium, iis fuerunt. Cum Philippo ita convenit, ut Demetrium filium & quosdam ex amicorum numero obsides, & ducenta talenta daret; de ceteris Romam mitteret legatos; ad eam rem quatuor mensium induciæ essent. Si pax non impetrata ab senatu foret, obsides pecuniamque reddi Philippo receptum est. Causa Romano imperatori non alia major fuisse dicitur pacis maturandæ, quàm quòd Antiochum bellum transitumque in Europam moliri constabat.

U.c. 555. a. C. 197.

Pax conventi.

XIV. Eodem tempore, atque, ut quidam tradidere, eodem die ad Corinthum Achæi ducem regium Androsthenem justo prœlio fuderunt. Eam urbem pro arce habiturus Philippus adversùs Græciæ civitates, & principes inde evocatos per speciem colloquendi, quantum equitum dare Corinthii ad bellum possent, retinuerat pro obsidibus, &, præter quingentos Macedo-

Androsthenis ad Corinthum cum Achæis pugna.

U.C. 555. a.C. 197. nas, mixtosque ex omni genere auxiliorum octingentos, quod jam antè ibi fuerat, mille Macedonum eò miserat, & mille ac ducentos Illyrios, Thracasque, & Cretenses, qui in utraque parte militabant, octingentos. His additi Bœoti, Thessalique, & Acarnanes mille, scutati omnes, & ex ipsorum Corinthiorum juventute, impleta ut essent sex millia armatorum, fiduciam Androstheni fecerunt acie decernendi. Nicostratus prætor Achæorum Sicyone erat cum duobus millibus peditum, centum equitibus: sed, imparem se & numero & genere militum cernens, mœnibus non excedebat. Regiæ copiæ peditum equitumque vagæ Pellenensem, & Phliasium, & Cleonæum agrum depopulabantur. Postremò, exprobrantes metum hosti, in fines Sicyoniorum transscendebant: navibus etiam circumvecti omnem oram Achaiæ vastabant. Quum id effusiùs hostes, &, ut fit ab nimia fiducia, negligentiùs etiam facerent, Nicostratus, spem nactus nec opinantes eos aggrediendi, circa finitimas civitates nuntium occultum mittit, quo die, & quot ex quaque civitate armati, ad Apelaurum (Stymphaliæ terræ is locus est) convenirent. Omnibus ad diem edictam paratis, profectus inde extemplo, per Phliasiorum fines nocte Cleonas, inscüs omnibus, quid pararet, pervenit: erant autem cum eo quinque millia peditum, ex

quibus armaturæ levis, & trecenti equites, cum iis copiis dimissi, qui specularentur, quam in partem hostes effunderent sese, opperiebantur. U.c.555. a.C.197.

XV. Androsthenes, omnium ignarus, Corintho profectus, ad Nemeam (amnis est Corinthium & Sicyonium interfluens agrum) castra locat. Ibi parte dimidiâ exercitûs dimissâ, dimidiam trifariam divisit, & omnes equites discurrere ad depopulandos simul Pellenensem Sicyoniumque agros, & Phliasium, jubet. Hæc tria diversa agmina discessere. Quod ubi Cleonas ad Nicostratum perlatum est, extemplo validam mercenariorum manum præmissam ad occupandum saltum, per quem transitus in Corinthium est agrum, ante signa equitibus, ut prægrederentur, locatis, ipse confestim agmine duplici sequitur. Parte unâ mercenarii milites ibant cum levi armatura, alterâ clypeati, dein aliarum gentium exercitûs robur erat. Jam haud procul castris aberant pedites equitesque, & Thracum quidam in vagos palatosque per agros hostes impetum fecerunt, quum repens terror castris infertur. Trepidare dux, ut qui hostes nusquam, nisi raro in collibus ante Sicyonem, non audentes agmen demittere in campos, vidisset; ad Cleonas quidem accessuros numquam credidisset: revocari tubâ jubet vagos a castris dilapsos. Ipse, raptim capere arma juſ-

U.c. 555. a. C. 197. sis militibus, infrequenti agmine portâ egressus, super flumen instruit aciem. Ceteræ copiæ, vix colligi atque instrui quum potuissent, primum hostium impetum non tulerunt. Macedones & maximè omnium frequentes ad signa fuerant, & diu ancipitem victoriæ spem fecerunt: postremò fugâ ceterorum nudati, quum duæ jam acies hostium ex diverso, levis armatura ab latere, clypeati cetratique a fronte urgerent, & ipsi, re inclinatâ, primò retulere pedem; deinde impulsi terga vertunt, & plerique, abjectis armis, nullâ spe castrorum tenendorum relictâ, Corinthum petierunt. Nicostratus, mercenariis militibus ad hos persequendos, equitibus Thracumque auxiliis in populatores agri Sicyonii missis, magnam ubique cædem edidit; majorem propè, quàm in prœlio ipso. Ex iis quoque, qui Pellenen Phliuntaque depopulati erant, incompositi partim omniumque ignari, ad castra revertentes, in hostium stationes, tamquam in suas, illati sunt; partim, ex discursu id, quod erat, suspicati, ita se in fugam passim sparserant, ut ab ipsis agrestibus errantes circumvenirentur. Ceciderunt eo die mille & quingenti, capti trecenti. Achaia omnis magno liberata metu.

Acarnanum gens societatem Romanam respuit. XVI. Priusquam dimicaretur ad Cynoscephalas, L. Quintius, Corcyram excitis Acarnanum principibus, quæ sola Græciæ gentium in societate Macedonum manse-

rat, initium quoddam ibi motûs fecit. Duæ autem maximè causæ eos tenuerant in amicitia regis; una, fides insita genti, altera, metus odiumque Ætolorum. Concilium Leucadem indictum est. Eò neque cuncti convenere Acarnanum populi, nec ipsis, qui convenerant, idem placuit: sed & principes & magistratus pervicerunt, ut privatum decretum Romanæ societatis fieret. Id omnes, qui absfuerant, ægre passi; & in hoc fremitu gentis a Philippo missi duo principes Acarnanum, Androcles & Echedemus, non ad tollendum modò decretum Romanæ societatis valuerunt, sed etiam ut Archelaüs & Bianor, principes gentis ambo, quòd auctores ejus sententiæ fuissent, proditionis in concilio damnarentur, & Zeuxidæ prætori, quòd de ea re retulisset, imperium abrogaretur. Rem temerariam, sed eventu prosperam, damnati fecerunt. Suadentibus namque amicis cederent tempori, & Corcyram ad Romanos abirent, statuerunt offerre se multitudini, & aut eo ipso lenire iras, aut pati, quod casus tulisset. Quum se frequenti concilio intulissent, primò murmur ac fremitus admirantium, silentium mox a verecundia simul pristinæ dignitatis, ac misericordia præsentis fortunæ ortum est. Potestate quoque dicendi factâ, principio suppliciter, procedente autem oratione, ubi ad crimina diluenda ventum est, cum tanta fiducia,

U.c.555.
a. C.197.

quantam innocentia dabat, disseruerunt: postremò, ultro aliquid etiam queri, & castigare iniquitatem simul in se crudelitatemque ausi, ita affecerunt animos, ut omnia, quæ in eos decreta erant, frequentes tollerent; neque eò minùs redeundum in societatem Philippi, abnuendamque Romanorum amicitiam, censerent.

U.c.555. a.C.197.

L. Quintius Leucadem oppugnat

XVII. Leucade hæc sunt decreta: id caput Acarnaniæ erat, eóque in concilium omnes populi conveniebant. Itaque, quum hæc repentina mutatio Corcyram ad legatum Flamininum perlata esset, extemplo cum classe profectus, Leucade ad Heræum, quod vocant, naves applicuit. Inde cum omni genere tormentorum machinarumque, quibus expugnantur urbes, ad muros accessit, ad primum terrorem ratus inclinari animos posse. Postquam pacati nihil ostendebatur; tum vineas turresque erigere, & arietem admovere muris cœpit. Acarnania universa, inter Ætoliam atque Epirum posita, solem occidentem & mare

Leucadis situs.

Siculum spectat. Leucadia nunc insula, & vadoso freto, quod perfossum manu est, ab Acarnania divisa, tum peninsula erat, Occidentis regione arctis faucibus cohærens Acarnaniæ. Quingentos ferme passus longæ fauces erant; latæ haud ampliùs centum & viginti: in his angustiis Leucas posita est, colli applicata verso in Orientem & Acarnaniam. Ima urbis plana sunt, ja-

centia ad mare, quo Leucadia ab Acarnania dividitur. Inde terrâ marique expugnabilis est: nam & vada sunt stagno similiora, quàm mari; & campus terrenus omnis operique facilis. Itaque multis simul locis aut subruti, aut ariete decussi ruebant muri. Sed quàm urbs ipsa opportuna oppugnantibus erat, tam inexpugnabiles hostium animi: die ac nocte intenti reficere quassata muri, obstruere, quæ patefacta ruinis erant, prœlia impigre inire, & armis magis muros, quàm se ipsos mœnibus tutari; diutiusque spe Romanorum obsidionem eam extraxissent, ni exsules quidam Italici generis, Leucade habitantes, ab arce milites accepissent: eos tamen, ex superiore loco magno cum tumultu decurrentes, acie in foro instructâ, justo prœlio aliquamdiu Leucadii sustinuerunt. Interim & scalis capta multis locis mœnia, & per stragem lapidum ac ruinas transscensum in urbem; jamque ipse legatus magno agmine circumvenerat pugnantes: pars in medio cæsi, pars, armis abjectis, dediderunt sese victori. Et post dies paucos, audito prœlio, quod ad Cynoscephalas pugnatum erat, omnes populi Acarnaniæ in deditionem legati venerunt.

U.c.555. a. C.197.

Acarnania pacata.

XVIII. Iisdem diebus, omnia simul inclinante fortunâ, Rhodii quoque ad vindicandam a Philippo continentem regionem (Peræam vocant) possessam a majo-

Rhodii Peræam recuperant.

ribus suis, Pausistratum prætorem cum octingentis Achæis peditibus, mille & nongentis ferè armatis, ex vario genere auxiliorum collectis, miserunt: Galli, & Pisuetæ, & Nisuetæ, & Tamiani, & Arei, ex Africa, & Laodiceni ex Asia erant: cum his copiis Pausistratus Tendeba in Stratonicensi agro locum peropportunum, ignaris regiis, qui tenuerant, occupavit. In tempore & ad id ipsum excitum auxilium, mille Achæi pedites cum centum equitibus supervenerunt. Theoxenus iis præerat. Dinocrates, regius præfectus, recuperandi castelli causâ, primò castra ad ipsa Tendeba movit, inde ad alterum castellum, item Stratonicensis agri (Astragon vocant) omnibusque ex præsidiis, quæ multifariam disjecta erant, devocatis, & ab ipsa Stratonicea Thessalorum auxiliaribus, Alabanda, ubi hostes erant, ducere pergit. Nec Rhodii pugnam detrectaverunt; atque, castris in propinquum collatis, extemplo in aciem descensum est. Dinocrates quingentos Macedonas dextro cornu, lævo Agrianas locat: in medium accipit contractos ex castellorum (Cares maximè erant) præsidiis: equites cornibus circumdat, & Cretensium auxiliares Thracumque. Rhodii Achæos dextro cornu, sinistro mercenarios milites, lectam peditum manum, habuere; medios mixta ex pluribus gentibus auxilia: equites, levisque armaturæ quod

U.c.555. a.C.197.

erat, cornibus circumjectum. Eo die steterunt tantùm acies utræque super ripam, qui tenui aquâ interfluebat, torrentis; paucisque telis emissis, in castra receperunt sese. Postero die eodem ordine instructi majus aliquantò prœlium, quàm pro numero edidere pugnantium; nec enim plus terna millia peditum fuere, & centeni ferme equites; ceterum non numero tantùm, nec armorum genere, sed animis quoque paribus, & æquâ spe pugnaverunt. Achæi primi, torrente superato, in Agrianas impetum fecere; deinde tota propè cursu transgressa amnem acies est. Diu anceps pugna stetit: numero Achæi mille & ipsi quadringentos loco expulere. Inclinat dein dextrum omne cornu. Macedones, usque dum ordine & velut stipata phalanx consistebat, moveri nequiverunt: postquam, lævo latere nudato, circumjacere hastas in venientem ex transverso hostem conati sunt, turbati extemplo tumultum primò inter se fecerunt; terga deinde vertunt; postremò, abjectis armis, in præcipitem fugam effusi, Bargylias petentes fugerunt. Eódem & Dinocrates perfugit. Rhodii, quantum diei superfuit secuti, receperunt se ad castra. Satis constat, si confestim victores Stratoniceam petissent, recipi eam urbem sine certamine potuisse. Prætermissa ejus rei occasio est, dum in castellis vicisque Peraæ recipien-

U.c.555.
a.C.197.

U.c. 555 a.C. 197. dis tempus teritur. Interim animi eorum, qui Stratoniceam præsidio obtinebant, confirmati sunt; mox & Dinocrates cum iis, quæ prœlio supererant, copiis intravit muros. Nequidquam inde obsessa oppugnataque urbs est; recipi, nisi aliquantò pòst, per Antiochum non potuit. Hæc in Thessalia, hæc in Achaia, hæc in Asia per eosdem dies ferme gesta.

Philippus Dardanos cædit. XIX. Philippus quum audisset, Dardanos, transgressos fines ab contemptu concussi tum regni, superiora Macedoniæ evastare, quamvis toto propè orbe terrarum, undique se suosque profligante fortunâ, urgebatur, tamen morte tristius ratus, Macedoniæ etiam possessione pelli, delectu raptim per urbes Macedonum habito, cum sex millibus peditum & quingentis equitibus circa Stobos Pæoniæ improvisò hostes oppressit. Magna multitudo hominum in prœlio, major prædandi cupidine palata per agros cæsa est: quibus fuga expeditior fuit, ne tentato quidem casu pugnæ, in fines suos redierunt. Eâ unâ expeditione non pro reliquo statu fortunæ factâ, refectis suorum animis, Thessalonicam sese recepit. *Antiochi Syriæ R. molitiones.* Non tam in tempore Punicum bellum terminatum erat, ne simul & cum Philippo foret bellandum, quàm opportunè, jam Antiocho in Syria moliente bellum, Philippus est superatus: nam, præterquam quòd faciliùs cum sin-

gulis, quàm si in unum ambo simul contulissent vires, bellatum est; Hispania quoque sub idem tempus magno tumultu ad bellum consurrexit. Antiochus quum, priore æstate omnibus, quæ in Cœle-Syria sunt, civitatibus Ptolemæi in suam potestatem redactis, in hiberna Antiochiam concessisset; nihilò quietiores postea res habuit; omnibus enim regni viribus connixus, quum ingentes copias terrestres maritimasque comparasset, principio veris præmissis terrâ cum exercitu filiis duobus, Ardye ac Mithridate, jussisque Sardibus se opperiri, ipse cum classe centum tectarum navium, ad hoc levioribus navigiis cercurisque ac lembis ducentis, proficiscitur; simul per omnem oram Ciliciæque & Cariæ tentaturus urbes, quæ in ditione Ptolemæi essent; simul Philippum (necdum enim debellatum erat) exercitu navibusque adjuturus. U.c. 555. a. C. 197.

Legatio Rhodiorum ad Antiochum.

XX. Multa egregia Rhodii pro fide erga populum Romanum, proque universo nomine Græcorum, terrâ marique ausi sunt; nihil magnificentius, quàm quòd eâ tempestate, non territi tantâ mole imminentis belli, legatos ad regem miserunt Nephelida (promontorium Ciliciæ est, inclytum fœdere antiquo Atheniensium) si eo non contineret copias suas, se obviàm ituros; non ab odio ullo, sed ne conjungi cum Philippo paterentur, & impedimento

U.c.555. a.C.197. esse Romanis liberantibus Græciam. Coracesium eo tempore Antiochus operibus oppugnabat. Zephyrio, & Solis, & Aphrodisiade, & Coryco, &, superato Anemurio (promontorium id quoque Ciliciæ est) Selinunte recepto, omnibus his aliisque ejus oræ castellis, aut metu, aut voluntate, sine certamine, in deditionem acceptis, Coracesium præter spem clausis portis tenebat eum. Ibi legati Rhodiorum auditi: & quamquam ea legatio erat, quæ accendere regium animum posset, temperavit iræ, &, *Legatos se Rhodum missurum* respondit, *iisque mandaturum, ut renovarent vetusta jura, cum ea civitate, sua majorumque suorum; & vetarent eos adventum pertimescere regis, nihil his aut sociis eorum noxæ futurum fraudive: nam, Romanorum amicitiam se non violaturum, argumento & suam recentem ad eos legationem esse, & senatûs honorifica in se decreta responsaque.* Tum fortè legati redierant ab Roma, comiter auditi dimissique, ut tempus postulabat, incerto adhuc adversùs Philippum eventu belli. Quum hæc legati regis in concione Rhodiorum agerent, nuntius venit, debellatum ad Cynoscephalas esse. Hoc nuntio accepto, Rhodiis, dempto metu a Philippo omni, erat consilium obviàm eundi classe Antiocho. Illam alteram curam non omiserunt, tuendæ libertatis civitatum sociarum Ptolemæi, quibus bellum ab An-

tiocho imminebat ; nam alias auxiliis juverunt, alias providendo ac præmonendo conatus hostis ; causaque libertatis fuerunt Cauniis, Myndiis, Halicarnassensibus, Samiisque. Non operæ est persequi, ut quæque acta in his locis sint, quum ad ea, quæ propriè Romani belli sunt, vix sufficiam. U.c.555. a.C.197.

XXI. Eodem tempore & Attalus rex, æger Thebis Pergamum advectus, moritur, altero & septuagesimo anno, quum quatuor & quadraginta annos regnasset. Huic viro, præter divitias, nihil ad spem regni fortuna dederat : his simul prudenter, simul magnificè utendo, effecit, primùm ut sibi, deinde ut aliis non indignus videretur regno. Victis deinde prœlio uno Gallis, quæ tum gens recenti adventu terribilior Asiæ erat, regium adscivit nomen, cujus magnitudini semper animum æquavit. Summâ justitiâ suos rexit : unicam fidem sociis præstitit : uxorem ac liberos quatuor superstites habuit : mitis ac munificus amicis fuit : regnum adeo stabile ac firmum reliquit, ut ad tertiam stirpem possessio ejus descenderit. Quum is status rerum in Asia, Græciaque, & Macedonia esset, vixdum terminato cum Philippo bello, pace certè nondum perpetratâ, ingens in Hispania ulteriore coortum est bellum. M. Helvius eam provinciam obtinebat. Is litteris senatum certiorem fecit, *Colcam & Luscinum regulos in armis esse :*

Attali mors & laudes.

Motus in Hispania.

U.c.555 a.C.197.

cum Colca decem & septem oppida, cum Luscino validas urbes, Cardonem & Bardonem: & maritimam oram omnem, quæ nondum animos nudaverat, ad finitimorum motus consurrecturam. His litteris a M. Sergio prætore, cujus jurisdictio inter cives erat, recitatis, decreverunt Patres, ut comitiis prætorum perfectis, cui prætori provincia Hispania obvenisset, is primo quoque tempore de bello Hispaniæ ad senatum referret.

Coss. alteri triumphus conceditur, alteri negatu.

XXII. Sub idem tempus consules Romam venerunt, quibus in æde Bellonæ senatum habentibus, postulantibusque triumphum ob res prospere bello gestas, C. Atinius Labeo, & C. Ursanius tribuni plebis, ut separatim de triumpho agerent consules, postularunt: *Communem se relationem de ea re fieri non passuros, ne par honos in dispari merito esset.* Quumque Minucius utrique provinciam Italiam obtigisse diceret, communi animo consilioque se & collegam res gessisse; Cornelius adjiceret, Boios adversùs se transgredientes Padum, ut Insubribus Cenomanisque auxilio essent, depopulante vicos eorum atque agros collegâ, ad sua tuenda aversos esse; tribuni *Res tantas bello gessisse Cornelium* fateri, *ut non magis de triumpho ejus, quàm de honore diis immortalibus habendo dubitari possit. Non tamen nec illum, nec quemquam alium civem tantum gratiâ atque opibus valuisse, ut, quum sibimet triumphum impe-*

traſſet, collegæ eumdem honorem impudenter petenti daret. Q. Minucium in Liguribus levia prœlia, vix digna dictu, feciſſe; in Gallia magnum numerum militum amiſiſſe. Nominabant etiam tribunos militum T. Juventium, & Cn. Labeonem ejus fratrem, qui adversâ pugnâ cum multis aliis viris fortibus, civibus ac ſociis, cecidiſſent. *Oppidorum paucorum ac vicorum falſas, & in tempus ſimulatas, ſine ullo pignore deditiones factas eſſe.* Hæ inter conſules tribunoſque altercationes biduum tenuerunt, victique perſeverantiâ tribunorum conſules ſeparatim retulerunt. U.c.555. a. C.197.

XXIII. C. Cornelio omnium conſenſu decretus triumphus: & Placentini Cremonenſeſque addiderunt favorem conſuli, gratias agentes commemoranteſque, obſidione ſe eſſe ab eo liberatos; pleroſque etiam, quum apud hoſtes eſſent, ſervitute exceptos. Q. Minucius, tentatâ tantùm relatione, quum adverſum omnem ſenatum videret, in monte Albano ſe triumphaturum, & jure imperii conſularis, & multorum clarorum virorum exemplo, dixit. C. Cornelius de Inſubribus Cenomaniſque in magiſtratu triumphavit; multa ſigna militaria tulit, multa Gallica ſpolia captivis carpentis tranſvexit: multi nobiles Galli ante currum traducti; inter quos, quidam, Amilcarem ducem Pœnorum fuiſſe, auctores ſunt. Ceterum magis in ſe *Cornelius in urbe.*

U.c. 555. a.C. 197.

convertit oculos Cremonensium Placentinorumque colonorum turba pileatorum, currum sequentium. Tulit in triumpho ducenta triginta septem millia, quingentos æris, argenti bigati septuaginta novem millia: septuagenos æris militibus divisit, duplex equiti, triplex centurioni. Q. Minucius consul de Liguribus Boiisque Gallis in monte Albano triumphavit; is triumphus, ut loco, & famâ rerum gestarum, & quòd sumptum non erogatum ex ærario omnes sciebant, inhonoratior fuit; ita signis, carpentisque, & spoliis ferme æquabat. Pecuniæ etiam propè par summa fuit: æris translata ducenta & quinquaginta quatuor millia, argenti bigati quinquaginta tria millia & ducenti: militibus centurionibusque & equitibus item in singulos datum, quod dederat collega.

Minucius in monte Albano triumphat.

Comitia.

XXIV. Secundùm triumphum consularia comitia habita; creati consules L. Furius Purpureo & M. Claudius Marcellus. Prætores postero die facti, Q. Fabius Buteo, Ti. Sempronius Longus, Q. Minucius Thermus, Manius Acilius Glabrio, L. Apustius Fullo, C. Lælius. Exitu ejus anni litteræ a T. Quintio venerunt, se signis collatis cum rege Philippo in Thessalia pugnasse: hostium exercitum fusum fugatumque. Hæ litteræ priùs in senatu a Sergio prætore, deinde ex auctoritate Patrum in concione sunt recitatæ. Ob res prospere gestas

in

in dies quinque supplicationes decretæ. Brevi post legati & a T. Quintio, & ab rege venerunt. Macedones deducti extra urbem in villam publicam, ibique iis locus & lautia præbita; & ad ædem Bellonæ senatus est habitus. Haud multa verba facta, quum Macedones, quæcumque senatus censuisset, id regem facturum esse, dicerent. Decem legati more majorum, quorum ex consilio T. Quintius imperator leges pacis Philippo daret, decreti; adjectumque, ut in eo numero legatorum P. Sulpicius & P. Villius essent, qui consules provinciam Macedoniam obtinuissent. Cosanis eo die postulantibus, ut sibi colonorum numerus augeretur, mille adscribi jussi; dum ne quis in eorum numero esset, qui post P. Cornelium & Ti. Sempronium consules hostis fuisset.

U.c.555. a.C.197. Macedones legati Romæ.

XXV. Ludi Romani eo anno in circo scenaque ab ædilibus curulibus, P. Cornelio Scipione & Cn. Manlio Vulsone, & magnificentiùs, quàm aliàs, facti, & lætiùs propter res bello bene gestas spectati, totique ter instaurati: plebeii septies instaurati. Acilius Glabrio, C. Lælius eos ludos fecerunt. Ex argento multaticio tria signa ænea, Cereri, Liberoque, & Liberæ, posuerunt. L. Furius & M. Claudius Marcellus, consulatu inito, quum de provinciis ageretur, & Italiam utrique provinciam senatus decerneret, ut Macedoniam cum Italia sorti-

U. 556. a. C. 196. L. Furio, M. Claudio Coss.

U.c.556 a.C.196. rentur, petebant. Marcellus, provinciæ cupidior, pacem simulatam ac fallacem dicendo, & rebellaturum, si exercitus inde deportatus esset, regem, dubios sententiæ Patres fecerat. Et forsitan obtinuissent consules, ni Q. Marcius Rex & C. Atinius Labeo, tribuni plebis, se intercessuros dixissent, ni priùs ipsi ad plebem tulissent, vellent juberentne cum rege Philippo pacem esse. Ea rogatio in Capitolio ad plebem lata est: omnes quinque & triginta tribus, uti rogatæ, jusserunt. Et quò magis pacem ratam esse in Macedonia vulgò lætarentur, tristis ex Hispania nuntius allatus effecit, vulgatæque litteræ, *C. Sempronium Tuditanum proconsulem, in citeriore Hispania prælio victum: exercitum ejus fusum fugatumque, & illustres viros in acie cecidisse. Tuditanum, cum gravi vulnere latum ex prælio, haud ita multò pòst exspirasse.* Consulibus ambobus Italia provincia cum his legionibus, quas superiores consules habuissent, decreta; & ut quatuor legiones novas scriberent, duas, quæ, quò senatus censuisset, mitterentur. Et T. Quintius Flamininus cum duabus legionibus provinciam eodem exercitu obtinere jussus: imperium ei prorogatum satis jam antè videri esse.

Pax cum Macedonibus.

Tristis nuntius ex Hispania.

XXVI. Prætores deinde provincias sortiti, L. Apustius Fullo urbanam jurisdictionem, Manius Acilius Glabrio inter cives

& peregrinos, Q. Fabius Buteo Hispaniam ulteriorem, Q. Minucius Thermus citeriorem, C. Lælius Siciliam, Ti. Sempronius Longus Sardiniam. Q. Fabio Buteoni & Q. Minucio, quibus Hispaniæ provinciæ evenerant, consules legiones singulas ex quatuor ab se scriptis, quas videretur, uti darent, decretum est; sociûm ac nominis Latini quaterna millia peditum, trecenos equites; hique primo quoque tempore in provincias ire jussi. Bellum in Hispania quinto pòst anno exortum est, quàm simul cum Punico bello fuerat finitum. Priusquam hi prætores ad bellum propè novum, quia tum primùm suo nomine, nullo Punico exercitu aut duce, ad arma ierant, proficiscerentur, aut ipsi consules ab urbe moverent, procurare, ut assolet, prodigia, quæ nuntiabantur, jussi. L. Julius Sequestris, in Sabinos proficiscens, fulmine ipse equusque exanimati fuerant: ædes Feroniæ in Capenate de coelo tacta erat: ad Monetæ duarum hastarum spicula arserant: lupus, Esquilinâ portâ ingressus, frequentissimâ parte urbis, quum in forum decurrisset, Tusco vico, atque Intemelio, per portam Capenam propè intactus evaserat. Hæc prodigia majoribus hostiis sunt procurata.

U. c. 556. a. C. 196.

Prodigia.

XXVII. Iisdem diebus Cn. Cornelius Lentulus, qui ante Sempronium Tuditanum citeriorem Hispaniam obtinuerat, ovans ex senatusconsulto urbem est ingressus.

Lentulus urbem ovans ingreditur.

U.c.556.
a. C.196.

Tulit præ se auri mille & quingenta quindecim pondo, argenti viginti millia, signati denarios triginta quatuor millia, & quingentos quinquaginta. L. Stertinius ex ulteriore Hispania, ne tentatâ quidem triumphi spe, quinquaginta millia pondo argenti in ærarium tulit; & de manubiis duos fornices in foro Boario ante Fortunæ ædem & matris Matutæ, unum in maximo Circo fecit; & his fornicibus signa aurata imposuit. Hæc per hiemem ferme acta. Hibernabat eo tempore Athenis Quintius, a quo quum multa socii peterent, Bœoti petierunt impetraveruntque, ut hi, qui suæ gentis militassent apud Philippum, sibi restituerentur: id a Quintio facilè impetratum; non quia satis dignos eos credebat, sed quia, Antiocho rege jam suspecto, favor conciliandus nomini Romano apud civitates erat. Restitutis, confestim apparuit, quàm nulla inita apud Bœotos gratia esset: nam & ad Philippum gratias agentes pro redditis hominibus, perinde atque ipsi id a Quintio & Romanis datum esset, miserunt; & comitiis proximis Bœotarchen nullam aliam ob causam Brachyllam quemdam, quàm quòd præfectus Bœotorum apud regem militantium fuisset, fecerunt; præteritis Zeuxippo, & Pisistrato, aliisque, qui Romanæ societatis auctores fuerant. Id ægrè & in præsentia hi passi, & in futurum etiam metum ceperunt, quum ad portas propè

Brachyllus Bœotarcha.

sedente exercitu Romano ea fierent, quidnam se futurum esset, profectis in Italiam Romanis; Philippo ex propinquo socios adjuvante, & infesto his, qui partis adversæ fuissent. U.c. 556. a.C. 196.

XXVIII. Dum Romana arma propinqua habebant, tollere Brachyllam, principem fautorum regis, statuerunt; & tempore ad eam rem capto, quum in publico epulatus reverteretur domum temulentus, prosequentibus mollibus viris, qui joci causâ convivio celebri interfuerant; ab sex armatis, quorum tres Italici, tres Ætolici erant, circumventus occiditur. Fuga comitum, & quiritatio facta, & tumultus totâ urbe discurrentium cum luminibus: percussores proximâ portâ evaserunt. Luce primâ concio frequens, velut exstante indicio, ad vocem præconis convocata in theatro erat. Palam ab suo comitatu & obscœnis illis viris fremebant interfectum; animis autem Zeuxippum auctorem destinabant cædis. In præsentia placuit comprehendi eos, qui simul fuissent, quæstionemque ex his haberi: qui dum quæruntur, Zeuxippus, consimili animo avertendi ab se criminis causâ in concionem progressus, errare ait homines, qui tam atrocem cædem pertinere ad illos semiviros crederent; multaque in eam partem probabiliter argumentatur, quibus fidem apud quosdam fecit, numquam, si conscius esset, Occiditur.

U.c.556 a.C.196. oblaturum se multitudini, mentionemve cædis, nullo lacessente, facturum fuisse. Alii non dubitare, obviàm eundo impudenter criminis suspicionem averti. Torti pòst paulò insontes, quum scirent ipsi opinionem omnium, eâ pro indicio usi, Zeuxippum & Pisistratum nominaverunt; nullo adjecto, cur scire quidquam viderentur, argumento. Zeuxippus tamen cum Stratonida quodam nocte perfugit Tanagram, suam magis conscientiam, quàm indicium hominum nullius rei consciorum metuens. Pisistratus, spretis indicibus, Thebis mansit. Servus erat Zeuxippo, totius internuntius & minister rei; quem indicem Pisistratus timens, eo ipso timore ad indicium protraxit. Litteras ad Zeuxippum mittit, *Servum conscium tolleret. Non tam idoneum ad celandam rem eum videri sibi, quàm ad agendam fuerit.* Has qui tulit litteras, jussit Zeuxippo dare quamprimum: is, quia non sibi conveniendi ejus copia fuit, ipsi illi servo, quem ex omnibus domino fidissimum credebat, tradidit; & adjecit, a Pisistrato de re magnopere pertinente ad Zeuxippum esse. Conscientiâ ictus, quum extemplo traditurum eas affirmasset, aperit. Perlectis litteris, pavidus Thebas refugit. Et Zeuxippus quidem, fugâ servi motus, Athenas, tutiorem exsilio locum ratus, concessit. De Pisistrato aliquæ quæstiones tormentis habitæ, & sumptum supplicium est.

XXIX. Efferavit ea cædes Thebanos Bœotosque omnes ad exsecrabile odium Romanorum; Zeuxippum principem gentis id facinus conscisse: ad rebellandum neque vires, neque ducem habebant. Proximum bello quod erat, in latrocinium versi, alios hospites, alios vagos per hiberna milites, ad varios commeantes usus, excipiebant: quidam in ipsis itineribus, ad notas latebras insidiantibus, pars in deserta per fraudem deversoria devecti deductique, opprimebantur: postremò non tantùm odio, sed etiam aviditate prædæ ea facinora faciebant; quia negotiandi ferme causâ argentum in zonis habentes, in commeatibus erant. Quum primò pauci, deinde in dies plures desiderarentur, infamis esse Bœotia omnis cœpit; & timidiùs, quàm in hostico, egredi castris miles. Tum Quintius legatos ad querendum de latrociniis per civitates mittit. Plurimi pedites circa Copaidem paludem inventi: ibi ex limo eruta extractaque ex stagno cadavera, saxis aut amphoris, ut pondere traherentur in profundum, annexa: multa facinora Acræphiæ & Coroneæ facta inveniebantur. Quintius primò noxios tradi sibi jussit, & pro quingentis militibus (tot enim intercepti erant) quingenta talenta Bœotos conferre. Quorum neutrum quum fieret, verbis tantùm civitates excusarent, nihil publico consilio factum esse; missis Athenas & in Achaiam legatis, qui testa-

U.c.556. a.C.196. *Bœoti in Romanos efferati.*

U.c.556. a. C.196. rentur sociis, justo pioque bello se persecuturum Bœotos, & cum parte copiarum P. Claudio Acræphiam ire jusso, cum parte Coroneam circumsedit; evastatis prius agris, quà ab Elatia duo diversa agmina iere. Hac perculsi clade Bœoti, quum omnia terrore ac fugâ complessent, legatos mittunt; qui quum in castra non admitterentur, Achæi Athenienfesque supervenerunt. Plus auctoritatis Achæi habuerunt, deprecantes; ac, ni impetrassent pacem Bœotis, bellum simul gerere decreverunt. Per Achæos & Bœotis copia adeundi alloquendique Romanum facta est, jussisque tradere noxios, & multæ nomine triginta talenta conferre, pax data; & ab oppugnatione recessum.

Pacem orare coguntur.

XXX. Post paucos dies, decem legati ab Roma venerunt, quorum ex consilio pax data Philippo in has leges est. *Omnes Græcorum civitates, quæ in Europa, quæque in Asia essent, libertatem ac suas leges haberent: quæ earum sub ditione Philippi fuissent, præsidia ex his Philippus deduceret: his, quæ in Asia essent, Euromo, Pedasisque, & Bargyliis, & Iasso, & Myrina, & Abydo, & Thasso, & Perintho: eas quoque enim placere liberas esse. De Cianorum libertate, Quintius Prusiæ Bithynorum regi scriberet, quid senatui & decem legatis placuisset. Captivos transfugasque reddere Philippum Romanis, & naves omnes tectas tradere, quin*

Leges pacis cum Philippo

& regiam unam, inhabilis propè magnitudinis, quam sexdecim versus remorum agebant. U.c.556. a.C.196.
Ne plus quingentis armatorum haberet, neve elephantum ullum. Bellum extra Macedoniæ fines ne injussu senatûs gereret. Mille talentûm daret populo Romano; dimidium præsens, dimidium pensionibus decem annorum. Valerius Antias, quaternûm millium pondo argenti vectigal in decem annos, triginta quaterna millia pondo, & ducenta, præsens viginti millia pondo; idem nominatim adjectum scribit, ne cum Eumene Attali filio (novus is tum rex erat) bellum gereret. In hæc obsides accepti, inter quos Demetrius Philippi filius. Adjicit Valerius Antias, Attalo absenti Æginam insulam elephantosque dono datos, & Rhodiis Stratoniceam Cariæ, atque alias urbes, quas Philippus tenuisset: Atheniensibus insulas datas, Paron, Imbrum, Delum, Scyrum.

XXXI. Omnibus Græciæ civitatibus hanc pacem approbantibus, soli Ætoli id decretum decem legatorum clam mussantes carpebant. *Ætolorum querela.* *Litteras inanes vanâ specie libertatis adumbratas esse. Cur enim alias Romanis tradi urbes, nec nominari eas; alias nominari, & sine traditione juberi liberas esse? nisi ut, quæ in Asia sint, liberentur, longinquitate ipsâ tutiores; quæ in Græcia sint, ne nominatæ intercipiantur, Corinthus, & Chalcis, & Oreum, cum Eretria & Demetriade.* Nec tota ex vano criminatio erat;

dubitabatur enim de Corintho, & de Chalcide, & Demetriade, quia in senatusconsulto, quo missi decem legati ab urbe erant, ceteræ Græciæ atque Asiæ haud dubiè liberabantur; de his tribus urbibus legati, quod tempora reipublicæ postulassent, id e republica fideque sua facere, statuere jussi erant. Antiochus rex erat, quem transgressurum in Europam, quum primùm ei res suæ placuissent, non dubitabant; ei tam opportunas ad occupandum patere urbes nolebant. Ab Elatia Anticyram cum decem legatis, inde Corinthum trajecit; ibi consilia decem legatorum tractabantur. Identidem Quintius, *Liberandam omnem Græciam, si Ætolorum linguas retundere, si veram caritatem, majestatem, apud omnes nominis Romani vellent esse; si fidem facere, ad liberandam Græciam, non ad transferendum à Philippo ad se imperium, se mare trajecisse*. Nihil contra ea de libertate urbium alii dicebant; ceterum *ipsis tutius esse, manere paulisper sub tutela præsidii Romani, quàm pro Philippo Antiochum dominum accipi*. Postremò ita decretum est: *Corinthus redderetur Achæis, ut in Acrocorintho tamen præsidium esset: Chalcidem ac Demetriadem retineri, donec cura de Antiocho decessisset.*

U.c.556. a.C.196.

Consultatio de liberanda Græcia.

Isthmii ludi.

XXXII. Isthmiorum statum ludicrum aderat; semper quidem & aliàs frequens, quum propter spectaculi studium insitum genti, quo certamina omnis generis artium,

virtutisque, ac pernicitatis, visuntur; tum quia propter opportunitatem loci, per duo diversa maria, omnium Græcorum undique conventus erat. Sed exspectatione erecti, qui deinde status futurus Græciæ, quæ sua fortuna esset; alii non taciti solùm opinabantur, sed sermonibus etiam ferebant. Romani ad spectaculum consederunt; & præco cum tubicine, ut mos est, in mediam arenam, unde solenni carmine ludicrum indici solet, processit, & tubâ silentio facto, ita pronuntiat: SENATUS ROMANUS, ET T. QUINTIUS IMPERATOR, PHILIPPO REGE MACEDONIBUSQUE DEVICTIS, LIBEROS, IMMUNES, SUIS LEGIBUS ESSE JUBET CORINTHIOS, PHOCENSES, LOCRENSESQUE OMNES, ET INSULAM EUBŒAM, ET MAGNETAS, THESSALOS, PERRHÆBOS, ACHÆOS PHTHIOTAS. Percensuerat omnes gentes, quæ sub ditione Philippi regis fuerant. Auditâ voce præconis, majus gaudium fuit, quàm quod universum homines caperent. Vix satis credere se quisque audisse: alii alios intueri, mirabundi velut somnii vanam speciem: quod ad quemque pertineret, suarum aurium fidei minimùm credentes, proximos interrogabant. Revocatus præco, quum unusquisque non audire, sed videre libertatis suæ nuntium averet, iterum pronuntiaret eadem. Tum ab certo jam gaudio tantus cum clamore plausus est ortus, totiesque

U.c. 556.
a. C. 196.

Libertas Græciæ promulgata.

U.c. 556
a. C. 196.

repetitus, ut facilè appareret, nihil omnium bonorum multitudini gratius, quàm libertatem esse. Ludicrum deinde ita raptim peractum est, ut nullius nec animi, nec oculi spectaculo intenti essent: adeo unum gaudium praeoccupaverat omnium aliarum sensum voluptatum.

XXXIII. Ludis verò dimissis, cursu propè omnes tendere ad imperatorem Romanum; ut, ruente turbâ in unum, adire, contingere dextram cupientium, coronas lemniscosque jacientium, haud procul periculo fuerit. Sed erat trium ferme & triginta annorum; & quum robur juventae, tum gaudium ex tam insigni gloriae fructu, vires suppeditabant. Nec praesens omnium modò effusa laetitia est, sed per multos dies gratis & cogitationibus, & sermonibus revocata: *Esse aliquam in terris gentem, quae suâ impensâ, suo labore ac periculo bella gerat pro libertate aliorum; nec hoc finitimis, aut propinquae vicinitatis hominibus, aut terris continenti junctis praestet; maria trajiciat, ne quod toto orbe terrarum injustum imperium sit, & ubique jus, fas, lex potentissima sint. Unâ voce praeconis liberatas omnes Graeciae atque Asiae urbes. Hoc spe concipere audacis animi fuisse; ad effectum adducere, virtutis & fortunae ingentis.*

Legationes regum, gentium, civitatum.

XXXIV. Secundùm ista jam Quintius & decem legati, legationes regum, gentium, civitatumque audivere. Primi om-

hium regis Antiochi vocati legati sunt; his eadem, quæ ferè Romæ erant, verba sine fide rerum jactata. Nihil jam perplexè, ut antè, quum dubiæ res incolumi Philippo erant, sed apertè pronuntiatum, ut excederet Asiæ urbibus, quæ aut Philippi, aut Ptolemæi regum fuissent; abstineret liberas, omnesque Græcas. Ante omnia denuntiatum, ne in Europam aut ipse transiret, aut copias trajiceret. Dimissis regis legatis, conventus gentium civitatumque est haberi cœptus; eòque maturiùs peragebatur, quòd decreta decem legatorum civitates nominatim pronuntiabant. Orestis (Macedonum ea gens est) quòd primi ab rege defecissent, suæ leges redditæ. Magnetes, & Perrhæbi, & Dolopes, liberi quoque pronuntiati. Thessalorum genti, præter libertatem concessam, Achæi Phthiotæ dati, Thebis Phthioticis & Pharsalo excepto. Ætolos de Pharsalo & Leucade postulantes, ut ex fœdere sibi restituerentur, ad senatum rejecerunt: Phocenses, Locrensesque, sicut antè fuerant, adjectâ decreti auctoritate, his contribuerunt. Corinthus, & Triphylia, & Heræa (Peloponnesi & ipsa urbs est) reddita Achæis. Oreum & Eretriam decem legati Eumeni regi, Attali filio, dabant: dissentiente Quintio, venit res in arbitrium senatûs: senatus libertatem his civitatibus dedit, Carysto adjecto. Pleurato Lycus & Parthini dati: Il- J.C. 556. a. C. 196.

lyriorum utraque gens sub ditione Philippi fuerat. Amynandrum tenere jusserunt castella, quæ per belli tempus Philippo capta ademisset.

U.C. 556. a.C. 196.

XXXV. Dimisso conventu, decem legati partiti munia inter se, ad liberandas suæ quisque regionis civitates discesserunt: P. Lentulus Bargylias, L. Stertinius Hephæstiam, & Thasum, & Thraciæ urbes, P. Villius & L. Terentius ad regem Antiochum, Cn. Cornelius ad Philippum: qui, de minoribus rebus editis mandatis, percunctatus, si consilium non utile solùm, sed etiam salutare admittere auribus posset, quum rex, gratias quoque se acturum, diceret, si quid, quod in rem suam esset, exprомeret, magnopere ei suasit, quoniam pacem impetrasset, ad societatem amicitiamque petendam mitteret Romam legatos, ne, si quid Antiochus moveret, exspectasse, & temporum opportunitates captasse ad bellandum, videri posset. Ad Tempe Thessalica Philippus est conventus; qui quum se missurum extempló legatos respondisset; Cornelius Thermopylas, ubi frequens Græciæ statis diebus esse solet conventus (Pylaicum appellant) venit: Ætolos præcipuè monuit, ut constanter & fideliter in amicitia populi Romani permanerent. Ætolorum principes alii interquesti sunt, quòd non idem erga suam gentem Romanorum animus esset post victo-

Cn. Cornelius Philippum convenit.

Mox adit concilium Ætolorum.

tiam, qui in bello fuisset: alii ferocius incusarunt, exprobraruntque, *Non modò vinci sine Ætolis Philippum, sed ne transire quidem in Græciam Romanos potuisse*. Adversus ea respondere (ne in altercationem excederet res) quum supersedisset Romanus, omnia eos æqua impetraturos, si Romam misissent, dixit; itaque ex auctoritate ejus decreti legati sunt. Hunc finem bellum cum Philippo habuit. U.c.556. a.C.196.

XXXVI. Quum hæc in Græcia Macedoniaque & Asiâ gererentur, Etruriam infestam propè conjuratio servorum fecit; ad quærendam opprimendamque eam Manius Acilius prætor, cui inter cives peregrinosque jurisdictio obtigerat, cum una ex duabus legione urbana missus, alios jam congregatos pugnando vicit; ex his multi occisi, multi capti: alios verberatos crucibus affixit, qui principes conjurationis fuerant: alios dominis restituit. Consules in provincias profecti sunt. Marcellum Boiorum ingressum fines, fatigato per diem totum milite viâ faciendâ, castra in tumulo quodam ponentem, Corolamus, regulus Boiorum, cum magna manu adortus ad tria millia hominum occidit; & illustres viri aliquot in illo tumultuario prœlio ceciderunt, inter quos præfecti sociûm, Ti. Sempronius Gracchus, M. Junius Silanus; & tribuni militum de legione secunda, A. Ogulnius & P. Claudius; castra tamen

Servorum conjuratio in Etruria.

Boii Romanos cædunt.

U.c.556. a.C.196. ab Romanis impigrè permunita retentaque, quum hostes a prospera pugna nequidquam oppugnassent. Stativis deinde eisdem per dies aliquot sese tenuit, dum & saucios curaret, & a tanto terrore animos militum reficeret. Boii, ut est gens minimè ad moræ tædium patiens, in castella sua vicosque dilapsi sunt. Marcellus Pado confestim trajecto, in agrum Comensem, ubi Insubres, Comensibus ad arma excitis, castra habebant, ducit legiones; in ipso itinere prœlium committunt; & primò adeo acriter invaserunt, ut antesignanos impulerint. Quod ubi animadvertit, veritus ne moti semel pellerentur, cohortem Marsorum opposuit, & equitum Latinorum omnes turmas in hostem emisit. Quorum quum primus secundusque impetus retudisset inferentem se ferociter hostem, confirmata & reliqua acies Romana restitit primò, deinde signa acriter intulit: nec ultrà sustinuerunt certamen Galli, quin terga verterent, atque effusè fugerent. In eo prœlio supra quadraginta millia hominum cæsa, Valerius Antias scribit; & quingenta septem signa militaria capta, & carpenta quadringenta triginta duo, & aureos torques multos, ex quibus unum magni ponderis Claudius in Capitolio Jovi donum in æde positum scribit. Castra eo die Gallorum expugnata direptaque, & Comum oppidum intra dies

Victoria Marcelli de Insubribus.

paucos captum. Castella inde duodetriginta ad consulem defecerunt. Id quoque inter scriptores ambigitur, utrum in Boios priùs, an Insubres, consul exercitum induxerit, adversamque prosperâ pugnâ obliteraverit; an victoria, ad Comum parta, deformata clade in Boiis acceptâ sit.

U.c. 556.
a. C. 196.

XXXVII. Sub hæc tam variâ fortunâ gesta, L. Furius Purpureo alter consul per tribum Sappiniam in Boios venit. Jam castro Mutilo appropinquabat, quum, veritus ne intercluderetur simul a Boiis Liguribusque, eâdem viâ, quâ adduxerat, reduxit, & magno circuitu per aperta, eaque tuta loca, ad collegam pervenit. Dein junctis exercitibus primùm Boiorum agrum usque ad Felsinam oppidum populantes peragraverunt. Ea urbs, ceteraque castella, & Boii ferè omnes, præter juventutem, quæ prædandi causâ in armis erat (tunc in devias sylvas recesserat) in deditionem venerunt. In Ligures deinde traductus exercitus. Boii negligentiùs coactum agmen Romanorum, quia ipsi procul abesse viderentur, improvisò aggressuros se rati, per occultos saltus secuti sunt; quos non adepti, Pado repentè navibus trajecto, Lævos Libuosque quum pervastassent, redeuntes inde Ligurum extremo fine, cum agresti præda, in agmen incidunt Romanum. Celeriùs prœlium acriúsque commissum, quàm si tempore locoque ad certamen destina-

Uterque Cons. Boiorum agros populatur.

U.c.556. a.C.196. tis, præparatis animis concurrissent. Ibi quantam vim ad stimulandos animos ira haberet, apparuit; nam ita cædis magis, quàm victoriæ avidi pugnarunt Romani, ut vix nuntium cladis hosti relinquerent. Ob eas res gestas, consulum litteris Romam allatis, supplicatio in triduum decreta est. Brevi pòst Marcellus Romam venit; triumphusque ei magno consensu Patrum est decretus. Triumphavit in magistratu de Insubribus, Comensibusque. Boiorum triumphi spem collegæ reliquit; quia ipsi propriè adversa pugna in ea gente evenerat, collegæ secunda. Multa spolia hostium captivis carpentis traducta; multa militaria signa lata, æris trecenta viginti millia, argenti bigati ducenta triginta quatuor millia: in pedites singulos dati octingenti æris: triplex equiti, centurionique.

Vincuntur acie Boii.

Marcellus Consf. triumphat.

XXXVIII. Eodem anno Antiochus rex, quum hibernasset Ephesi, omnes Asiæ civitates in antiquam imperii formulam redigere est conatus: reliquas quidem, aut quia locis planis positæ erant, aut quia parum mœnibus armisque ac juventuti fidebant, haud difficulter jugum accepturas. Smyrna & Lampsacus libertatem usurpabant; periculumque erat, ne, si concessum his foret, quos in Theba Smyrnam in Æolide Ioniaque, Lampsacum in Hellesponto, aliæ urbes sequerentur. Igitur & ipse ab Epheso ad Smyrnam obsidendam

Antiochus Asiam occupare nititur.

misit; & quæ Abydi copiæ erant, præsidio tantùm modico relicto, duci ad Lampsacum oppugnandum jussit. Nec vi tantùm terrebat; sed per legatos leniter alloquendo castigandoque temeritatem & pertinaciam, spem conabatur facere, brevi quæ peterent habituros; sed quum satis & ipsis, & omnibus aliis appareret, ab rege impetratam eos libertatem, non per occasionem raptam habere. Adversùs quæ respondebant, *Nihil neque mirari, neque succensere Antiochum debere, si spem libertatis differri non satis æquo animo paterentur.* Ipse initio veris, navibus ab Epheso profectus, Hellespontum petit: terrestres copias Madytum trajicit, Chersonesi urbem: terrestri navalem exercitum junxit: &, quia clauserant portas, circumdedit mœnia armatis; & jam opera admoventi, deditio est facta: idem metus tum incolentes alias Chersonesi urbes in deditionem dedit. Lysimachiam inde omnibus simul navalibus terrestribusque copiis venit; quam quum desertam ac stratam propè ruinis invenisset (ceperant autem direptamque incenderant Thraces paucis antè annis) cupido eum restituendi nobilem urbem, & loco sitam opportuno, cepit. Itaque omni curâ simul est aggressus, & tecta murosque restituere, & partim redimere servientes Lysimachienses, partim fugâ sparsos per Hellespontum Chersonesumque con-

U.c. 556. a.C. 196.

Chersonesum occupat.

Lysimachiam restituit.

quirere contrahereque, partim novos co lonos, spe commodorum propositâ, adscri bere, & omni modo frequentare: simul u Thracum summoveretur metus, ipse part dimidiâ terrestrium copiarum ad depopu landum proxima Thraciæ est profectus partem, navalesque socios omnes reliqu in operibus reficiendæ urbis.

U.c. 556. a.C. 196.

Legatorum Romanorum cum Antiocho colloquium.

XXXIX. Sub hoc tempus & L. Corne lius missus ab senatu ad dirimenda inte Antiochum Ptolemæumque reges certam na, Selymbriæ substitit; & decem lega torum P. Lentulus a Bargyliis, P. Villiu & L. Terentius a Thasso, Lysimachia petierunt; eódem & a Selymbria L. Cor nelius, & ex Thracia post paucos dies An tiochus convenerunt. Primus congressus cum legatis, & deinceps invitatio benigna & hospitalis fuit. Ut de mandatis, statuque præsenti Asiæ agi cœptum est, animi exas perati sunt. Romani, omnia acta ejus, ex quo tempore e Syria classe solvisset, dis plicere senatui non dissimulabant, restituique Ptolemæo civitates omnes, quæ ditionis ejus fuissent, æquum censebant. *Nam quod ad eas civitates attineret, quas a Philippo possessas Antiochus per occasionem, averso Philippo in Romanum bellum, intercepisset, id verò ferendum non esse, Romanos per tot annos terrâ marique tanta pericula ac labores exhausisse, Antiochum belli præmia habere. Sed ut in Asiam adventus*

ejus dissimulari ab Romanis, tamquam nihil ad eos pertinens, potuerit; quòd jam etiam in Europam omnibus navalibus terrestribusque copiis transierit, quantum a bello aperto Romanis abesse? Illum quidem, etiamsi in Italiam trajiciat, negaturum. U.c.556. a.C.196.

XL. Ad ea rex, *Satis jam antè videre se Romanos inquirere, quid regi Antiocho faciendum; at, quousque terrâ marique progrediendum fuerit ipsis, non cogitare. Asiam nihil ad populum Romanum pertinere; nec magis illis inquirendum esse, quid Antiochus in Asia, quàm Antiocho, quid in Italia populus Romanus faciat. Quod ad Ptolemæum attineat, cui ademptas civitates querantur; sibi cum Ptolemæo & amicitiam esse, & id agere se ut brevi etiam affinitas jungatur. Nec ex Philippi quidem adversa fortuna spolia ulla se petisse; aut adversùs Romanos in Europam trajecisse,* [sed ut Chersonesi urbes & loca recuperaret : quam, quum Lysimachi] *fuerit (quo victo omnia, quæ illius fuissent, jure belli Seleuci facta sint) existimare suæ ditionis esse. Occupatis majoribus suis rerum aliarum aliâ curâ, primò quædam ex his Ptolemæum, deinde & Philippum, usurpando aliena, possedisse; sicut quædam ex proxima Thracia, quæ indubitatè Lysimachi fuerint. Ad ea facienda in antiquum venisse; & Lysimachiam, deletam Thracum impetu, de integro condere, ut Seleucus filius eam sedem regni habeat.*

U.c.556. a.C.196. Re infectâ disceditur.

XLI. His disceptationibus per dies aliquot habitis, rumor sine ullo satis certo auctore allatus de morte Ptolemæi regis, ut nullus exitus imponeretur sermonibus; nam dissimulabat pars utraque se audisse: & L. Cornelius, cui legatio ad duos reges, Antiochum Ptolemæumque, mandata erat, spatium modici temporis ad conveniendum Ptolemæum petebat, ut, priusquam moveretur aliquid in nova possessione regni, perveniret in Ægyptum; & Antiochus suam fore Ægyptum, si tum occasio esset, censebat. Itaque dimissis Romanis, relictoque Seleuco filio cum terrestribus copiis ad restituendam, ut instituerat, Lysimachiam; ipse omni classe navigans Ephesum, legatis ad Quintium missis, qui ad fidem de societate agerent, oram Asiæ legens, pervenit in Lyciam; Patarisque cognito vivere Ptolemæum, navigandi quidem in Ægyptum omissum consilium est. Cyprum nihilominus tendens, quum Chelidonium promontorium superasset, paulisper seditione remigum est retentus in Pamphylia circa Eurymedontem amnem. Inde profectum eum ad capita (quæ vocant) Sari fluminis fœda tempestas oborta propè cum omni classe demersit: multæ naves ejectæ; multæ ita haustæ mari, ut nemo in terram enaverit. Magna vis hominum ibi interiit, non remigum tantùm militumque ignotorum, sed etiam insi-

gnium amicorum. Collectis reliquiis naufragii, quum res non in eo esset, ut Cyprum tentaret, minùs opulento agmine, quàm profectus erat, Seleuciam rediit: ibi subduci navibus jussis (jam enim & hiems instabat) ipse in hiberna Antiochiam processit. In hoc statu regum erant res. U.c.556. a.C.196.

XLII. Romæ eo primùm anno triumviri epulones facti, C. Licinius Lucullus tribunus, qui legem de creandis his tulerat, P. Manlius, & P. Porcius Læca: his triumviris, item ut pontificibus, lege datum togæ prætextæ habendæ jus. Sed magnum certamen cùm omnibus sacerdotibus eo anno fuit quæstoribus urbanis, Q. Fabio Labeoni & L. Aurelio. Pecunia opus erat, quòd ultimam pensionem pecuniæ in bellum collatæ persolvere placuerat privatis. Quæstores ab auguribus, pontificibusque, quod stipendium per bellum non contulissent, petebant; ab sacerdotibus tribuni nequidquam appellati, omniumque annorum, per quos non dederant, exactum est. Eodem anno duo mortui pontifices, novique in eorum locum suffecti, M. Marcellus consul in locum C. Sempronii Tuditani, qui prætor in Hispania decesserat; & L. Valerius in locum M. Cornelii Cethegi. Et Q. Fabius Maximus augur mortuus est admodum adolescens, priusquam ullum magistratum caperet; nec eo anno augur in ejus locum est suffectus. Comitia

Triumviri epulones.

Tributum a sacerdotibus solutum.

Comitia.

inde consularia habita a M. Marcello con-
U.c.556. a.C.196. sule; creati consules L. Valerius Flaccus, M. Porcius Cato. Prætores inde facti C. Fabricius Luscinus, C. Atinius Labeo, Cn. Manlius Vulso, Ap. Claudius Nero, P. Manlius, P. Porcius Læca. Ædiles curules, M. Fulvius Nobilior & C. Flaminius, tritici decies centum millia binis æris populo diviserunt: id C. Flaminii honoris causa ipsius, patrisque, advexerant Siculi Romam. Flaminius gratiam ejus communicaverat cum collega. Ludi Romani & apparati magnificè sunt, & ter toti instaurati. Ædiles plebis Cn. Domitius Ahenobarbus, & C. Scribonius Curio, multos pecuarios ad populi judicium adduxerunt: tres ex his condemnati sunt: ex eorum multaticia pecunia ædem in insula Fauni fecerunt. Ludi plebeii per biduum instaurati, & epulum fuit ludorum causâ.

U.c.557. a.C.195. L. Valerio, M. Porcio Coss. Provincia. XLIII. L. Valerius Flaccus & M. Porcius, quo die Magistratum inierunt, de provinciis quum ad senatum retulissent, Patres censuerunt, *Quum in Hispania tantum gliſceret bellum, ut jam consulari & duce & exercitu opus esset, placere, consules Hispaniam citeriorem & Italiam provincias aut comparare inter se, aut sortiri. Utri Hispania provincia evenisset, eum duas legiones & quinque millia sociûm Latini nominis, & quingentos equites secum portare, & naves longas viginti ducere. Alter consul duas legiones*

nes scriberet. His Galliam provinciam obtineri satis esse, fractis proximo anno Insubrium & Boiorum animis. Cato Hispaniam, Valerius Italiam est sortitus. Prætores deinde provincias sortiti, C. Fabricius Luscinus urbanam, C. Atinius Labeo peregrinam, Cn. Manlius Vulso Siciliam, Ap. Claudius Nero Hispaniam ulteriorem, P. Porcius Læca Pisas, ut ab tergo Liguribus esset: P. Manlius in Hispaniam citeriorem adjutor consuli datur. T. Quintio, suspectis non solùm Antiocho & Ætolis, sed etiam Nabide Lacedæmoniorum tyranno, prorogatum in annum imperium est, duas legiones ut haberet: in eas si quid supplementi opus esset, consules scribere, & mittere in Macedoniam jussi. Ap. Claudio præter legionem, quam Q. Fabius habuerat, duo millia peditum, & ducentos equites novos conscribere permissum. Par numerus peditum equitumque novorum P. Manlio in citeriorem Hispaniam decretus; & legio eadem, quæ fuerat sub Minucio prætore, data. Et P. Porcio Læcæ ad Etruriam circa Pisas duo millia peditum, & quingenti equites ex Gallico exercitu decreti. In Sardinia prorogatum imperium Sempronio Longo. U.c. 557. a. C. 195.

XLIV. Provinciis ita distributis, consules, priusquam ab urbe proficiscerentur, ver sacrum ex pontificum jussu fecere, quod A. Cornelius Mammula prætor vo- *Ver sacrum faciunt Coss.*

verat de senatûs sententia populique jussu;
U.c.557. a.C.195 Cn. Servilio, C. Flaminio consulibus: an-
nis pòst uno ac viginti factum est, qu
votum. Per eosdem dies C. Claudius,
filius, Pulcher augur in Q. Fabii M
mi locum, qui priore anno mortuus e
lectus inauguratusque est. Mirantibus
vulgò hominibus, quod Hispania mo
Victi a Q. Minucio Hispani. set, bellum negligi, litteræ a Q. Min
allatæ sunt, *Se ad Turbam oppidum*
Budare & Besaside, imperatoribus Hisp
signis collatis prosperè pugnasse; du
millia hostium cæsa; Budarem impe
captum; ceteros fusos fugatosque. Hi
ris lectis, minus terroris ab Hispani
unde ingens bellum exspectatum
Omnes curæ, post adventum utiq
cem legatorum, in Antiochum reg
versæ. Hi, expositis priùs, quæ c
lippo acta essent, & quibus legib
pax, non minorem belli molem re
Antiocho docuerunt. *Ingenti classe,*
terrestri exercitu, in Europam eum tra
nisi avertisset vana spes, ex vanior
orta, Ægypti invadendæ, mox bell
ciam arsuram fuisse; neque enim ne
quidem quieturos, quum ingenio inq
tum iratam Romanis gentem. Hærere
in visceribus Græciæ ingens malum,
nunc Lacedæmoniorum, mox, si liceat,
versæ Græciæ futurum tyrannum; avaritiâ &
crudelitate omnes famâ celebratos tyrannos

æquantem. Cui si Argos, velut arcem Peloponneso impositam, tenere liceat, deportatis in Italiam Romanis exercitibus, nequidquam liberatam a Philippo Græciam fore; pro rege, si nihil aliud, longinquo, vicinum tyrannum dominum habituram. U.c.557. a.C.195.

XLV. Hæc quum tum ab gravibus auctoribus, tum qui omnia per seipsos explorata referrent, audirentur, major res, quod ad Antiochum attineret, maturanda magis, quum rex quacumque de causa in Syriam concessisset, de tyranno consultatio visa est. Quum diu disceptatum esset, utrum jam causæ satis videretur, cur decerneretur, an permitterent T. Quintio; quod ad Nabin Lacedæmonium attineret, faceret quæ e republica censeret esse, permiserunt, eam rem esse rati, quæ maturata dilatave non tam magni momenti ad summam rem populi Romani esset: magis id animadvertendum esse, quid Annibal & Carthaginienses, si eum Antiocho ortum foret bellum, acturi essent. Adversæ Annibali factionis homines principibus Romanis, amicis quisque suis, identidem scribebant, *Nuntios litterasque ab Annibale ad Antiochum missas, & ab rege ad eum clam legatos venisse. Ut feras quasdam numquam mitescere, sic immitem, implacabilem ejus viri animum esse: marcescere otio situque civitatem queri eum, & inertiâ operis; nec sine armorum sonitu excitari posse.*

Annibal & Carthaginienses suspecti.

verat de senatûs sententia populique jussu, Cn. Servilio, C. Flaminio consulibus: annis pòst uno ac viginti factum est, quàm votum. Per eosdem dies C. Claudius, Ap. filius, Pulcher augur in Q. Fabii Maximi locum, qui priore anno mortuus erat, lectus inauguratusque est. Mirantibus jam vulgò hominibus, quod Hispania movisset, bellum negligi, litteræ a Q. Minucio allatæ sunt, *Se ad Turbam oppidum cum Budare & Besaside, imperatoribus Hispanis, signis collatis prosperè pugnasse; duodecim millia hostium cæsa; Budarem imperatorem captum; ceteros fusos fugatosque.* His litteris lectis, minus terroris ab Hispanis erat, unde ingens bellum exspectatum fuerat. Omnes curæ, post adventum utique decem legatorum, in Antiochum regem conversæ. Hi, expositis priùs, quæ cum Philippo acta essent, & quibus legibus data pax, non minorem belli molem restare ab Antiocho docuerunt. *Ingenti classe, egregio terrestri exercitu, in Europam eum trajecisse: nisi avertisset vana spes, ex vaniore rumore orta, Ægypti invadendæ, mox bello Græciam arsuram fuisse; neque enim ne Ætolos quidem quieturos, quum ingenio inquietam, tum iratam Romanis gentem. Hærere & aliud in visceribus Græciæ ingens malum, Nabin, nunc Lacedæmoniorum, mox, si liceat, universæ Græciæ futurum tyrannum; avaritiâ & crudelitate omnes famâ celebratos tyrannos*

U.c.557. a.C.195

Victi a Q. Minucio Hispani.

æquantem. Cui si Argos, velut arcem Peloponneso impositam, tenere liceat, deportatis in Italiam Romanis exercitibus, nequidquam liberatam a Philippo Græciam fore; pro rege, si nihil aliud, longinquo, vicinum tyrannum dominum habituram. U.c.557. a.C.195.

XLV. Hæc quum tum ab gravibus auctoribus, tum qui omnia per seipsos explorata referrent, audirentur, major res, quod ad Antiochum attineret, maturanda magis, quum rex quacumque de causa in Syriam concessisset, de tyranno consultatio visa est. Quum diu disceptatum esset, utrum jam causæ satis videretur, cur decerneretur, an permitterent T. Quintio; quod ad Nabin Lacedæmonium attineret, faceret quæ e republica censeret esse, permiserunt, eam rem esse rati, quæ maturata dilatave non tam magni momenti ad summam rem populi Romani esset: magis id animadvertendum esse, quid Annibal & Carthaginienses, si eum Antiocho ortum foret bellum, acturi essent. Adversæ Annibali factionis homines principibus Romanis, amicis quisque suis, identidem scribebant, *Nuntios litterasque ab Annibale ad Antiochum missas, & ab rege ad eum clam legatos venisse. Ut feras quasdam numquam mitescere, sic immitem, implacabilem ejus viri animum esse: marcescere otio situque civitatem queri eum, & inertiâ operis; nec sine armorum sonitu excitari posse.*

Annibal & Carthaginienses suspecti.

I ij

U.c.557. a.C. 195

Hæc probabilia memoria prioris belli; per unum illum non magis gesti, quàm moti, faciebat. Irritaverat etiam recenti facto multorum potentium animos.

Judices Carthagine ex perpetuis annui facti, Annibalis operâ.

XLVI. Judicum ordo Carthagine eâ tempestate dominabatur; eò maximè, quòd iidem perpetui judices erant. Res, fama, vitaque omnium in illorum potestate erat: qui unum ejus ordinis, idem omnes adversos habebat; nec accusator apud judices infensos deerat. Horum in tam impotenti regno (neque enim civiliter nimiis opibus utebantur) prætor factus Annibal, vocare ad se quæstorem. Idem pro nihilo habuit; nam & adversæ factionis erat; &, quia ex quæstura in judices, potentissimum ordinem, referebantur, jam pro futuris mox opibus animos gerebat. Enimvero indignum id ratus Annibal, viatorem ad prehendendum quæstorem misit; subductumque in concionem, non ipsum magis, quàm ordinem judicum, præ quorum superbia atque opibus nec leges quidquam essent, nec magistratus, accusavit. Et, ut secundis auribus accipi orationem animadvertit, & infimorum quoque libertati gravem esse superbiam eorum; legem extemplo promulgavit pertulitque, *Ut in singulos annos judices legerentur; ne quis biennium continuum judex esset.* Ceterum, quantam eo facto ad plebem inierat gratiam, tantum magnæ partis principum offendebat animos.

Adjecit aliud, quod, bono publico, sibi proprias simultates irritavit. Vectigalia publica partim negligentiâ dilabebantur; partim prædæ ac divisui principum quibusdam & magistratibus erant: quin & pecunia, quæ in stipendium Romanis suo quoque anno penderetur, deerat, tributumque grave privatis imminere videbatur.

U. c. 557. a. C. 195. *Ærarii inopiæ medetur Annibal.*

XLVII. Annibal postquam, vectigalia quanta terrestria maritimaque essent, & in quas res erogarentur, animadvertit, & quid eorum ordinarii reipublicæ usus consumerent, quantum peculatus averteret; omnibus residuis pecuniis exactis, tributo privatis remisso, satis locupletem rempublicam fore ad vectigal præstandum Romanis pronuntiavit in concione, & præstitit promissum. Tum verò isti, quos paverat per aliquot annos publicus peculatus, velut bonis ereptis, non furto eorum manibus extorto, infensi & irati Romanos in Annibalem, & ipsos causam odii quærentes, instigabant. Itaque, diu repugnante Scipione Africano, quia parum ex populi Romani dignitate esse ducebat, subscribere odiis accusationibusque Annibalis, & factionibus Carthaginiensium inserere publicam auctoritatem, nec satis habere bello vicisse Annibalem, nisi velut accusatores calumniam in eum jurarent, ac nomen deferrent, tandem pervicerunt, ut legati Carthaginem mitterentur, qui apud senatum eorum

Romani Carthaginem legatos mittunt ad accusandum Annibalem.

U.C.557. a.C.195. arguerent Annibalem cum Antiocho rege consilia belli faciendi inire. Legati tres missi, C. Servilius, M. Claudius Marcellus, Q. Terentius Culleo: qui quum venissent, ex consilio inimicorum Annibalis, quærentibus causam adventûs, dici jusserunt, venisse ad controversias, quæ cum Masinissa rege Numidarum Carthaginiensibus essent, dirimendas: id creditum vulgò. Annibalem unum se peti ab Romanis non fallebat; & ita pacem Carthaginiensibus datam esse, ut inexpiabile bellum adversùs se unum maneret. Itaque cedere tempori, & fortunæ statuit; &, præparatis jam omnibus antè ad fugam, obversatus eo die in foro avertendæ suspicionis causâ, primis tenebris vestitu forensi ad portam cum duobus comitibus ignaris consilii est egressus.

Aufugit Annibal. XLVIII. Quum equi, quo in loco jussi erant, præstò fuissent, nocte viâ citâ regionem quamdam agri Vocani transgressus, postero die manè inter Achollam & Thapsum ad suam turrim pervenit. Ibi eum parata instructaque remigio excepit navis: ita Africâ Annibal excessit, *sæpius* patriæ, quàm suorum eventus miseratus. Eo die in Cercinam insulam trajecit; ubi quum in portu naves aliquot onerarias cum mercibus invenisset, & ad egressum eum e nave concursus salutantium esset factus; percontantibus legatum se Tyrum dici jussit: veritus tamen, ne qua earum

navis nocte profecta Thapsum aut Achollam nuntiaret, se Cercinæ visum, sacrificio apparari jusso, magistros nâvium mercatoresque invitari jussit; & vela cum antennis ex navibus corrogari, ut umbra (etenim media æstas fortè erat) cœnantibus in littore fieret. Quantum res & tempus patiebantur, apparatæ celebratæque ejus diei epulæ sunt; multoque vino in serum noctis convivium productum. Annibal, quum primùm fallendi eos, qui in portu erant, tempus habuit, navem solvit: ceteri sopiti quum postero die tandem ex somno pleni crapulæ surrexissent, id quod serum erat, aliquot horas remis in naves collocandis, & aptandis armamentis absumpserunt. Carthagine & multitudinis, assuetæ domum Annibalis frequentare, concursus ad vestibulum ædium est factus; &, ut non comparere eum vulgatum est, in forum turba convenit, principem civitatis quærentium: & alii fugam conscisse (id quod erat) alii fraude Romanorum interfectum, idque magis, ferebant; variosque vultus cerneres, ut in civitate aliorum alias partes foventium factionibus. Visum deinde Cercinæ eum, tandem allatum est. U.c.557. a.C 195.

XLIX. Romani legati quum in senatu exposuissent, *Compertum Patribus Romanis esse, & Philippum regem antè, ab Annibale maximè accensum, bellum populo Romano fecisse, & nunc litteras nuntiosque ab eo ad*

U.c.557. a.C.195.

Antiochum regem profectos; haud quieturum antè, quàm bellum toto orbe terrarum conscisset. Ne his debere impune esse, si satisfacere Carthaginienses populo Romano vellent, nihil eorum suâ voluntate, nec publico consilio factum esse: Carthaginienses responderunt, quidquid æquum censuissent Romani, facturos esse. Annibal prospero cursu Tyrum pervenit; exceptusque a conditoribus Carthaginis, ut alia patria, vir tam clarus omni genere honorum, paucos moratus dies, Antiochiam navigat: ibi profectum jam regem quum audisset, & filium ejus solenne ludorum ad Daphnen celebrantem convenisset, comiter ab eo exceptus, nullam moram navigandi fecit. Ephesi regem est consecutus, fluctuantem adhuc animo, incertumque de Romano bello; sed haud parvum momentum animo ejus ad moliendum adventus Annibalis fecit. Ætolorum quoque eodem tempore alienati ab societate Romana animi sunt; quorum legatos Pharsalum & Leucadem, & quasdam alias civitates ex primo fœdere petentes, senatus ad Quintium rejecit.

Perveni ad Antiochum.

EPITOME
LIBRI XXXIV LIVIANI.

Lex Oppia, quam C. Oppius tribunus plebis bello Punico de finiendis matronarum cultibus tulerat, cum magna contentione abrogata est; quum Porcius Cato auctor fuisset, ne ea lex aboleretur. Is, in Hispaniam profectus, bello, quod Emporiis orsus est, citeriorem Hispaniam pacavit. T. Quintius Flamininus bellum adversùs Lacedæmonios & tyrannum eorum Nabidem prosperè gestum, datâ iis pace, qualem ipse voluit, liberatisque Argis, qui sub ditione tyranni erant, finivit. Senatus tunc primùm secretus a populo ludos spectavit: ut id fieret, Sex. Ælius Pætus & C. Cornelius Cethegus censores intervenerunt, cum indignatione plebis. Coloniæ plures deductæ sunt. M. Porcius Cato de Hispania triumphavit. Res præterea in Hispania, & adversùs Boios & Insubres Gallos feliciter gestæ referuntur. T. Quintius Flamininus, qui Philippum Macedonum regem & Nabidem Lacedæmoniorum tyrannum vicerat, Græciamque omnem liberaverat, ob hanc rerum gestarum multitudinem triduo triumphavit. Legati Carthaginiensium nuntiaverunt, Annibalem, qui ad Antiochum confugerat, bellum cum eo moliri. Tentaverat autem

Annibal per Aristonem Tyrium, sine litteris Carthaginem missum, ad rebellandum Pœnos concitare.

LIBER XXXIV.

U.C.557. a. C.195. *Contentiones de lege Oppia.*

I. INTER bellorum magnorum, aut vixdum finitorum, aut imminentium curas, intercessit res parva dictu, sed quæ studiis in magnum certamen excesserit. M. Fundanius & L. Valerius tribuni plebei ad plebem tulerunt de Oppia lege abroganda. Tulerat eam C. Oppius tribunus plebis, Q. Fabio, Ti. Sempronio consulibus, in medio ardore Punici belli, *Ne qua mulier plus semunciam auri haberet; neu vestimento versicolori uteretur; neu juncto vehiculo in urbe oppidove, aut propiùs inde mille passus, nisi sacrorum publicorum causâ, veheretur.* M. & P. Junii Bruti tribuni plebis legem Oppiam tuebantur, nec eam se abrogari passuros aiebant. Ad suadendum dissuadendumque multi nobiles prodibant. Capitolium turbâ hominum faventium adversantiumque legi complebatur. Matronæ nullâ nec auctoritate, nec verecundiâ, nec imperio virorum, contineri limine poterant: omnes vias urbis aditusque in forum obsidebant, viros descendentes ad forum orantes, ut florente republicâ, crescente

in dies privatâ omnium fortunâ, matronis quoque priſtinum ornatum reddi paterentur. Augebatur hæc frequentia mulierum in dies; nam etiam ex oppidis conciliabuliſque conveniebant. Jam & conſules prætoreſque & alios magiſtratus adire & rogare audebant: ceterum minimè exorabilem alterum utique conſulem M. Porcium Catonem habebant, qui pro lege, quæ abrogabatur, ita diſſeruit. U.c.557. a.C.195.

II. *Si in ſua quiſque noſtrûm matreſfamiliæ, Quirites, jus & majeſtatem viri retinere instituiſſet, minùs cum univerſis feminis negotii haberemus: nunc domi victa libertas noſtra impotentiâ muliebri, hîc quoque in foro obteritur & calcatur; &, quia ſingulas ſuſtinere non potuimus, univerſas horremus. Equidem fabulam & fictam rem ducebam eſſe, virorum omne genus in aliqua inſula conjuratione muliebri ab ſtirpe ſublatum eſſe. Ab nullo genere non ſummum periculum eſt, ſi cœtus, & concilia, & ſecretas conſultationes eſſe ſinas. Atque ego vix ſtatuere apud animum meum poſſum, utrum pejor ipſa res, an pejore exemplo agatur. Quorum alterum ad nos conſules reliquoſque magiſtratus, alterum ad vos, Quirites, magis pertineret: nam utrùm e republica ſit, necne, id quod ad vos fertur, veſtra exiſtimatio eſt, qui in ſuffragium ituri eſtis. Hæc conſternatio muliebris, ſive ſuâ ſponte, ſive auctoribus vobis, M. Fundani & L. Valeri, facta eſt, haud dubiè ad* Oratio Catonis Coſ. pro lege Oppia.

U.c. 557 a.C. 195.

culpam magistratuum pertinens, nescio vobis, tribuni, an consulibus, magis sit deformis; vobis, si feminas ad concitandas tribunicias seditiones jam adduxistis; nobis, si ut plebis quondam, sic nunc mulierum secessione leges accipiendæ sunt. Equidem non sine rubore quodam paulò antè per medium agmen mulierum in forum perveni. Quòd nisi me verecundia singularum magis majestatis & pudoris, quàm universarum, tenuisset, ne compellatæ a consule viderentur, dixissem: Qui hic mos est in publicum procurrendi, & obsidendi vias, & viros alienos appellandi? Istud ipsum suos quæque domi rogare non potuistis? An blandiores in publico, quàm in privato, & alienis, quàm vestris, estis? Quamquam ne domi quidem vos, si sui juris finibus matronas contineret pudor, quæ leges hîc rogarentur, abrogarenturve, curare decuit. Majores nostri, nullam, ne privatam quidem, rem agere feminas sine auctore, voluerunt; in manu esse parentum, fratrum, virorum: nos (si diis placet) jam etiam rempublicam capessere eas patimur, & foro propè, & concionibus, & comitiis immisceri. Quid enim nunc aliud per vias & compita faciunt, quàm rogationes tribunorum plebis suadent, aliæ legem abrogandam censent? Date frenos impotenti naturæ & indomito animali, & sperate ipsas modum licentiæ facturas, nisi vos feceritis. Minimum hoc eorum est, quæ iniquo animo feminæ sibi aut mori-

bus aut legibus injuncta patiuntur: omnium rerum libertatem, immo licentiam (si vera dicere volumus) desiderant. Quid enim, si hoc expugnaverint, non tentabunt? Recensete omnia muliebria jura, quibus licentiam earum alligaverint majores nostri, per quæque subjecerint viris; quibus omnibus constrictas vix tamen continere potestis. Quid? si carpere singula, & extorquere, & exæquari ad extremum viris patiemini, tolerabiles vobis eas fore creditis? Extemplo, simul pares esse cœperint, superiores erunt. U.C. 557. a.C. 195.

III. *At, Hercule, ne quid novum in eas rogetur, recusant: non jus, sed injuriam deprecantur. Immo ut, quam accepistis, jussistis suffragiis vestris legem, quam usu tot annorum & experiendo comprobastis, hanc ut abrogetis; id est, ut unam tollendo legem ceteras infirmetis. Nulla lex satis commoda omnibus est: id modò quæritur, si majori parti & in summam prodest. Si, quod cuiquam privatim officiet jus, id destruet ac demolietur, quid attinebit universos rogare leges, quas mox abrogare, in quos latæ sunt, possint? Volo tamen audire quid sit, propter quod matronæ consternatæ procurrerunt in publicum, ac vix foro se & concione abstinent. Ut captivi ab Annibale redimantur, parentes, viri, liberi, fratres earum? Procul abest, absitque semper talis fortuna reipublicæ; sed tamen quum fuit, negastis hoc piis precibus earum. At non pietas, nec solli-*

citudo pro suis, sed religio, congregavit eas.
U.c.557. a.C.195. Matrem Idæam a Pessinunte ex Phrygia venientem acceptura sunt. Quid honestum dicta saltem seditioni prætenditur muliebri? Ut auro & purpurâ fulgeamus, inquit; ut carpentis, festis profestisque diebus, velut triumphantes de lege victa & abrogata, & captis & ereptis suffragiis vestris, per urbem vectemur: ne ullus modus sumptibus, ne luxuriæ sit. Sæpe me querentem de feminarum, sæpe de virorum, nec de privatorum modò, sed etiam magistratuum, sumptibus audistis; diversisque duobus vitiis, avaritiâ & luxuriâ, civitatem laborare; quæ pestes omnia magna imperia everterunt. Hæc ego, quò melior lætiorque in dies fortuna reipublicæ est, imperiumque crescit, & jam in Græciam Asiamque transscendimus, omnibus libidinum illecebris repletas, & regias etiam attrectamus gazas, eò plus horreo, ne illæ magis res nos ceperint, quàm nos illas. Infesta, mihi credite, signa ab Syracusis illata sunt huic urbi; jam nimis multos audio Corinthi & Athenarum ornamenta laudantes mirantesque, & antefixa fictilia deorum Romanorum ridentes. Ego hos malo propitios deos, & ita spero futuros, si in suis manere sedibus patiemur. Patrum nostrorum memoriâ per legatum Cineam Pyrrhus non virorum modò, sed etiam mulierum, animos donis tentavit: nondum lex Oppia ad coërcendam luxuriam muliebrem lata erat; tamen nulla accepit.

Quam causam fuisse censetis? Eadem fuit, quæ majoribus nostris nihil de hac re lege sanciendi: nulla erat luxuria, quæ coërceretur. Sicut antè morbos necesse est cognitos esse, quàm remedia eorum; sic cupiditates priùs natæ sunt, quàm leges, quæ iis modum facerent. Quid legem Liciniam excitavit de quingentis jugeribus, nisi ingens cupido agros continuandi? Quid legem Cinciam de donis & muneribus, nisi quia vectigalis jam & stipendiaria plebes esse senatui cœperat? Itaque minimè mirum est, nec Oppiam, nec aliam ullam tum legem desideratam esse, quæ modum sumptibus mulierum faceret, quum aurum & purpuram data & oblata ultro non accipiebant. Si nunc cum illis donis Cineas urbem circumiret, stantes in publico invenisset, quæ acciperent. U.c. 557. a.C. 195.

IV. *Atque ego nonnullarum cupiditatum ne causam quidem aut rationem inire possum: nam ut, quod alii liceat, tibi non licere, aliquid fortasse naturalis aut pudoris aut indignationis habeat; sic æquato omnium cultu, quid unaquæque vestrûm veretur, ne in se conspiciatur? Pessimus quidem pudor est vel parcimoniæ, vel paupertatis; sed utrumque lex vobis demit, quum id, quod habere non licet, non habetis. Hanc, inquit, ipsam exæquationem non fero, illa locuples. Cur non insignis auro & purpurâ conspicior? cur paupertas aliarum sub hac legis specie latet, ut quod habere non possunt, habituræ, si li-*

U.c. 557. a.C. 195.

ceret, fuisse videantur? Vultis hoc certamen uxoribus vestris injicere, Quirites, ut divites id habere velint, quod nulla alia possit; pauperes, ne ob hoc ipsum contemnantur, supra vires se extendant? Næ, simul pudere, quod non oportet, cœperit; quod oportet, non pudebit. Quæ de suo poterit, parabit; quæ non poterit, virum rogabit. Miserum illum virum, & qui exoratus, & qui non exoratus erit! quum quod ipse non dederit, datum ab alio videbit. Nunc vulgò alienos viros rogant, &, quod majus est, legem & suffragia rogant, & a quibusdam impetrant, adversùs te, & rem tuam, & liberos tuos inexorabiles. Simul lex modum sumptibus uxoris tuæ facere desierit, tu numquam facies. Nolite eodem loco existimare, Quirites, futuram rem, quo fuit, antequam lex de hoc ferretur. Et hominem improbum non accusari tutius est, quàm absolvi; & luxuria non mota tolerabilior esset, quàm erit nunc, ipsis vinculis, sicut fera bestia, irritata, deinde emissa. Ego nullo modo abrogandam legem Oppiam censeo; vos quod faxitis, deos omnes fortunare velim.

Oratio L. Valerii trib. pleb. adversùs legem Oppiam,

V. Post hæc tribuni quoque plebei, qui se intercessuros professi erant, quum pauca in eamdem sententiam adjecissent; tum L. Valerius pro rogatione ab se promulgata ita disseruit: *Si privati tantummodo ad suadendum dissuadendumque id, quod a nobis rogatur, processissent, ego quoque, quum*

ſatis dictum pro utraque parte exiſtimarem, tacitus ſuffragia veſtra exſpectaſſem: nunc, quum vir graviſſimus conſul M. Porcius, non auctoritate ſolùm, quæ tacita ſatis momenti habuiſſet, ſed oratione etiam longâ & accuratâ inſectatus ſit rogationem noſtram; neceſſum eſt paucis reſpondere: qui tamen plura verba in caſtigandis matronis, quàm in rogatione noſtra diſſuadenda conſumpſit; & quidem, ut in dubio poneret, utrum id, quod reprehenderet, matronæ ſuâ ſponte, an nobis auctoribus, feciſſent. Rem defendam, non nos; in quos jecit magis hoc conſul verbo tenus, quàm ut re inſimularet. Cœtum, & ſeditiones, & interdum ſeceſſionem muliebrem appellavit, quòd matronæ in publico vos rogaſſent, ut legem in ſe latam per bellum temporibus duris, in pace & florente ac beatâ republicâ, abrogaretis. Verba magna, quæ rei augendæ causâ conquirantur, & hæc, & alia eſſe ſcio; & M. Catonem oratorem non ſolùm gravem, ſed interdum etiam trucem, eſſe ſcimus omnes, quum ingenio ſit mitis. Nam quid tandem novi matronæ fecerunt, quòd frequentes in cauſa ad ſe pertinente in publicum proceſſerunt? Numquam ante hoc tempus in publico apparuerunt? Tuas adversùs te Origines revolvam. Accipe, quoties id fecerint, & quidem ſemper bono publico. Jam a principio, regnante Romulo, quum, Capitolio ab Sabinis capto, medio in foro ſignis collatis dimicaretur, nonne intercurſu

U.c.557.
a. C.195.

matronarum inter acies duas prælium sedatum est? Quid? regibus exactis, quum, Coriolano Marcio duce, legiones Volscorum castra ad quintum lapidem posuissent, nonne id agmen, quo obruta hæc urbs esset, matronæ averterunt? Jam, urbe captâ a Gallis, quo redempta urbs est? nempe aurum matronæ consensu omnium in publicum contulerunt. Proximo bello (ne antiqua repetam) nonne & quum pecunia opus fuit, viduarum pecuniæ adjuverunt ærarium, & quum dii quoque novi ad opem ferendam dubiis rebus arcesserentur, matronæ universæ ad mare profectæ sunt, ad Matrem Idæam accipiendam? Dissimiles, inquis, causæ sunt. Nec mihi causas æquare propositum est: nihil novi factum, purgare satis est. Ceterum, quod in rebus ad omnes pariter viros feminasque pertinentibus fecisse eas nemo miratus est, in causa propriè ad ipsas pertinente miramur fecisse? Quid autem fecerunt? Superbas, me Dius fidius, aures habemus, si, quum domini servorum non fastidiant preces, nos rogari ab honestis feminis indignamur.

U.c. 557. a. C. 195.

VI. *Venio nunc ad id, de quo agitur: in quo duplex consulis oratio fuit; nam & legem ullam omnino abrogari est indignatus; & eam præcipuè legem, quæ luxuriæ muliebris coërcendæ causâ lata esset. Et illa communis pro legibus, visa consularis oratio est; & hæc adversùs luxuriam severissimis moribus conveniebat. Itaque periculum est, nisi,*

quid in utraque re vani sit, docuerimus, ne quis error vobis offundatur. Ego enim, quemadmodum ex his legibus, quæ non in tempus aliquod, sed perpetuæ utilitatis causâ in æternum latæ sunt, nullam abrogari debere fateor, nisi quam aut usus coarguit, aut status aliquis reipublicæ inutilem fecit; sic, quas tempora aliqua desiderarunt leges, mortales (ut ita dicam) & temporibus ipsis mutabiles esse video. Quæ in pace latæ sunt, plerumque bellum abrogat; quæ in bello, pax: ut in navis administratione alia in secundam, alia in adversam tempestatem usui sunt. Hæc quum ita naturâ distincta sint, ex utro tandem genere ea lex esse videtur, quam abrogamus? An vetus regia lex, simul cum ipsa urbe nata? An (quod secundum est) ab Decemviris ad condenda jura creatis in duodecim tabulis scripta? sine qua quum majores nostri non existimarint matronale decus servari posse, nobis quoque verendum sit, ne cum ea pudorem sanctitatemque feminarum abrogemus? Quis igitur nescit, novam istam legem esse, Q. Fabio, Ti. Sempronio consulibus viginti annis antè latam? sine qua quum per tot annos matronæ optimis moribus vixerint, quod tandem, ne abrogatâ eâ effundantur ad luxuriam, periculum est? Nam si ista lex ideo lata esset, ut finiret libidinem muliebrem, verendum foret, ne abrogata incitaret: cur sit autem lata, ipsum indicavit tempus. Annibal in Italia erat vic-

U.c.557.
A.C.195.

U.c.557. a.C.155. tor ad Cannas: jam Tarentum, jam Arpos, jam Capuam habebat: ad urbem Romam admoturus exercitum videbatur: defecerant socii: non milites in supplementum, non socios navales ad classem tuendam, non pecuniam in ærario habebamus: servi, quibus arma darentur, ita ut pretium pro iis bello perfecto dominis solveretur, emebantur: in eamdem diem pecuniæ, frumentum & cetera, quæ belli usus postulabant, præbenda publicani se conducturos professi erant: servos ad remum, numero ex censu constituto, cum stipendio nostro dabamus: aurum & argentum omne, ab senatoribus ejus rei initio orto, in publicum conferebamus: viduæ & pupilli pecunias suas in ærarium deferebant: cautum erat, quo ne plus auri & argenti facti, quo ne plus signati argenti & æris domi haberemus. Tali tempore in luxuria & ornatu matronæ occupatæ erant, ut ad eam coërcendam lex Oppia desiderata sit? quum, quia Cereris sacrificium, lugentibus omnibus matronis, intermissum erat, senatus finiri luctum triginta diebus jussit. Cui non apparet, inopiam & miseriam civitatis, quia omnium privatorum pecuniæ in usum publicum vertendæ erant, istam legem scripsisse, tamdiu mansuram, quamdiu causa scribendæ legis mansisset? Nam si, quæ tunc temporis causâ aut decrevit senatus, aut populus jussit, in perpetuum servari oportet, cur pecunias reddimus privatis? cur publica præsenti pecu-

niâ locamus ? cur servi, qui militent, non emuntur ? cur privati non damus remiges, sicut tunc dedimus ? U.c.557. a.C.195.

VII. *Omnes alii ordines, omnes homines mutationem in meliorem statum reipublicæ sentient ; ad conjuges tantùm nostras pacis & tranquillitatis publicæ fructus non perveniet ? Purpurâ viri utemur, prætextati in magistratibus, in sacerdotiis ; liberi nostri prætextis purpurâ togis utentur ; magistratibus in coloniis municipiisque, hîc Romæ infimo generi magistris vicorum togæ prætextæ habendæ jus permittemus ; nec id ut vivi solùm habeant tantum insigne, sed etiam ut cum eo crementur mortui : feminis duntaxat purpuræ usum interdicemus ? & , quum tibi viro liceat purpurâ in veste stragula uti, matrem familiæ tuam purpureum amiculum habere non sines ? & equus tuus speciosiùs instratus erit, quàm uxor vestita ? Sed in purpura, quæ teritur, absumitur, injustam quidem, sed aliquam tamen causam tenacitatis video ; in auro verò, in quo præter manûs pretium nihil intertrimenti fit, quæ malignitas est ? Præsidium potiùs in eo est & ad publicos, & ad privatos usus, sicuti experti estis. Nullam æmulationem inter se singularum, quando nulla haberet, esse aiebat. At, Hercule, universis dolor & indignatio est, quum sociorum Latini nominis uxoribus vident ea concessa ornamenta, quæ sibi adempta sint ; quum insignes eas esse auro*

U.c.557. a.C.195. & purpurâ, quum illas vehi per urbem, se pedibus sequi, tamquam in illarum civitatibus, non in sua, imperium sit. Virorum hoc animos vulnerare posset; quid muliercularum censetis, quas etiam parva movent? Non magistratus, nec sacerdotia, nec triumphi, nec insignia, nec dona, aut spolia bellica his contingere possunt. Munditiæ, & ornatus, & cultus, hæc feminarum insignia sunt: his gaudent & gloriantur: hunc mundum muliebrem appellarunt majores nostri. Quid aliud in luctu, quàm purpuram atque aurum deponunt? quid, quum eluxerunt, sumunt? quid in gratulationibus supplicationibusque, nisi excellentiores ornatus, adjiciunt? Scilicet, si legem Oppiam abrogaveritis, non vestri arbitrii erit, si quid ejus vetare volueritis, quod nunc lex vetat; minùs filiæ, uxores, sorores etiam quibusdam in manu erunt. Numquam, salvis suis, exsuitur servitus muliebris; & ipsæ libertatem, quam viduitas & orbitas facit, detestantur. In vestro arbitrio suum ornatum, quàm in legis, malunt esse. Et vos in manu & tutela, non in servitio, debetis habere eas; & malle patres vos aut viros, quàm dominos, dici. Invidiosis nominibus utebatur modò consul, seditionem muliebrem, & secessionem appellando. Id enim periculum est, ne Sacrum montem, sicut quondam irata plebs, aut Aventinum capiant. Patiendum huic infirmitati est, quodcumque vos censueritis: quò plus potestis, eò moderatiùs imperio uti debetis.

VIII. Hæc quum contra legem proque lege dicta essent, aliquantò major frequentia mulierum postero die sese in publicum effudit, unoque agmine omnes tribunorum januas obsederunt, qui collegarum rogationi intercedebant; nec antè abstiterunt, quàm remissa intercessio ab tribunis esset. Nulla deinde dubitatio fuit, quin omnes tribus legem abrogarent: anno vigesimo pòst abrogata est, quàm lata. M. Porcius consul, postquam abrogata est Oppia lex, extemplo viginti quinque navibus longis (quinque sociorum erant) ad Lunæ portum profectus, eódem exercitu convenire jusso, &, edicto per oram maritimam misso, navibus omnis generis contractis, ab Luna proficiscens edixit, ut ad portum Pyrenæi sequerentur: inde se frequenti classe ad hostes iturum. Prætervecti Ligustinos montes sinumque Gallicum, ad diem, quam edixerat, convenerunt: inde Rhodam ventum; & præsidium Hispanorum, quod in castello erat, vi dejectum. Ab Rhoda secundo vento Emporias perventum: ibi copiæ omnes, præter socios navales, in terram expositæ.

...c.557. ...C.195. Oppia lex abrogata.

Cato it in Hispaniam.

IX. Jam tunc Emporiæ duo oppida erant muro divisa. Unum Græci habebant, a Phocæa, unde & Massilienses, oriundi; alterum Hispani: sed Græcum oppidum in mare expositum, totum orbem muri minùs quadringentos passus patentem ha-

Emporiarum descriptio.

U.c.557. a. C.195. bebat; Hiſpanis retractior a mari trium millium paſſuum in circuitu murus erat. Tertium genus, Romani coloni ab Divo Cæſare, poſt devictos Pompeii liberos, adjecti. Nunc in corpus unum confuſi omnes; Hiſpanis priùs, poſtremò & Græcis in civitatem Romanam adſcitis. Miraretur, qui tum cerneret, aperto mari ab altera parte, ab altera Hiſpanis, tam feræ & bellicoſæ genti, objectos quæ res eos tueretur: diſciplina erat cuſtos infirmitatis, quam inter validiores optimè timor continet. Partem muri verſam in agros egregiè munitam habebant, unâ tantùm in eam regionem portâ impoſitâ; cujus aſſiduus cuſtos ſemper aliquis ex magiſtratibus erat: nocte pars tertia civium in muris excubabant; neque moris tantùm aut legis causâ, ſed, quantâ ſi hoſtis ad portas eſſet, & ſervabant vigilias, & circumibant, curâ. Hiſpanum neminem in urbem recipiebant; ne ipſi quidem temere urbe excedebant; ad mare patebat omnibus exitus. Portâ ad Hiſpanorum oppidum versâ numquam niſi frequentes, pars tertia ferè, cujus proximâ nocte vigiliæ in muris fuerant, egrediebantur. Cauſa exeundi hæc erat: commercio eorum Hiſpani, imprudentes maris, gaudebant; mercarique & ipſi ea, quæ externa navibus inveherentur, & agrorum exigere fructus, volebant: hujus mutui uſûs deſiderium, ut Hiſpana urbs Græcis pateret,

pateret, faciebat. Erant etiam eò tutiores, quòd sub umbra Romanæ amicitiæ latebant; quam sicut minoribus viribus, quàm Massilienses, pari colebant fide: tunc quoque consulem exercitumque comiter ac benignè acceperunt. Paucos ibi moratus dies Cato, dum exploraret, ubi & quantæ hostium copiæ essent; ut ne mora quidem segnis esset, omne id tempus exercendis militibus consumpsit. Id erat fortè tempus anni, ut frumentum in areis haberent: itaque, redemptoribus vetitis frumentum parare, ac Romam dimissis, *Bellum*, inquit, *seipsum alet*. Profectus ab Emporiis agros hostium urit vastatque: omnia fugâ & terrore complet.

U.c.557. a.C.195.

X. Eodem tempore M. Helvio, decedenti ex ulteriore Hispania cum præsidio sex millium, dato ab Ap. Claudio prætore, Celtiberi agmine ingenti ad oppidum Illiturgi occurrerunt. Viginti millia armatorum fuisse, Valerius scribit; duodecim millia ex iis cæsa; oppidum Illiturgi receptum, & puberes omnes interfectos. Inde ad castra Catonis Helvius pervenit; &, quia tuta jam ab hostibus regio erat, præsidio in ulteriorem Hispaniam remisso, Romam est profectus, & ob rem feliciter gestam ovans urbem est ingressus. Argenti infecti tulit in ærarium quatuordecim millia pondo septingenta triginta duo; & signati bigatorum septemdecim millia viginti

Celtiberos Helvius vincit.

Ovans urbem ingreditur.

tria; & Oscensis argenti centum viginti U.c.557. a.C.195. millia quadringentos triginta octo. Caussa triumphi negandi senatui fuit, quòd aliena auspicio & in aliena provincia pugnasset. Ceterum biennio pòst redierat, quum, provinciâ successori Q. Minucio traditâ, annum insequentem retentus ibi longo & gravi morbo fuisset. Itaque duobus modò mensibus antè Helvius ovans urbem est ingressus, quàm successor ejus Q. Minucius triumpharet. Hic quoque tulit argenti pondo triginta quatuor millia octingenta, bigatorum septuaginta octo millia, & Oscensis argenti ducenta septuaginta octo millia.

Minucii triumphus.

Ilergetes auxilium a Romanis petunt.

XI. In Hispania interim consul haud procul Emporiis castra habebat. Eò legati tres ab Ilergetum regulo Bilistage, in quibus unus filius ejus erat, venerunt, querentes, *Castella sua oppugnari, nec spem ullam esse resistendi, nisi præsidio Romanus miles esset. Tria millia militum satis esse; nec hostes, si tanta manus venisset, mansuros.* Ad ea consul, *Moveri quidem se vel periculo eorum, vel metu*, dicere. *Sed sibi nequaquam tantum copiarum esse, ut, quum magna vis hostium haud procul absit, &, quàm mox signis collatis dimicandum sit, in dies exspectet, dividendo exercitum minuere tutò vires posset.* Legati, ubi hæc audierunt, flentes ad genua consulis provolvuntur. Orant, *Ne se in rebus tam trepidis deserat. Quò enim se, repulsos ab Romanis, ituros?*

Nullos se socios, nihil usquam in terris aliud spei habere. Potuisse se extra id periculum esse, si decedere fide, si conjurare cum ceteris voluissent: nullis minis, nullis terriculis se motos, sperantes satis opis & auxilii sibi in Romanis esse. Id si nullum sit, si sibi a consule negetur, deos hominesque se testes facere, invitos & coactos se, ne eadem, quæ Saguntini passi sint, patiantur, defecturos; & cum ceteris potiùs Hispanis, quàm solos, perituros esse. U.c.557. a. C.195.

XII. Et illo quidem die sic sine responso dimissi. Consulem nocte, quæ insecuta est, anceps cura agitare: nolle deserere socios, nolle minuere exercitum; quod aut moram sibi ad dimicandum, aut in dimicando periculum afferre posset. Stat sententia, non minuere copias, ne quid interim hostes inferant ignominiæ: sociis spem pro re ostentandam censet: sæpe vana pro veris, maximè in bello, valuisse; & credentem se aliquid auxilii habere, perinde atque haberet, ipsâ fiduciâ, & sperando atque audendo servatum. Postero die legatis respondit, *Quamquam vereatur ne suas vires, aliis eas commodando, minuat; tamen illorum se temporis ac periculi magis, quàm sui rationem habere.* Denuntiari militum parti tertiæ ex omnibus cohortibus jubet, ut cibum, quem in naves imponant, maturè coquant; navesque in diem tertium expediri jussit. Duos ex legatis Bilistagi atque *Catonis stratagema.*

U.c.557. a.C.195. Ilergetibus nuntiare ea jubet; filium reguli comiter habendo, & muneribus apud se retinet. Legati non antè profecti, quàm impositos in naves milites viderunt: id pro haud dubio jam nuntiantes, non suos modò, sed etiam hostes, famâ Romani auxilii adventantis impleverunt.

XIII. Consul ubi satis, quod in speciem fuit, ostentatum est, revocari ex navibus milites jubet; ipse, quum jam id tempus anni appeteret, quo geri res possent, castra hiberna tria millia passuum ab Emporiis posuit: inde per occasiones, nunc hac parte, nunc illâ, modico præsidio castris relicto, prædatum milites in hostium agros educebat. Nocte ferme proficiscebantur, ut & quàm longissimè a castris procederent, & inopinantes opprimerent. Et exercebat ea res novos milites, & hostium magna vis excipiebatur; nec jam egredi extra munimenta castellorum audebant. Ubi satis admodum & suorum & hostium animos est expertus, convocari tribunos, præfectosque, & equites omnes, & centuriones jussit. *Tempus*, inquit, *quod sæpe optastis, venit, quo vobis potestas fieret virtutem vestram ostendendi. Adhuc prædonum magis, quàm bellantium, militastis more: nunc justâ pugnâ hostes cum hostibus conferetis manum; non agros indè populari, sed urbium opes exhaurire licebit. Patres nostri, quum Hispania Carthaginiensium, & impe-*

Catonis oratio ad milites.

ratores ibi & exercitus essent, ipsi nullum imperatorem, nullos in ea milites haberent, tamen addere hoc in fœdere voluerunt, Ut imperii sui Iberus fluvius esset finis. Nunc, quum duo prætores, quum consul, quum tres exercitus Romani Hispaniam obtineant, Carthaginiensium jam propè decem annis nemo in his provinciis sit, imperium nobis citra Iberum amissum est. Hoc armis & virtute recuperetis oportet; & nationem, rebellantem magis temere, quàm constanter bellantem, jugum quo se exsuit, accipere rursus cogatis. In hunc modum maximè adhortatus, pronuntiat, se nocte ad castra hostium ducturum; ita ad corpora curanda dimissi. U.c.557. a.C.195.

XIV. Nocte mediâ, quum auspicio operam dedisset, profectus, ut locum, quem vellet, priusquam hostes sentirent, caperet, præter castra hostium circumducit, & primâ luce acie instructâ, sub ipsum vallum tres cohortes mittit. Mirantes barbari ab tergo apparuisse Romanum, discurrere ipsi ad arma. Interim consul apud suos, *Nusquam, nisi in virtute, spes est, milites,* inquit, *& ego sedulò, ne esset, feci: inter castra nostra & nos medii hostes: ab tergo hostium ager est: quod pulcherrimum, idem tutissimum est, in virtute spem positam habere.* Sub hæc cohortes recipi jubet, ut barbaros simulatione fugæ eliceret. Id, quod crediderat, evenit: pertimuisse & cedere rati Romanos, portâ erumpunt; & *Hostes ad pugnam elicit.*

U.c. 557. a. C. 195.

quantum inter castra sua & hostium aciem relictum erat loci, armatis complent. Dum trepidant acie instruendâ, consul, jam paratis ordinatisque omnibus, incompositos aggreditur: equites primos ab utroque cornu in pugnam educit; sed in dextro extemplo pulsi, cedentesque trepidi etiam pediti terrorem intulere. Quod ubi vidit consul, duas cohortes delectas ab dextro latere hostium circumduci jubet, & ab tergo se ostendere, priusquam concurrerent peditum acies. Is terror objectus hosti rem, metu Romanorum equitum inclinatam, æquavit: tamen adeò turbati erant dexteræ alæ equites peditesque, ut quosdam consul manu ipse reprehenderit, & aversos in hostem verterit. Ita, & quamdiu missilibus pugnatum est, anceps pugna erat; & jam ab dextra parte, unde terror & fuga cœperat, ægrè Romanus restabat. Ab sinistro cornu, & ab fronte urgebantur barbari, & cohortes ab tergo instantes pavidi respiciebant. Ut, emissis soliferreis falaricisque, gladios strinxerunt, tum velut redintegrata est pugna: non cæcis ictibus procul ex improviso vulnerabantur; sed, pede collato, tota in virtute ac viribus spes erat.

Et fugat.

XV. Fessos jam suos consul, ex secunda acie subsidiariis cohortibus in pugnam inductis, accendit: nova acies facta: integri recentibus telis fatigatos adorti hostes pri-

mum acri impetu, velut cuneo, perculerunt; deinde dissipatos in fugam averterunt; effusoque per agros cursu, castra repetebantur. Ubi omnia fugâ completa vidit Cato, ipse ad secundam legionem, quæ in subsidio posita erat, equo revehitur; & signa præ se ferri, plenoque gradu ad castra hostium oppugnanda succedere jubet: si quis extra ordinem avidiùs procurrit, & ipse interequitans sparo percutit, & tribunos centurionesque castigare jubet. Jam castra hostium oppugnabantur; saxisque, & sudibus, & omni genere telorum summovebantur a vallo Romani. Ubi recens admota legio est, tum & oppugnantibus animus crevit, & infensiùs hostes pro vallo pugnabant. Consul omnia oculis perlustrat, ut, quà minimâ vi resistitur, eâ parte irrumpat: ad sinistram portam infrequentes videt; eò secundæ legionis principes hastatôsque inducit. Non sustinuit impetum eorum statio, quæ portæ opposita erat; & ceteri, postquam intra vallum hostes vident, ipsis castris exsuti, signa armaque abjiciunt: cæduntur in portis, suomet ipsi agmine in arcto hærentes: secundani terga hostium cædunt, ceteri castra diripiunt. Valerius Antias supra quadraginta millia hostium cæsa eo die scribit. Cato ipse, haud sanè detractator laudum suarum, multos cæsos ait; numerum non adscribit.

U.c. 557. a. C. 195.

K iv

U.c. 557. a. C. 195. XVI. Tria eo die laudabilia fecisse putatur; unum, quòd, circumducto exercitu, procul navibus suis castrisque, ubi spem nisi in virtute haberent, inter medios hostes prœlium commisit; alterum, quòd cohortes ab tergo hostibus objecit; tertium, quòd secundam legionem, ceteris omnibus effusis ad sequendos hostes, pleno gradu sub signis compositam instructamque subire ad portam castrorum jussit. Nihil deinde a victoria cessatum: quum, receptui signo dato, suos spoliis onustos in castra reduxisset, paucis horis noctis ad quietem datis, ad prædandum in agros duxit. Effusiùs, ut sparsis hostibus fugâ, prædati sunt; quæ res non minùs, quàm pugna pridie adversa, Emporitanos Hispanos accolasque eorum in deditionem compulit: multi & aliarum civitatum, qui Emporias perfugerant, dediderunt se; quos omnes, appellatos benignè, vinoque & cibo curatos, domos dimisit. Confestim inde castra movit; &, quacumque incedebat agmen, legati dedentium civitates suas occurrebant; & quum Tarraconem venit, jam omnis cis Iberum Hispania perdomita erat, captivique & Romani, & sociûm ac Latini nominis, variis casibus in Hispania oppressi, donum consuli a barbaris reducebantur. Fama deinde vulgatur, consulem in Turdetaniam exercitum ducturum, & ad devios montanos profectu-

Hispani se ei dedunt.

rum etiam falsò perlatum est. Ad hunc vanum & sine auctore ullo rumorem, Bergistanorum civitatis septem castella defecerunt: eos, deducto exercitu, consul sine memorando prœlio in potestatem redegit. Haud ita multò pòst iidem, regresso Tarraconem consule, priusquam inde quóquam procederet, defecerunt. Iterum subacti; sed non eadem venia victis fuit: sub corona veniere omnes, ne sæpius pacem sollicitarent. U.c.557. a.C.195.

XVII. Interim P. Manlius prætor, exercitu vetere a Q. Minucio, cui successerat, accepto, adjuncto & Ap. Claudii Neronis ex ulteriore Hispania vetere item exercitu, in Turdetaniam proficiscitur. Omnium Hispanorum maximè imbelles habentur Turdetani: freti tamen multitudine suâ obviàm ierunt agmini Romano. Eques immissus turbavit extemplo aciem eorum: pedestre prœlium nullius ferme certaminis fuit: milites veteres, periti hostium bellique, haud dubiam pugnam fecerunt. Nec tamen eâ pugnâ debellatum est: decem millia Celtiberûm mercede Turduli conducunt; alienisque armis parabant bellum. Consul interim, rebellione Bergistanorum ictus, ceteras quoque civitates ratus per occasionem idem facturas, arma omnibus cis Iberum Hispanis ademit; quam rem adeo ægrè passi, ut multi mortem sibimet ipsi consciscerent; ferox genus, nullam

P. Manlius Turdetanos vincit.

Cato exarmat omnes cis Iberum Hispanos.

K v

vitam rati sine armis esse. Quod ubi consuli renuntiatum est, senatores omnium civitatum ad se vocari jussit, atque iis, *Non nostrâ, inquit, magis, quàm vestrâ refert, vos non rebellare; siquidem id majore Hispanorum malo, quàm exercitûs Romani labore, semper adhuc factum est. Id ut ne fiat, uno modo arbitror caveri posse, si effectum erit, ne possitis rebellare. Volo id quàm mollissimâ viâ consequi: vos quoque in ea re consilio me adjuvate; nullum libentiùs sequar, quàm quod vosmet ipsi attuleritis.* Tacentibus spatium se ad deliberandum dierum paucorum dare dixit: quum revocati secundo quoque concilio tacuissent, uno die muris omnium dirutis, ad eos, qui nondum parebant, profectus, ut in quamque regionem venerat, omnes, qui circà incolebant, populos in deditionem accepit. Segesticam tantùm, gravem atque opulentam civitatem, vineis & pluteis cepit.

U.c.557. a.C.195.

Diruit eorum muros.

XVIII. Eò majorem habebat difficultatem in subigendis hostibus, quàm qui primi venerunt in Hispaniam, quòd ad illos tædio imperii Carthaginiensium Hispani deficiebant; huic ex usurpata libertate in servitutem velut asserendi erant; & ita mota omnia accepit, ut alii in armis essent, alii obsidione ad defectionem cogerentur, nec, nisi in tempore subventum foret, ultrà sustentaturi fuerint. Sed in consule ea vis animi atque ingenii fuit, ut omnia maxima

minimaque per se adiret atque ageret; nec cogitaret modò imperaretque, quæ in rem essent, sed pleraque ipse per se transigeret; nec in quemquam omnium gravius severiusque quàm in semet ipsum, imperium exerceret; parcimoniâ, & vigiliis, & labore cum ultimis militum certaret; nec quidquam in exercitu suo præcipui, præter honorem atque imperium, haberet. U.c.557. a.C.195.

XIX. Difficilius bellum in Turdetania prætori P. Manlio Celtiberi, mercede exciti ab hostibus, sicut antè dictum est, faciebant: itaque eò consul, arcessitus litteris prætoris, legiones duxit. Ubi eò venit (castra separatim Celtiberi & Turdetani habebant) cum Turdetanis extemplò levia prœlia, incursantes in stationes eorum, Romani facere; semperque victores ex quamvis temere cœpto certamine abire. Ad Celtiberos in colloquium tribunos militum ire consul, atque iis trium conditionum electionem ferre, jubet. Primam, si transire ad Romanos velint, & duplex stipendium accipere, quàm quantum a Turdetanis pepigissent; alteram, si domos abire, publicâ fide acceptâ, nihil eam rem noxæ futuram, quòd hostibus se Romanorum junxissent; tertiam, si utique bellum placeat, diem locumque constituant, ubi secum armis decernant. A Celtiberis dies ad consultandum petita: concilium immixtis Turdetanis habitum magno cum tumul- *Alia ejus expeditiones.*

vitam rati sine armis esse. Quod ubi con-
U.c.557. a.C.195. suli renuntiatum est, senatores omnium civitatum ad se vocari jussit, atque iis, *Non nostrâ*, inquit, *magis, quàm vestrâ refert, vos non rebellare; siquidem id majore Hispanorum malo, quàm exercitûs Romani labore, semper adhuc factum est. Id ut ne fiat, uno modo arbitror caveri posse, si effectum erit, ne possitis rebellare. Volo id quàm mollissimâ viâ consequi: vos quoque in ea re consilio me adjuvate; nullum libentiùs sequar, quàm quod vosmet ipsi attuleritis.* Tacentibus spatium se ad deliberandum dierum paucorum dare dixit: quum revocati secundo quoque concilio tacuissent, *Diruit eorum muros.* uno die muris omnium dirutis, ad eos, qui nondum parebant, profectus, ut in quamque regionem venerat, omnes, qui circà incolebant, populos in deditionem accepit. Segesticam tantùm, gravem atque opulentam civitatem, vineis & pluteis cepit.

XVIII. Eò majorem habebat difficultatem in subigendis hostibus, quàm qui primi venerunt in Hispaniam, quòd ad illos tædio imperii Carthaginiensium Hispani deficiebant; huic ex usurpata libertate in servitutem velut asserendi erant; & ita mota omnia accepit, ut alii in armis essent, alii obsidione ad defectionem cogerentur, nec, nisi in tempore subventum foret, ultrà sustentaturi fuerint. Sed in consule ea vis animi atque ingenii fuit, ut omnia maxima

minimaque per se adiret atque ageret; nec cogitaret modò imperaretque, quæ in rem essent, sed pleraque ipse per se transigeret; nec in quemquam omnium gravius severiusque quàm in semet ipsum, imperium exerceret; parcimoniâ, & vigiliis, & labore cum ultimis militum certaret; nec quidquam in exercitu suo præcipui, præter honorem atque imperium, haberet. U.c.557. a.C.195.

XIX. Difficilius bellum in Turdetania prætori P. Manlio Celtiberi, mercede exciti ab hostibus, sicut antè dictum est, faciebant: itaque eò consul, arcessitus litteris prætoris, legiones duxit. Ubi eò venit (castra separatim Celtiberi & Turdetani habebant) cum Turdetanis extemplò levia prœlia, incursantes in stationes eorum, Romani facere; semperque victores ex quamvis temere cœpto certamine abire. Ad Celtiberos in colloquium tribunos militum ire consul, atque iis trium conditionum electionem ferre, jubet. Primam, si transire ad Romanos velint, & duplex stipendium accipere, quàm quantum a Turdetanis pepigissent; alteram, si domos abire, publicâ fide acceptâ, nihil eam rem noxæ futuram, quòd hostibus se Romanorum junxissent; tertiam, si utique bellum placeat, diem locumque constituant, ubi secum armis decernant. A Celtiberis dies ad consultandum petita: concilium immixtis Turdetanis habitum magno cum tumul- *Aliæ ejus expeditiones.*

U.c.557. a. C.195. tu: eò minùs decerni quidquam potuit. Quum incertum, bellum an pax cum Celtiberis esset, commeatus tamen, haud secus quàm in pace, ex agris castellisque hostium Romani portabant; dein sæpe munimenta eorum, velut communi pacto commercio privatis induciis, ingredientes. Consul ubi hostes ad pugnam elicere nequit, primùm prædatum sub signis aliquot expeditas cohortes in agrum integræ regionis ducit: deinde audito, Seguntiæ Celtiberûm omnes sarcinas impedimentaque relicta, eò pergit ducere ad oppugnandum. Postquam nullâ moventur re, persoluto stipendio, non suis modò, sed etiam prætoris militibus, relictoque omni exercitu in castris prætoriis, ipse cum septem cohortibus ad Iberum est regressus.

XX. Eâ tam exiguâ manu oppida aliquot cepit: defecere ad eum Sedetani, Ausetani, Suessetani. Lacetanos, deviam & sylvestrem gentem, quum insita feritas continebat in armis, tum conscientia, dum consul exercitusque Turdulo bello est occupatus, depopulatorum subitis incursionibus sociorum. Igitur ad oppidum eorum oppugnandum consul ducit non Romanas modò cohortes, sed juventutem etiam meritò infensorum iis sociorum. Oppidum longum, in latitudinem haudquaquam tantumdem patens habebant: quadringentos inde ferme passus constituit si-

gna. Ibi delectarum cohortium stationem relinquens, præcepit eis, ne se ex eo loco antè moverent, quàm ipse ad eos venisset: ceteras copias ad ulteriorem partem urbis circumducit. Maximum ex omnibus auxiliis numerum Suessetanæ juventutis habebat: eos ad murum oppugnandum subire jubet. Quorum ubi arma signaque Lacetani cognovere; memores, quàm sæpe in agro eorum impunè persultassent, quoties ipsos signis collatis fudissent fugassentque, patefactâ repentè portâ, universi in eos erumpunt. Vix clamorem eorum, nedum impetum, Suessetani tulere: quod postquam, sicut futurum ratus erat, consul fieri etiam vidit; equo citato subter murum hostium ad cohortes advehitur; atque eas arreptas, effusis omnibus ad sequendos Suessetanos, quà silentium ac solitudo erat, in urbem inducit; priúsque omnia cepit, quàm se reciperent Lacetani: mox ipsos, nihil præter arma habentes, in deditionem accepit.

U.c.557. a.C.195.

XXI. Confestim inde victor ad Vergium castrum ducit: receptaculum id maximè prædonum erat; & inde incursiones in agros pacatos provinciæ ejus fiebant. Transfugit inde ad consulem princeps Vergestanus; & purgare se ac populares cœpit, *Non esse in manu ipsis rempublicam: prædones receptos totum suæ potestatis id castrum fecisse.* Consul eum domum redire,

confictâ aliquâ probabili, cur abfuisset, causâ, jussit. *Quum se muros subisse cerneret, intentosque prædones ad tuenda mœnia esse; tum uti cum suæ factionis hominibus meminisset arcem occupare.* Id, uti præceperat, factum. Repentè anceps terror, hinc muros adscendentibus Romanis, illinc arce captâ, barbaros circumvasit. Hujus potitus loci consul eos, qui arcem tenuerant, liberos esse cum cognatis, suaque habere jussit. Vergestanos ceteros, quæstori, ut venderet, imperavit: de prædonibus supplicium sumpsit. Pacatâ provinciâ, vectigalia magna instituit ex ferrariis argentariisque; quibus tum institutis, locupletior in dies provincia fuit. Ob has res gestas in Hispania supplicationem in triduum Patres decreverunt. Eâdem æstate alter consul L. Valerius Flaccus in Gallia cum Boiorum manu propter Litanam sylvam, signis collatis, secundo prœlio conflixit. Octo millia Gallorum cæsa traduntur: ceteri, omisso bello, in vicos suos atque agros dilapsi. Consul reliquum æstatis circa Padum Placentiæ & Cremonæ exercitum habuit, restituitque, quæ in iis oppidis bello diruta fuerant.

U. c. 557. a. C. 195.

Valerius Cos. Boios vincit.

Græciæ status.

XXII. Quum hic status rerum in Italia Hispaniaque esset, T. Quintio, in Græcia ita hibernis actis, ut, exceptis Ætolis, quibus nec pro spe victoriæ præmia contigerant, nec diu quies placere poterat, uni-

versa Græcia, simul pacis libertatisque perfruens bonis, egregiè statu suo gauderet, nec magis in bello virtutem Romani ducis, quàm in victoria temperantiam justitiamque & moderationem miraretur, senatusconsultum, quo bellum adversùs Nabin Lacedæmonium decretum erat, affertur. Quo lecto, Quintius, conventu Corinthum omnium sociarum civitatum legationibus in diem certam edicto, ubi frequentes undique principes convenerunt, ita ut ne Ætoli quidem abessent, tali oratione est usus: *Bellum adversùs Philippum non magis communi animo consilioque Romani & Græci gesserunt, quàm utrique suas causas belli habuerunt. Nam & Romanorum amicitiam, nunc Carthaginienses hostes eorum juvando, nunc hîc sociis nostris oppugnandis, violaverat; & in vos talis fuit, ut nobis, etiamsi nostrarum oblivisceremur injuriarum, vestræ injuriæ satis digna causa belli fuerint. Hodierna consultatio tota ex vobis pendet. Refero enim ad vos, utrum Argos, sicut scitis ipsi, ab Nabide occupatos pati velitis sub ditione ejus esse; an æquum censeatis nobilissimam vetustissimamque civitatem, in media Græcia sitam, repeti in libertatem, & eodem statu, quo ceteras urbes Peloponnesi & Græciæ, esse. Hæc consultatio, ut videtis, tota de re pertinente ad vos est; Romanos nihil contingit, nisi quatenus liberata Græciæ, unius civitatis*

U.c. 557. a.C. 195.

Quintii oratio ad Græcos de bello adversùs Nabidem

U.c.557. a.C.195. *servitus, non plenam, nec integram gloriam esse finit. Ceterum si vos nec cura ejus civitatis, nec exemplum, nec periculum movet, ne serpat latiùs contagio ejus mali; nos aqui bonique facimus. De hac re vos consulo, staturus eo, quod plures censueritis.*

XXIII. Post orationem Romani imperatoris, percenseri aliorum sententiæ cœptæ sunt. Quum legatus Atheniensium, quantum poterat gratiis agendis, Romanorum in Græciam merita extulisset, *Imploratos auxilium, adversùs Philippum tulisse opem; non rogatos, ultro adversùs tyrannum Nabin offerre auxilium;* indignatusque esset, *hæc tanta merita sermonibus tamen aliquorum carpi, futura calumniantium, quum fateri potiùs præteritorum gratiam deberent;* apparebat incessi Ætolos. Igitur Alexander princeps gentis invectus primùm in Athenienses, libertatis quondam duces & auctores, assentationis propriæ gratiâ communem causam prodentes; questus deinde, Ætolorum querela. *Achæos Philippi quondam milites, postremùm ab inclinata ejus fortuna transfugas, & Corinthum recepisse, & id agere, ut Argos habeant; Ætolos, primos hostes Philippi, semper socios Romanorum, pactos in fœdere suas urbes agrosque fore devicto Philippo, fraudari Echino & Pharsalo;* insimulavit fraudis Romanos: *Quòd, vano titulo libertatis ostentato, Chalcidem & Demetriadem præsidiis tenerent; qui Philippo, cunctanti*

deducere inde præsidia, objicere semper soliti sint, numquam, donec Demetrias, Chalcisque, & Corinthus tenerentur, liberam Græciam fore; postremò, qui remanendi in Græcia retinendique exercitus Argos & Nabin causam facerent. Deportarent legiones in Italiam. Ætolos polliceri, aut conditionibus & voluntate suâ Nabin præsidium Argis deducturum, aut vi atque armis coacturos in potestate consentientis Græciæ esse. U.c.557. a. C.195.

XXIV. Hac vaniloquentiâ primùm Aristænum prætorem Achæorum excitavit. *Ne istuc,* inquit, *Jupiter Optimus Maximus sirit, Junoque regina, cujus in tutela Argi sunt, ut illa civitas inter tyrannum Lacedæmonium & latrones Ætolos præmium sit posita, in eo discrimine, ut miseriùs a vobis recipiatur, quàm ab illo capta est. Mare interjectum ab istis prædonibus non tuetur nos, T. Quinti. Quid, si in media Peloponneso arcem sibi fecerint, futurum nobis est? Linguam tantùm Græcorum habent, sicut speciem hominum. Moribus ritibusque efferatioribus, quàm ulli barbari, immanes belluæ vivunt. Itaque vos rogamus, Romani, ut & ab Nabide Argos recuperetis; & ita res Græciæ constituatis, ut ab latrocinio quoque Ætolorum satis pacata hæc relinquatis.* Romanus, cunctis undique increpantibus Ætolos, *Responsurum se fuisse iis*, dixit, *nisi ita infensos omnes in eos videret, ut sedandi potiùs, quàm irritandi, essent.*

Achæorum prætor in Ætolos invehitur.

Contentum itaque opinione eâ, quæ de Romanis Ætolisque esset, referre se, dixit, *quid de Nabidis bello placeret, nisi redderet Achæis Argos.* Quum omnes bellum decressent; auxilia ut pro viribus suis quæque civitates mitterent, est hortatus. Ad Ætolos legatum etiam misit, magis ut nudaret animos, id quod evenit, quàm spe impetrari posse. Tribunis militum, ut exercitum ab Elatia arcesserent, imperavit. Per eosdem dies & Antiochi legatis, de societate agentibus, respondit, *Nihil se, absentibus decem legatis, sententiæ habere: Romam eundum ad senatum iis esse.*

U.c. 557. a.C. 195.

Bellum decernitur in Nabidem.

Quintius Argos exercitum ducit.

XXV. Ipse copias adductas ab Elatia ducere Argos pergit; atque ei circa Cleonas Aristænus prætor, cum decem millibus Achæorum, equitibus mille, occurrit; & haud procul inde, junctis exercitibus, posuerunt castra. Postero die in campum Argivorum descenderunt; & quatuor ferme millia ab Argis locum castris capiunt. Præfectus præsidio Laconum erat Pythagoras, gener idem tyranni, & uxoris ejus frater; qui sub adventum Romanorum & utrasque arces (nam duas habent Argi) & loca alia, quæ aut opportuna, aut suspecta erant, validis præsidiis firmavit: sed inter agenda hæc pavorem injectum adventu Romanorum dissimulare haudquaquam poterat; & ad externum terrorem intestina etiam seditio accessit. Damocles erat Ar-

givus, adolescens majoris animi, quàm consilii; qui primò, jurejurando interposito, de præsidio expellendo cum idoneis collocutus, dum vires adjicere conjurationi studet, incautior fidei æstimator fuit. Colloquentem eum cum suis satelles a præfecto missus quum arcesseret, sensit proditum consilium esse; hortatusque conjuratos, qui aderant, ut potiùs, quàm extorti morerentur, arma secum caperent; atque ita cum paucis in forum ire pergit, clamitans, ut, qui salvam rempublicam vellent, auctorem & ducem se libertatis sequerentur. Haud sanè movit quemquam, quia nihil usquam spei propinquæ, nedum satis firmi præsidii, cernebant. Hæc vociferantem eum Lacedæmonii, circumventum cum suis, interfecerunt; comprehensi deinde quidam & alii: ex iis occisi plures, pauci in custodiam conjecti; multi proximâ nocte, funibus per murum demissi, ad Romanos transfugerunt.

U.C. 557. a.C. 195.

XXVI. Quintius, affirmantibus iis, si ad portas Romanus exercitus fuisset, non sine effectu futurum eum motum fuisse, &, si propiùs castra admoverentur, non quieturos Argivos, misit expeditos pedites equitesque, qui circa Cylarabin (gymnasium id est minùs trecentos passus ab urbe) cum erumpentibus a porta Lacedæmoniis prœlium commiserunt, atque eos haud magno certamine compulerunt in urbem. Et castra

U.c.557. a.C.195. eo ipso loco, ubi pugnatum erat, imperator Romanus posuit. Diem inde unum in speculis fuit, si quid novi motûs oriretur: postquam oppressam metu civitatem vidit, advocat concilium de oppugnandis Argis. Omnium principum Græciæ, præter Aristænum, eadem sententia erat, quum caussa belli non alia esset, inde potissimùm ordiundi bellum. Quintio id nequaquam placebat, sed Aristænum, contra omnium consensum differentem, cum haud dubia approbatione audivit: & ipse adjecit, *Quum pro Argivis adversùs tyrannum bellum susceptum sit, quid minùs conveniens esse, quàm omisso hoste Argos oppugnari? Se verò caput belli Lacedæmonem & tyrannum petiturum.* Et, dimisso concilio, frumentatum expeditas cohortes misit. Quod maturi erat circà, demessum & convectum est; viride, ne hostes mox haberent, protritum & corruptum. Castra deinde movit, &, Parthenio superato monte, præter Tegeam tertio die ad Caryas posuit castra: ibi, priusquam hostium intraret agrum, sociorum auxilia exspectavit. Venerunt Macedones a Philippo mille quingenti, & Thessalorum equites quadringenti: nec jam auxilia, quorum affatim erat, sed commeatus finitimis urbibus imperati morabantur Romanum. Navales quoque magnæ copiæ conveniebant. Jam ab Leucade L. Quintius cum quadraginta navibus venerat: jam Rhodiæ

Lacedæmonem petit.

decem & octo tectæ naves : jam Eumenes rex circa Cycladas insulas erat cum decem tectis navibus, triginta lembis, mixtisque aliis minoris formæ navigiis : ipsorum quoque Lacedæmoniorum exsules permulti, tyrannorum injuria pulsi, spe recuperandæ patriæ in castra Romana convenerant: multi autem erant, jam per aliquot ætates, ex quo tyranni tenebant Lacedæmonem, alii ab aliis pulsi. Princeps erat exsulum Agesipolis, cujus jure gentis regnum Lacedæmone erat, pulsus infans ab Lycurgo tyranno post mortem Cleomenis, qui primus tyrannus Lacedæmone fuit.

U.c.557. a.C.195.

XXVII. Quum terrâ marique tantum belli circumstaret tyrannum, & propè nulla spes esset verè suas hostiumque æstimanti vires, non tamen omisit bellum: sed & a Creta mille delectos juventutis eorum excivit, quum mille jam haberet; & tria millia mercenariorum militum, decem millia popularium cum castellanis agrestibus in armis habuit; & fossâ valloque urbem communivit; &, ne quid intestini motûs oriretur, metu & acerbitate pœnarum tenebat animos, quoniam, ut salvum vellent tyrannum, sperare non poterat. Quum suspectos quosdam civium haberet, eductis in campum omnibus copiis (Dromon ipsi vocant) positis armis, ad concionem vocari jussit Lacedæmonios, atque eorum concioni satellites armatos

Apparatus tyranni.

circumdedit. Et pauca præfatus, *Cur sibi omnia timenti caventique ignoscendum in tali tempore foret; & ipsorum referre, si quos suspectos status præsens rerum faceret, prohiberi potiùs, ne quid moliri possint, quàm puniri molientes. Itaque quosdam se in custodia habiturum, donec ea, quæ instet, tempestas prætereat. Hostibus repulsis (a quibus, si modò proditio intestina satis caveatur, minùs periculi esse) extemplo eos emissurum.* Sub hæc citari nomina octoginta ferme principum juventutis jussit; atque eos, ut quisque ad nomen responderat, in custodiam tradidit: nocte insequenti omnes interfecti. Ilotarum deinde quidam (hi sunt jam inde antiquitus castellani, agreste genus) transfugere voluisse insimulati, per omnes vicos sub verberibus acti necantur: hoc terrore obstupuerunt multitudinis animi ab omni conatu novorum consiliorum. Intra munitiones copias continebat, nec parem se ratus, si dimicare acie vellet; & urbem relinquere, tam suspensis & incertis omnium animis, metuens.

U.c. 557. a. C. 195.

XXVIII. Quintius, satis jam omnibus paratis, profectus ab stativis, die altero ad Sellasiam super Oenunta fluvium pervenit; quo in loco Antigonus, Macedonum rex, cum Cleomene, Lacedæmoniorum tyranno, signis collatis dimicasse dicebatur: inde, quum audisset adscensum difficilis & arctæ viæ esse, brevi per montes circuitu

præmissis, qui munirent viam, lato satis & patenti limite ad Eurotam amnem, sub ipsis propè fluentem mœnibus, pervenit: ubi castra metantes Romanos Quintiumque ipsum, cum equitibus atque expeditis prægressum, auxiliares tyranni adorti, in terrorem ac tumultum conjecerunt, nihil tale exspectantes, quia nemo his obvius toto itinere fuerat, ac veluti pacato agro transierant. Aliquamdiu peditibus equites, equitibus pedites vocantibus, quum in se cuique minimum fiduciæ esset, trepidatum est: tandem signa legionum supervenerunt; &, quum primi agminis cohortes inductæ in prœlium essent, qui modò terrori fuerant, trepidantes in urbem compulsi sunt. Romani, quum tantum a muro recessissent, ut extra ictum teli essent, acie directâ paulisper steterunt. Postquam nemo hostium contrà exibat, redierunt in castra. Postero die Quintius prope flumen præter urbem sub ipsas Menelaii montis radices ducere copias instructas pergit: primæ legionariæ cohortes ibant; levis armatura & equites agmen cogebant. Nabis intra murum instructos paratosque sub signis habebat mercenarios milites (in quibus omnis fiducia erat) ut ab tergo hostem aggrederetur: postquam extremum agmen præteriit, tum ab oppido, eodem quo pridie eruperant tumultu, pluribus simul locis erumpunt. Ap. Claudius agmen cogebat;

U.c.557. a.C.195.

Auxiliares ejus compulsi in urbem.

Iterum fugantur.

U.c. 557. a.C. 195. qui ad id, quod futurum erat, ne inopinatum accideret, præparatis suorum animis, signa extemplo convertit, totumque in hostem agmen circumegit. Itaque, velut rectæ acies concurrissent, justum aliquamdiu prœlium fuit. Tandem Nabidis milites in fugam inclinarunt; quæ minùs trepida fuisset, ni Achæi locorum prudentes institissent: hi & cædem ingentem ediderunt, & dispersos passim fugâ plerosque armis exsuerunt. Quintius prope Amyclas posuit castra: inde, quum perpopulatus omnia circumjecta urbi frequentis & amœni agri loca esset, nullo jam hostium portam excedente, movit castra ad flumen Eurotam: inde vallem Taygeto subjectam agrosque ad mare pertinentes evastat.

Gythium captum a Romanis

XXIX. Eodem ferè tempore L. Quintius maritimæ oræ oppida, partim voluntate, partim metu, aut vi recepit: certior deinde factus, Gythium oppidum omnium maritimarum rerum Lacedæmoniis receptaculum esse, nec procul a mari castra Romana abesse, omnibus id copiis aggredi constituit. Erat eo tempore valida urbs, & multitudine civium incolarumque & omni bellico apparatu instructa. In tempore Quintio, rem haud facilem aggredienti, rex Eumenes & classis Rhodiorum supervenerunt: ingens multitudo navalium sociorum, e tribus contracta classibus, intra paucos dies omnia, quæ ad oppugnationem urbis terrâ marique

marique munitæ facienda operà erant, effecit. Jam testudinibus admotis murus subruebatur: jam arietibus quatiebatur. Itaque una crebris ictibus eversa est turris, quodque circa muri erat, casu ejus prostratum: & Romani simul a portu, unde aditus planior erat, ut distenderent ab apertiore loco hostes, simul per patefactum ruinâ iter irrumpere conabantur. Nec multum abfuit, quin, quà intenderant, penetrarent; sed tardavit impetum eorum spes objecta dedendæ urbis, mox deinde eadem turbata. Dexagoridas & Gorgopas pari imperio præerant urbi. Dexagoridas miserat ad legatum Romanum, traditurum se urbem; & quum ad eam rem tempus & ratio convenisset, a Gorgopa proditor interficitur; intentiúsque ab uno urbs defendebatur; & difficilior facta oppùgnatio erat, ni T. Quintius cum quatuor millibus delectorum militum supervenisset. Is quum supercilio haud procul distantis tumuli ab urbe instructam aciem ostendisset, & ex altera parte L. Quintius ab operibus suis terrâ marique instaret; tum verò desperatio Gorgopam quoque coëgit id consilii, quod in altero morte vindicaverat, capere; & pactus, ut abducere inde milites, quos præsidii causâ habebat, liceret, tradidit Quintio urbem. Priusquam Gythium traderetur, Pythagoras, præfectus Argis relictus, traditâ custodiâ urbis Timocrati

U. c. 557. a. C. 195.

U.c.557. a. C. 195. Pellenensi, cum mille mercenariis militibus, & duobus millibus Argivorum, Lacedæmonem ad Nabin venit.

Nabis colloquium petit. XXX. Nabis, sicut primo adventu Romanæ classis, & traditione oppidorum maritimæ oræ conterritus erat, sic, parvâ spe quum acquievisset, Gythio ab suis retento, postquam id quoque traditum Romanis audivit esse, quum ab terra, omnibus circà hostibus, nihil spei esset, a mari quoque toto se interclusum, cedendum fortunæ ratus, caduceatorem primùm in castra misit ad explorandum, si paterentur legatos ad se mitti; quâ impetratâ re, Pythagoras ad imperatorem venit, nullis cum aliis mandatis, quàm ut tyranno colloqui cum imperatore liceret. Consilio advocato, quum omnes dandum colloquium censuissent, dies locusque constituitur. In mediæ regionis tumulos, modicis copiis sequentibus, quum venissent, relictis ibi in statione conspecta utrimque cohortibus, Nabis cum delectis custodibus corporis, Quintius cum fratre & Eumene rege, & Sosilao Rhodio, & Aristæno Achæorum prætore, tribunisque militum paucis, descendit.

Tyranni oratio. XXXI. Ibi permisso, ut, seu dicere priùs, seu audire mallet, ita cœpit tyrannus. *Si ipse per me, T. Quinti, vosque, qui adestis, causam excogitare, cur mihi aut indixissetis bellum, aut inferretis, possem; tacitus eventum fortunæ meæ exspectassem:*

nunc imperare animo nequivi, quin, priusquam perirem, cur periturus essem, scirem. Et, hercule, si tales essetis, quales esse Carthaginienses fama est, apud quos nihil societatis fides sancti haberet; in me quoque vobis quid faceretis minùs pensi esse, non mirarer. Nunc, quum vos intueor, Romanos esse video, qui rerum divinarum fœdera, humanarum fidem socialem sanctissimam habeatis. Quum me ipse respexi, eum esse spero, cui & publicè, sicut ceteris Lacedæmoniis, vobiscum vetustissimum fœdus sit; & meo nomine privatim amicitia ac societas, nuper Philippi bello renovata. At enim ego eam violavi & everti, quòd Argivorum civitatem teneo. Quomodo hoc tuear? re, an tempore? Res mihi duplicem defensionem præbet: nam &, ipsis vocantibus ac tradentibus, urbem eam accepi, non occupavi; & accepi, quum Philippi partium, non in vestra societate esset. Tempus autem eo me liberat, quòd, quum jam Argos haberem, societas mihi vobiscum convenit; &, ut vobis mitterem ad bellum auxilia, non ut Argis præsidium deducerem, pepigistis. At, hercle, in ea controversia, quæ de Argis est, superior sum & æquitate rei, quòd non vestram urbem, sed hostium; quòd volentem, non vi coactam, accepi; & vestrâ confessione, quòd in conditionibus societatis mihi Argos reliquistis. Ceterum nomen tyranni & facta me premunt, quòd servos ad libertatem voco, quòd in agros inopem ple-

U.c.557. a.C.195.

bem deduco. De nomine hoc respondere pos-
U.c.557. sum, me, qualiscumque sum, eumdem esse,
a. C.195. qui fui, quum tu ipse mecum, T. Quinti, societatem pepigisti. Tum me regem appellari a vobis memini; nunc tyrannum vocari video. Itaque si ego nomen imperii mutassem, mihi meæ inconstantiæ; quum vos mutetis, vobis vestræ reddenda ratio est. Quod ad multitudinem servis liberandis auctam, & egentibus divisum agrum attinet; possum quidem & in hoc me jure temporis tutari. Jam feceram hæc, qualiacumque sunt, quum societatem mecum pepigistis, & auxilia in bello adversùs Philippum accepistis. Sed si nunc ea fecissem, non dico, quid in eo vos læsissem, aut vestram amicitiam violassem? sed illud, me more atque instituto majorum fecisse. Nolite ad vestras leges atque instituta exigere ea, quæ Lacedæmone fiunt. Nihil comparare singula necesse est. Vos a censu equitem, a censu peditem legitis; & paucos excellere opibus, plebem subjectam esse illis, vultis. Noster legumlator non in paucorum manu rempublicam esse voluit, quem vos senatum appellatis; nec excellere unum aut alterum ordinem in civitate: sed per æquationem fortunæ ac dignitatis fore credidit, ut multi essent, qui arma pro patria ferrent. Pluribus me peregisse, quàm pro patriæ sermone brevitatis, fateor. Et breviter peroratum esse potuit; nihil me, postquam vobiscum amicitiam institui, cur ejus vos pœniteret, commisisse.

XXXII. Ad hæc imperator Romanus: *Amicitia & societas nobis nulla tecum, sed cum Pelope, rege Lacedæmoniorum justo ac legitimo, facta est; cujus jus tyranni quoque, qui postea per vim tenuerunt Lacedæmone imperium (quia nos bella nunc Punica, nunc Gallica, nunc alia ex aliis occupaverant) usurparunt; sicut tu quoque hoc Macedonico bello fecisti. Nam quid minùs conveniret, quàm eos, qui pro libertate Græciæ adversùs Philippum gereremus bellum, cum tyranno instituere amicitiam; & tyranno quàm, qui umquam, sævissimo & violentissimo in suos? Nobis verò, etiamsi Argos nec cepisses per fraudem, nec teneres, liberantibus omnem Græciam, Lacedæmon quoque vindicanda in antiquam libertatem erat atque in leges suas; quarum modò, tamquam æmulus Lycurgi, mentionem fecisti. An, ut ab Iasso & Bargyliis præsidia Philippi deducantur, curæ erit nobis; Argos & Lacedæmonem, duas clarissimas urbes, lumina quondam Græciæ, sub pedibus tuis relinquemus, quæ titulum nobis liberatæ Græciæ servientes deforment? At enim cum Philippo Argivi senserunt. Remittimus hoc tibi, ne nostram vicem irascaris. Satis compertum habemus, duorum, aut summùm trium in ea re, non civitatis, culpam esse; tam hercle, quàm in te tuoque præsidio arcessendo accipiendoque in arcem nihil sit publico consilio actum. Thessalos, & Phocenses, & Locren-*

U.c. 557. a. C. 195. Responsio T. Quintii.

ses, consensu omnium scimus partium Philippi fuisse; tamen cum cetera liberavimus
U.c.557. a.C.195. Græcia. Quid tandem censes in Argivis, qui insontes publici consilii sint, facturos? Servorum ad libertatem vocatorum, & egentibus hominibus agri divisi crimina tibi objici dicebas. Non quidem nec ipsa mediocria: sed quid ista sunt præ iis, quæ a te tuisque quotidie alia super alia facinora eduntur? Exhibe liberam concionem vel Argis, vel Lacedæmone, si audire juvat vera dominationis impotentissimæ crimina. Ut omnia alia vetustiora omittam, quam cædem Argis Pythagoras iste gener tuus pene in oculis meis edidit? quam tu ipse, quum jam propè in finibus Lacedæmoniorum essem? Agedum, quos in concione comprehensos, omnibus audientibus civibus tuis, in custodia te habiturum esse pronuntiasti, jube vinctos produci, ut miseri parentes, quos falsò lugent, vivere sciant. At enim, ut jam ita sint hæc, quid ad vos, Romani? Hoc tu dicas liberantibus Græciam? hoc iis, qui ut liberare possent, mare trajecerunt, terrâ marique gesserunt bellum? Vos tamen, inquis, vestramque amicitiam ac societatem propriè non violavi. Quoties vis te id arguam fecisse? Sed nolo pluribus: summam rem complectar. Quibus igitur rebus amicitia violatur? Nempe his maximè duabus, si socios meos pro hostibus habeas; si cum hostibus te conjungas. Utrum non a te factum est? Nam & Mes-

senen, uno atque eodem jure fœderis, quo & Lacedæmonem, in amicitiam nostram acceptam, socius ipse sociam nobis urbem vi atque armis cepisti; & cum Philippo, hoste nostro, non societatem solùm, sed, si diis placet, affinitatem etiam per Philoclem præfectum ejus pepigisti; & bellum adversùs nos gerens, mare circa Maleam infestum navibus piraticis fecisti; & plures propè cives Romanos, quàm Philippus, cepisti atque occidisti; tutiorque Macedoniæ ora, quàm promontorium Maleæ commeatus ad exercitus nostros portantibus navibus fuit. Proinde parce, sis, fidem ac jura societatis jactare; &, omissâ populari oratione, tamquam tyrannus & hostis loquere. U.c.557. a.C.195.

XXXIII. Sub hæc Aristænus nunc monere Nabin, nunc etiam orare, ut, dum liceret, dum occasio esset, sibi ac fortunis suis consuleret. Referre deinde nominatim tyrannos civitatum finitimarum cœpit, qui, deposito imperio, restitutâque libertate suis, non tutam modò, sed etiam honoratam inter cives senectutem egissent. His dictis in vicem auditisque, nox propè diremit colloquium. Postero die Nabis, Argis se cedere ac deducere præsidium, quando ita Romanis placeret, & captivos & perfugas redditurum dixit. Aliud si quid postularent, scriptum ut ederent, petiit, ut deliberare cum amicis posset. Ita & tyranno ad consultandum tempus datum est; *Nabis ostendit cessurum se Argis.*

L iv

& Quintius, sociorum etiam principibus adhibitis, habuit consilium. Maximæ partis sententia erat, *Perseverandum in bello esse, & tollendum tyrannum: numquam aliter tutam libertatem Græciæ fore. Satius multò fuisse, non moveri bellum adversùs eum, quàm omitti motum. Et ipsum velut comprobatâ dominatione firmiorem futurum, auctore injùsti imperii assumpto populo Romano; & exemplo multos in aliis civitatibus ad insidiandum libertati civium suorum incitaturum.* Ipsius imperatoris animus ad pacem inclinatior erat: videbat enim, compulso intra mœnia hoste, nihil præter obsidionem restare. *Eam autem fore diuturnam. Non enim Gythium, quod ipsum tamen traditum, non expugnatum esset, sed Lacedæmonem, validissimam urbem viris armisque, oppugnaturos. Unam spem fuisse, si qua admoventibus exercitum dissensio inter ipsos ac seditio excitari posset: quum signa portis propè inferri cernerent, neminem se movisse.* Adjiciebat, *Et cum Antiocho infidam pacem Villium legatum inde redeuntem nuntiare: multò majoribus, quàm antè, terrestribus navalibusque copiis in Europam eum transisse. Si occupasset obsidio Lacedæmonis exercitum, quibus aliis copiis adversùs regem tam validum ac potentem bellum gesturos?* Hæc propalam dicebat: illa tacita suberat cura, ne novus consul Græciam provinciam sortiretur, & inchoati belli victoria successori tradenda esset.

U.c. 557. a. C. 195.

Quintius habet super tota re consilium.

Socios ad pacem hortatur.

XXXIV. Quum adversùs tendendo nihil moveret socios; simulando se transire in eorum sententiam, omnes in assensum consilii sui traduxit. *Bene vertat*, inquit; *quando ita placet, obsideamus Lacedæmonem. Ceterum, quum res tam lenta, quàm ipsi scitis, oppugnatio urbium sit, & obsidentibus priùs sæpe, quàm obsessis, tædium afferat; jam nunc hoc ita proponere vos animis oportet, hibernandum circa Lacedæmonis mœnia esse. Quæ mora si laborem tantùm ac periculum haberet, ut & animis & corporibus ad sustinenda ea parati essetis, hortarer vos. Nunc impensâ quoque magnâ eget in opera, in machinationes, & tormenta, quibus tanta urbs oppugnanda est; in commeatus vobis nobisque in hiemem expediendos. Itaque, ne aut repentè trepidetis, aut rem inchoatam turpiter destituatis, scribendum antè vestris civitatibus censeo, explorandumque, quid quæque animi, quid virium habeat. Auxiliorum satis superque habeo; sed quò plures sumus, pluribus rebus egebimus. Nihil jam præter nudum solum ager hostium habet. Ad hoc hiems accedit, ad comportandum ex longinquo difficilis.* Hæc oratio primùm animos omnium ad respicienda cuique domestica mala convertit; segnitiam, invidiam & obtrectationem domi manentium adversùs militantes, libertatem difficilem ad consensum, inopiam publicam, malignitatem conferendi ex pri-

U.c.557.
a.C.195.

vato. Versis itaque subitò voluntatibus, facere, quod e republica populi Romani sociorumque esse crederet, imperatori permiserunt.

U.c. 557. a.C. 195.

Leges pacis tyranno dictæ.

XXXV. Inde Quintius, adhibitis legatis tantùm tribunisque militum, conditiones, in quas cum tyranno pax fieret, has conscripsit. *Sex mensium induciæ ut essent Nabidi Romanisque, & Eumeni regi, & Rhodiis. Legatos extemplo mitterent Romam T. Quintius & Nabis, ut pax ex auctoritate senatûs confirmaretur. Ex qua die scriptæ conditiones pacis editæ Nabidi forent, ea dies ut induciarum principium esset; & ut ex ea die intra decimum diem ab Argis ceterisque oppidis, quæ in Argivorum agro essent, præsidia omnia deducerentur; vacuaque & libera traderentur Romanis: & ne quod inde mancipium regium publicumve aut privatum educeretur; &, si qua antè educta forent, dominis rectè restituerentur. Naves, quas civitatibus maritimis ademisset, redderet; neve ipse navem ullam, præter duos lembos, qui non plus quàm sexdecim remis agerentur, haberet. Perfugas & captivos omnibus sociis populi Romani civitatibus redderet, & Messeniis omnia, quæ comparerent, quæque domini cognoscerent. Exsulibus quoque Lacedæmoniis liberos & conjuges restitueret, quæ earum viros sequi voluissent; invita ne qua exsulis comes esset. Mercenariorum militum Nabidis, qui aut in civitates suas, aut ad*

Romanos transissent, iis res suæ omnes rectè redderentur. In Creta insula ne quam urbem haberet; quas habuisset, redderet Romanis. Ne quam societatem cum ullo Cretensium aut quoquam alio institueret, neu bellum gereret. Civitatibus omnibus, quas ipse restituisset, quæque se suaque in fidem ac ditionem populi Romani tradidissent, omnia præsidia deduceret; seque ipse suosque ab his abstineret. Ne quod oppidum, ne quod castellum in suo alienove agro conderet. Obsides, ea ita futura, daret quinque, quos imperatori Romano placuisset, filium in his suum; & talenta centum argenti in præsenti, & quinquaginta talenta in singulos annos per annos octo. U.c.557. a.C.195.

XXXVI. Hæc conscripta, castris propiùs urbem motis, Lacedæmonem mittuntur: nec sanè quidquam eorum satis placebat tyranno; nisi quòd, præter spem, reducendorum exsulum mentio nulla facta erat; maximè autem omnium ea res offendebat, quòd & naves, & maritimæ civitates ademptæ erant. Fuerat autem ei magno fructui mare, omnem oram Maleæ prædatoriis navibus infestam habenti: juventutem præterea civitatum earum ad supplementum longè optimi generis militum habebat. Has conditiones, quamquam ipse in secreto volutaverat cum amicis, vulgò tamen omnes famâ ferebant, vanis, ut ad ceteram fidem, sic ad secreta tegen- *Eas respuit Nabis.*

non oppugnarent modò, sed etiam terrerent, portabant. Jussi clamore sublato subire undique omnes, ut, quà primùm occurrerent, quâve opem ferrent, ad omnia simul paventes Lacedæmonii ignorarent. Quod roboris in exercitu erat, trifariam divisum: parte unâ a Phœbeo, alterâ a Dictynneo, tertiâ ab eo loco, quem Heptagonias appellant (omnia autem hæc aperta sine muro loca sunt) aggredi jubet. Quum tantus undique terror urbem circumvasisset; primò tyrannus & ad clamores repentinos, & ad nuntios trepidos motus, ut quisque maximè laboraret locus, aut ipse occurrebat, aut aliquos mittebat: deinde, circumfuso undique pavore, ita obtorpuit, ut nec dicere, quod in rem esset, nec audire posset; nec inops modò consilii, sed vix mentis compos esset.

U.c.557. a.C.195.

XXXIX. Romanos primò sustinebant in angustiis Lacedæmonii; ternæque acies tempore uno locis diversis pugnabant: deinde, crescente certamine, nequaquam erat prœlium par: missilibus enim Lacedæmonii pugnabant, a quibus se & magnitudine scuti perfacilè Romanus tuebatur miles, & quòd alii vani, alii leves admodum ictus erant: nam propter angustias loci confertamque turbam non modò ad emittenda cum procursu, quo plurimùm concitantur tela, spatium habebant; sed ne ut de gradu quidem libero ac stabili

conarentur. Itaque ex adverso missa tela, nulla in corporibus, rara in scutis hærebant: a circumstantibus ex superioribus locis vulnerati quidam sunt; mox progressos jam etiam ex tectis non tela modò, sed tegulæ quoque, inopinantes perculerunt. Sublatis deinde supra capita scutis, continuatisque ita inter se, ut non modò ad cæcos ictus, sed ne ad inferendum quidem ex propinquo telum loci quidquam esset, testudine factâ subibant. Et primæ angustiæ paulisper, suâ hostiumque refertæ turbâ, tenuerunt: postquam in patentiorem viam urbis paulatim urgentes hostem processere, non ultra vis eorum atque impetus sustineri poterant. Quum terga vertissent Lacedæmonii, & effusâ fugâ superiora peterent loca; Nabis quidem, ut captâ urbe trepidans, quánam ipse evaderet, circumspectabat. Pythagoras quum ad cetera animo officioque ducis fungebatur, tum verò unus, ne caperetur urbs, causa fuit: succendi enim ædificia proxima muro jussit; quæ quum momento temporis arsissent, ut adjuvantibus ignem, qui aliàs ad exstinguendum opem ferre solent, ruere in Romanos tecta; nec tegularum modò fragmenta, sed etiam ambusta tigna, ad armatos pervenire; & flamma latè fundi, fumus terrorem etiam majorem, quàm periculum, facere. Itaque & qui extra urbem erant Romanorum, tum maximè impetus facientes,

U.c.557. a. C.195.

Succenduntur ab obsessis domus muro vicinæ.

recessere a muro; & qui jam intraverant, ne incendio ab tergo oriente intercluderentur ab suis, receperunt sese. Et Quintius, postquam quid rei esset vidit, receptui canere jussit: ita jam a capta propè urbe revocati redierunt in castra.

U.C. 557. a.C. 195.

XL. Quintius plus ex timore hostium, quàm ex re ipsa, spei nactus, per triduum insequens territavit eos; nunc prœliis lacessendo, nunc operibus intersepiendo quædam, ne exitus ad fugam esset. His comminationibus compulsus tyrannus Pythagoram rursus oratorem misit, quem Quintius primò aspernatum excedere castris jussit; deinde suppliciter orantem, advolutumque genibus, tandem audivit. Prima oratio fuit omnia permittentis arbitrio Romanorum: dein, quum ea velut vana & sine effectu nihil proficerent, eò deducta res est, ut his conditionibus, quæ ex scripto paucis antè diebus editæ erant, induciæ fierent; pecuniaque & obsides accepti. Dum oppugnatur tyrannus, Argivi, nuntiis aliis propè super alios afferentibus, tantùm non jam captam Lacedæmonem esse, erecti & ipsi, simul eò quòd Pythagoras cum parte validissima præsidii excesserat, contemptâ paucitate eorum, qui in arce erant, duce Archippo quodam, præsidium expulerunt. Timocratem Pellenensem, quia clementer præfuerat, vivum fide datâ emiserunt. Huic lætitiæ Quintius supervenit,

Pax cum Nabide.

Argivi sese ipsi liberant.

pace datâ tyranno, dimissisque ab Lacedæmone Eumene, & Rhodiis, & L. Quintio fratre ad classem. U.c.557. a.C.195.

XLI. Læta civitas celeberrimum festorum dierum ac nobile ludicrum Nemeorum, die statâ propter belli mala prætermissum, in adventum Romani exercitûs ducisque indixerunt; præfeceruntque ludis ipsum imperatorem. Multa erant, quæ gaudium cumularent: reducti cives ab Lacedæmone erant, quos nuper Pythagoras, quosque antè Nabis, abduxerant: redierant, qui post compertam a Pythagora conjurationem, & cæde jam cœptâ, effugerant: libertatem ex longo intervallo, libertatisque auctores Romanos, quibus causa bellandi cum tyranno ipsi fuissent, cernebant: testata quoque ipso Nemeorum die voce præconis libertas est Argivorum. Achæis quantum restituti Argi in commune Achaiæ concilium lætitiæ afferebant; tantum serva Lacedæmon relicta, & lateri adhærens tyrannis, non sincerum gaudium præbebat. Ætoli verò eam rem omnibus conciliis lacerare. *Cum Philippo non antè desitum bellari, quàm omnibus excederet Græciæ urbibus. Tyranno relictam Lacedæmonem: regem autem legitimum, qui in Romanis fuerat castris, ceterosque nobilissimos cives in exsilio victuros. Nabidis dominantis satellitem factum populum Romanum.* Quintius ab Argis Elatiam, unde ad bellum

Nemea celebrata

Querela in Quintium.

Spartanum profectus erat, copias reduxit.
U.c.557. a.C.195. Sunt, qui non ex oppido proficiscentem bellum gessisse tyrannum tradant, sed castris adversùs Romana castra positis; diuque cunctatum, quum Ætolorum auxilia exspectasset, coactum ad extremum acie confligere, impetu in pabulatores suos ab Romanis facto; eo prœlio victum, castrisque exsutum, pacem petisse; quum occidissent quindecim millia militum, captiva plus quatuor millia essent.

XLII. Eodem ferè tempore & a T. Quintio de rebus ad Lacedæmonem gestis, & ab M. Porcio consule ex Hispania litteræ allatæ: utriusque nomine in dies ternos supplicatio a senatu decreta est. L. Valerius consul, quum post fusos circa Litanam sylvam Boios quietam provinciam habuisset, comitiorum causâ Romam rediit; & creavit consules P. Cornelium Scipionem Africanum iterum & Ti. Sempronium Longum. Horum patres primo anno secundi Punici belli consules fuerant.
Comitia. Prætoria inde comitia habita: creati P. Cornelius Scipio, & duo Cn. Cornelii, Merenda & Blasio, & Cn. Domitius Ahenobarbus, & Sex. Digitius, & T. Juventius Thalna. Comitiis perfectis, consul in provinciam rediit. Novum jus eo anno a Ferentinatibus tentatum, ut Latini, qui in coloniam Romanam nomina dedissent, cives Romani essent. Puteolos, Salernumque, & Buxentum ad-

scripti coloni, qui nomina dederant, quum ob id se pro civibus Romanis ferrent, senatus judicavit, non esse eos cives Romanos.

U.c.557. a.C.195.

XLIII. Principio anni, quo P. Scipio Africanus iterum & Ti. Sempronius Longus consules fuerunt, legati Nabidis tyranni Romam venerunt: iis extra urbem in æde Apollinis senatus datus est: pax, quæ cum T. Quintio convenisset, ut rata esset petierunt, impetraveruntque. De provinciis quum relatum esset, senatus frequens in eam sententiam ibat, ut, quoniam in Hispania & Macedonia debellatum foret, consulibus ambobus Italia provincia esset. Scipio satis esse Italiæ unum consulem censebat; alteri decernendam Macedoniam esse. *Bellum grave ab Antiocho imminere: jam ipsum suâ sponte in Europam transgressum. Quid deinde facturum censerent, quum hinc Ætoli haud dubiè hostes vocarent ad bellum, illinc Annibal, Romanis cladibus insignis imperator, stimularet?* Dum de provinciis consulum disceptatur, prætores sortiti sunt. Cn. Domitio urbana jurisdictio, T. Juventio peregrina evenit: P. Cornelio Hispania ulterior, Sex. Digitio citerior: duobus Cn. Corneliis, Blasioni Sicilia, Merendæ Sardinia. In Macedoniam novum exercitum transportari non placuit: eum, qui esset ibi, reduci in Italiam a Quintio, ac dimitti: item eum exercitum dimitti, qui cum M. Porcio

U.c.558. a.C.194. P. Cornelio II, Ti. Sempronio Coss.

Provinciæ.

Catone in Hispania esset. Consulibus ambobus Italiam provinciam esse, & duas urbanas eos legiones scribere; ut dimissis, quos senatus censuisset, exercitibus, octo omnino Romanæ legiones essent.

U.c.558. a.C.194.

Ver sacrum.

XLIV. Ver sacrum factum erat priore anno, M. Porcio & L. Valerio consulibus: id quum P. Licinius pontifex non esse recte factum collegio primùm, deinde ex auctoritate collegii Patribus, renuntiasset, de integro faciendum arbitratu pontificum censuerunt; ludosque Magnos, qui una voti essent, tantâ pecuniâ, quantâ assoleret, faciendos. Ver sacrum videri pecus, quod natum esset inter Kal. Martias, & pridie Kalendas Maias, P. Cornelio Scipione & Ti. Sempronio Longo consulibus. Censorum inde comitia habita sunt: creati censores Sex. Ælius Pætus & C. Cornelius Cethegus principem senatûs P. Scipionem consulem, quem & priores censores legerant, legerunt: tres omnino senatores, neminem curuli honore usum, præterierunt. Gratiam quoque ingentem apud eum ordinem pepererunt, quòd, ludis Romanis, ædilibus curulibus imperarunt, ut loca senatoria secernerent a populo; nam antea in promiscuo spectabant. Equitibus quoque perpaucis adempti equi, nec in ullum ordinem sævitum. Atrium Libertatis & Villa publica ab eisdem refecta amplificataque. Ver sacrum ludique votivi, quos voverat

Censores.

Loca senatoria in ludis.

P. Sulpicius Galba consul, facti. Quum spectaculo eorum occupati animi omnium essent, Q. Pleminius, qui propter multa in deos hominesque scelera Locris admissa, in carcerem conjectus fuerat, comparaverat homines, qui pluribus simul locis urbis nocte incendia facerent; ut in consternata nocturno tumultu civitate refringi carcer posset: ea res indicio consciorum palam facta, delataque ad senatum est. Pleminius in inferiorem demissus carcerem est, necatusque. U.c.558. A. C.194. *Pleminius necatus.*

XLV. Coloniæ civium Romanorum eo anno deductæ sunt Puteolos, Vulturnum, Liternum; treceni homines in singulas. Item Salernum Buxentumque coloniæ civium Romanorum deductæ sunt: deduxere triumviri, Ti. Sempronius Longus, qui tum consul erat, M. Servilius, Q. Minucius Thermus. Ager divisus est, qui Campanorum fuerat. Sipontum item in agrum, qui Arpinorum fuerat, coloniam civium Romanorum alii triumviri, D. Junius Brutus, M. Bæbius Tamphilus, M. Helvius deduxerunt. Tempsam item & Crotonem civium Romanorum coloniæ deductæ. Tempsanus ager de Bruttiis captus erat; Bruttii Græcos expulerant. Crotonem Græci habebant. Triumviri Cn. Octavius, L. Æmilius Paulus, C. Plætorius Crotonem; Tempsam L. Cornelius Merula & C. Salonius deduxerunt. Prodigia quoque alia visa eo anno Romæ *Coloniæ plures deductæ.* *Prodigia.*

sunt, alia nuntiata. In foro, & comitio, &

U.c.558. a. C.194.

Capitolio sanguinis guttæ visæ sunt; & ter-
râ aliquoties pluit; & caput Vulcani ar-
Nuntiatum est Nare amni lac fluxisse; pu-
ros ingenuos Arimini sine oculis ac naso
& in Piceno agro non manus, non pedes
habentem natum. Ea prodigia ex ponti-
cum decreto procurata. Et sacrificium no-
vemdiale factum, quòd Adriani nuntia-
rant, in agro suo lapidibus pluisse.

XLVI. In Gallia L. Valerius Flacc-
proconsul circa Mediolanum cum Gall-
Insubribus, & Boiis, qui Dorulaco duce
ad concitandos Insubres Padum transgressi
erant, signis collatis depugnavit: decem

Catonis triumphus.

millia hostium sunt cæsa. Per eos die-
collega ejus M. Porcius Cato ex *Hispania*
triumphavit: tulit in eo triumpho argenti
infecti viginti quinque millia pondo, bigati
centum viginti tria millia, *Oscensis* quin-
genta quadraginta; auri pondo mille qua-
dringenta. Militibus ex præda divisit, in
singulos, ducenos septuagenos æris, triplex

Sempronii res gestæ adversùs Boios.

equiti. Ti. Sempronius consul, in provin-
ciam profectus, in Boiorum primum agrum
legiones duxit. Boiorix tum regulus eorum,
cum duobus fratribus totâ gente concitatâ
ad rebellandum, castra locis apertis posuit;
ut appareret dimicaturos, si hostis fines in-
trasset. Consul ubi, quantæ copiæ, quanta
fiducia esset hosti, sensit, nuntium ad col-
legam mittit, *Ut, si videretur ei, maturare*

venire : se tergiversando in adventum ejus rem extracturum. Quæ causa consuli cunctandi, eadem Gallis (præterquam quòd cunctatio hostium animos faciebat) rei maturandæ erat, ut, priusquam conjungerentur consulum copiæ, rem transigerent: per biduum tamen nihil aliud, quàm steterunt parati ad pugnandum, si quis contrà egrederetur : tertio subiere ad vallum, castraque ab omni simul parte aggressi sunt. Consul extemplo arma capere milites jussit: armatos inde paulisper continuit ; ut & stolidam fiduciam hosti augeret, & disponeret copias, quibus quæque portis erumperent. Duæ legiones duabus principalibus portis signa efferre jussæ ; sed in ipso exitu ita conferti obstitere Galli, ut clauderent viam. Diu in angustiis pugnatum est ; nec dextris magis gladiisque gerebatur res, quàm scutis corporibusque ipsis obnixi urgebant Romani, ut signa foras efferrent ; Galli, ut aut ipsi in castra penetrarent, aut exire Romanos prohiberent : nec antè in hanc, aut illam partem moveri acies potuerunt, quàm Q. Victorius primipili centurio, & C. Atinius tribunus militum, quartæ hic, ille secundæ legionis (rem in asperis prœliis sæpe tentatam), signa adempta signiferis in hostes injecerunt : dum repetunt enixè signum, priores secundani portâ se ejecere.

U.c.558. a.C.194.

XLVII. Jam hi extra vallum pugnabant, quartâ legione in porta hærente, quum alius

U.C. 558
a. C. 194.

tumultus ex aversa parte castrorum est exortus: in portam quæstoriam irruperant Galli; resistentesque pertinaciùs occiderant L. Postumium quæstorem, cui Tympano fuit cognomen, & M. Atinium, & P. Sempronium, præfectos sociûm, & ducentos ferme milites. Capta ab ea parte castra erant, donec cohors extraordinaria, missa a consule ad tuendam quæstoriam portam, & eos, qui intra vallum erant, partim occidit, partim expulit castris, & irrumpentibus obstitit. Eodem ferè tempore & quarta legio cum duabus extraordinariis cohortibus portâ erupit: ita simul tria prœlia circa castra locis distantibus erant; clamoresque dissoni ad incertos suorum eventus a præsenti certamine animos pugnantium avertebant. Usque ad meridiem æquis viribus, ac propè pari spe, pugnatum est: labor & æstus mollia & fluida corpora Gallorum, & minimè patientia sitis, quum decedere pugnâ coëgisset, in paucos restantes impetum Romani fecerunt, fusosque compulerunt in castra. Signum inde receptui a consule datum est, ad quod pars major receperunt sese; pars, certaminis studio, & spe potiundi castris hostium, perstitit ad vallum. Eorum paucitate contemptâ, Galli universi ex castris erumpunt: fusi inde Romani, quæ imperio consulis noluerant, suo pavore ac terrore castra repetunt: ita varia hinc atque illinc nunc fuga, nunc victoria fuit.

Gallorum

Gallorum tamen ad undecim millia, Romanorum quinque millia, sunt occisa. Galli recepere in intima finium sese. Consul Placentiam legiones duxit. Scipionem alii, conjuncto exercitu cum collega, per Boiorum Ligurumque agros populantem isse, quoad progredi sylvæ paludesque passæ sint, scribunt: alii, nullâ memorabili re gestâ, comitiorum causâ rediisse Romam.

U.c 558. a. C. 194.

XLVIII. Eodem hoc anno T. Quintius Elatiæ, quò in hiberna reduxerat copias, totum hiemis tempus jure dicundo consumpsit, mutandisque iis, quæ aut ipsius Philippi, aut præfectorum ejus licentiâ in civitatibus facta erant, quum, suæ factionis hominum vires augendo, jus ac libertatem aliorum deprimeret. Veris initio Corinthum, conventu edicto, venit: ibi omnium civitatum legationes in concionis modum circumfusas est allocutus, orsus ab inita primùm Romanis amicitia cum Græcorum gente, & imperatorum, qui ante se in Macedonia fuissent, suisque rebus gestis. Omnia cum approbatione ingenti sunt audita; præterquam quum ad mentionem Nabidis ventum esset, id minimè conveniens liberanti Græciam videbatur, tyrannum reliquisse, non suæ solùm patriæ gravem, sed omnibus circà civitatibus metuendum, hærentem visceribus nobilissimæ civitatis. Nec ignarus hujus habitûs ani-

Quintius Græciam relinquens alloquitur sociorum legatos.

U. c. 558 a. C. 194. morum Quintius, *Si sine excidio Lacedæmonis fieri potuisset*, fatebatur, *pacis cum tyranno mentionem admittendam auribus non fuisse: nunc, quum aliter, quàm ruinâ gravissimæ civitatis, opprimi non posset, satius visum esse, tyrannum debilitatum, ac totis propè viribus ad nocendum cuiquam ademptis, relinqui, quàm intermori vehementioribus, quàm quæ pati posset, remediis civitatem sinere, in ipsa vindicta libertatis perituram.*

XLIX. Præteritorum commemorationi subjecit, *Proficisci sibi in Italiam, atque omnem exercitum deportare, in animo esse. Demetriadis Chalcidisque præsidia intra decimum diem audituros deducta: Acrocorinthum ipsis extemplo videntibus vacuam Achæis traditurum; ut omnes scirent, utrum Romanis, an Ætolis mentiri mos esset, qui malè commissam libertatem populo Romano sermonibus distulerint, & mutatos pro Macedonibus Romanos dominos. Sed illis nec quid dicerent, nec quid facerent, quidquam unquam pensi fuisse. Reliquas civitates monere, ut ex factis, non ex dictis, amicos pensent; intelligantque, quibus credendum, & a quibus cavendum sit. Libertate modicè utantur: temperatam eam, salubrem & singulis, & civitatibus esse; nimiam, & aliis gravem, & ipsis, qui habeant, effrenatam & præcipitem esse. Concordiæ in civitatibus, principes & ordines inter se, & in commune omnes civi-*

tates, consulerent. Adversùs consentientes nec regem quemquam satis validum, nec tyrannum fore. Discordiam & seditionem omnia opportuna insidiantibus facere, quum pars, quæ domestico certamine inferior sit, externo potiùs se applicet, quàm civi cedat. Alienis armis partam, externâ fide redditam libertatem suâ curâ custodirent servarentque; ut populus Romanus dignis datam libertatem, ac munus suum bene positum sciret. U.c.558. a. C.194.

L. Has velut parentis voces quum audirent, manare omnibus gaudio lacrymæ, adeo ut ipsum quoque confunderent dicentem. Paulisper fremitus approbantium dicta fuit, monentiumque aliorum alios, ut eas voces, velut oraculo missas, in pectora animosque demitterent. Silentio deinde facto, petiit ab iis, ut cives Romanos, si qui apud eos in servitute essent, conquisitos intra duos menses mitterent ad se in Thessaliam. *Ne ipsis quidem honestum esse, in liberata terra liberatores ejus servire.* Omnes acclamarunt, gratias se inter cetera etiam ob hoc agere, quòd admoniti essent, ut tam pio, tam necessario officio fungerentur. Ingens numerus erat bello Punico captorum, quos Annibal, quum a suis non redimerentur, venumdederat. Multitudinis eorum argumentum sit, quod Polybius scribit, centum talentis eam rem Achæis stetisse; quum quingenos denarios pretium in capita, quod redderetur dominis, sta- *Cives Romani qui serviebant apud Græcos liberati.*

morum Quintius, *Si sine excidio Lacedæmonis fieri potuisset*, fatebatur, *pacis cum tyranno mentionem admittendam auribus non fuisse: nunc, quum aliter, quàm ruinâ gravissimæ civitatis, opprimi non posset, satius visum esse, tyrannum debilitatum, ac totis propè viribus ad nocendum cuiquam ademptis, relinqui, quàm intermori vehementioribus, quàm quæ pati posset, remediis civitatem sinere, in ipsa vindicta libertatis perituram.*

U.c. 558 a.C. 194.

XLIX. Præteritorum commemorationi subjecit, *Proficisci sibi in Italiam, atque omnem exercitum deportare, in animo esse. Demetriadis Chalcidisque præsidia intra decimum diem audituros deducta: Acrocorinthum ipsis extemplo videntibus vacuam Achæis traditurum; ut omnes scirent, utrum Romanis, an Ætolis mentiri mos esset, qui malè commissam libertatem populo Romano sermonibus distulerint, & mutatos pro Macedonibus Romanos dominos. Sed illis nec quid dicerent, nec quid facerent, quidquam unquam pensi fuisse. Reliquas civitates monere, ut ex factis, non ex dictis, amicos pensent; intelligantque, quibus credendum, & a quibus cavendum sit. Libertate modicè utantur: temperatam eam, salubrem & singulis, & civitatibus esse; nimiam, & aliis gravem, & ipsis, qui habeant, effrenatam & præcipitem esse. Concordiæ in civitatibus, principes & ordines inter se, & in commune omnes civi-*

tates, consulerent. Adversùs consentientes nec regem quemquam satis validum, nec tyrannum fore. Discordiam & seditionem omnia opportuna insidiantibus facere, quum pars, quæ domestico certamine inferior sit, externo potiùs se applicet, quàm civi cedat. Alienis armis partam, externâ fide redditam libertatem suâ curâ custodirent servarentque; ut populus Romanus dignis datam libertatem, ac munus suum bene positum sciret. U.c.558. a. C.194.

L. Has velut parentis voces quum audirent, manare omnibus gaudio lacrymæ, adeo ut ipsum quoque confunderent dicentem. Paulisper fremitus approbantium dicta fuit, monentiumque aliorum alios, ut eas voces, velut oraculo missas, in pectora animosque demitterent. Silentio deinde facto, petiit ab iis, ut cives Romanos, si qui apud eos in servitute essent, conquisitos intra duos menses mitterent ad se in Thessaliam. *Ne ipsis quidem honestum esse, in liberata terra liberatores ejus servire.* Omnes acclamarunt, gratias se inter cetera etiam ob hoc agere, quòd admoniti essent, ut tam pio, tam necessario officio fungerentur. Ingens numerus erat bello Punico captorum, quos Annibal, quum a suis non redimerentur, venumdederat. Multitudinis eorum argumentum sit, quod Polybius scribit, centum talentis eam rem Achæis stetisse; quum quingenos denarios pretium in capita, quod redderetur dominis, sta- *Cives Romani qui serviebant apud Græcos liberati.*

tuissent. Mille enim ducentos eâ ratione Achaia habuit. Adjice nunc pro portione, quot verisimile sit totam Græciam habuisse.

U.c.555. a.C.194.

LI. Nondum conventus dimissus erat, quum respiciunt præsidium, ab Acrocorintho descendens, protinus ad portam duci atque abire. Quorum agmen imperator secutus, prosequentibus cunctis, servatorem liberatoremque acclamantibus, salutatis dimissisque eis, eâdem, quâ venerat, viâ Elatiam rediit: inde cum omnibus copiis Ap. Claudium legatum dimittit: per Thessaliam atque Epirum ducere Oricum jubet, atque ibi se opperiri; inde namque in animo esse exercitum in Italiam trajicere. Et L. Quintio fratri, legato & præfecto classis, scribit, ut onerarias ex omni Græciæ ora eódem contraheret. Ipse Chalcidem profectus, deductis non a Chalcide solùm, sed etiam ab Oreo atque Eretria, præsidiis, conventum ibi Euboicarum civitatum habuit; commonitosque, in quo statu rerum accepisset eos, & in quo relinqueret, dimisit. Demetriadem inde proficiscitur; deductoque præsidio, prosequentibus cunctis, sicut Corinthi & Chalcide, pergit ire in Thessaliam, ubi non liberandæ modò civitates erant, sed ex omni colluvione & confusione in aliquam tolerabilem formam redigendæ. Nec enim temporum modò vitiis, ac violentiâ, & licentiâ regiâ turbati erant; sed inquieto etiam

Acrocorinthus, Chalcis, & Demetrias liberatæ.

ingenio gentis, nec comitia, nec conventum, nec concilium ullum, non per seditionem ac tumultum, jam inde a principio ad nostram usque ætatem, traducentes. A censu maximè & senatum & judices legit; potentioremque eam partem civitatum fecit, cui salva tranquillaque omnia magis esse expediebat. U.c.558. a.C.194.

LII. Ita quum percensuisset Thessaliam, per Epirum Oricum, unde erat trajecturus, venit. Ab Orico copiæ omnes Brundisium transportatæ: inde per totam Italiam ad urbem propè triumphantes, non minore agmine rerum captarum, quàm suo, præ se acto, venerunt. Postquam Romam ventum est, senatus extra urbem Quintio ad res gestas edisserendas datus est; triumphusque meritus ab lubentibus decretus. Triduum triumphavit: die primo arma, tela, signaque ærea & marmorea transtulit, plura Philippo adempta, quàm quæ ex civitatibus ceperat: secundo die aurum argentumque, factum infectumque & signatum. Infecti argenti fuit decem & octo millia pondo, & ducenta septuaginta facti: vasa multa omnis generis, cælata pleraque, quædam eximiæ artis: & ex ære multa fabrefacta; ad hoc clypea argentea decem. Signati argenti octoginta quatuor millia fuere Atticorum; tetradrachma vocant: quatuor ferè denariorum in singulis argenti est pondus. Auri pondo fuit tria

Quintii triumphus.

U.c.558. a.C.194. millia septingenta quatuordecim, & clypeum unum ex auro totum: & Philippei nummi aurei quatuordecim millia, quingenti quatuordecim. Tertio die coronæ aureæ, dona civitatum, translatæ centum quatuordecim: & hostiæ ductæ: & ante currum multi nobiles captivi obsidesque, inter quos Demetrius regis Philippi filius fuit, & Armenes, Nabidis tyranni filius, Lacedæmonius. Ipse deinde Quintius in urbem est invectus: milites secuti currum frequentes, ut omni ex provincia exercitu deportato. His duceni quinquageni æris in pedites divisi: duplex centurioni, triplex equiti. Præbuerunt speciem triumpho capitibus rasis secuti, qui servitute exempti fuerant.

Coloniæ Latinæ deductæ. LIII. Exitu hujus anni Q. Ælius Tubero tribunus plebis ex senatusconsulto tulit ad plebem, plebesque scivit, *Ut Latinæ duæ coloniæ, una in Bruttios, altera in Thurinum agrum, deducerentur.* His deducendis triumviri creati, quibus in triennium imperium esset, in Bruttios Q. Nævius, M. Minucius Rufus, M. Furius Crassipes: in Thurinum agrum Cn. Manlius, Q. Ælius, L. Apustius: ea bina comitia Cn. Domitius prætor urbanus in Capitolio habuit.

Ædes dedicatæ. Ædes eo anno aliquot dedicatæ sunt: una Junonis Sospitæ in foro olitorio, vota locataque quadriennio antè a C. Cornelio consule Gallico bello; censor idem dedicavit: altera Fauni: ædiles eam biennio

antè ex multaticio argento faciendam locarant, C. Scribonius & Cn. Domitius; qui prætor urbanus eam dedicavit. Et ædem Fortunæ Primigeniæ in colle Quirinali dedicavit Q. Marcius Ralla, duumvir ad id ipsum creatus: voverat eam decem annis antè Punico bello P. Sempronius Sophus; locaverat idem censor. Et in insula Jovis ædem C. Servilius duumvir dedicavit: vota erat sex annis antè Gallico bello ab L. Furio Purpureone prætore; ab eodem postea consule locata. Hæc eo anno acta. U.c.558. a.C.194.

LIV. P. Scipio ex provincia Gallia ad consules subrogandos venit. Comitia consulum fuere, quibus creati sunt L. Cornelius Merula & Q. Minucius Thermus. Postero die creati sunt prætores L. Cornelius Scipio, M. Fulvius Nobilior, C. Scribonius, M. Valerius Messalla, L. Porcius Licinus, & C. Flaminius. Megalesia, ludos scenicos, C. Atilius Serranus, L. Scribonius Libo ædiles curules primi fecerunt. Horum ædilium ludos Romanos primùm senatus a populo secretus spectavit, præbuitque sermones (sicut omnis novitas solet) aliis, *Tandem, quod multò antè debuerit, tributum* censentibus *amplissimo ordini*; aliis, *demptum ex dignitate populi, quidquid majestati Patrum adjectum esset*, interpretantibus. *Et omnia discrimina talia, quibus ordines discernerentur, & concordiæ, & libertatis æquæ minuenda esse. Ad quingen-*

Comitia.

Ludos Roman. rum primùm senatus spectat a populo secretus.

U.c.558. a.C.194. *tesimum quinquagesimum octavum annum in promiscuo spectatum esse. Quid repentè factum, cur immisceri sibi in cavea Patres plebem nollent? cur dives pauperem consessorem fastidiret? Novam & superbam libidinem, ab nullius antè gentis senatu neque desideratam, neque institutam.* Postremò ipsum quoque Africanum, quòd consul auctor ejus rei fuisset, pœnituisse ferunt. Adeo nihil motum ex antiquo, probabile est: veteribus, nisi quæ usus evidenter arguit, stari malunt.

U.c.559. a.C.193. L. Cornelio, Q. Minucio Coss. *Terræ motus.* LV. Principio anni, quo L. Cornelius, Q. Minucius consules fuerunt, terræ motus ita crebri nuntiabantur, ut non rei tantùm ipsius, sed feriarum quoque ob id indictarum, homines tæderet: nam neque senatus haberi, neque respublica administrari poterat, sacrificando expiandoque occupatis consulibus. Postremò, decemviris adire libros jussis, ex responso eorum supplicatio per triduum fuit: coronati ad omnia pulvinaria supplicaverunt; edictumque est, ut omnes, qui ex una familia essent, pariter supplicarent: item ex auctoritate senatûs consules edixerunt, ne quis, quo die, terræ motu nuntiato, feriæ indictæ essent, eo die alium terræ motum nuntiaret. *Provinciarum divisio.* Provincias deinde consules priùs, tum prætores sortiti. Cornelius Galliam, Minucius Ligures sortiti sunt. C. Scribonius urbanam, M. Valerius peregrinam, L. Corne-

lius Siciliam, L. Porcius Sardiniam, C. Flaminius Hispaniam citeriorem, M. Fulvius Hispaniam ulteriorem. U.c.559. a.C.193.

LVI. Nihil belli eo anno exspectantibus consulibus, litteræ M. Cincii (præfectus is Pisis erat) allatæ: *Ligurum viginti millia armatorum, conjuratione per omnia conciliabula universæ gentis factâ, Lunensem primùm agrum depopulatos, Pisanum deinde finem transgressos, omnem oram maris peragrasse.* Itaque Minucius consul, cui Ligures provincia evenerat, ex auctoritate Patrum in Rostra ascendit, & edixit, *Ut legiones duæ urbanæ, quæ superiore anno conscriptæ essent, post diem decimum Arretii adessent: in earum locum se duas legiones urbanas scripturum.* Item sociis & Latino nomini, magistratibus legatisque eorum, qui milites dare debebant, edixit, ut in Capitolio se adirent. Iis quindecim millia peditum & quingentos equites, pro numero cujusque juniorum, descripsit; & inde e Capitolio protinus ire ad portam, &, ut maturaretur res, proficisci ad delectum jussit. Fulvio Flaminioque terna millia Romanorum peditum & centeni equites in supplementum, & quina millia sociûm Latini nominis & duceni equites decreti; mandatumque prætoribus, ut veteres dimitterent milites, quum in provinciam venissent. Quum milites, qui in legionibus urbanis erant, frequentes tribunos plebis adissent, uti causas

Ligurum conjuratio.

U.c.559. a.C.193. cognoscerent eorum, quibus aut emerita stipendia, aut morbus causæ essent, quominus militarent; eam rem litteræ Ti. Sempronii discusserunt, in quibus scriptum erat, *Ligurum decem millia in agrum Placentinum venisse; & eum usque ad ipsa coloniæ mœnia & Padi ripas cum cædibus & incendiis perpopulatos esse. Boiorum quoque gentem ad rebellionem spectare.* Ob eas res *tumultum esse* decrevit senatus; *tribunos plebei non placere causas militares cognoscere, quominus ad edictum convenirent.* Adjecerunt etiam, ut socii nominis Latini, qui in exercitu P. Cornelii, Ti. Sempronii fuissent, & dimissi ab iis consulibus essent, ut ad quam diem L. Cornelius consul edixisset, & in quem locum edixisset Etruriæ, convenirent: & ut L. Cornelius consul, in provinciam proficiscens, in oppidis agrisque, quà iturus esset, si quos ei videretur, milites scriberet, armaretque, & duceret secum; dimittendique ei, quos eorum, quandoque vellet, jus esset.

Tumultum esse decernit senatus.

LVII. Postquam consules, delectu habito, profecti sunt in provincias, tum T. Quintius postulavit, *Ut de his, quæ cum decem legatis ipse statuisset, senatus audiret; eaque, si videretur, auctoritate suâ confirmaret. Id eos faciliùs facturos, si legatorum verba, qui ex universa Græcia & magna parte Asiæ, quique ab regibus venissent, audissent.* Hæ legationes a C. Scribonio prætore ur-

Legationes Græciæ & Asiæ.

bano in senatum introductæ sunt; benignéque omnibus responsum. Cum Antiocho quia longior disceptatio erat, decem legatis, quorum pars in Asia, aut Lysimachiæ apud regem fuerant, delegata est. T. Quintio mandatum, ut, adhibitis iis, legatorum regis verba audiret; responderetque iis, quæ ex dignitate atque utilitate populi Romani responderi possent. Menippus & Hegesianax principes regiæ legationis erant: ex iis Menippus, *Ignorare se*, dixit, *quidnam perplexi sua legatio haberet, quum simpliciter ad amicitiam petendam jungendamque societatem venissent. Esse autem tria genera fœderum, quibus inter se paciscerentur amicitias civitates regesque. Unum, quum bello victis dicerentur leges; ubi enim omnia ei, qui armis plus posset, dedita essent, quæ ex iis habere victos, quibus multari eos velit, ipsius jus atque arbitrium esse. Alterum, quum pares bello æquo fœdere in pacem atque amicitiam venirent; tunc enim repeti reddique per conventionem res, &, si quarum turbata bello possessio sit, eas aut ex formula juris antiqui, aut ex partis utriusque commodo componi. Tertium esse genus, quum, qui hostes numquam fuerint, ad amicitiam sociali fœdere inter se jungendam coeant; eos neque dicere, neque accipere leges; id enim victoris & victi esse. Ex eo genere quum Antiochus esset, mirari se, quòd Romani æquum censeant, ei leges dicere,*

U. c. 559. a. C. 193.

Oratio legatorum Antiochi.

quas Asiæ urbium liberas & immunes, quas
U.c.559. a.C.193 stipendiarias esse velint; quas intrare præsidia regia regemque vetent. Cum Philippo enim hoste pacem, non cum Antiocho amico societatis fœdus ita sanciendum esse.

Responsum Quintii.

LVIII. Ad ea Quintius: *Quoniam vobis distinctè agere libet, & genera jungendarum amicitiarum enumerare, ego quoque duas conditiones ponam, extra quas nullam esse regi nuntietis amicitiæ cum populo Romano jungendæ. Unam, si nos nihil, quod ad urbes Asiæ attinet, curare velit, ut & ipse omni Europâ abstineat; alteram, si se ille Asiæ finibus non contineat, & in Europam transscendat, ut & Romanis jus sit, Asiæ civitatum amicitias & tueri, quas habeant, & novas complecti.* Enimvero id auditu etiam dicere indignum esse Hegesianax, *Thraciæ & Chersonesi urbibus arceri Antiochum; quæ Seleucus proavus ejus, Lysimacho rege bello victo & in acie cæso, per summum decus parta reliquerit; pari cum laude partim ab Thracibus possessa armis receperit Antiochus, partim deserta, sicut ipsam Lysimachiam, & revocatis cultoribus frequentaverit, &, quæ strata ruinis atque incendiis erant, ingentibus impensis ædificaverit. Quid igitur simile esse, ex ea possessione ita parta, ita recuperata, deduci Antiochum, & Romanos abstinere Asiâ, quæ numquam eorum fuerit? Amicitiam Romanorum expetere Antiochum; sed quæ impetrata gloriæ sibi, non pudori, sit.*

Disceptatio legatorum cum Romanis.

Ad hæc Quintius: *Quandoquidem*, inquit, *honesta pensamus, sicut aut sola, aut prima certè pensari decet principi orbis terrarum populo & tanto regi; utrum tandem videtur honestius, liberas velle omnes, quæ ubique sunt, Græciæ urbes, an servas & vectigales facere? Si sibi Antiochus pulchrum esse censet, quas urbes proavus belli jure habuerit, avus paterque numquam usurpaverint pro suis, eas repetere in servitutem; & populus Romanus, susceptum patrocinium libertatis Græcorum non deserere, fidei constantiæque suæ ducit esse. Sicut a Philippo Græciam liberavit, ita & ab Antiocho Asiæ urbes, quæ Graii nominis sint, liberare in animo habet. Neque enim in Æolidem Ioniamque coloniæ in servitutem regiam missæ sunt; sed stirpis augendæ causâ, gentisque vetustissimæ per orbem terrarum propagandæ.* U.c.559. a.C.193.

LIX. Quum hæsitaret Hegesianax, nec inficiari posset, honestiorem causam libertatis, quàm servitutis, prætexi titulo; *Quin mittimus ambages?* inquit P. Sulpicius, qui maximus natu ex decem legatis erat. *Alteram ex duabus conditionibus, quæ modò disertè a Quintio datæ sunt, legite; aut supersedete de amicitia agere. Nos verò*, inquit Menippus; *nec volumus, nec possumus pacisci quidquam, quo regnum Antiochi minuatur.* Postero die Quintius legationes universas Græciæ Asiæque quum in senatum introduxisset, ut scirent, quali animo po-

U.c.559 a. C.193. pulus Romanus, quali Antiochus erga civitates Græciæ essent; postulata & sua, & regis exposuit. *Renuntiarent civitatibus suis, populum Romanum, quâ virtute, quâque fide libertatem eorum a Philippo vindicaverit, eâdem ab Antiocho, nisi decedat Europâ, vindicaturum.* Tum Menippus deprecari & Quintium & Patres institit, *Ne festinarent decernere, quo decreto turbaturi Orbem terrarum essent. Tempus & sibi sumerent, & regi ad cogitandum darent. Cogitaturum, quum renuntiatæ conditiones essent; & impetraturum aliquid, aut pacis causâ consensurum.* Ita integra dilata res est: legatos mitti ad regem eosdem, qui Lysimachiæ apud eum fuerant, placuit, P. Sulpicium, P. Villium, P. Ælium.

Integra res de Antiocho differtur.

LX. Vixdum ii profecti erant, quum a Carthagine legati, bellum haud dubiè parare Antiochum, Annibale ministro, attulerunt, injeceruntque curam, ne simul & Punicum bellum excitaretur. Annibal, patriâ profugus, pervenerat ad Antiochum, sicut antè dictum est; & erat apud regem in magno honore, nullâ aliâ arte, nisi quòd volutanti diu consilia de Romano bello, nemo aptior super tali re particeps sermonis esse poterat. Sententia ejus una atque eadem semper erat, ut in Italia bellum gereretur. *Italiam & commeatus & militem præbituram externo hosti. Si nihil ibi moveatur, liceatque populo Romano viribus &*

Annibal Antiochum ad bellum concitat.

Suadet ut in Italia bellum geratur.

copiis Italiæ extra Italiam bellum gerere, neque regem, neque gentem ullam parem Romanis esse. Sibi centum tectas naves, & decem millia peditum, mille equites deposcebat. *Eâ se classe primùm Africam petiturum: magnopere confidere, & Carthaginienses ad rebellandum ab se compelli posse. Si illi cunctentur, se aliquâ parte Italiæ bellum excitaturum Romanis. Regem cum ceteris omnibus transire in Europam debere, & in aliqua parte Græciæ copias continere, neque trajicientem, & (quod in speciem famamque belli satis sit) paratum trajicere.*

U. c. 559. a. C. 193.

LXI. In hanc sententiam quum adduxisset regem, præparandos sibi ad id popularium animos ratus, litteras, ne quo casu interceptæ palam facerent conata, scribere non est ausus. Aristonem quemdam Tyrium nactus Ephesi, expertusque solertiam levioribus ministeriis, partim donis, partim spe præmiorum oneratum, quibus etiam ipse rex annuerat, Carthaginem cum mandatis mittit: edit nomina eorum quibus conventis opus esset: instruit etiam secretis notis, per quas haud dubiè agnoscerent sua mandata esse. Hunc Aristonem Carthagine obversantem non priùs amici, quàm inimici Annibalis, qua de causa venisset, cognoverunt. Et primò in circulis conviviisque celebrata sermonibus res est; deinde in senatu quidam, *Nihil actum esse*, dicere, *exsilio Annibalis, si absens quoque*

Concitare conatur Pœnos, Aristone misso Carthaginem.

novas moliri res, sollicitandoque animos ho-
U.c.559 a.C.193 *minum turbare statum civitatis posset. Aristo-nem quemdam, Tyrium advenam, instructum mandatis ab Annibale & ab Antiocho rege, venisse: certos homines quotidie cum eo secreta colloquia serere, & in occulto colloqui, quod mox in omnium perniciem erupturum esset.* Conclamare omnes, *Vocari Aristonem debere, & quæri, quid venisset; &, nisi exprimeret, cum legatis Romam mitti: satis pro temeritate unius hominis suppliciorum pensum esse. Privatos suo periculo peccaturos; rempublicam non extra noxam modò, sed etiam extra famam noxæ, conservandam esse.* Vocatus Aristo purgare sese, & firmissimo propugnaculo uti, quòd nihil litterarum ad quemquam attulisset: ceterum nec causam adventûs satis expediebat, & in eo maximè hæsitabat, quod cum Barcinæ solùm factionis hominibus collocutum eum arguebant. Orta deinde altercatio est, aliis pro speculatore comprehendi jam & custodiri jubentibus, aliis negantibus, tumultuandi causam esse. *Mali rem exempli esse, de nihilo hospites corripi. Idem Carthaginiensibus, & Tyri, & in aliis emporiis, in quæ frequenter commeent, eventurum.* Dilata eo die res est. Aristo, Punico ingenio inter Pœnos usus, tabellas conscriptas celeberrimo loco supra sedem quotidianam magistratuum primâ vesperâ suspendit: ipse de tertia vigilia navem con-

ſcendit & profugit. Poſtero die, quum Suffetes ad jus dicendum conſediſſent, conſpectæ tabellæ, demptæque, & lectæ. Scriptum erat, ARISTONEM PRIVATIM AD NEMINEM, PUBLICÈ AD SENIORES (ita ſenatum vocabant) MANDATA HABUISSE. Publicato crimine, minùs intenta de paucis quæſtio erat: mitti tamen legatos Romam, qui rem ad conſules & ad ſenatum deferrent, placuit; ſimul qui de injuriis Maſiniſſæ quererentur.

U.c.559. a. C.193.

LXII. Maſiniſſa poſtquam & infames Carthaginienſes, & inter ſe ipſos diſcordes ſenſit; principes propter colloquia Ariſtonis ſenatui, ſenatum propter indicium ejuſdem Ariſtonis populo ſuſpectum; locum injuriæ eſſe ratus, agrum maritimum eorum & depopulatus eſt, & quaſdam urbes vectigales Carthaginienſium ſibi coegit ſtipendium pendere. Emporia vocant eam regionem: ora eſt minoris Syrtis, & agri uberis; una civitas ejus Leptis: ea ſingula in dies talenta vectigal Carthaginienſibus dedit. Hanc tum regionem & totam infeſtam Maſiniſſa, & ex quadam parte dubiæ poſſeſſionis, ſui regni, an Carthaginienſium eſſet, effecerat. Et quia ſimul ad purganda crimina, & queſtum de ſe Romam eos ituros comperit; qui & illa onerarent ſuſpicionibus, & de jure vectigalium diſceptarent, legatos & ipſe Romam mittit. Auditi de Tyrio ad-

Maſiniſſa aggreditur Carthaginienſes.

U.c.559 a.C.193. *Legat. Pœnorum & Masinissæ Romam veniunt.*

vena primùm Carthaginienses curam injecere Patribus, ne cum Antiocho simul & Pœnis bellandum esset: maximè ea suspicio crimen urgebat, quòd, quem comprehensum Romam mitti placuisset, nec ipsum, nec navem ejus custodissent. De agro deinde cum regis legatis disceptari cœptum. Carthaginienses jure finium caussam tutabantur, *Quòd intra eos terminos esset, quibus P. Scipio victor agrum, qui juris esset Carthaginiensium, finisset*; & confessione regis, *qui, quum Aphirem profugum ex regno suo, cum parte Numidarum vagantem circa Cyrenas, persequeretur, precariò ab se iter per eum ipsum agrum, tamquam haud dubiè Carthaginiensium juris, petisset.* Numidæ *& de terminatione Scipionis mentiri eos* arguebant; *&, si quis veram originem juris exigere vellet, quem proprium agrum Carthaginiensium in Africa esse? Advenis, quantum secto bovis tergo amplecti loci potuerint, tantum ad urbem communiendam precariò datum; quidquid Byrsam sedem suam excesserint, vi atque injuriâ partum habere. Neque eum, de quo agatur, probare eos posse, non modò semper, ex quo cœperint, sed ne diu quidem eos possedisse. Per opportunitates, nunc illos, nunc reges Numidarum, usurpasse jus; semperque penes eum possessionem fuisse, qui plus armis potuisset. Cujus conditionis res fuerit, priusquam hostes Romanis Carthaginienses, socius atque amicus rex Nu-*

midarum esset, ejus sinerent esse; nec se interponerent, quominus qui possent, tenerent. U.c.559. a. C.193. Responderi legatis utriusque partis placuit, missuros se in Africam, qui inter populum Carthaginiensem & regem in re præsenti disceptarent. Missi P. Scipio Africanus, & C. Cornelius Cethegus, & M. Minucius Rufus, auditâ inspectâque re, suspensa omnia, neutrò inclinatis sententiis, reliquere. Id utrum suâ sponte fecerint, an quia mandatum ita fuerit, non tam certum est, quàm videtur tempori aptum fuisse, integro certamine eos relinqui. Nam, ni ita esset, unus Scipio vel notitiâ rei, vel auctoritate, ita de utrisque meritus, finire nutu disceptationem potuisset.

Scipio legatus in Africam missus.

EPITOME
LIBRI XXXV LIVIANI.

Pub. Scipio Africanus legatus ad Antiochum Ephesi cum Annibale, qui se Antiocho junxerat, collocutus est; ut, si fieri posset, metum ei, quem ex populo Romano conceperat, eximeret. Inter alia quum quæreret, quem fuisse maximum imperatorem Annibal crederet, respondit : Alexandrum Macedonum regem, quòd parvâ manu innumerabiles exercitus fudisset; quódque ultimas oras, quas visere supra spem humanam esset, peragrasset. *Quærenti deinde, quem secundum poneret,* Pyrrhum, inquit, castra metari primum docuisse; ad hoc neminem elegantiùs loca cepisse, præsidia disposuisse. *Exsequenti, quem tertium diceret,* semet ipsum *dixit. Ridens Scipio,* Quidnam tu diceres, si me, *inquit,* vicisses? Tunc verò, *inquit,* me & ante Alexandrum, & ante Pyrrhum, & ante alios posuissem. *Inter cetera prodigia, quæ plurima fuisse traduntur, bovem Cn. Domitii consulis locutum,* Roma, cave tibi, *refertur. Apparant in Antiochum bellum Romani. Nabis Lacedæmoniorum tyrannus, incitatus ab Ætolis, qui & Philippum & Antiochum ad inferendum bellum populo Romano sollicitabant, a*

ulo Romano descivit ; &, bello adversùs ilopœmenem Achæorum prætorem gesto, ab tolis & ab Alexameno duce eorum interus est. Ætoli quoque ab amicitia populi mani defecerunt ; cum quibus societate ıctâ, Antiochus Syriæ rex, quum bellum ræciæ intulisset, complures urbes occupavit ; ter quas Chalcidem, & totam Eubœam. Res æterea in Liguribus gestas, & apparatum :lli ab Antiocho continet.

LIBER XXXV.

I. PRINCIPIO anni, quo hæc gesta sunt, Sex. Digitius prætor in Hispania citeriore cum civitatibus iis, quæ post profectionem M. Catonis permultæ rebellaverant, crebra magis, quàm digna dictu prœlia fecit, & adeo pleraque adversa, ut vix dimidium militum, quàm quod acceperat, successori tradiderit. Nec dubium est, quin omnis Hispania sublatura animos fuerit, ni alter prætor P. Cornelius Cn. F. Scipio trans Iberum multa secunda prœlia fecisset ; quo terrore non minùs quinquaginta oppida ad eum defecerunt. Prætor hæc gesserat Scipio. Idem proprætore Lusitanos, pervastatâ ulteriori provinciâ, cum ingenti præda domum redeuntes, in ipso itinere aggressus, ab hora tertia diei ad octavam incerto even-

U.c.559. a.C.193. *Res Hispaniæ.*

U.C.559. a.C.193. tu pugnavit, numero militum impar, superior aliis; nam & acie frequenti armatis adversùs longum & impeditum turbâ pecorum agmen, & recenti milite adversùs fessos longo itinere concurrerat. Tertiâ namque vigiliâ exierant hostes: huic nocturno itineri tres diurnæ horæ accesserant; nec ullâ quiete datâ, laborem viæ prœlium exceperat. Itaque principio pugnæ vigoris aliquid in corporibus animisque fuit; & turbaverant primò Romanos: deinde æquata paulisper pugna est. In hoc discrimine ludos Jovi, si fudisset cecidissetque hostes, proprætor vovit. Tandem gradum acriùs intulere Romani, cessitque Lusitanus: deinde prorsus terga dedit; & quum institissent fugientibus victores, ad duodecim millia hostium sunt cæsa: capti quingenti quadraginta, omnes ferè equites: & signa militaria capta centum triginta quatuor: de exercitu Romano septuaginta & tres amissi. Pugnatum haud procul Ilipa urbe est. Eò victorem opulentum prædæ exercitum P. Cornelius reduxit: ea omnis ante urbem exposita est; potestasque dominis suas res cognoscendi facta; cetera vendenda quæstori data: quod inde refectum est, militi divisum.

II. Nondum ab Roma profectus erat C. Flaminius prætor, quum hæc in Hispania gerebantur: itaque tam adversæ, quam secundæ res per ipsum amicosque ejus ma-

is sermonibus celebrabantur; & tentarat, quoniam bellum ingens in provin- U.c.559.
ι exarsisset, & exiguas reliquias exerci- a. C.193.
ѕ ab Sex. Digitio, atque eas ipsas ples pavoris ac fugæ, accepturus esset, ut ıam sibi ex urbanis legionibus decernent; ad quam quum militem ab se ipso riptum ex senatusconsulto adjecisset, elieret ex omni numero sex millia & quinentos pedites, & equites trecentos. *Eâ : legione (nam in Sex. Digitii exercitu haud ıultum spei esse) rem gesturum.* Seniores ne-;are, *Ad rumores, a privatis temere in graıam magistratuum confictos, senatusconsulta acienda esse: nisi quod aut prætores ex provinciis scriberent, aut legati renuntiarent, nihil ratum haberi debere. Si tumultus in Hispania esset, placere, tumultuarios milites extra Italiam scribi a prætore.* Mens ea senatûs fuit, ut in Hispania tumultuarii milites legerentur. Valerius Antias & in Siciliam navigasse delectûs causâ C. Flaminium scribit; & ex Sicilia Hispaniam petentem, tempestate in Africam delatum, vagos milites de exercitu P. Africani sacramento rogasse: his duarum provinciarum delectibus tertium in Hispania adjecisse.

III. Nec in Italia segniùs Ligurum bel- *Res Li-*
lum crescebat. Pisas jam quadraginta mil- *guria.*
lia hominum, affluente quotidie multitudine ad famam belli spemque prædæ, circumsedebant. Minucius consul Arretium

U.c.559. a.C.193.

die, quem dixerat ad conveniendum militibus, venit: inde quadrato agmine ad Pisas duxit; &, quum hostes mille passuum ab oppido trans fluvium movissent castra, consul urbem, haud dubiè servatam adventu suo, est ingressus. Postero die & ipse trans fluvium ferè quingentos passus ab hoste posuit castra: inde levibus prœliis a populationibus agrum sociorum tutabatur: in aciem exire non audebat, novo milite, & ex multis generibus hominum collecto, necdum noto satis inter se, ut fidere alii aliis possent. Ligures multitudine freti & in aciem exibant, parati de summa rerum decernere; & abundantes militum numero passim multas manus per extrema finium ad prædandum emittebant; &, quum coacta vis magna pecorum prædæque esset, paratum erat præsidium, per quod in castella eorum vicosque ageretur.

Minucius Cos. in Liguria.

IV. Quum bellum Ligustinum ad Pisas constitisset, consul alter L. Cornelius Merula per extremos Ligurum fines exercitum in agrum Boiorum induxit, ubi longè alia belli ratio, quàm cum Liguribus, erat. Consul in aciem exibat, hostes pugnam detrectabant; prædatumque, ubi nemo obviàm exiret, discurrebant Romani; Boii diripi sua impunè, quàm tuendo ea conserere certamen, malebant. Postquam omnia ferro ignique satis evastata erant, consul agro hostium excessit, & ad Mutinam agmine

L. Cornelii res gestæ apud Boios.

agmine incauto, ut inter pacatos, ducebat. Boii ubi egressum e finibus suis hostem sensere, sequebantur silenti agmine, locum insidiis quærentes: nocte prætergressi castra Romana, saltum, quà transeundum erat Romanis, insederunt. Id quum parum occultè fecissent, consul, qui multâ nocte solitus erat movere castra, ne nox terrorem in tumultuario prœlio augeret, lucem exspectavit; &, quum luce moveret, tamen turmam equitum exploratum misit. Postquam relatum est, quantæ copiæ, & in quo loco essent, totius agminis sarcinas in medium conjici jussit, & triarios vallum circumjicere; cetero exercitu instructo ad hostem accessit. Idem & Galli fecerunt, postquam apertas esse insidias, & recto ac justo prœlio, ubi vera virtus vinceret, dimicandum viderunt. U.C. 559. a. C. 193.

V. Horâ secundâ ferme concursum est; sinistra sociorum ala, & extraordinarii prima in acie pugnabant: præerant duo consulares legati, M. Marcellus & Ti. Sempronius, prioris anni consul. Novus consul nunc ad prima signa erat, nunc legiones continebat in subsidiis, ne certaminis studio priùs concurrerent, quàm datum signum esset: equites earum extra aciem in locum patentem Q. & P. Minucios tribunos militum educere jussit: *Inde, quum signum dedisset, impetum ex aperto facerent.* Hæc agenti nuntius venit a Ti. Sempro-

nio Longo, *Non sustinere extraordinarios* U.c.559 *impetum Gallorum, & cæsos permultos esse;* a.C.193. *& qui supersint, partim labore, partim metu remisisse ardorem pugnæ: legionem alteram ex duabus, si videretur, submitteret, priusquam ignominia acciperetur.* Secunda legio missa est, & extraordinarii recepti. Tum redintegrata est pugna. Quum & recens miles, & frequens ordinibus legio successisset, & sinistra ala ex prœlio subducta est; dextra in primam aciem subiit. Sol ingenti ardore torrebat minimè patientia æstûs corpora Gallorum: densis tamen ordinibus nunc alii in alios, nunc in scuta incumbentes, sustinebant impetus Romanorum. Quod ubi animadvertit consul, ad perturbandos ordines eorum C. Livium Salinatorem, qui præerat alariis equitibus, quàm concitatissimos equos immittere jubet; & legionarios equites in subsidiis esse. Hæc procella equestris primò confudit & turbavit, deinde dissipavit aciem Gallorum, non tamen, ut terga darent. Obstabant duces, hastilibus cædentes terga trepidantium, & redire in ordines cogentes: sed interequitantes alarii non patiebantur. Consul obtestabatur milites, *Ut paululum adniterentur: victoriam in manibus esse: dum perturbatos & trepidantes viderent, instarent: si restitui ordines sissent, integro rursus eos prœlio & dubio dimicaturos.* Inferre vexillarios jussit signa: omnes con-

nixi tandem averterunt hostem. Postquam terga dabant, & in fugam passim effundebantur; tum ad persequendos eos legionarii equites immissi. Quatuordecim millia Boiorum eo die cæsa sunt; vivi capti mille nonaginta duo, equites septingenti viginti unus, tres duces eorum, signa militaria ducenta duodecim, carpenta sexaginta tria. Nec Romanis incruenta victoria fuit: supra quinque millia militum, ipsorum aut sociorum, sunt amissa, centuriones tres & viginti, præfecti sociûm quatuor, & M. Genucius, & M. Marcius, tribuni militum secundæ legionis. U.c. 559. a.C. 193.

VI. Eodem ferè tempore duorum consulum litteræ allatæ sunt, L. Cornelii de prœlio ad Mutinam cum Boiis facto, & Q. Minucii a Pisis: *Comitia suæ sortis esse; ceterum adeo suspensa omnia in Liguribus se habere, ut abscedi inde, sine pernicie sociorum & damno reipublicæ, non possit. Si ita videretur Patribus, mitterent ad collegam, ut is, qui profligatum bellum haberet, ad comitia Romam rediret: si id facere gravaretur, quòd non suæ sortis id negotium esset, se quidem facturum, quodcumque senatus censuisset; sed etiam atque etiam viderent, ne magis e republica esset interregnum iniri, quàm ab se in eo statu relinqui provinciam.* Senatus C. Scribonio negotium dedit, ut duos legatos ex ordine senatorio mitteret ad L. Cornelium consulem, qui litteras col-

[redacted] legæ ad senatum missas deferrent ad eum; & nuntiarent senatum, ni is ad magistratus subrogandos Romam veniret, potiùs, quàm Q. Minucius a bello integro avocaretur, interregnum iniri passurum. Missi legati renuntiàrunt, L. Cornelium ad magistratus subrogandos Romam venturum. De litteris L. Cornelii, quas scripserat secundùm prœlium cum Boiis factum, disceptatio in senatu fuit, quia privatim plerisque senatoribus legatus M. Claudius scripserat, *Fortunæ populi Romani & militum virtuti gratiam habendam, quòd res bene gesta esset. Consulis operâ & militum aliquantum amissum, & hostium exercitum, cujus delendi oblata fortuna fuerit, elapsum. Milites eò plures perisse, quòd tardiùs ex subsidiis, qui laborantibus opem ferrent, successissent. Hostes e manibus emissos, quòd equitibus legionariis & tardiùs datum signum esset, & persequi fugientes non licuisset.* De ea re nihil temere decerni placuit: ad frequentiores consultatio dilata est.

Civitas fœnore laborat.

VII. Instabat enim cura alia, quòd civitas fœnore laborabat; & quòd, quum multis fœnebribus legibus constricta avaritia esset, via fraudis inita erat, *ut in socios*, qui non tenerentur iis legibus, nomina transscriberent: ita libero fœnore obruebant debitores. Cujus coercendi quum ratio quæreretur, diem finiri placuit Feralia, quæ proximè fuissent; ut, qui post

eam diem socii civibus Romanis credidissent pecunias, profiterentur; & ex ea die pecuniæ creditæ, quibus debitor vellet legibus, jus creditori diceretur. Inde, postquam professionibus detecta est magnitudo æris alieni, per hanc fraudem contracti, M. Sempronius tribunus plebis ex auctoritate Patrum plebem rogavit, plebesque scivit, ut cum sociis ac nomine Latino pecuniæ creditæ jus idem, quod cum civibus Romanis, esset. Hæc in Italia domi militiæque acta. In Hispania nequaquam tantum belli fuit, quantum auxerat fama. C. Flaminius in citeriori Hispania oppidum Iluciam in Oretanis cepit: deinde in hiberna milites deduxit; & per hiemem prœlia aliquot, nulla memoriâ digna, adversùs latronum magis, quàm hostium excursiones, vario tamen eventu, nec sine militum jactura, sunt facta. Majores res gestæ a M. Fulvio. Is apud Toletum oppidum cum Vaccæis Vectonibusque & Celtiberis signis collatis dimicavit: exercitum earum gentium fudit fugavitque: regem Hilermum vivum cepit.

U. c. 559. a. C. 193.

Res Hispaniæ.

VIII. Quum hæc in Hispania gerebantur, comitiorum jam appetebat dies: itaque L. Cornelius consul, relicto ad exercitum M. Claudio legato, Romam venit. Is in senatu quum de rebus ab se gestis disseruisset, quoque in statu provincia esset; questus est cum Patribus Conscriptis,

L. Cornelius Csf. postulat triumphum sibi decerni.

quòd, tanto bello unâ secundâ pugnâ tam U.c. 559 a. C. 193. feliciter perfecto, non esset habitus diis immortalibus honos. Postulavit deinde, ut supplicationem simul triumphumque decernerent. Priùs tamen quàm relatiò fieret, Q. Metellus, qui consul dictatorque fuerat, *Litteras eodem tempore*, dixit, *& consulis L. Cornelii ad senatum, & M. Marcelli ad magnam partem senatorum, allatas esse, inter se pugnantes; eòque dilatam esse consultationem, ut præsentibus auctoribus earum litterarum disceptaretur. Itaque exspectasse sese, ut consul, qui sciret ab legato suo adversùs se scriptum aliquid, quum ipsi veniendum esset, deduceret eum secum Romam; quum etiam veriùs esset, Ti. Sempronio imperium habenti tradi exercitum, quàm legato. Nunc videri esse amotum de industria, qui ea, quæ scripsisset, præsens diceret, aut argueret coràm; & si quid vani afferret, argui posset, donec ad liquidum veritas explorata esset. Itaque nihil eorum, quæ postularet consul., de-* Nec impetrat. *cernendum in præsentia censere.* Quum pergeret nihilò segniùs referre, ut supplicatio decerneretur, triumphantique sibi urbem invehi liceret; M. & C. Titinii tribuni plebis, se intercessuros, si de ea re fieret senatusconsultum, dixerunt.

Lustrum conditum IX. Censores erant priore anno creati Sex. Ælius Pætus & C. Cornelius Cethegus. Cornelius lustrum condidit: censa sunt civium capita centum quadraginta tria

millia, ſeptingenta quatuor. Aquæ ingentes eo anno fuerunt; & Tiberis loca plana urbis inundavit. Circa portam Flumentanam etiam collapſa quædam ruinis ſunt; & porta Cœlimontana fulmine icta eſt, muruſque circà multis locis de cœlo tactus. Et Ariciæ, & Lanuvii, & in Aventino, lapidibus pluit. Et a Capua nuntiatum eſt, examen veſparum ingens in forum advolaſſe, & in Martis æde conſediſſe: eas collectas cum cura, & igni crematas eſſe. Horum prodigiorum causâ decemviri libros adire juſſi, & novemdiale ſacrum factum, & ſupplicatio indicta eſt, atque urbs luſtrata. Iiſdem diebus ædiculam Victoriæ Virginis, prope ædem Victoriæ, M. Porcius Cato dedicavit biennio pòſt, quàm vovit. Eodem anno coloniam Latinam in agrum Thurinum triumviri deduxerunt Cn. Manlius Vulſo, L. Apuſtius Fullo, Q. Ælius Tubero, cujus lege deducebatur: tria millia peditum iere, trecenti equites; numerus exiguus pro copia agri. Dari potuere tricena jugera in pedites, ſexagena in equites. Apuſtio auctore, tertia pars agri dempta eſt, quò poſtea, ſi vellent, novos colonos adſcribere poſſent. Vicena jugera pedites, quadragena equites acceperunt.

U. c. 559. a. C. 193. Prodigia.

X. In exitu jam annus erat, & ambitio magis, quàm umquam aliàs, exarſerat conſularibus comitiis: multi & potentes pe-

Multi & potentes candidati conſulatûs.

tebant patricii plebeiique : P. Cornelius
U.c.559. a.C.193. Cn. filius Scipio, qui ex Hiſpania provincia nuper deceſſerat magnis rebus geſtis, & L. Quintius Flamininus, qui claſſi in Græcia præfuerat, & Cn. Manlius Vulſo; hi patricii : plebeii autem C. Lælius, Cn. Domitius, C. Livius Salinator, Manius Acilius : ſed omnium oculi in Quintium Corneliumque conjecti ; nam & in unum locum petebant ambo patricii, & rei militaris gloria recens utrumque commendabat. Ceterum ante omnia certamen accendebant fratres candidatorum, duo clariſſimi ætatis ſuæ imperatores. Major gloria in Scipione ; &, quò major, eò propior invidiam : Quintii recentior, ut qui eo anno triumphaſſet. Accedebat, quòd alter decimum jam propè annum aſſiduus in oculis hominum fuerat ; quæ res minùs verendos magnos homines ipsâ ſatietate facit : conſul iterum poſt devictum Annibalem, cenſorque fuerat. In Quintio nova & recentia omnia ad gratiam erant : nihil nec petierat a populo poſt triumphum, nec adeptus erat : *Pro fratre germano, non patruele, ſe petere* aiebat ; *pro legato & participe adminiſtrati belli : ſe terrâ, fratrem mari, rem geſſiſſe.* His obtinuit, ut præferretur candidato, quem Africanus frater ducebat ; quem Cornelia gens, Cornelio conſule comitia habente ; quem tantum præjudicium ſenatûs, virum e civitate opti-

Scipio victus a Quintio.

mum judicatum, qui matrem Idæam Pessinunte venientem in urbem acciperet. L. Quintius & Cn. Domitius Ahenobarbus consules facti; adeo ne in plebeio quidem consule, quum pro C. Lælio niteretur, Africanus valuit. Postero die prætores creati L. Scribonius Libo, M. Fulvius Centumalus, A. Atilius Serranus, M. Bæbius Tamphilus, L. Valerius Tappus, Q. Salonius Sarra. Ædilitas insignis eo anno fuit M. Æmilii Lepidi & L. Æmilii Pauli. Multos pecuarios damnarunt: ex ea pecunia clypea inaurata in fastigio Jovis ædis posuerunt. Porticum unam extra portam Trigeminam, emporio ad Tiberim adjecto; alteram a porta Fontinali ad Martis aram, quà in Campum iter esset, perduxerunt. U.c.559. a. C.193.

XI. Diu nihil in Liguribus dignum memoriâ gestum erat. Extremo ejus anni bis in magnum periculum res adducta est: nam & castra consulis oppugnata, ægrè sunt defensa; & non ita multò pòst per saltum angustum quum duceretur agmen Romanum, ipsas fauces exercitus Ligurum insedit; quà quum exitus non pateret, converso agmine redire institit consul. Et ab tergo fauces saltûs occupatæ a parte hostium erant; Caudinæque cladis memoria non animis modò, sed propè oculis, obversabatur. Numidas octingentos ferme equites inter auxilia habebat: eorum præfectus consuli pollicetur, *Se parte, utrâ vel-* *Res gesta apud Ligures.* *Numidarum equitatus.*

N v

U.c 559. a. C.193.

let, cum suis erupturum. Tantùm uti diceret, utra pars frequentior vicis esset: in eos se impetum facturum; & nihil priùs quàm flammam tectis injecturum, ut is pavor cogeret Ligures excedere saltu, quem obsiderent, & discurrere ad opem ferendam suis. Collaudatum eum consul spe præmiorum onerat. Numidæ equos conscendunt, & obequitare stationibus hostium, neminem lacessentes, cœperunt. Nihil primo adspectu contemptius: equi hominesque paululi & graciles; discinctus & inermis eques, præterquam quòd jacula secum portat; equi sine frenis, deformis ipse cursus rigidâ cervice & extento capite currentium. Hunc contemptum de industria augentes, labi ex equis, & per ludibrium spectaculo esse. Itaque, qui primò intenti paratique, si lacesserentur, in stationibus fuerant, jam inermes sedentesque pars maxima spectabant. Numidæ adequitare, dein refugere, sed propiùs saltum paulatim evehi, velut quos impotentes regendi equi invitos efferrent: postremò subditis calcaribus inter medias stationes hostium erupere; &, in agrum latiorem evecti, omnia propinqua viæ tecta incendunt: proximo deinde vico inferunt ignem, ferro flammâque omnia pervastant.

Liberat exercitum Romanum.

Fumus primò conspectus, deinde clamor trepidantium in vicis auditus, postremò seniores puerique refugientes tumultum in castris fecerunt: itaque sine consilio, sine

imperio, pro se quisque currere ad sua tuenda; momentoque temporis castra relicta erant, & obsidione liberatus consul, quò intenderat, pervenit. U.c.559. a.C.193.

XII. Sed neque Boii, neque Hispani, cum quibus eo anno bellatum erat, tam inimici infestique erant Romanis, quàm Ætolorum gens. Ii post deportatos ex Græcia exercitus primò in spe fuerant, & Antiochum in vacuam Europæ possessionem venturum; nec Philippum, aut Nabin quieturos. Ubi nihil usquam moveri viderunt, agitandum aliquid miscendumque rati, ne cunctando senescerent consilia, concilium Naupactum indixerunt. Ibi Thoas prætor eorum, conquestus injurias Romanorum, statumque Ætoliæ, *Quòd omnium Græciæ gentium civitatumque inhonoratissimi post eam victoriam essent, cujus causa ipsi fuissent*, legatos censuit circa reges mittendos, qui non solùm tentarent animos eorum, sed suis quemque stimulis moverent ad Romanum bellum. Damocritus ad Nabin, Nicander ad Philippum, Dicæarchus frater prætoris ad Antiochum est missus. Tyranno Lacedæmonio Damocritus, *Ademptis maritimis civitatibus enervatam tyrannidem*, dicere: *inde militem, inde naves navalesque socios habuisse: inclusum suis propè muris Achæos videre dominantes in Peloponneso: numquam habiturum recuperandi sua occasionem, si eam, quæ tum esset, prætermisisset. Nullum*

Ætolorum molitiones.

Concitant reges ad bellum Romanum.

exercitum Romanum in Græcia esse; nec
U.c.559. a.C.193. *propter Gythium, aut maritimos alios Laconas, dignam causam existimaturos Romanos, cur legiones in Græciam rursus transmittant.* Hæc ad incitandum animum tyranni dicebantur, ut, quum in Græciam Antiochus trajecisset, conscientiâ violatæ per sociorum injurias Romanæ amicitiæ, conjungeret se cum Antiocho. Et Philippum Nicander haud dissimili oratione incitabat: erat etiam major orationi materia, quò ex altiore fastigio rex, quàm tyrannus, detractus erat, quóque plures ademptæ res. Ad hoc vetusta regum Macedoniæ fama, peragratusque Orbis terrarum victoriis ejus gentis referebatur. *Et tutum vel incepto, vel eventu se consilium afferre: nam neque, ut antè se moveat Philippus, quàm Antiochus cum exercitu transierit in Græciam, suadere; &, qui sine Antiocho adversùs Romanos Ætolosque tamdiu sustinuerit bellum, ei, adjuncto Antiocho, sociis Ætolis, qui tum graviores hostes, quàm Romani, fuerint, quibus tandem viribus resisten Romanos posse?* Adjiciebat de duce Annibale, nato adversùs Romanos hoste, qui plures & duces & milites eorum occidisset, quàm quot superessent. Hæc Philippo Nicander. Alia Dicæarchus Antiocho; & omnium primùm, *Prædam de Philippo Romanorum esse* dicere, *victoriam Ætolorum; & aditum in Græciam Romanis nullos alios, quàm Ætolos, dedisse; & ad vincendum vi-*

rus eosdem præbuisse: deinde quantas peditum equitumque copias præbituri Antiocho ad bellum essent; quæ loca terrestribus copiis, quos portus maritimis. Tum de Philippo & Nabide libero mendacio abutebatur: *Paratum utrumque ad rebellandum esse; & primam quamque occasionem recuperandi ea, quæ bello amisissent, arrepturos.* Ita per totum simul Orbem terrarum Ætoli Romanis concitabant bellum: reges tamen aut non moti, aut tardiùs moti sunt. U.c.559. a. C.193.

XIII. Nabis extemplo circa omnes vicos maritimos dimisit, ad seditiones in iis miscendas; & alios principum donis ad suam causam perduxit, alios pertinaciter in societate Romana manentes occidit. Achæis omnium maritimorum Laconum tuendorum a T. Quintio cura mandata erat: itaque extemplo & ad tyrannum legatos miserunt, qui admonerent fœderis eum Romani, denuntiarentque, ne pacem, quam tantopere petisset, turbaret; & auxilia ad Gythium, quod jam oppugnabatur a tyranno, & Romam, qui ea nuntiarent, legatos miserunt. Antiochus rex, eâ hieme Raphiæ in Phœnice Ptolemæo regi Ægypti filiâ in matrimonium datâ, quum Antiochiam se recepisset, per Ciliciam, Tauro monte superato, extremo jam hiemis Ephesum pervenit: inde principio veris, Antiocho filio misso in Syriam ad custodiam ultimarum

Nabis bellum molitur.

U.c.559. a.C.193. partium regni, ne quid, absente se, ab tergo moveretur, ipse cum omnibus terrestribus copiis ad Pisidas, qui circa Sidam incolunt, oppugnandos est profectus.

Legati Rom. ad Antiochum. Eo tempore legati Romani P. Sulpicius & P. Villius, qui ad Antiochum (sicut antè dictum est) missi erant, jussi priùs Eumenem adire, Elæam venere; inde Pergamum (ibi regia Eumenis fuit) escenderunt. Cupidus belli adversùs Antiochum Eumenes erat, gravem, si pax esset, accolam tantò potentiorem regem credens; eumdem, si motum bellum esset, non magis parem Romanis fore, quàm Philippus fuisset: & aut funditus sublatum iri; aut, si pax victo daretur, multa illi detracta sibi accessura, ut facilè deinde se ab eo, sine ullo Romano auxilio, tueri posset: etiam, si quid adversi casurum foret, satius esse Romanis sociis quamcumque fortunam subire, quàm solum aut imperium pati Antiochi, aut abnuentem vi atque armis cogi. Ob hæc, quantum auctoritate, quantum consilio valebat, incitabat Romanos ad bellum.

XIV. Sulpicius æger Pergami substitit. Villius, quum Pisidiæ bello occupatum esse regem audisset, Ephesum profectus, dum paucos ibi moratur dies, dedit operam, ut cum Annibale, qui tum ibi fortè erat, sæpe congrederetur; ut animum ejus & tentaret, si quà posset, & metum deme-

ret periculi ei quidquam ab Romanis esse. His colloquiis aliud quidem actum nihil est; secutum tamen suâ sponte est, velut consilio petitum esset, ut vilior ob ea regi Annibal, & suspectior ad omnia fieret. Claudius, secutus Græcos Acilianos libros, P. Africanum in ea fuisse legatione tradit, eumque Ephesi collocutum cum Annibale. Et sermonem etiam unum refert, quo quærenti Africanò, *Quem fuisse maximum imperatorem Annibal crederet*, respondisse, *Alexandrum Macedonum regem; quòd parvâ manu innumerabiles exercitus fudisset, quòdque oras, quas visere supra spem humanam esset, peragrasset.* Quærenti deinde, *quem secundum poneret; Pyrrhum* dixisse: *castra metari primum docuisse; ad hoc neminem elegantiùs loca cepisse, præsidia disposuisse: artem etiam conciliandi sibi homines eam habuisse, ut Italicæ gentes regis externi, quàm populi Romani, tamdiu principis in ea terra, imperium esse mallent.* Exsequenti, *quem tertium duceret;* haud dubiè *semet ipsum* dixisse. Tum risum obortum Scipioni, & subjecisse: *Quidnam tu diceres, si me vicisses? Tum me verò*, inquit, *& ante Alexandrum, & ante Pyrrhum, & ante omnes alios imperatores esse.* Et perplexum Punico astu responsum, & improvisum assentationis genus Scipionem movisse, quòd e grege se imperatorum velut inæstimabilem secrevisset.

U.c. 559. a. C. 193.

Colloquium Scipionis cum Annibale

U.c.559. a.C.193. XV. Villius ab Epheso Apameam processit: eò & Antiochus, audito Romanorum legatorum adventu, occurrit. Apameæ congressis disceptatio eadem ferme fuit, quæ Romæ inter Quintium & legatos regis fuerat. *Moritur regis filius.* Mors nuntiata Antiochi, filii regis, quem missum paulò antè dixeram in Syriam, diremit colloquia. Magnus luctus in regia fuit, magnumque ejus juvenis desiderium. Id enim jam specimen sui dederat, ut, si vita longior contigisset, magni justique regis in eo indolem fuisse appareret. Quò carior acceptiorque omnibus erat, eò mors ejus suspectior fuit, gravem successorem eum instare senectuti suæ patrem credentem, per spadones quosdam, talium ministeriis facinorum acceptos regibus, veneno sustulisse. Eam quoque causam clandestino facinori adjiciebant, quòd, quum Seleuco filio Lysimachiam dedisset, Antiocho quam similem daret sedem, ut procul ab se honore eum quoque ablegaret, non habuisset. Magni tamen luctûs species per aliquot dies regiam tenuit; legatusque Romanus, ne alieno tempore incommodus obversaretur, Pergamum concessit. Rex Ephesum, omisso, quod inchoaverat, bello, rediit: *ibi*, per luctum regiâ clausâ, cum Minione quodam, qui princeps amicorum ejus erat, secreta consilia agitavit. Minio, ignarus omnium externorum, viresque æstimans regis ex rebus in Syria aut Asia gestis, non causâ

modò superiorem esse Antiochum, quòd nihil æqui postularent Romani, sed bello quoque superaturum credebat. Fugienti regi disceptationem cum legatis, seu jam experto eam minùs prosperam, seu mœrore recenti confuso, professus Minio, se, quæ pro causa essent, dicturum, persuasit, ut a Pergamo arcesserentur legati. U.c.559. a.C.193.

XVI. Jam convaluerat Sulpicius: itaque ambo Ephesum venerunt. Rex a Minione excusatus, & absente eo res agi cœpta est. Ibi præparatâ oratione Minio, *Specioso titulo*, inquit, *uti vos, Romani, Græcarum civitatum liberandarum video; sed facta vestra orationi non conveniunt; & aliud Antiocho juris statuistis, alio ipsi utimini. Quî enim magis Smyrnæi Lampsacenique Græcì sunt, quàm Neapolitani, & Rhegini, & Tarentini, a quibus stipendium, a quibus naves ex fœdere exigitis? Cur Syracusas, atque in alias Siciliæ Græcas urbes prætorem quotannis, cum imperio & virgis & securibus, mittitis? Nihil aliud profectò dicatis, quàm armis superatis vos iis has leges imposuisse. Eamdem de Smyrna & Lampsaco civitatibusque, quæ Ioniæ aut Æolidis sunt, causam ab Antiocho accipite. Bello superatas a majoribus, & stipendiarias ac vectigales factas, in antiquum jus repetit. Itaque ad hæc ei responderi velim, si ex æquo disceptatur, & non belli causa quæritur.* Ad ea Sulpicius: *Fecit verecundè*, inquit, *Antio-*

Colloquium legatorum Roman. cum Minione.

U.c.559. a.C.193. citiæ regis, ut consiliis quoque arcanis interesset, acceptus erat. Is, tamquam non, utrum bellandum esset, nec ne, consuleretur, sed ubi, & quâ ratione bellum gereretur, *Victoriam se haud dubiam proponere animo* affirmabat, *si in Europam transisset rex, & in aliqua Græciæ parte sedem bello cepisset. Jam primùm Ætolos, qui umbilicum Græciæ incolerent, in armis eum inventurum, antesignanos ad asperrima quæque belli paratos. In duobus velut cornibus Græciæ, Nabin a Peloponneso concitaturum omnia, repetentem Argivorum urbem, repetentem maritimas civitates, quibus eum depulsum Romani Lacedæmonis muris inclusissent; a Macedonia Philippum, ubi primum bellicum cani audisset, arma capturum. Nosse se spiritus ejus, nosse animum: scire ferarum modo, quæ claustris aut vinculis teneantur, ingentes jamdiu iras eum in pectore volvere; meminisse etiam se, quoties in bello precari omnes deos solitus sit, ut Antiochum sibi darent adjutorem: cujus voti si compos nunc fiat, nullam moram rebellandi facturum. Tantùm non cunctandum, neque cessandum esse; in eo enim victoriam verti, si & loca opportuna, & socii præoccuparentur. Annibalem quoque sine mora mittendum in Africam esse ad distringendos Romanos.*

Annibal suspectus regi. XIX. Annibal non adhibitus in consilium, propter colloquia cum Villio suspectus regi, & in nullo postea honore

tabitus, primò eam contumeliam tacitus tulit; deinde melius esse ratus, & percunctari causam repentinæ alienationis, & purgare se, tempore apto, quæsitâ simpliciter iracundiæ causâ auditâque, *Pater Amilcar*, inquit, *Antioche, parvum admodum me, quum sacrificaret, altaribus admotum jurejurando adegit, numquam amicum fore populi Romani. Sub hoc sacramento sex & triginta annos militavi: hoc me in pace patriâ meâ expulit: hoc patriâ extorrem in tuam regiam adduxit: hoc duce, si tu spem meam destitueris, ubicumque vires, ubi arma esse sciam, huc veniam, toto Orbe terrarum quærens aliquos Romanis hostes. Itaque, si quibus tuorum meis criminibus apud te crescere libet, aliam materiam crescendi ex me quærant. Odi, odioque sum Romanis: id me verum dicere, pater Amilcar & dii testes sunt. Proinde quum de bello Romano cogitabis, inter primos amicos Annibalem habeto: si qua res te ad pacem compellet, in id consilium alium, cum quo deliberes, quærito.* Non movit modò talis oratio regem, sed etiam reconciliavit Annibali. Ex consilio ita discessum est, ut bellum gereretur.

U.c.559. a.C.193.

Se purgat.

XX. Romæ destinabant quidem sermonibus hostem Antiochum, sed nihildum ad id bellum præter animos parabant. Consulibus ambobus Italia provincia decreta est; ita ut inter se compararent, sortirenturve, uter comitiis ejus anni

U.c.560. a.C.192. L.Quintio, Cn. Domitio Coss.

Provincia divisa.

præesset: ad utrum ea non pertineret cura, ut paratus esset, si quò eum extra Italiam opus esset ducere legiones. Huic consuli permissum, ut duas legiones scriberet novas, & sociûm Latini nominis viginti millia, & equites octingentos. Alteri consuli duæ legiones decretæ, quas L. Cornelius consul superioris anni habuisset; & sociûm ac Latini nominis ex eodem exercitu quindecim millia, & equites quingenti. Q. Minucio cum exercitu, quem in Liguribus habebat, prorogatum imperium: additum, in supplementum ut quatuor millia peditum Romanorum scriberentur, & centum quinquaginta equites; & sociis eódem quinque millia peditum imperarentur, ducenti quinquaginta equites. Cn. Domitio extra Italiam, quò senatus censuisset, provincia evenit: L. Quintio Gallia, & comitia habenda. Prætores deinde provincias sortiti: M. Fulvius Centumalus urbanam, L. Scribonius Libo peregrinam, L. Valerius Tappus Siciliam, Q. Salonius Sarra Sardiniam, M. Bæbius Tamphilus Hispaniam citeriorem, A. Atilius Serranus ulteriorem. Sed his duobus primùm senatusconsulto, deinde plebis etiam scito permutatæ provinciæ sunt. Atilio classis & Macedonia, Bæbio Bruttii decreti. Flaminio Fulvioque in Hispaniis prorogatum imperium. Bæbio Tamphilo in Bruttios duæ legiones decretæ, quæ priore anno urbanæ fuissent;

U.c.560. a. C.192.

t ut sociis eódem millia peditum quindecim imperarentur, & quingenti equites. U.c.560. a. C.192.
Atilius triginta naves quinqueremes facere jussus, & ex navalibus veteres deducere, si quæ utiles essent, & scribere navales socios. *Classis paratur.*
Et consulibus imperatum, ut ei duo millia sociûm ac Latini nominis, & mille pedites darent Romanos. Hi duo prætores & duo exercitus, terrestris navalisque, adversùs Nabin, apertè jam oppugnantem socios populi Romani, dicebantur parari. Ceterum legati ad Antiochum missi exspectabantur; & priusquam ii redissent, vetuerat Cn. Domitium consulem senatus ab urbe discedere.

XXI. Prætoribus Fulvio & Scribonio, quibus, ut jus dicerent Romæ, provincia erat, negotium datum, ut, præter eam classem, cui Atilius præfuturus erat, centum quinqueremes pararent. Priusquam consul prætoresque in provincias proficiscerentur, supplicatio fuit prodigiorum causâ. Capram sex hœdos uno fœtu edidisse, ex Piceno nuntiatum est: & Arretii puerum natum unimanum: Amiterni terram pluisse: Formiis portam murumque de cœlo tacta: & (quod maximè terrebat) consulis Cn. Domitii bovem locutum, ROMA, CAVE TIBI. Ceterorum prodigiorum causâ supplicatum est: bovem cum cura servari alique aruspices jusserunt. Tiberis, infestiore quàm priore impetu illatus urbi, duo pon- *Prodigia.*

U.c.560. a. C.192. tes, ædificia multa, maximè circa portam Flumentanam, evertit. Saxum ingens, sive imbribus, sive motu terræ leviore, quàm ut alioqui sentiretur, labefactatum, in vicum Jugarium ex Capitolio procidit, & multos oppressit. In agris passim inundatis pecua ablata, villarum strages facta est. Priusquam L. Quintius consul in provinciam perveniret, Q. Minucius in agro Pisano cum Liguribus signis collatis pugnavit: novem millia hostium occîdit: ceteros fusos fugatosque in castra compulit. Ea usque in noctem magno certamine oppugnata defensaque sunt: nocte clam profecti Ligures; primâ luce Romanus vacua castra invasit: prædæ minùs inventum est, quòd subinde spolia agrorum capta domos mittebant. Minucius nihil deinde laxamenti hostibus dedit: ex agro Pisano in Ligures profectus, castella vicosque eorum igni ferroque pervastavit: ibi prædâ Etruscâ, quæ missa a populatoribus fuerat, repletus est miles Romanus.

Ligures victi a Minucio.

XXII. Sub idem tempus legati ab regibus Romam reverterunt; qui quum nihil, quod satis maturam causam belli haberet, nisi adversùs Lacedæmonium tyrannum, attulissent, quem & Achæi legati nuntiabant contra fœdus maritimam oram Laconum oppugnare; Atilius prætor cum classe missus est in Græciam ad socios tuendos. Consules, quando nihil ab Antiocho instaret,

Atilius contra Nabin missus.

ret, proficiſci ambo in provincias placuit. Domitius ab Arimino, quà proximum fuit, Quintius per Ligures in Boios venit. Duo conſulum agmina diverſa latè agrum hoſtium pervaſtarunt: primò equites eorum pauci cum præfectis, deinde univerſus ſenatus, poſtremò in quibus aut fortuna aliqua, aut dignitas erat, ad mille quingenti ad conſules transfugerunt. Et in utraque Hiſpania eo anno res proſperè geſtæ: nam & C. Flaminius oppidum Litabrum, munitum opulentumque, vineis expugnavit, & nobilem regulum Corribilonem vivum cepit; & M. Fulvius proconſul cum duobus exercitibus hoſtium duo ſecunda prœlia fecit: oppida duo Hiſpanorum, Veſceliam Holonemque, & caſtella multa expugnavit; alia voluntate ad eum defecerunt: tum in Oretanos progreſſus, & ibi duobus potitus oppidis, Noliba & Cuſibi, ad Tagum amnem ire pergit. Toletum ibi parva urbs erat, ſed loco munito: eam quum oppugnaret, Vectonum magnus exercitus Toletanis ſubſidio venit. Cum his ſignis collatis proſperè pugnavit; &, fuſis Vectonibus, operibus Toletum cepit.

U.c.560. a. C.192.

Res Hiſpanicæ.

XXIII. Ceterum eo tempore minùs ea bella, quæ gerebantur, curæ Patribus erant, quàm exſpectatio nondum cœpti cum Antiocho belli: nam etſi per legatos identidem omnia explorabantur, tamen rumores, temere ſine ullis auctoribus orti, multa

U.c.560 a.C.192

falsa veris miscebant. Inter quæ allatum erat, quum in Ætoliam venisset Antiochus, extemplo classem eum in Siciliam missurum. Itaque senatus, etsi prætorem Atilium cum classe miserat in Græciam, tamen quia non copiis modò, sed etiam auctoritate opus erat ad tuendos sociorum animos, T. Quintium, & Cn. Octavium, & Cn. Servilium, & P. Villium legatos in Græciam misit; &, ut M. Bæbius ex Bruttiis ad Tarentum & Brundisium promoveret legiones, decrevit, ut inde, si res posceret, in Macedoniam trajiceret; & ut M. Fulvius prætor classem navium triginta mitteret ad tuendam Siciliæ oram; & ut cum imperio esset, qui classem eam duceret (duxit L. Oppius Salinator, qui priore anno ædilis plebis fuerat) & ut idem prætor L. Valerio collegæ scriberet, *Periculum esse, ne classis regis Antiochi ex Ætolia in Siciliam trajiceret: itaque placere senatui, ad eum exercitum, quem haberet, tumultuariorum militum ad duodecim millia, & quadringentos equites scribere eum, quibus oram maritimam provinciæ, quà vergeret in Græciam, tueri posset.* Eum delectum prætor non ex Sicilia ipsa tantùm, sed etiam ex circumjacentibus insulis habuit; oppidaque omnia maritima, quæ in Græciam versa erant, præsidiis firmavit. Addidit alimenta rumoribus adventus Attali, Eumenis fratris, qui nuntiavit, An-

Legati in Græciam missi.

Attalus frater Eumenis Romæ.

tiochum regem Hellespontum cum exercitu transisse; & Ætolos ita se parare, ut sub adventum ejus in armis essent. Et Eumeni absenti, & præsenti Attalo gratiæ actæ; & ædes liberæ, locus, lautia decreta, & munera data, equi duo, bina equestria arma, & vasa argentea centum pondo, & aurea viginti pondo. U.c.560. a.C.192.

XXIV. Quum alii atque alii nuntii bellum instare afferrent, ad rem pertinere visum est, consules primo quoque tempore creari. Itaque senatusconsultum factum est, ut M. Fulvius prætor litteras extemplo ad consulem mitteret, quibus certior fieret, senatui placere, provinciâ exercituque tradito legatis, Romam reverti eum; & ex itinere præmittere edictum, quo comitia consulibus creandis ediceret. Paruit his litteris consul, &, præmisso edicto, Romam venit. Eo quoque anno magna ambitio fuit, quòd patricii tres in unum locum petierunt, P. Cornelius Cn. F. Scipio, qui priore anno repulsam tulerat, & L. Cornelius Scipio, & Cn. Manlius Vulso. P. Scipioni, ut dilatum viro tali, non negatum, honorem appareret, consulatus datus est: additur ei de plebe collega Manius Acilius Glabrio. Postero die prætores creati, L. Æmilius Paulus, M. Æmilius Lepidus, M. Junius Brutus, A. Cornelius Mammula, C. Livius, & L. Oppius; utrique eorum Salinator cognomen erat. Op- Comitia.

U.c.559. a. C.193.

chus, qui, si alia pro causa ejus non erant, quæ dicerentur, quemlibet ista, quàm se, dicere maluit. Quid enim simile habet civitatum earum, quas comparasti, causa? Ab Rheginis, & Neapolitanis, & Tarentinis, ex quo in nostram venerunt potestatem, uno & perpetuo tenore juris, semper usurpato, numquam intermisso, quæ ex fœdere debent, exigimus. Potesne tandem dicere, ut ii populi non per se, non per alium quemquam fœdus mutaverint, sic Asiæ civitates, ut semel venerunt in majorum Antiochi potestatem, in perpetua possessione regni vestri permansisse; & non alias earum in Philippi, alias in Ptolemæi fuisse potestate, alias per multos annos nullo ambigente libertatem usurpasse? Nam si, quòd aliquando servierunt, temporum iniquitate pressi, jus post tot secula asserendi eos in servitutem faciet; quid abest, quin actum nobis nihil sit, quòd a Philippo liberavimus Græciam, & repetant posteri ejus Corinthum, Chalcidem, Demetriadem, & Thessalorum totam gentem? Sed quid ego causam civitatum ago, quam, ipsis agentibus, & nos & regem ipsum cognoscere æquius est?

XVII. Vocari deinde civitatum legationes jussit, præparatas jam antè & instructas ab Eumene, qui, quantumcumque virium Antiocho decessisset, suo id accessurum regno ducebat. Admissi plures, dum suas quisque nunc querelas, nunc

postulationes inserit, & æqua iniquis miscent, e disceptatione altercationem fecerunt: itaque, neque remissâ ullâ re, neque impetratâ, æquè ac venerant, omnium incerti legati Romam redierunt. Rex, dimissis iis, consilium de bello Romano habuit. Ibi alius alio ferociùs (quia quò quisque asperiùs adversùs Romanos locutus esset, eò spes gratiæ major erat) alius superbiam postulatorum increpare, tamquam Nabidi victo, sic Antiocho, maximo Asiæ regum, imponentium leges: *Quamquam Nabidi tamen dominationem in patriam suam, & patriam Lacedæmonem, remissam; Antiocho si Smyrna & Lampsacus imperata faciant, indignum videri.* Alii, *Parvas & vix dictu dignas belli causas tanto regi eas civitates esse; sed initium semper a parvis injusta imperandi fieri: nisi crederent, Persas, quum aquam terrámque ab Lacedæmoniis petierunt, glebâ terræ & haustu aquæ eguisse. Per similem tentationem Romanis de duabus civitatibus agi: & alias civitates, simul duas jugum exsuisse vidissent, ad liberatorem populum defecturas. Si non libertas servitute potior sit, tamen omni præsenti statu spem cuique novandi res suas blandiorem esse.*

U.c.559. a.C.193.

Rex consilium habet de Romano bello.

XVIII. Alexander Acarnan in consilio erat, Philippi quondam amicus, nuper relicto eo secutus opulentiorem regiam Antiochi; &, tamquam peritus Græciæ, nec ignarus Romanorum, in eum gradum ami-

citiæ regis, ut consiliis quoque arcanis interesset, acceptus erat. Is, tamquam non, utrum bellandum esset, nec ne, consuleretur, sed ubi, & quâ ratione bellum gereretur, *Victoriam se haud dubiam proponere animo* affirmabat, *si in Europam transisset rex, & in aliqua Græciæ parte sedem belli cepisset. Jam primùm Ætolos, qui umbilicum Græciæ incolerent, in armis eum inventurum, antesignanos ad asperrima quæque belli paratos. In duobus velut cornibus Græciæ, Nabin a Peloponneso concitaturum omnia, repetentem Argivorum urbem, repetentem maritimas civitates, quibus eum depulsum Romani Lacedæmonis muris inclusissent; a Macedonia Philippum, ubi primum bellicum cani audisset, arma capturum. Nosse se spiritus ejus, nosse animum: scire ferarum modo, quæ claustris aut vinculis teneantur, ingentes jamdiu iras eum in pectore volvere; meminisse etiam se, quoties in bello precari omnes deos solitus sit, ut Antiochum sibi darent adjutorem: cujus voti si compos nunc fiat, nullam moram rebellandi facturum. Tantùm non cunctandum, neque cessandum esse; in eo enim victoriam verti, si & loca opportuna, & socii præoccuparentur. Annibalem quoque sine mora mittendum in Africam esse ad distringendos Romanos.*

U.c.559. a.C.193.

Annibal suspectus regi.

XIX. Annibal non adhibitus in consilium, propter colloquia cum Villio suspectus regi, & in nullo postea honore

rabitus, primò eam contumeliam tacitus
tulit; deinde melius esse ratus, & per- U.c.559.
cunctari causam repentinæ alienationis, & a.C.193.
purgare se, tempore apto, quæsitâ simpliciter iracundiæ causâ auditâque, *Pater* *Se purgat.*
Amilcar, inquit, *Antioche, parvum admodum me, quum sacrificaret, altaribus admotum jurejurando adegit, numquam amicum fore populi Romani. Sub hoc sacramento sex & triginta annos militavi: hoc me in pace patriâ meâ expulit: hoc patriâ extorrem in tuam regiam adduxit: hoc duce, si tu spem meam destitueris, ubicumque vires, ubi arma esse sciam, huc veniam, toto Orbe terrarum quærens aliquos Romanis hostes. Itaque, si quibus tuorum meis criminibus apud te crescere libet, aliam materiam crescendi ex me quærant. Odi, odioque sum Romanis: id me verum dicere, pater Amilcar & dii testes sunt. Proinde quum de bello Romano cogitabis, inter primos amicos Annibalem habeto: si qua res te ad pacem compellet, in id consilium alium, cum quo deliberes, quærito.* Non movit modò talis oratio regem, sed etiam reconciliavit Annibali. Ex consilio ita discessum est, ut bellum gereretur.

XX. Romæ destinabant quidem sermo- U.c.560.
nibus hostem Antiochum, sed nihildum a.C.192.
ad id bellum præter animos parabant. L.Quinctio, Cn.
Consulibus ambobus Italia provincia de- Domitio Coss.
creta est; ita ut inter se compararent, *Provincia divisa.*
sortirenturve, uter comitiis ejus anni

præesset: ad utrum ea non pertineret cura, ut paratus esset, si quò eum extra Italiam opus esset ducere legiones. Huic consuli permissum, ut duas legiones scriberet novas, & sociûm Latini nominis viginti millia, & equites octingentos. Alteri consuli duæ legiones decretæ, quas L. Cornelius consul superioris anni habuisset; & sociûm ac Latini nominis ex eodem exercitu quindecim millia, & equites quingenti. Q. Minucio cum exercitu, quem in Liguribus habebat, prorogatum imperium: additum, in supplementum ut quatuor millia peditum Romanorum scriberentur, & centum quinquaginta equites; & sociis eódem quinque millia peditum imperarentur, ducenti quinquaginta equites. Cn. Domitio extra Italiam, quò senatus censuisset, provincia evenit: L. Quintio Gallia, & comitia habenda. Prætores deinde provincias sortiti: M. Fulvius Centumalus urbanam, L. Scribonius Libo peregrinam, L. Valerius Tappus Siciliam, Q. Salonius Sarra Sardiniam, M. Bæbius Tamphilus Hispaniam citeriorem, A. Atilius Serranus ulteriorem. Sed his duobus primùm senatusconsulto, deinde plebis etiam scito permutatæ provinciæ sunt. Atilio classis & Macedonia, Bæbio Bruttii decreti. Flaminio Fulvioque in Hispaniis prorogatum imperium. Bæbio Tamphilo in Bruttios duæ legiones decretæ, quæ priore anno urbanæ fuissent;

U.c.560. a. C.192.

& ut sociis eôdem millia peditum quindecim imperarentur, & quingenti equites. Atilius triginta naves quinqueremes facere jussus, & ex navalibus veteres deducere, si quæ utiles essent, & scribere navales socios. Et consulibus imperatum, ut ei duo millia sociûm ac Latini nominis, & mille pedites darent Romanos. Hi duo prætores & duo exercitus, terrestris navalisque, adversùs Nabin, apertè jam oppugnantem socios populi Romani, dicebantur parari. Ceterum legati ad Antiochum missi exspectabantur; & priusquam ii redissent, vetuerat Cn. Domitium consulem senatus ab urbe discedere.

U.c.560. a. C.192. *Classis paratur.*

XXI. Prætoribus Fulvio & Scribonio, quibus, ut jus dicerent Romæ, provincia erat, negotium datum, ut, præter eam classem, cui Atilius præfuturus erat, centum quinqueremes pararent. Priusquam consul prætoresque in provincias proficiscerentur, supplicatio fuit prodigiorum causâ. Capram sex hœdos uno fœtu edidisse, ex Piceno nuntiatum est: & Arretii puerum natum unimanum: Amiterni terram pluisse: Formiis portam murumque de cœlo tacta: & (quod maximè terrebat) consulis Cn. Domitii bovem locutum, ROMA, CAVE TIBI. Ceterorum prodigiorum causâ supplicatum est: bovem cùm cura servari alique aruspices jusserunt. Tiberis, infestiore quàm priore impetu illatus urbi, duo pon-

Prodigia.

tes, ædificia multa, maximè circa portam Flumentanam, evertit. Saxum ingens, sive imbribus, sive motu terræ leviore, quàm ut alioqui sentiretur, labefactatum, in vicum Jugarium ex Capitolio procidit, & multos oppressit. In agris passim inundatis pecua ablata, villarum strages facta est. Priusquam L. Quintius consul in provinciam perveniret, Q. Minucius in agro Pisano cum Liguribus signis collatis pugnavit: novem millia hostium occidit: ceteros fusos fugatosque in castra compulit. Ea usque in noctem magno certamine oppugnata defensaque sunt: nocte clam profecti Ligures; primâ luce Romanus vacua castra invasit: prædæ minùs inventum est, quòd subinde spolia agrorum capta domos mittebant. Minucius *nihil deinde* laxamenti hostibus dedit: ex agro Pisano in Ligures profectus, castella vicosque eorum igni ferroque pervastavit: ibi prædâ Etruscâ, quæ missa a populatoribus fuerat, repletus est miles Romanus.

U.c.560. a.C.192.

Ligures victi a Minucio.

XXII. Sub idem tempus legati ab regibus Romam reverterunt; qui quum nihil, quod satis maturam causam belli haberet, nisi adversùs Lacedæmonium tyrannum, attulissent, quem & Achæi legati nuntiabant contra fœdus maritimam oram Laconum oppugnare; Atilius prætor *cum classe* missus est in Græciam ad socios tuendos. Consules, quando nihil ab Antiocho instaret,

Atilius contra Nabin missus.

ret, proficiſci ambo in provincias placuit. Domitius ab Arimino, quà proximum fuit, U.c.560. a. C.192. Quintius per Ligures in Boios venit. Duo conſulum agmina diverſa latè agrum hoſtium pervaſtarunt: primò equites eorum pauci cum præfectis, deinde univerſus ſenatus, poſtremò in quibus aut fortuna aliqua, aut dignitas erat, ad mille quingenti ad conſules transfugerunt. Et in utraque *Res Hiſpanicæ.* Hiſpania eo anno res proſperè geſtæ: nam & C. Flaminius oppidum Litabrum, munitum opulentumque, vineis expugnavit, & nobilem regulum Corribilonem vivum cepit; & M. Fulvius proconſul cum duobus exercitibus hoſtium duo ſecunda prœlia fecit: oppida duo Hiſpanorum, Veſceliam Holonemque, & caſtella multa expugnavit; alia voluntate ad eum defecerunt: tum in Oretanos progreſſus, & ibi duobus potitus oppidis, Noliba & Cuſibi, ad Tagum amnem ire pergit. Toletum ibi parva urbs erat, ſed loco munito: eam quum oppugnaret, Vectonum magnus exercitus Toletanis ſubſidio venit. Cum his ſignis collatis proſperè pugnavit; &, fuſis Vectonibus, operibus Toletum cepit.

XXIII. Ceterum eo tempore minùs ea bella, quæ gerebantur, curæ Patribus erant, quàm exſpectatio nondum cœpti cum Antiocho belli: nam etſi per legatos identidem omnia explorabantur, tamen rumores, temere ſine ullis auctoribus orti, multa

U.c.560. a. C.192

tes, ædificia multa, maximè circa portam Flumentanam, evertit. Saxum ingens, sive imbribus, sive motu terræ leviore, quàm ut alioqui sentiretur, labefactatum, in vicum Jugarium ex Capitolio procidit, & multos oppressit. In agris passim inundatis pecua ablata, villarum strages facta est. Priusquam L. Quintius consul in provinciam perveniret, Q. Minucius in agro Pisano cum Liguribus signis collatis pugnavit: novem millia hostium occîdit: ceteros fusos fugatosque in castra compulit. Ea usque in noctem magno certamine oppugnata defensaque sunt: nocte clam profecti Ligures; primâ luce Romanus vacua castra invasit: prædæ minùs inventum est, quòd subinde spolia agrorum capta domos mittebant. Minucius nihil deinde laxamenti hostibus dedit: ex agro Pisano in Ligures profectus, castella vicosque eorum igni ferroque pervastavit: ibi prædâ Etruscâ, quæ missa a populatoribus fuerat, repletus est miles Romanus.

Ligures victi a Minucio.

XXII. Sub idem tempus legati ab regibus Romam reverterunt; qui quum nihil, quod satis maturam causam belli haberet, nisi adversùs Lacedæmonium tyrannum, attulissent, quem & Achæi legati nuntiabant contra fœdus maritimam oram Laconum oppugnare; Atilius prætor cum classe missus est in Græciam ad socios tuendos. Consules, quando nihil ab Antiocho instaret,

Atilius contra Nabin missus.

et, proficiſci ambo in provincias placuit. Domitius ab Arimino, quà proximum fuit, Quintius per Ligures in Boios venit. Duo conſulum agmina diverſa latè agrum hoſtium pervaſtarunt: primò equites eorum pauci cum præfectis, deinde univerſus ſenatus, poſtremò in quibus aut fortuna aliqua, aut dignitas erat, ad mille quingenti ad conſules transfugerunt. Et in utraque Hiſpania eo anno res proſperè geſtæ: nam & C. Flaminius oppidum Litabrum, munitum opulentumque, vineis expugnavit, & nobilem regulum Corribilonem vivum cepit; & M. Fulvius proconſul cum duobus exercitibus hoſtium duo ſecunda prœlia fecit: oppida duo Hiſpanorum, Veſceliam Holonemque, & caſtella multa expugnavit; alia voluntate ad eum defecerunt: tum in Oretanos progreſſus, & ibi duobus potitus oppidis, Noſibâ & Cuſibi, ad Tagum amnem ire pergit. Toletum ibi parva urbs erat, ſed loco munito: eam quum oppugnaret, Vectonum magnus exercitus Toletanis ſubſidio venit. Cum his ſignis collatis proſperè pugnavit; &, fuſis Vectonibus, operibus Toletum cepit.

U.c.560. a. C.192.

Res Hiſpanica.

XXIII. Ceterum eo tempore minùs ea bella, quæ gerebantur, curæ Patribus erant, quàm exſpectatio nondum cœpti cum Antiocho belli: nam etſi per legatos identidem omnia explorabantur, tamen rumores, temere ſine ullis auctoribus orti, multa

U.c.560 a.C.192

falsa veris miscebant. Inter quæ allatum erat, quum in Ætoliam venisset Antiochus, extemplo classem eum in Siciliam missurum. Itaque senatus, etsi prætorem Atilium cum classe miserat in Græciam, tamen quia non copiis modò, sed etiam auctoritate opus erat ad tuendos sociorum animos, T. Quintium, & Cn. Octavium, & Cn. Servilium, & P. Villium legatos in Græciam misit; &, ut M. Bæbius ex Bruttiis ad Tarentum & Brundisium promoveret legiones, decrevit, ut inde, si res posceret, in Macedoniam trajiceret; & ut M. Fulvius prætor classem navium triginta mitteret ad tuendam Siciliæ oram; & ut cum imperio esset, qui classem eam duceret (duxit L. Oppius Salinator, qui priore anno ædilis plebis fuerat) & ut idem prætor L. Valerio collegæ scriberet, *Periculum esse, ne classis regis Antiochi ex Ætolia in Siciliam trajiceret: itaque placere senatui, ad eum exercitum, quem haberet, tumultuariorum militum ad duodecim millia, & quadringentos equites scribere eum, quibus oram maritimam provinciæ, quà vergeret in Græciam, tueri posset.* Eum delectum prætor non ex Sicilia ipsa tantùm, sed etiam ex circumjacentibus insulis habuit; oppidaque omnia maritima, quæ in Græciam versa erant, præsidiis firmavit. Addidit alimenta rumoribus adventus Attali, Eumenis fratris, qui nuntiavit, An-

Legati in Græciam missi.

Attalus frater Eumenis Romæ.

tiochum regem Hellespontum cum exercitu transisse; & Ætolos ita se parare, ut sub adventum ejus in armis essent. Et Eumeni absenti, & præsenti Attalo gratiæ actæ; & ædes liberæ, locus, lautia decreta, & munera data, equi duo, bina equestria arma, & vasa argentea centum pondo, & aurea viginti pondo. U.c.560. a.C.192.

XXIV. Quum alii atque alii nuntii bellum instare afferrent, ad rem pertinere visum est, consules primo quoque tempore creari. Itaque senatusconsultum factum est, ut M. Fulvius prætor litteras extemplo ad consulem mitteret, quibus certior fieret, senatui placere, provinciâ exercituque tradito legatis, Romam reverti eum; & ex itinere præmittere edictum, quo comitia consulibus creandis ediceret. Paruit his litteris consul, &, præmisso edicto, Romam venit. Eo quoque anno magna ambitio fuit, quòd patricii tres in unum locum petierunt, P. Cornelius Cn. F. Scipio, qui priore anno repulsam tulerat, & L. Cornelius Scipio, & Cn. Manlius Vulso. P. Scipioni, ut dilatum viro tali, non negatum, honorem appareret, consulatus datus est: additur ei de plebe collega Manius Acilius Glabrio. Postero die prætores creati, L. Æmilius Paulus, M. Æmilius Lepidus, M. Junius Brutus, A. Cornelius Mammula, C. Livius, & L. Oppius; utrique eorum Salinator cognomen erat. Op- Comitia.

pius is erat, qui classem triginta navium in Siciliam duxerat. Interim dum novi magistratus sortirentur provincias, M. Bæbius a Brundisio cum omnibus copiis transire in Epirum est jussus, & circa Apolloniam copias continere: & M. Fulvio prætori urbano negotium datum est, ut quinqueremes novas quinquaginta faceret.

U.C. 560. A.C. 152.

XXV. Et populus quidem Romanus ita se ad omnes conatus Antiochi præparabat. Nabis jam non differebat bellum, sed summâ vi Gythium oppugnabat; & infensus Achæis, quòd miserant obsessis præsidium, agros eorum vastabat. Achæi, non antea ausi capessere bellum, quàm ab Roma revertissent legati, ut, quid senatui placeret, scirent, post reditum legatorum & Sicyonem concilium edixerunt, & legatos ad T. Quintium miserunt, qui consilium ab eo peterent. In concilio omnium ad bellum extemplo capessendum inclinatæ sententiæ erant: litteræ T. Quintii cunctationem injecerunt, quibus auctor erat prætorem classemque Romanam exspectandi. Quum principum alii in sententia permanerent; alii utendum ejus, quem ipsi consuluissent, consilio censerent; multitudo Philopœmenis sententiam exspectabat. Prætor is tum erat, & omnes eo tempore & prudentiâ & auctoritate anteibat. Is præfatus, *Bene comparatum apud Ætolos esse, ne prætor, quum de bello consuluisset, ipse*

Nabis Gythium oppugnat

Achæi bellum in eum decernunt.

sententiam diceret; statuere quamprimum ipsos, quid vellent jussit. *Prætorem decreta eorum cum fide & curâ exsecuturum; annixurumque, ut, quantum in consilio humano positum esset, nec pacis eos pœniteret, nec belli.* Plus ea oratio momenti ab incitandos ad bellum habuit, quàm si apertè suadendo cupiditatem res gerendi ostendisset. Itaque ingenti consensu bellum decretum est: tempus & ratio administrandi ejus libera prætori permissa sunt. Philopœmen, præterquam quòd ita Quintio placeret, & ipse existimabat classem Romanam exspectandam, quæ a mari Gythium tueri posset; sed metuens, ne dilationem res non pateretur, & non Gythium solùm, sed præsidium quoque missum ad tuendam urbem amitteretur, naves Achæorum deduxit. U.c.560. a. C.192.

XXVI. Comparaverat & tyrannus modicam classem ad prohibenda, si qua obsessis mari submitterentur, præsidia, tres tectas naves, & lembos pristesque, traditâ vetere classe ex fœdere Romanis. Harum novarum tum navium agilitatem ut experiretur, simul ut omnia satis apta ad certamen essent, provectos in altum quotidie remigem militemque simulacris navalis pugnæ exercebat, in eo ratus verti spem obsidionis, si præsidia maritima interclusisset. Prætor Achæorum, sicut terrestrium certaminum arte quemvis clarorum impe-

U.c.560.
a. C.192.

ratorum vel usu vel ingenio æquabat, ita rudis in re navali erat; Arcas, mediterraneus homo, externorum etiam omnium, nisi quòd in Creta præfectus auxiliorum militaverat, ignarus. Navis erat quadriremis vetus, capta annis octoginta antè, quum Crateri uxorem Nicæam ab Naupacto Corinthum veheret: hujus famâ motus (fuerat enim nobile in classe regia quondam navigium) deduci ab Ægio putrem jam admodum & vetustate dilabentem jussit. Hac tum prætoriâ nave præcedente classem, quum in ea Patrensis Tiso præfectus classis veheretur, occurrerunt a Gythio Laconum naves; & primo statim incursu ad novam & firmam navem vetus, quæ per se ipsa omnibus compagibus aquam acciperet, divulsa est; captique omnes, qui in nave erant: cetera classis, prætoriâ nave amissâ, quantum quæque remis valuit, fugerunt: ipse Philopœmen in levi speculatoria nave fugit; nec antè fugæ finem, quàm Patras ventum est, fecit. Nihil ea res animum militaris viri, & multos experti casus, imminuit: quin contrà, si in re navali, cujus esset ignarus, offendisset, eò plus in ea, quorum usu calleret, spei nactus, breve id tyranno gaudium se effecturum affirmabat.

Classe vincitur Philopœmen.

XXVII. Nabis, quum prosperâ elatus re, tum spem etiam haud dubiam nactus, nihil jam a mari periculi fore, & terres-

tres aditus claudere opportunè positis præsidiis voluit : tertiâ parte copiarum ab obsidione Gythii abductâ, ad Pleias posuit castra. Imminet is locus & Leucis, & Acriis, quà videbantur hostes exercitum admoturi. Quum ibi stativa essent, & pauci tabernacula haberent, multitudo alia casas ex arundine textas fronde, quæ umbram modò præberet, texissent; priusquam in conspectum hostium veniret Philopœmen, necopinantem eum improviso genere belli aggredi statuit. Navigia parva in stationem occultam agri Argivi contraxit: in ea expeditos milites, cetratos plerosque, cum fundis & jaculis, & alio levi genere armaturæ, imposuit : inde littora legens, quum ad propinquum castris hostium promontorium venisset, egressus callibus notis, nocte Pleias pervenit; &, sopitis vigilibus, ut in nullo propinquo metu, ignem casis ab omni parte castrorum injecit. Multi priùs incendio absumpti sunt, quàm hostium adventum sentirent; &, qui senserant, nullam opem ferre potuerunt. Ferro flammâque omnia absumpta : perpauci tamen ex tam ancipiti peste ad Gythium in majora castra perfugerunt. Ita perculsis hostibus, Philopœmen protinus ad depopulandam Tripolim Laconici agri, qui proximus finem Megalopolitarum est, duxit; & magnâ vi pecorum hominumque inde abreptâ, priusquam a Gythio tyran-

U.c.560. a.C.192.

Nabidis castra incendit.

U.c.560.
a. C.192.

ratorum vel usu vel ingenio æquabat, ita rudis in re navali erat; Arcas, mediterraneus homo, externorum etiam omnium, nisi quòd in Creta præfectus auxiliorum militaverat, ignarus. Navis erat quadriremis vetus, capta annis octoginta antè, quum Crateri uxorem Nicæam ab Naupacto Corinthum veheret: hujus famâ motus (fuerat enim nobile in classe regia quondam navigium) deduci ab Ægio putrem jam admodum & vetustate dilabentem jussit. Hac tum prætoriâ nave præcedente classem, quum in ea Patrensis Tiso præfectus classis veheretur, occurrerunt a Gythio Laconum naves; & primo statim incursu ad novam & firmam navem vetus, quæ per se ipsa omnibus compagibus aquam acciperet, divulsa est; captique omnes, qui in nave erant: cetera classis, prætoriâ nave amissâ, quantum quæque remis valuit, fugerunt: ipse Philopœmen in levi speculatoria nave fugit; nec antè fugæ finem, quàm Patras ventum est, fecit. Nihil ea res animum militaris viri, & multos experti casus, imminuit: quin contrà, si in re navali, cujus esset ignarus, offendisset, eò plus in ea, quorum usu calleret, spei nactus, breve id tyranno gaudium se effecturum affirmabat.

Classis vincitur Philopœmen.

XXVII. Nabis, quum prosperâ elatus re, tum spem etiam haud dubiam nactus, nihil jam a mari periculi fore, & terres-

tres aditus claudere opportunè positis praesidiis voluit : tertiâ parte copiarum ab obsidione Gythii abductâ, ad Pleias posuit castra. Imminet is locus & Leucis, & Acriis, quà videbantur hostes exercitum admoturi. Quum ibi stativa essent, & pauci tabernacula haberent, multitudo alia casas ex arundine textas fronde, quae umbram modò praeberet, texissent; priusquam in conspectum hostium veniret Philopœmen, necopinantem eum improviso genere belli aggredi statuit. Navigia parva in stationem occultam agri Argivi contraxit: in ea expeditos milites, cetratos plerosque, cum fundis & jaculis, & alio levi genere armaturae, imposuit : inde littora legens, quum ad propinquum castris hostium promontorium venisset, egressus callibus notis, nocte Pleias pervenit; &, sopitis vigilibus, ut in nullo propinquo metu, ignem casis ab omni parte castrorum injecit. Multi priùs incendio absumpti sunt, quàm hostium adventum sentirent; &, qui senserant, nullam opem ferre potuerunt. Ferro flammâque omnia absumpta : perpauci tamen ex tam ancipiti peste ad Gythium in majora castra perfugerunt. Ita perculsis hostibus, Philopœmen protinus ad depopulandam Tripolim Laconici agri, qui proximus finem Megalopolitarum est, duxit; & magnâ vi pecorum hominumque inde abreptâ, priusquam a Gythio tyran-

U.c.560. a.C.192.

Nabidis castra incendit.

nus præsidium agris mitteret, discessit. Inde
U.c.560. a. C.192 Tegeam exercitu contracto, concilioque eódem & Achæis & sociis indicto, in quo & Epirotarum & Acarnanum fuere principes, statuit, quoniam satis & suorum a pudore maritimæ ignominiæ restituti animi, & hostium conterriti essent, ad Lacedæmonem ducere; eo modo uno ratus ab obsidione Gythii hostem abduci posse. Ad Caryas primùm in hostium terra posuit
Gythium captum a Nabide. castra. Eo ipso die Gythium expugnatum est; cujus rei ignarus Philopœmen, castra ad Barbosthenem (mons est decem millia passuum ab Lacedæmone) promovit. Et Nabis, recepto Gythio, cùm expedito exercitu inde profectus, quum præter Lacedæmonem raptim duxisset, Pyrrhi (quæ vocant) Castra occupavit; quem peti locum ab Achæis, non dubitabat: inde hostibus occurrit. Obtinebant autem longo agmine propter angustias viæ propè quinque millia passuum: cogebatur agmen ab equitibus, & maximè a parte auxiliorum; quòd existimabat Philopœmen, tyrannum mercenariis militibus, quibus plurimum fideret, ab tergo suos aggressurum. Duæ res simul inopinatæ perculerunt eum: una, præoccupatus, quem petebat, locus; altera, quòd primo agmini occurrisse hostem cernebat, ubi, quum per loca confragosa iter esset, sine levis armaturæ præsidio signa ferri non videbat posse.

XXVIII. Erat autem Philopœmen præcipuæ in ducendo agmine locisque capiendis solertiæ atque usûs; nec belli tantùm temporibus, sed etiam in pace, ad id maximè animum exercuerat. Ubi iter quópiam faceret, & ad difficilem transitu saltum venisset, contemplatus ab omni parte loci naturam, quum solus iret, secum ipse agitabat animo; quum comites haberet, ab iis quærebat, *Si hostis eo loco apparuisset, quid, si a fronte, quid, si ab latere hoc aut illo, quid, si ab tergo adoriretur, capiendum consilii foret? Posse instructos rectâ acie, posse inconditum agmen, & tantummodo aptum viæ, occurrere. Quem locum ipse capturus esset*, cogitando aut quærendo exsequebatur; *aut quot armatis, aut quo genere armorum (plurimum enim interesse) usurus; quò impedimenta, quò sarcinas, quò turbam inermem rejiceret; quanto ea, aut quali præsidio custodiret; & utrum pergere, quâ cœpisset ire viâ, an eam, quâ venisset, repetere melius esset; castris quoque quem locum caperet, quantum munimento amplecteretur loci, quà opportuna aquatio, quà pabuli lignorumque copia esset, quà postero die castra moventi tutum maximè iter, quæ forma agminis foret.* His curis cogitationibusque ita ab ineunte ætate animum agitaverat, ut nulla ei nova in tali re cogitatio esset. Et tum omnium primùm agmen constituit: dein Cretenses auxiliares, &, quos Ta-

U. c. 560. a. C. 192. *Philopœmenis solertia & usus in locis capiendis.*

U.c.560. a. C.192.

rentinos vocabant, equites, binos secum trahentes equos, ad prima signa misit; &, jussis equitibus subsequi, super torrentem, unde aquari possent, rupem occupavit. Eò impedimenta omnia, & calonum turbam conjectam armatis circumdedit, & pro natura loci castra communivit: tabernacula statuere in aspretis & inæquabili solo difficile erat. Hostes quingentos passus aberant: ex eodem rivo utrimque cum præsidio levis armaturæ aquati sunt; &, priusquam (qualia in propinquis castris solent) contraheretur certamen, nox intervenit. Postero die apparebat pugnandum pro aquatoribus circa rivum esse: nocte in valle a conspectu hostium aversa, quantam multitudinem locus occulere poterat, condidit, cetratorum.

Prœlium inter Philopœmenem & Nabin.

XXIX. Luce ortâ, Cretensium levis armatura & Tarentini equites super torrentem prœlium commiserunt. Telemnastus Cretensis popularibus suis, equitibus Lycortas Megalopolitanus præerat. Cretenses & hostium auxiliares, equitumque idem genus Tarentini, præsidio aquatoribus erant. Aliquamdiu dubium prœlium fuit, ut eodem ex parte utraque hominum genere, & armis paribus. Procedente certamine, & numero vicere tyranni auxiliares, & quia ita præceptum a Philopœmene præfectis erat, ut, modico edito prœlio, in fugam inclinarent, hostemque ad insidia-

rum locum pertraherent. Effusè secuti fugientes per convallem, plerique & vulnerati, & interfecti sunt, priusquam occultum hostem viderent. Cetrati ita, quantum latitudo vallis patiebatur, instructi sederant, ut facilè per intervalla ordinum fugientes suos acciperent. Consurgunt deinde ipsi integri, recentes, instructi; & in hostes inordinatos, effusos, labore etiam & vulneribus fessos, impetum faciunt. Nec dubia victoria fuit: extemplo terga dedit tyranni miles; & haud paulò concitatiore cursu, quàm secutus erat, fugiens, ad castra est compulsus: multi cæsi captique in ea fuga sunt. Et in castris quoque foret trepidatum, ni Philopœmen receptui cani jussisset; loca magis confragosa, &, quacumque temere processisset, iniqua, quàm hostem, metuens. Inde & ex fortuna pugnæ, & ex ingenio ducis conjectans, in quo tum is pavore esset, unum de auxiliaribus specie transfugæ mittit ad eum, qui pro comperto afferret, Achæos statuisse postero die ad Eurotam amnem, qui propè ipsis affluit mœnibus, progredi, ut intercluderent iter; ne aut tyrannus, quum vellet, receptum ad urbem haberet; aut commeatus ab urbe in castra portarentur: simul etiam tentaturus, si quorum animi sollicitari ad defectionem a tyranno possent. Non tam fidem dictis perfuga fecit, quàm perculso metu relinquendi

U.c.560. a. C.192.

Castra deserit tyrannus.

U.c.560. a. C. 192. castra causam probabilem præbuit. Postero die Pythagoram cum auxiliaribus & equitatu stationem agere pro vallo jussit; ipse, tamquam in aciem cum robore exercitûs egressus, signa ociùs ferri ad urbem jussit.

XXX. Philopœmen, postquam citatum agmen per angustam & proclivem viam duci raptim vidit, equitatum omnem, & Cretensium auxiliares in stationem hostium, quæ pro castris erat, emittit. Illi, ubi hostes adesse, & a suis se desertos viderunt, primò in castra recipere se conati sunt; deinde, postquam instructa acies tota Achæorum admovebatur, metu ne cum ipsis castris caperentur, sequi suorum agmen aliquantùm prægressum insistunt. Extemplo cetrati Achæorum in castra impetum faciunt: ceteri ad persequendos hostes ire pergunt. Erat iter tale, per quod vix tranquillum ab hostili metu agmen expediri posset. Ut verò ad postremos prœlium ortum est, clamorque terribilis a tergo paventium ad prima signa est perlatus, pro se quisque, armis abjectis, in circumjectas itineri sylvas diffugiunt, momentoque temporis strage armorum septa via est, maximè hastis, quæ, pleræque adversæ cadentes, velut vallo objecto iter impediebant. Philopœmen, utcumque possent, instare & persequi auxiliaribus jussis (utique enim equitibus haud facilem futuram fugam) ipse gravius agmen viâ patentiore ad Eurotam

Funditur ejus exercitus.

amnem deduxit : ibi castris sub occasum solis positis, levem armaturam, quam ad persequendum reliquerat hostem, opperiebatur : qui ubi primâ vigiliâ venerunt, nunciantes, tyrannum cum paucis ad urbem penetrasse, ceteram multitudinem inermem toto sparsam vagari saltu, corpora curare eos jubet ; ipse ex cetera copia militum (qui, quia priores in castra venerant, refecti & cibo sumpto, & modicâ quiete erant) delectos, nihil præter gladios secum ferentes, extemplo educit, & duarum portarum itineribus, quæ Pheras, quæque Barbosthenem ferunt, eos instruxit, quà ex fuga recepturos sese hostes credebat. Nec eum opinio fefellit : nam Lacedæmonii, quoad lucis superfuit quidquam, deviis callibus medio saltu se recipiebant. Primo vespere ut lumina in castris hostium conspexere, e regione eorum occultis semitis se tenuerunt : ubi ea sunt prægressi, jam tutum rati, in patentes vias descenderunt : ibi excepti ab insidente hoste passim ita multi cæsi captique sunt, ut vix quarta pars de toto exercitu evaserit. Philopœmen, incluso tyranno in urbem, insequentes dies propè triginta vastandis agris Laconum absumpsit, debilitatisque ac propè fractis tyranni viribus, domum rediit, æquantibus eum gloriâ rerum Achæis imperatori Romano, &, quod ad Laconicum bellum attineret, præferentibus etiam. U.c.560. a.C.192.

U.c.560. a.C.192. *Legati Rom. in Græcia.* XXXI. Dum inter Achæos & tyrannum bellum erat, legati Romanorum circumire sociorum urbes, solliciti, ne Ætoli partis alicujus animos ad Antiochum avertissent: minimum operæ in Achæis adeundis consumpserunt, quos, quia Nabidi infesti erant, ad cetera quoque satis fidos censebant esse. *Veniunt Demetriadem.* Athenas primùm, inde Chalcidem, inde in Thessaliam iere; allocutique concilio frequenti Thessalos, Demetriadem iter flexere: eò Magnetum concilium indictum est. Accuratior ibi habenda oratio fuit, quòd pars principum alienati a Romanis, totique Antiochi & Ætolorum erant; quia, quum reddi filium obsidem Philippo allatum esset, stipendiumque impositum remitti, inter cetera vana allatum erat, Demetriadem quoque ei reddituros Romanos esse. Id ne fieret, Eurylochus princeps Magnetum, factionisque ejus quidam, omnia novari Ætolorum Antiochique adventu malebant. Adversùs eos ita differendum erat, ne, timorem vanum iis demendo, spes incisa Philippum abalienaret; in quo plus ad omnia momenti, quàm in Magnetibus, esset. Illa tantùm commemorata, *Quum totam Græciam beneficio libertatis obnoxiam Romanis esse, tum eam civitatem præcipuè. Ibi enim non præsidium modò Macedonum fuisse, sed regiam exædificatam, ut præsens semper in oculis habendus esset dominus. Ceterum nequidquam ea facta, si Ætoli An-*

tiochum in Philippi regiam adducerent, & novus & incognitus pro vetere & experto habendus rex esset. Magnetarchen summum magistratum vocant: is tum Eurylochus erat; ac potestate eâ fretus, negavit dissimulandum sibi & Magnetibus esse, quæ fama vulgata de reddenda Demetriade Philippo foret: id ne fieret, omnia & conanda & audenda Magnetibus esse. Et inter dicendi contentionem inconsultiùs evectus projecit, *Tum quoque specie liberam Demetriadem esse: re verâ omnia ad nutum Romanorum fieri.* Sub hanc vocem fremitus variantis multitudinis fuit partim assensum, partim indignationem, dicere id ausum eum. Quintius quidem adeo exarsit irâ, ut manus ad cœlum tendens, deos testes ingrati ac perfidi animi Magnetum invocaret. Hac voce perterritis omnibus, Zeno, ex principibus unus, magnæ tum ob eleganter actam vitam auctoritatis, tum quòd semper Romanorum haud dubiè partis fuerat, ab Quintio legatisque aliis flens petiit, *Ne unius amentiam civitati assignarent. Suo quemque periculo furere. Magnetas non libertatem modò, sed omnia, quæ hominibus sancta caraque sint, T. Quintio & populo Romano debere. Nihil quemquam ab diis immortalibus precari posse, quod non Magnetes ab illis haberent; & in corpora sua citiùs per furorem sævituros, quàm ut Romanam amicitiam violarent.*

U.c.560. a. C.192.

Eurylochi Magnetarchæ audax & inconsulta vox.

U.c.560. a.C.192.

XXXII. Hujus orationem subsecutæ multitudinis preces sunt. Eurylochus ex concilio itineribus occultis ad portam, atque inde protinus in Ætoliam profugit. Jam enim, & id magis in dies, Ætoli defectionem nudabant; eoque ipso fortè tempore Thoas, princeps gentis, quem miserant ad Antiochum, redierat, indeque Menippum secum adduxerat, regis legatum. Qui, priusquam concilium iis daretur, implèverant omnium aures, terrestres navalesque copias commemorando; *Ingentem vim peditum equitumque venire: ex India elephantos: ante omnia* (quo maximè moveri credebant multitudinis animos) *tantum advehi auri, ut ipsos emere Romanos possit.* Apparebat, quid ea oratio in concilio motura esset; nam & venisse eos, &, quæ agerent, omnia Romanis legatis deferebantur: &, quamquam propè abscisa res erat, tamen non ab re esse Quintio visum est, sociorum aliquos legatos interesse ei concilio, qui admonerent Romanæ societatis Ætolos, qui vocem liberam mittere adversùs regis legatum auderent. Athenienses maximè in eam rem idonei visi sunt, propter & civitatis dignitatem, & vetustam societatem cum Ætolis: ab iis Quintius petiit, ut legatos ad Panætolicum concilium mitterent. Thoas primus in eo concilio renuntiavit legationem. Menippus post eum intromissus, *Optimum fuisse*

Ætoli defectionem nudant.

Concilium Panætolicum.

omnibus, qui Græciam Asiamque incolerent, ait, integris rebus Philippi potuisse interve- U.c.560. a.C.192.
nire Antiochum: sua quemque habiturum fuisse, neque omnia sub nutum ditionemque Romanam perventura. Nunc quoque, inquit, si modò vos, quæ inchoastis, consilia constanter perducitis ad exitum, poterit, diis juvantibus, & Ætolis sociis, Antiochus quamvis inclinatas Græciæ res restituere in pristinam dignitatem. Ea autem in libertate posita est, quæ suis stat viribus, non ex alieno arbitrio pendet. Athenienses, quibus primis, post regiam legationem, dicendi, quæ vellent, potestas facta est, mentione omni regis prætermissâ, Romanæ societatis Ætolos, meritorumque in universam Græciam T. Quintii, admonuerunt: *Ne temere eam celeritate nimiâ consiliorum everterent. Consilia calida & audacia primâ specie læta, tractatu dura, eventu tristia esse. Legatos Romanos, & in iis T. Quintium, haud procul inde abesse. Dum integra omnia essent, verbis potiùs de iis, quæ ambigerentur, disceptarent, quàm Asiam Europamque ad funestum armarent bellum.*

XXXIII. Multitudo avida novandi res, Antiochi tota erat; & ne admittendos quidem in concilium Romanos censebant: principum maximè seniores auctoritate obtinuere, ut daretur iis concilium. Hoc decretum Athenienses quum retulissent, eundum in Ætoliam Quintio visum est. *Aut*

enim moturum aliquid, aut omnes homines testes fore, penes Ætolos belli culpam esse: Romanos justa ac propè necessaria sumpturos arma. Postquam ventum est eò, Quintius in concilio, orsus a principio societatis Ætolorum cum Romanis, & quoties ab iis fides mota fœderis esset, pauca de jure civitatum, de quibus ambigeretur, disseruit. *Si quid tamen æqui se habere arbitrarentur, quantò esse satius Romam mittere legatos, seu disceptare, seu rogare senatum mallent, quàm populum Romanum cum Antiocho, lanistis Ætolis, non sine motu magno generis humani, & pernicie Græciæ dimicare? Nec ullos priùs cladem ejus belli sensuros, quàm qui movissent.* Hæc nequidquam velut vaticinatus Romanus. Thoas deinde ceterique factionis ejusdem, cum assensu omnium auditi, pervicerunt, ut, ne dilato quidem concilio, & absentibus Romanis, decretum fieret, quo arcesseretur Antiochus ad liberandam Græciam, disceptatumque inter Ætolos & Romanos. Huic tam superbo decreto addidit propriam contumeliam Damocritus prætor eorum: nam quum id ipsum decretum posceret eum Quintius, non veritus majestatem viri, *Aliud in præsentia, quod magis instaret, prævertendum sibi esse*, dixit: *decretum responsumque brevi in Italia, castris super ripam Tiberis positis, daturum*: tantus furor illo tempore gentem Ætolorum, tantusque magistratus eorum cepit.

U.c.560. a.C.192.

Legati Romani in Ætoliam eunt

Ætoli vocandum Antiochum decernunt.

XXXIV. Quintius legatique Corinthum redierunt : inde, ut quæque de Antiocho, nihil per se ipsi moti, & sedentes exspectare adventum viderentur regis, concilium quidem universæ gentis post dimissos Romanos non habuerunt ; per apocletos autem (ita vocant sanctius consilium : ex delectis constat viris) id agitabant, quonam modo res in Græcia novarentur. Inter omnes constabat, in civitatibus principes, optimum quemque, Romanæ societatis esse, & præsenti statu gaudere : multitudinem, & quorum res non ex sententia ipsorum essent, omnia novari velle. Ætoli consilium uno die spei quoque non audacis modò, sed etiam impudentis, ceperunt, Demetriadem, Chalcidem, & Lacedæmonem occupandi. Singuli in singulas missi sunt principes ; Thoas Chalcidem, Alexamenus Lacedæmonem, Diocles Demetriadem. Hunc exsul Eurylochus, de cujus fuga causaque fugæ antè dictum est, quia reditûs in patriam nulla spes alia erat, adjuvit. Litteris Eurylochi admoniti propinqui amicique, & qui ejusdem factionis erant, liberos & conjugem ejus cum sordida veste, tenentes velamenta supplicum, concionem frequentem adire jubent, singulos universosque obtestantes, ne insontem, indemnatum consenescere in exsilio sinerent. Et simplices homines misericordia, & improbos seditiososque immis-

U.c. 560. a. C. 192.

Demetriadem occupant.

U.c.560. a.C.192.

cendi res tumultu Ætolico spes movit: pro se quisque revocari jubebant. His praeparatis, Diocles, cum omni equitatu (is erat tunc præfectus equitum) specie reducentis exsulem hospitem profectus, die ac nocte ingens iter emensus, quum millia sex ab urbe abesset, luce primâ tribus electis turmis, ceterâ multitudine equitum subsequi jussâ, præcessit: postquam portæ appropinquabat, desilire omnes ex equis jussit, & loris ducere equos, itineris maximè modo, solutis ordinibus; ut comitatus magis præfecti videretur, quàm præsidium. Ibi unâ ex turmis ad portam relictâ, ne excludi subsequens equitatus posset, mediâ urbe ac per forum, manu Eurylochum tenens, multis occurrentibus gratulantibusque, domum deduxit. Mox equitum plena urbs erat, & loca opportuna occupabantur: tum in domos missi, qui principes adversæ factionis interficerent. Ita Demetrias Ætolorum facta est.

Nabin dolo capiunt, & occidunt.

XXXV. Lacedæmone non urbi vis afferenda, sed tyrannus dolo capiendus erat; quem, spoliatum maritimis oppidis a Romanis, tunc intra mœnia etiam Lacedæmonis ab Achæis compulsum, qui occupasset occidere, eum totius gratiam rei apud Lacedæmonios laturum. Causam mittendi ad eum habuerunt, quòd fatigabat precibus, ut auxilia sibi, quum illis auctoribus rebellasset, mitterentur. Mille pedi-

ẽs Alexameno dati sunt, & triginta de- U.c.560.
ecti ex juventute equites. His a prætore a. C.192.
Damocrito in consilio arcano gentis, de
quo antè dictum est, denuntiatum, *Ne se ad bellum Achaicum aut rem ullam, quam suâ quisque opinione præcipere posset, crederent missos esse: quidquid Alexamenum res monuisset subiti consilii capere, ad id, quamvis inopinatum, temerarium, audax, obedienter exsequendum parati essent, ac pro eo acciperent, tamquam ad id unum agendum missos ab domo se scirent.* Cum his ita præparatis Alexamenus ad tyrannum venit, quem adveniens extemplo spei implevit. *Antiochum jam in Europam transisse, mox in Græcia fore: terras, maria, armis, viris completurum. Non cum Philippo rem esse credituros Romanos: numerum iniri peditum equitumque ac navium non posse: elephantorum aciem conspectu ipso debellaturam. Ætolos toto suo exercitu paratos esse venire Lacedæmonem, quum res poscat; sed frequentes armatos ostendere advenienti regi voluisse. Nabidi quoque & ipsi faciendum esse, ut, quas haberet copias, non sineret sub tectis marcescere otio; sed educeret, & in armis decurrere cogeret, simul animos acueret, & corpora exerceret. Consuetudine leviorem laborem fore; & comitate ac benignitate ducis etiam non injucundum fieri posse.* Educi inde frequenter ante urbem in campum ad Eurotam amnem cœpere. Satellites tyranni

U.c.561. a.C.192.

media ferè in acie consistebant: tyrannus cum tribus summùm equitibus, inter quos plerumque Alexamenus erat, ante signa vectabatur, cornua extrema invisens: in dextro cornu Ætoli erant, & qui antè auxiliares tyranni fuerant, & qui venerant mille cum Alexameno. Fecerat sibi morem Alexamenus, nunc cum tyranno inter paucos ordines circumeundi, monendique eum, quæ in rem esse videbantur; nunc in dextrum cornu ad suos adequitandi; mox inde, velut imperato, quod res poposcisset, recipiendi se ad tyrannum. Sed, quem diem patrando facinori statuerat, eo paulisper cum tyranno vectatus, quum ad suos concessisset, tum equitibus ab domo secum missis, *Agenda*, inquit, *res est, juvenes, audendaque, quam me duce impigre exsequi jussi estis. Parate animos dextrasque, ne quis in eo, quod me viderit facientem, cesset. Qui cunctatus fuerit, & suum consilium meo interponet, sciat sibi reditum ad penates non esse.* Horror cunctos cepit: & meminerant, cum quibus mandatis exissent. Tyrannus ab lævo cornu veniebat. Ponere hastas equites Alexamenus jubet, & se intueri: colligit & ipse animum confusum tantæ cogitatione rei. Postquam appropinquabat, impetum facit, &, transfixo equo, tyrannum deturbat. Jacentem equites confodiunt: multis frustra in loricam ictibus datis, tandem in nudum corpus vul-

era pervenerunt; &, priusquam a media die succurreretur, exspiravit. U.c.560. a.C.192.

XXXVI. Alexamenus cum omnibus Ætolis citato gradu ad regiam occupandam pergit. Corporis custodes, quum res in oculis gereretur, pavor primò cepit: deinde, postquam abire Ætolorum agmen vidêre, concurrunt ad relictum tyranni corpus; & spectatorum turba ex custodibus vitæ mortisque ultoribus est facta. Nec movisset se quisquam, si extemplo, positis armis, vocata in concionem multitudo fuisset, & oratio habita tempori conveniens, frequentes inde retenti in armis Ætoli sine injuria cujusquam: sed, ut oportuit in consilio fraude cœpto, omnia in maturandam perniciem eorum qui fecerant, sunt acta. Dux regiâ inclusus diem ac noctem in scrutandis thesauris tyranni consumpsit: Ætoli, velut captâ urbe, quam liberasse videri volebant, in prædam versi. Simul indignitas rei, simul contemptus, animos Lacedæmoniis ad coëundum fecit: alii dicere, exturbandos Ætolos, & libertatem, quum restitui videretur, interceptam repetendam; alii, ut caput agendæ rei esset, regii generis aliquem in speciem assumendum. Laconicus ejus stirpis erat puer admodum, educatus cum liberis tyranni: eum in equum imponunt, &, armis arreptis, Ætolos vagos per urbem cædunt. Tum regiam invadunt: ibi Alexamenum cum paucis re-

Lacedæmonii concidunt Ætolos.

U.c.560. a.C.192.

sistentem obtruncant. Ætoli circa Chalcioecon (Minervæ est templum æreum) congregati cæduntur. Pauci, armis abjectis, pars Tegeam, pars Megalopolim perfugiunt: ibi, comprehensi a magistratibus, sub corona venierunt. Philopœmen, auditâ cæde tyranni, profectus Lacedæmonem, quum omnia turbata metu invenisset; evocatis principibus, & oratione habitâ, qualis habenda ab Alexameno fuerat, societati Achæorum Lacedæmonios adjunxit; eò etiam faciliùs, quòd fortè ad idem tempus A. Atilius cum quatuor & viginti quinqueremibus ad Gythium accessit.

Philopœmen Laconas societati Achæorum adjungit.

XXXVII. Iisdem diebus circa Chalcidem Thoas, per Euthymidam principem, pulsum opibus eorum, qui Romanæ societatis erant, post T. Quintii legatorumque adventum, & Herodorum Cianum mercatorem, sed potentem Chalcide propter divitias, præparatis ad proditionem iis, qui Euthymidæ factionis erant, nequaquam eamdem fortunam, quâ Demetrias per Eurylochum occupata erat, habuit. Euthymidas ab Athenis (eum domicilio delegerat locum) Thebas primùm, hinc Salganea processit; Herodorus ad Thronium. Inde haud procul in Maliaco sinu duo millia peditum Thoas & ducentos equites, onerarias leves ad triginta habebat: eas cum sexcentis peditibus Herodorus trajicere in insulam Atalantam jussus; ut inde,

Thoas Ætolus frustra Chalcidem tentat.

quum

quum pedestres copias appropinquare jam Aulidi atque Euripo sensisset, Chalcidem trajiceret: ipse ceteras copias, nocturnis maximè itineribus, quantâ poterat celeritate, Chalcidem ducebat. U.c. 560. a. C. 192.

XXXVIII. Mictio & Xenoclides, penes quos tum summa rerum, pulso Euthymidâ, Chalcide erat, seu ipsi per se suspicati, seu indicatâ re, primò pavidi, nihil usquam spei, nisi in fuga, ponebant: deinde, postquam resedit terror, & prodi & deseri non patriam modò, sed etiam Romanorum societatem cernebant, consilio tali animum adjecerunt. Sacrum anniversarium eo fortè tempore Eretriæ Amarynthidis Dianæ erat; quod non popularium modò, sed Carystiorum etiam cœtu celebratur. Eò miserunt, qui orarent Eretrienses Carystiosque, *Ut & suarum fortunarum in eadem insula geniti misererentur, & Romanam societatem respicerent: ne sinerent Ætolorum Chalcidem fieri. Eubœam habituros, si Chalcidem habuissent. Graves fuisse Macedonas dominos; multò minùs tolerabiles futuros Ætolos.* Romanorum maximè respectus civitates movit, & virtutem nuper in bello, & in victoria justitiam benignitatemque expertas: itaque, quod roboris in juventute erat, utraque civitas armavit misitque. His tuenda mœnia Chalcidis oppidani quum tradidissent, ipsi omnibus copiis transgressi Euripum, ad Salga-

[redacted] nea posuerunt castra : inde caduceator primùm, deinde legati ad Ætolos missi percunctatum, quo suo dicto factove socii atque amici ad se oppugnandos venirent? Respondit Thoas dux Ætolorum, *Non ad oppugnandos, sed ad liberandos ab Romanis, venire sese. Splendidiore nunc eos catenâ, sed multò graviore, vinctos esse, quàm quum præsidium Macedonum in arce habuissent. Se verò*, negare Chalcidenses, *aut servire ulli, aut præsidio cujusquam egere.* Ita digressi ex colloquio legati ad suos. Thoas & Ætoli, ut qui spem omnem in eo, ut improvisò opprimerent, habuissent, ad justum bellum oppugnationemque urbis mari ac terrâ munitæ haudquaquam pares, domum rediere. Euthymidas, postquam castra popularium ad Salganea esse, profectosque Ætolos audivit, & ipse a Thebis Athenas rediit. Et Herodorus, quum per aliquot dies intentus ab Atalanta signum nequidquam exspectasset, missâ speculatoriâ nave, ut, quid moræ esset, sciret, postquam rem omissam a sociis vidit, Thronium, unde venerat, repetit.

U.c.56[illegible]. a. C. 192.

XXXIX. Quintius quoque, his auditis, ab Corintho veniens navibus, in Chalcidis Euripo Eumeni regi occurrit. Placuit, quingentos milites præsidii causâ relinqui Chalcide ab Eumene rege; ipsum Athenas ire. Quintius, quò profectus erat, Demetriadem contendit, ratus Chalcidem li-

Quintius frustra Magnetas tentat.

beratam momenti aliquid apud Magnetas ad repetendam societatem Romanam facturam. Et, ut præsidii aliquid esset suæ partis hominibus, Eunomo prætori Thessalorum scripsit, ut armaret juventutem, & Villium ad Demetriadem præmisit ad tentandos animos; non aliter, nisi pars aliqua inclinaret ad respectum pristinæ societatis, rem aggressurus. Villius quinqueremi nave ad ostium portûs est invectus. Eò multitudo Magnetum omnis quum se effudisset, quæsivit Villius, utrum ad amicos, an ad hostes sese venisse mallent? Respondit Magnetarches Eurylochus, *Ad amicos venisse eum; sed abstineret portu, & sineret Magnetas in concordia & libertate esse, nec per colloquii speciem multitudinem sollicitaret.* Altercatio inde, non sermo, fuit; quum Romanus ut ingratos increparet Magnetas, imminentesque prædiceret clades; multitudo obstreperet, nunc senatum, nunc Quintium accusando: ita irrito incepto Villius ad Quintium sese recepit. At Quintius, nuntio ad prætorem misso, ut reduceret domum copias, ipse navibus Corinthum rediit.

U. c. 560. a. C. 192.

XL. Abstulerunt me velut de spatio Græciæ res immixtæ Romanis; non quia ipsas operæ pretium esset perscribere, sed quia causæ fuerunt cum Antiocho belli. Consulibus designatis (inde namque diverteram) L. Quintius & Cn. Domitius con-

Res Italiæ.

U.c.560.
a.C.192.

fules in provincias profecti funt; Quintius in Ligures, Domitius adversùs Boios. Boii quieverunt; atque etiam fenatus eorum cum liberis, & præfecti cum equitatu (fumma omnium mille & quingenti) confuli dediderunt fefe. Ab altero confule ager Ligurum latè eft vaftatus, caftellaque aliquot capta; unde non præda modò omnis generis cum captivis parta, fed recepti quoque aliquot cives fociique, qui in hoftium poteftate fuerant. Eodem hoc anno Vibonem colonia deducta eft ex fenatufconfulto plebeique fcito: tria millia & feptingenti pedites ierunt, trecenti equites. Triumviri deduxerunt eos, Q. Nævius, M. Minucius, M. Furius Craffipes: quina dena jugera agri data in fingulos pedites funt, duplex equitibus. Bruttiorum proximè fuerat ager: Bruttii ceperant de Græcis. Romæ per idem tempus duo maximi fuerunt terrores; diutinus alter, fed fegnior. Terra dies duodequadraginta movit: per totidem dies feriæ in follicitudine ac metu fuere: in triduum ejus rei causâ fupplicatio habita eft. Ille non pavor vanus, fed vera multorum clades fuit: incendio a foro Boario orto, diem noctemque ædificia in Tiberim verfa arfere, tabernæque omnes cum magni pretii mercibus conflagraverunt.

Apparatus belli adversùs Antiochum.

XLI. Jam ferè in exitu annus erat; & in dies magis fama de Antiochi bello, & cura Patribus crefcebat. Itaque de provin-

ciis magistratuum designatorum, quò intentiores essent omnes, agitari cœptum est. Decrevere, ut consulibus Italia, & quò senatus censuisset (jam esse bellum adversùs Antiochum regem omnes sciebant) provinciæ essent: cujus ea sors esset, quatuor millia peditum civium Romanorum, & trecenti equites, sex millia sociûm Latini nominis cum quadringentis equitibus sunt decreta. Eorum delectum habere L. Quintius consul jussus; ne quid moraretur, quominus consul novus, quò senatus censuisset, extemplo proficisci posset. Item de provinciis prætorum decretum est; prima ut sors duæ, urbanaque & inter cives ac peregrinos jurisdictio esset; secunda, Bruttii; tertia, classis, ut navigaret, quò senatus censuisset; quarta, Sicilia; quinta, Sardinia; sexta, Hispania ulterior: imperatum præterea L. Quintio consuli est, ut duas legiones civium Romanorum novas conscriberet; & sociûm ac Latini nominis viginti millia peditum, & octingentos equites: eum exercitum prætori, cui Bruttii provincia evenisset, decreverunt. Ædes duæ Jovi eo anno in Capitolio dedicatæ sunt. Voverat L. Furius Purpureo prætor Gallico bello unam, alteram consul: dedicavit Q. Marcius Ralla duumvir. Judicia in fœneratores eo anno multa severè sunt facta, accusantibus privatos ædilibus curulibus, M. Tuccio & P. Junio

U.c.560. a.C.192.

Fœneratores damnati.

Bruto: de multa damnatorum quadrigæ inauratæ in Capitolio positæ in cella Jovis supra fastigium ædiculæ, & duodecim clypea inaurata; & iidem porticum extra portam Trigeminam inter lignarios fecerunt.

U.c.563. a.C.192.

XLII. Intentis in apparatum novi belli Romanis, ne ab Antiocho quidem cessabatur. Tres eum civitates tenebant, Smyrna, & Alexandria Troas, & Lampsacus, quas neque vi expugnare ad eam diem poterat, neque conditionibus in amicitiam perlicere, neque a tergo relinquere trajiciens ipse in Europam volebat. Tenuit eum & de Annibale deliberatio. Et primò naves apertæ, quas cum eo missurus in Africam fuerat, moratæ sunt: deinde, an omnino mittendus esset, consultatio mota est, maximè a Thoante Ætolo, qui, omnibus in Græcia tumultu completis, Demetriadem afferebat in potestate esse; &, quibus mendaciis de rege, multiplicando verbis copias ejus, erexerat multorum in Græcia animos, iisdem & regis spem inflabat: *Omnium votis eum arcessi: concursum ad litora futurum, unde classem regiam prospexissent.* Hic idem ausus de Annibale est movere sententiam propè jam certam regis: nam *Neque dimittendam partem navium a classe regia* censebat; *neque, si mittendæ naves forent, minùs quemquam ei classi, quàm Annibalem, præficiendum. Exsulem illum & Pœnum esse, cui mille in dies nova consilia*

Antiochi de Annibale deliberatio.

vel fortuna sua, vel ingenium possit facere. Et ipsam eam gloriam belli, quâ velut dote Annibal concilietur, nimiam in præfecto regio esse. Regem conspici, regem unum ducem, unum imperatorem videri debere. Si classem, si exercitum amittat Annibal, idem damni fore, ac si per alium ducem amittantur: si quid prosperè eveniat, Annibalis eam, non Antiochi, gloriam fore. Si verò universo bello vincendi Romanos fortuna detur; quam spem esse, sub rege victurum Annibalem uni subjectum, qui patriam propè non tulerit? Non ita se a juventa eum gessisse, spe animoque complexum Orbis terrarum imperium, ut in senectute dominum laturus videatur. Nihil opus esse regi Annibale duce; comite & consiliario eodem ad bellum uti posse. Modicum fructum ex ingenio tali neque gravem, neque inutilem fore; si summa petantur, & dantem, & accipientem prægravatura.

U.c.560. a.C.192.

XLIII. Nulla ingenia tam prona ad invidiam sunt, quàm eorum, qui genus ac fortunam suam animis non æquant; quia virtutem & bonum alienum oderunt. Extemplo consilium mittendi Annibalis, quod unum in principio belli utiliter cogitatum erat, abjectum est. Demetriadis maximè defectione ab Romanis ad Ætolos elatus, non ultrà differre profectionem in Græciam constituit. Priusquam solveret naves, Ilium a mari adscendit, ut Minervæ sacrificaret. Inde ad classem regressus, profi-

Consilium mittendi Annibalis in Italiam abjicitur.

Antiochus in Europam trajicit.

U.c.560. a.C.192.

ciscitur quadraginta tectis navibus, apertis sexaginta; & ducentæ onerariæ cum omnis generis commeatu bellicoque alio apparatu sequebantur. Imbrum primò insulam tenuit: inde Sciathum trajecit; ubi, collectis in alto, quæ dissipatæ erant, navibus, ad Pteleum primùm continentis venit. Ibi Eurylochus ei Magnetarches principesque Magnetum ab Demetriade occurrerunt; quorum frequentiâ lætus, die postero in urbis portum navibus est invectus. Copias haud procul inde exposuit: decem millia peditum fuere, & quingenti equites, sex elephanti; vix ad Græciam nudam occupandam satis copiarum, nedum ad sustinendum Romanum bellum. Ætoli, postquam Demetriadem venisse Antiochum allatum est, concilio indicto, decretum, quo arcesserent eum, fecerunt. Jam profectus ab Demetriade rex, quia ita decreturos sciebat, Phalara in sinum Maliacum processerat: inde, decreto accepto, Lamiam venit, exceptus ingenti favore multitudinis, cum plausibus clamoribusque, & quibus aliis lætitia effusa vulgi significatur.

XLIV. In concilium ut ventum est, ægrè a Phænea prætore principibusque introductus, inde facto silentio, rex dicere orsus. Prima ejus oratio fuit excusantis, *Quòd tantò minoribus spe atque opinione omnium copiis venisset. Id suæ impensæ erga*

Antiochi oratio in concilio Ætolorum.

os voluntatis maximum debere indicium esse, quòd nec paratus satis ullâ re, & tempore U.c.560. a. C.192.
ad navigandum immaturo, vocantibus legatis eorum, haud gravatè obsecutus esset, credidissetque, quum se vidissent Ætoli, omnia vel in se uno posita præsidia existimaturos esse. Ceterum eorum quoque se, quorum exspectatio destituta in præsentia videatur, spem abundè expleturum. Nam simul primum anni tempus navigabile præbuisset mare, omnem se Græciam armis, viris, equis, omnem oram maritimam classibus completurum. Nec impensæ, nec labori, nec periculo parsurum, donec, depulso cervicibus eorum imperio Romano, liberam verè Græciam, atque in ea principes Ætolos fecisset: cum exercitibus commeatus quoque omnis generis ex Asia venturos. In præsentia curæ esse Ætolis debere, ut copia frumenti suis, & annona tolerabilis rerum aliarum suppeditetur.

XLV. In hanc sententiam rex cum magno omnium assensu locutus discessit. Post discessum regis, inter duos principes Ætolorum, Phæneam & Thoantem, contentio fuit. Phæneas, reconciliatore pacis & disceptatore de iis, quæ in controversia cum populo Romano essent, utendum potiùs Antiocho censebat, quàm duce belli. *Adventum ejus & majestatem ad verecundiam faciendam Romanis vim majorem habituram, quàm arma. Multa homines, ne bellare necesse sit, voluntate remittere, quæ bello & ar-*

[redacted]

U.c.560. a.C.192

mis cogi non possint. Thoas negare, *Paci studere Phaeneam; sed discutere apparatum belli velle, ut taedio & impetus relanguescat regis, & Romani tempus ad comparandum habeant. Nihil enim aequi ab Romanis impetrari posse, toties legationibus missis Romam, toties cum ipso Quintio disceptando, satis expertum esse; nec, nisi abscisâ omni spe, auxilium Antiochi imploraturos fuisse. Quo celeriùs spe omnium oblato, non esse elanguescendum, sed orandum potiùs regem, ut, quoniam, quod maximum fuerit, ipse vindex Graeciae venerit, copias quoque terrestres navalesque arcessat. Armatum regem aliquid impetraturum: inermem non pro Ætolis modò, sed ne pro se quidem ipso, momenti ullius futurum apud Romanos.* Haec vicit sententia; imperatoremque regem appellandum censuerunt, & triginta principes, cum quibus, si qua vellet, consultaret, delegerunt. Ita, dimisso concilio, multitudo omnis in suas civitates dilapsa est.

Imperatorem eum Ætoli appellant.

XLVI. Rex postero die cum apocletis eorum, unde bellum ordiretur, consultabat. Optimum visum est, Chalcidem, frustra nuper ab Ætolis tentatam, primùm aggredi; & celeritate in eam rem magis, quàm magno conatu & apparatu, opus esse. Itaque cum mille peditibus rex, qui ab Demetriade secuti erant, profectus per Phocidem est; & alio itinere principes Ætoli, juniorum paucis evocatis, ad Chae-

Chalcidem frustra tentat.

roneam occurrerunt, & decem constratis navibus secuti sunt. Rex, ad Salganea castris positis, navibus ipse cum principibus Ætolorum Euripum trajecit, & quum haud procul portu egressus esset, magistratus quoque Chalcidensium & principes ante portam processerunt. Pauci utrimque ad colloquium congressi sunt. Ætoli magnopere suadere, *Ut, salvâ Romanorum amicitiâ, regem quoque assumerent socium atque amicum. Neque enim eum inferendi belli, sed liberandæ Græciæ causâ in Europam trajecisse; & liberandæ re, non verbis & simulatione, quod fecissent Romani. Nihil autem utilius Græciæ civitatibus esse, quàm utramque complecti amicitiam: ita enim ab utriusque injuria tutam alterius semper præsidio & fiduciâ fore. Nam si non recepissent regem, viderent quid patiendum iis extemplo foret; quum Romanorum procul auxilium, hostis Antiochus, cui resistere viribus suis non possent, ante portas esset.* Ad hæc Mictio, unus ex principibus, *Mirari se*, dixit, *ad quos liberandos Antiochus, relicto regno suo, in Europam trajecisset. Nullam enim civitatem se in Græcia nosse, quæ aut præsidium habeat, aut stipendium Romanis pendat, aut fœdere iniquo alligata, quas nolit, leges patiatur. Itaque Chalcidenses neque vindice libertatis ullo egere, quum liberi sint, neque præsidio, quum pacem ejusdem populi Romani beneficio & libertatem ha-*

U.c. 560.
a.C. 192.

U.c.560. a.C.192.

beant. Amicitiam regis non aspernari, neque ipsorum Ætolorum. Id primum eos pro amicis facturos, si insulâ excedant, atque abeant: nam ipsis certum esse, non modò non recipere mœnibus, sed ne societatem quidem ullam pacisci, nisi ex auctoritate Romanorum.

XLVII. Hæc renuntiata regi ad naves, ubi restiterat, quum essent; in præsentia (neque enim iis venerat copiis, ut vi agere quidquam posset) reverti Demetriadem placuit: ibi, quoniam primum vanum inceptum evasisset, consultare cum Ætolis rex, quid deinde fieret. Placuit, Achæos & Amynandrum, regem Athamanum, tentare. Bœotorum gentem aversam ab Romanis jam inde a Brachyllæ morte, & quæ secuta eam fuerant, censebant. Achæorum Philopœmenem principem, æmulatione gloriæ in bello Laconum, infestum invisumque esse Quintio credebant. Amynander uxorem Apamiam, filiam Alexandri cujusdam Megalopolitani, habebat; qui se oriundum a Magno Alexandro ferens, filiis duobus Philippum atque Alexandrum, & filiæ Apamiam nomina imposuerat; quam, regiis inclytam nuptiis, major ex fratribus Philippus secutus in Athamaniam fuerat. Hunc, fortè ingenio vanum, Ætoli & Antiochus impulerant in spem, quòd is verè regum stirpis esset, regni Macedoniæ, si Amynandrum Athamanesque Antiocho conjunxisset; & ea vanitas promis-

torum, non apud Philippum modò, sed etiam apud Amynandrum, valuit. U.c. 560. a. C. 192.

XLVIII. In Achaia legatis Antiochi Ætolorumque, coram T. Quintio, Ægii datum est concilium. Antiochi legatus prior, quàm Ætoli, est auditus. Is, ut plerique, quos opes regiæ alunt, vaniloquus, maria terrasque inani sonitu verborum complevit. *Equitum innumerabilem vim trajici Hellesponto in Europam, partim loricatos, quos cataphractos vocant; partim sagittis ex equo utentes, &, a quo nihil satis tecti sit, aversos refugiente equo certiùs figentes. His equestribus copiis quamquam vel totius Europæ exercitus in unum coacti obrui possent,* adjiciebat multiplices copias peditum, & nominibus quoque gentium vix fando auditis terrebat, Dahas, Medos, Elymæosque, & Caddusios appellans. *Navalium verò copiarum, quas nulli portus capere in Græcia possent, dextrum cornu Sidonios & Tyrios, sinistrum Aradios, & ex Pamphylia Sidetas tenere; quas gentes nullæ umquam nec arte, nec virtute navali æquassent. Jam pecuniam, jam alios belli apparatus referre, supervacaneum esse: scire ipsos, abundasse semper auro regna Asiæ. Itaque non cum Philippo, nec Annibale rem futuram Romanis, principe altero civitatis, altero Macedoniæ tantùm regni finibus incluso; sed cum magno Asiæ totius partisque Europæ rege. Eum tamen, quamquam ab ulti-*

Legati Antiochi & Ætolorum ad Achaos.

U.c.560. a. C.192. *mis Orientis terminis ad liberandam Græciam veniat, nihil postulare ab Achæis, in quo fides eorum adversùs Romanos, priores socios atque amicos, lædatur. Non enim, ut secum adversùs eos arma capiant, sed ut neutri parti sese conjungant, petere. Pacem utrique parti, quod medios deceat amicos, optent; bello se non interponant.* Idem ferme & Ætolorum legatus Archidamus petiit, ut, quæ facillima & tutissima esset, quietem præstarent, spectatoresque belli, fortunarum alienarum eventum sine ullo discrimine rerum suarum opperirentur. Provectus deinde est intemperantiâ linguæ in maledicta, nunc communiter Romanorum, nunc propriè ipsius Quintii, *Ingratos* appellans, & exprobrans *Non victoriam modò de Philippo virtute Ætolorum partam, sed etiam salutem; ipsumque & exercitum suâ operâ servatos. Quo enim illum umquam imperatoris functum officio esse? Auspicantem, immolantemque, & vota nuncupantem sacrificuli vatis modo in acie vidisse, quum ipse corpus suum pro eo telis hostium objiceret.*

Eorum vana dicta confutat Quintius. XLIX. Ad ea Quintius, *Coram quibus magis, quàm apud quos verba faceret,* dicere, *Archidamum rationem habuisse. Achæos enim probè scire, Ætolorum omnem ferociam in verbis, non in factis esse; & in conciliis magis concionibusque, quàm in acie, apparere: itaque parvi Achæorum existimationem, quibus notos esse se scirent, fecisse:*

legatis regis, & per eos absenti regi eum se jactasse. Quod si quis antea ignorasset, quæ res Antiochum & Ætolos conjunxisset, ex legatorum sermone potuisse apparere: mentiendo in vicem jactandoque vires, quas non haberent, inflasse vanâ spe, atque inflatos esse; dum hi ab se Philippum victum, suâ virtute protectos Romanos, & quæ modò audiebatis, narrant; vos ceterasque civitates & gentes suam sectam esse secuturos: rex contrà peditum equitumque nubes jactat, & consternit maria suis classibus. Est autem res simillima cœnæ Chalcidensis hospitis mei, hominis & boni, & sciti convivatoris; apud quem solstitiali tempore comiter accepti, quum miraremur, unde illi eo tempore anni tam multa & varia venatio; homo non, quàm isti sunt, gloriosus, renidens, condimentis ait varietatem illam, & speciem ferinæ carnis, ex mansueto sue factam. Hoc dici aptè in copias regis, quæ paulò antè jactatæ sint, posse. Varia enim genera armorum, & multa nomina gentium inauditarum, Dahas, & Medos, & Caddusios, & Elymæos, Syros omnes esse; haud paulò mancipiorum melius, propter servilia ingenia, quàm militum genus. Et utinam subjicere oculis vestris, Achæi, possem concursationem regis magni ab Demetriade, nunc Lamiam in concilium Ætolorum, nunc Chalcidem? Videretis vix duarum malè plenarum legiuncularum instar in castris regis: videretis regem; nunc mendicantem propè fru-

U.c.560. a.C.192.

[redacted] *mentum ab Ætolis, quod militi admetiatur; nunc mutuas pecunias fœnore in stipendium quærentem; nunc ad portas Chalcidis stantem; & mox inde exclusum, nihil aliud quàm Aulide atque Euripo spectatis, in Ætoliam redeuntem. Malè crediderunt & Antiochus Ætolis, & Ætoli regiæ vanitati. Quò minùs vos decipi debetis, sed expertæ potiùs spectatæque Romanorum fidei credere. Nam quod optimum esse dicant, non interponi vos bello; nihil immo tam alienum rebus vestris est. Quippe sine gratia, sine dignitate, præmium victoris eritis.*

U.c.560. a.C.192.

Achæi bellum Antiocho & Ætolis nuntiari jubent.

L. Nec absurdè adversùs utrosque respondisse visus est, & facile erat orationem apud faventes æquis auribus accipi: nulla enim nec disceptatio, nec dubitatio, fuit, quin omnes, eosdem genti Achæorum hostes & amicos, quos populus Romanus censuisset, judicarent, bellumque & Antiocho, & Ætolis nuntiari juberent. Auxilia etiam, quò censuit Quintius, quingentorum militum Chalcidem, quingentorum Piræeum extemplo miserunt. Erat enim haud procul seditione Athenis res, trahentibus ad Antiochum quibusdam spe largitionum venalem pretio multitudinem; donec ab iis, qui Romanæ partis erant, Quintius est accitus, &, accusante Leonte quodam, Apollodorus auctor defectionis damnatus, atquè in exsilium est ejectus. Et ab Achæis quidem cum tristi responso

legatio ad regem rediit. Bœoti nihil certi responderunt: *Quum Antiochus in Bœotiam venisset, tum, quid sibi faciundum esset, se deliberaturos esse.* Antiochus, quum ad Chalcidis præsidium, & Achæos & Eumenem regem misisse audisset, maturandum ratus, ut & prævenirent sui, & venientes, si possent, exciperent, Menippum cum tribus ferme millibus militum, & cum omni classe Polyxenidam mittit: ipse paucos post dies sex millia suorum militum, & ex ea copia, quæ Lamiæ repentè colligi potuit, non ita multos Ætolos ducit. Achæi quingenti, & ab Eumene rege modicum auxilium missum, duce Xenoclide Chalcidensi, nondum obsessis itineribus, tutò transgressi Euripum, Chalcidem pervenerunt. Romani milites, quingenti ferme & ipsi, quum jam Menippus castra ante Salganea ad Hermæum, quà transitus ex Bœotia in Eubœam insulam est, haberet, venerunt. Mictio erat cum iis, legatus a Chalcide ad Quintium, ad id ipsum præsidium petendum, missus; qui postquam obsessas ab hostibus fauces vidit, omisso ad Aulidem itinere, Delium convertit, ut inde in Eubœam transmissurus. U. c. 561. a. C. 192.

LI. Templum est Apollinis Delium, imminens mari: quinque millia passuum a Tanagra abest: minùs quatuor millium inde in proxima Eubœæ est mari trajectus. Ubi & in fano lucoque, eâ religione & eo jure *Ad Delium cæsi milites Romani.*

U.c.560. a.C.192. sancto, quo sunt templa (asyla Græci appellant) & nondum aut indicto bello, aut ita commisso, ut strictos gladios, aut sanguinem usquam factum audissent, quum per magnum otium milites, alii ad spectaculum templi lucique versi, alii in littore inermes vagarentur, magna pars per agros lignatum pabulatumque dilapsa esset; repentè Menippus, palatos passim aggressus, eos cecidit, ad quinquaginta vivos cepit: perpauci effugerunt, in quibus Mictio parvâ onerariâ nave exceptus. Ea res Quintio Romanisque, sicut jacturâ militum molesta, ita ad jus inferendi Antiocho belli adjecisse aliquantum videbatur. *Chalcidem Antiochus occupat.* Antiochus, admoto ad Aulidem exercitu, quum rursus oratores, partim ex suis, partim Ætolos, Chalcidem misisset, qui eadem illa, quæ nuper, cum minis gravioribus agerent, nequidquam contrà Mictione & Xenoclide tendentibus, facilè tenuit, ut portæ sibi aperirentur. Qui Romanæ partis erant, sub adventum regis urbe excesserunt. Achæorum & Eumenis milites Salganea tenebant. Et in Euripo castellum Romani milites pauci custodiæ causâ loci communiebant. Salganea Menippus, rex ipse castellum Euripi oppugnare est adortus. Priores Achæi & Eumenis milites pacti, ut sine fraude liceret abire, præsidio excesserunt. Pertinaciùs Romani Euripum tuebantur. Hi quoque tamen, quum terrâ marique obside-

rentur, & jam machinas tormentaque comportari viderent, non tulere obsidionem. U.c 560. a.C.192. Quum id, quod caput erat Eubœæ, teneret rex, ne ceteræ quidem ejus insulæ urbes imperium abnuerunt; magnoque principio sibi orsus bellum videbatur, quòd tanta insula & tot opportunæ urbes in suam ditionem venissent.

NOTÆ

IN T. LIVII HISTORIARUM

LIB. TRIGESIMUM PRIMUM.

EPITOME. *Cum aliis popularibus suis.* Ita plures codices, ex quibus Sigonius dudum emendavit vulgatum *cum aliis pluribus suis.* Infrà pro *quadragesimo anno*, rectè idem Sigonius repofuit *quinquagesimo.*

Ut ferri opem populus quoque juberet. Vulgati post Gruterum omittunt vocem *quoque.*

Millia hominum triginta sex. Ita scripti & editi veteres pro recentiorum *triginta quinque.*

Cap. 1. *Vetustâque famâ gentis.* Vulgò *vetustaque famâ gentis.* Correxit Jac. Gronovius e suis mss. quibus accedunt plerique Crevierii & Drakemborchii codices.

Quum Ætoli & belli & pacis fuissent causa. Ita scripti & editi ante Heinsium, qui primus edidit *causa.*

2. *Qui tunc in prælio cum Boiis erant.* Hæc corrupta & falsa : neque enim ambo consules eam provinciam habebant, sed solus P. Ælius, altero Cn. Cornelio Siciliam sortito. Plerique codices ignorant præpositionem *cum*, unde probabiliter Rubenius, *qui tunc in provinciis erant*; idque Gronovio & Crevierio probantibus admisimus.

Per Umbriam (quam tribum Sappiniam vocant. Per eam Umbriæ partem, quam Umbri *tribum Sappiniam vocant.* Ejusdem regionis Sappiniæ mentio infrà lib. 33, 27. Sic lib. 9, 41,

aliam partem Umbriæ *plagam Materinam* vocabant.

4. *P. Ælio consule comitia habente.* Vulgò *consulum*. Emendarunt Sigonius & Gronovius ex mss. recepitque in contextum Crevierius.

5. *Anno quingentesimo quinquagesimo secundo.* Ita legendum esse docet Dodwell. quem sequuntur Clericus & Crevierius. Corrupti hoc loco mss. habent *anno quingentesimo quadragesimo primo.*

Tum respondere placere. Dukerus, probante Crevierio, mallet *responderi.*

6. *Alteri consulum Aurelio.* Ita teste Jac. Gronovio plures & quîdem optimi codices, pro vulgato *alteri consuli.*

7. *In campo Martis comitiis habitis.* Non solet ita loqui Livius, nisi omnibus, quæ comitiis agenda erant, peractis : at hîc demum ista comitia ineuntur. Itaque Jac. Gronovio obsecuti sumus delenti vocem *habitis*, quæ neque exstat in duobus Crevierii codicibus, & quam ab omnibus omnino scriptis suis abesse testatur Drakemborchius.

Pyrrho certè æquabitis. Pyrrho dico ! quantum vel vir viro, vel gens genti præstat ? Ita rectè ad mentem loquentis locum emendavit Valerius, mutatâ interpunctione, & restitutâ voce *Pyrrho*, quam, quia iteratur, omiserat loco posteriore librarius. Vulgò editur *Pyrrho æquabitis : dico, quantum . . . præstat.* Qua in lectione nec sensus, nec verba cohærent.

Nostra nunc compara. Immo comparate, ut vult Gronovius, & orationis contextus flagitat.

8. *Obsecratique .... dii, ut.* Voculam *ut*, omissam in vulgatis, restituit ex suis mss. Crevierius.

Qui eorum minimè multa stipendia haberet. Immo *haberent*, inquit Muretus.

NOTÆ

IN T. LIVII HISTORIARUM

LIB. TRIGESIMUM PRIMUM.

EPITOME. *Cum aliis popularibus ſuis.* Ita plures codices, ex quibus Sigonius dudum emendavit vulgatum *cum aliis pluribus ſuis.* Infrà pro *quadrageſimo anno*, rectè idem Sigonius repoſuit *quinquageſimo.*

Ut ferri opem populus quoque juberet. Vulgati poſt Gruterum omittunt vocem *quoque.*

Millia hominum triginta ſex. Ita ſcripti & editi veteres pro recentiorum *triginta quinque.*

Cap. 1. *Vetuſtâque famâ gentis.* Vulgò *vetuſtæque famâ gentis.* Correxit Jac. Gronovius e ſuis mſſ. quibus accedunt plerique Crevierii & Drakemborchii codices.

Quum Ætoli & belli & pacis fuiſſent cauſa. Ita ſcripti & editi ante Heinſium, qui primus edidit *cauſa.*

2. *Qui tunc in prœlio cum Boiis erant.* Hæc corrupta & falſa : neque enim ambo conſules eam provinciam habebant, ſed ſolus P. Ælius, altero Cn. Cornelio Siciliam ſortito. Plerique codices ignorant præpoſitionem *cum*, unde probabiliter Rubenius, *qui tunc in provinciis erant*; idque Gronovio & Crevierio probantibus admiſimus.

Per Umbriam (quam tribum Sappiniam vocant. Per eam Umbriæ partem, quam Umbri *tribum Sappiniam vocant.* Ejuſdem regionis Sappiniæ mentio infrà lib. 33, 27. Sic lib. 9, 41,

iam partem Umbriæ *plagam Materinam* vo-
ıbant.

4. *P. Ælio consule comitia habente.* Vulgò
›nsulum. Emendarunt Sigonius & Gronovius ex
ıſſ. recepitque in contextum Crevierius.

5. *Anno quingentesimo quinquagesimo secundo.* ta legendum esse docet Dodwell. quem sequuntur Clericus & Crevierius. Corrupti hoc loco mſſ. ıabent *anno quingentesimo quadragesimo primo.*

Tum respondere placere. Dukerus, probante Crevierio, mallet *responderi.*

6. *Alteri consulum Aurelio.* Ita teste Jac. Gronovio plures & quìdem optimi codices, pro vulgato *alteri consuli.*

7. *In campo Martis comitiis habitis.* Non solet ita loqui Livius, nisi omnibus, quæ comitiis agenda erant, peractis: at hîc demum ista comitia ineuntur. Itaque Jac. Gronovio obsecuti sumus delenti vocem *habitis*, quæ neque exstat in duobus Crevierii codicibus, & quam ab omnibus omnino scriptis suis abesse testatur Drakemborchius.

Pyrrho certè æquabitis. Pyrrho dico! quantum vel vir viro, vel gens genti præstat? Ita rectè ad mentem loquentis locum emendavit Valerius, mutatâ interpunctione, & restitutâ voce *Pyrrho*, quam, quia iteratur, omiserat loco posteriore librarius. Vulgò editur *Pyrrho æquabitis: dico, quantum . . . præstat.* Qua in lectione nec sensus, nec verba cohærent.

Nostra nunc compara. Immo comparate, ut vult Gronovius, & orationis contextus flagitat.

8. *Obsecratique . . . . dii, ut.* Voculam *ut*, omissam in vulgatis, restituit ex suis mſſ. Crevierius.

Qui eorum minimè multa stipendia haberet. Immo *haberent*, inquit Muretus.

9. *Qui nuntiarunt.* Has voces, tamquam supervacuas planè, delendas censet Crevierius.

Negavit ex incerta pecunia vovere debere. Ut infrà, *reponi statim debere*, ita hîc legendum *voveri debere* censet Crevierius, qui suspicatur aliquid mendi subesse in verbis sequentibus: posse tamen utcumque exponi, accipiendo particulam *si* pro *si quidem*, hoc sensu, voveri non debere ex incerta pecunia, quia pecunia semel vota non jam posset in bellum usui esse: voveri autem ex pecunia ex ærario depromenda, quæ nisi definita sit, ac statim seposita, totam ærarii pecuniam obligari voto, ac proinde ærarii publici usum in bellum nullum fore.

Referre consul jussus, si posset. Particulam *si* pro *an* ponere non insolitum Livio. Occurrunt passim exempla.

Quinquennalia vota. Quæ suscipiebantur, si in quinque annos eodem statu respublica staret. Vide lib. 22, 10.

10. *Excitis Salyis.* Salyos, qui inter Rhodanum & Alpes incolebant, nihil huc pertinere monet Crevierius. Nihil certi ex codicibus, adeo inter se discrepant. Id unum constat non alios hîc a Livio appellari, quàm e Liguria populos.

L. Furius Purpureo qui tum provinciæ præerat. Voculam *qui*, quam scripti non agnoscunt, eràsimus.

11. *Ac magnam partem.* Voculam *ac* omittunt vulgati, quam scripti & editi veteres constanter retinent.

Ut Verminæ pacis dent leges, liberum arbitrium ejus populo Romano permittenti. H. e. si liberum arbitrium ejus pacis dandæ populo Romano Vermina permittat. Vide infrà cap. 19.

Vulgò editur *arbitrium eis* pro *ejus*, sed invitis scriptis & editis veteribus. Pro vulgato *permittente*, dedimus *permittenti* ex emendatione Rubenii, quam præcedentia postulant.

Sp. Lucretius. Ita scripti constanter & editi ante Gruterum, a quo est vulgatum *P. Lucretius.*

13. *Solvendo ære alieno.* Recta loquendi norma ac consuetudo postulat *æri.*

Trientius Tabuliusque is ager . . . appellatus. Quia scil. datus erat pro triente seu tertia parte pecuniæ, quæ ex tabulis publicis debebatur.

14. *Et militum copiis.* Excidisse hîc vocem existimat Crevierius, legendumque *& exiguis* aut *parvis militum copiis.*

Navalibus certaminibus, neutro feliciter prælio. Hoc loco idem Crevierius unam deesse vocem, unam superesse existimat, legendumque *duobus navalibus certaminibus, neutro* (nempe certamine) *feliciter, vires expertus.*

15. *Quæ missæ in concionem recitatæque sunt.* Ita scripti & editi ante Gruterum, qui primus copulam ejecit.

Occupantemque Græciæ opportuna loca. Immo Thraciæ : hujus enim sunt Ænus & Maronea, & cetera, quæ mox enumerantur loca. Hanc Gronovii conjecturam probat etiam Crevierius.

17. *In naves . . . congeri.* Ita præeunte Gronovio e vestigiis codicum dedit Crevierius pro vulgato *cogi* vel *conjici*, quod nullus codex admittit.

Tum militaris ætas jurare. Verbum *jurare* ineleganter & supervacuè positum, atque adeo recidendum judicat Crevierius, ita ut ex ptæcedenti suppleatur, *jurejurando adacta.*

18. *Ut repente proditos rati . . . . repente om-*

nes. Vacat alterutro loco vox *repente.*

19. *Inde in Numidiam ad reges profecti.* Masinissam & Verminam, qui infrà nominantur. Plerique scripti & editi habent *ad regem*, de solo Masinissa.

20. *Auri duo millia quadringenta quinquaginta.* Ultimam vocem omisit Gronovius quam scripti & editi veteres agnoscunt.

21. *In alas divisum socialem exercitum habebat.* Lege cum Sigonio *habebant.* Alas autem vocabant partes illas sociorum, quia plerumque ut alæ in avibus, ita partes illæ corpus legionum tegebant. Id autem tunc moris fuisse ideo notat Livius, quòd ipsius ævo res immutata erat: non enim jam socii; sed civitatem Romanam adepti, in ipsas legiones contribuebantur. Unius autem dextræ alæ sociorum mentio fit, quia fortasse sinistra jussu consulis in Etruria substiterat.

In unum locum connixi. Ita scripti & editi ante Gruterum, cujus est vulgatum *annixi.*

Ædemque deo Jovi. Mendum latet in voce *deo.* Lege cum Sigonio vel *ædesque duas Jovi.* Vel *ædemque Dijovi*: Jupiter enim *Dijovis* & *diespiter* ab antiquis dicebatur.

Cæsa aut capta. Ita codices pro vulgato *cæsa & capta.* Mox *cum signis militaribus septuaginta.* Gruterus dedit *octoginta*, sed invitis scriptis & editis veteribus.

24. *Ad portas, ad muros discurrunt.* Ita plerique codices & veteres editi. Recentiores, *ad portas*, *post ad muros*, vel *ad portas & ad &c.*

Diu optatâ cæde .... expleturum. Nempe *se* vel *suam iram.* Tale quid videtur excidisse.

25. *Quantum ... militum scriberetur.* Ita plerisque ex codicibus Jac. Gronovius, pro vulgato *conscriberetur.*

26.

26. *A Piræo venientes.* Ita ſcripti & editi ante Gruterum, qui primus omiſit præpoſitionem. Vide Cic. ad Att. 7, 3.

27. *Ilion ... vi capitur.* Mendum latere in nomine urbis indicat varietas ſcriptorum. Jac. Gronovius ex conjectura reponebat *Cnidus*, quam urbem Illyrici fuiſſe contendit.

29. *Primi Macedones .... auditi ſunt.* Ita codices & typis deſcripti antiquiores, pro vulgato, *primò Macedones*, ut primus edidit Gronovius.

Primò in Siciliam conſcenderunt. Mallet Crevierius *tranſſcenderunt.*

Cum alienigenis. Vulgati poſt Gruterum *cum alienis.* Priſcam lectionem revocavit Crevierius.

31. *Hæc pro nobis dicta ſint.* Scripti ferè & editi veteres *dicta ſunt.* Emendavit Aſcenſius.

32. *In Panætolico & Pylaico concilio.* Hîc & lib. 33, 35, Livius videtur errore nominis deceptus fuiſſe. *Panætolicum* fuit ſolius gentis Ætolorum concilium, quod habebatur in urbe Ætoliæ Thermo. *Pylaicum* verò totius Græciæ concilium ad Thermopylas. Polybius utroque loco loquitur de ſolo Ætolorum concilio in urbe Thermo.

33. *Copias Demetriadem in Theſſaliam contrahebat.* Ita conſtanter ſcripti & editi ante Gruterum, qui primus edidit *in Theſſalia.*

Ad Lyncum. Ita nomen efferunt codices & veteres editi. Quidam *Lycum* reponunt, alii *Lychnidum.*

34. *Paulò plus ducentos paſſus.* Videtur error eſſe in numero : nam cap. ſeq. Romana acies *paulò plus quingentos paſſus* abeſſe dicitur.

35. *Ab Romanis autem* (*aberat acies &c.*) Vel lege, cum Gronovio, *ab Romanis item*,

vel transpositâ voce, *ab Romanis* (*aberat autem acies &c.*)

36. *Octo ferme inde millia, intervallo &c.* Ita ex mss. & priscis editis legendus, ac distinguendus locus, pro vulgato, *octo ferme inde millium intervallo &c.*

Partem ... emisit ... cum parte. Ita plerique codices: quidam cum vulgatis habent *partim*, idque minùs placet, quia sequitur, *cum parte.*

37. *Dispersi .... quidam aberrarunt.* Minùs rectè vulgati post Gruterum, *dispersi ... quidem aberrarunt.*

39. *Inde ad Pluvinam.* Sigonius dedit *ad Pellinam*, sed invitis scriptis & editis veteribus.

Sed ea quoque ipsa. Id habent codices & editi ante Gruterum; qui primus vulgavit, *sed quæ quoque ipsa.*

40. *Adventum in Oreum.* Præpositionem, monente Gronovio, & volentibus mss. delevimus.

41. *Paulò plus quingentorum passuum.* Crevierius mallet *paulò plus quingentos passus*, ut alibi Livius loquitur.

42. *Sequentibus eos hostibus.* h. e. si fortè eos sequerentur hostes.

43. *Sex millia peditum & equites.* Sine dubio excidit numerus equitum. Gronovius suspicatur *quingentos* aut *mille*, quod notis numeralibus scriptum librarii tamquam incognitum sæpe omiserunt. Infrà *partem juniorum* ex mss. & priscis editis restituit Crevierius, pro vulgato *partem juniorem*, cujus auctor Heinsius.

44. *Plebesque scivit.* Ita dedisse Livium indicat consensus scriptorum & editorum ante Gruterum, qui primus vulgavit *plebsque scivit.*

Nominaque earum. Sublatis statuis & imagi-

nibus, etiam nomina, seu inscriptiones earum tollebantur. Itaque Dukerus delet vocem *earum*; & *nomina* putat esse ea, quæ aliis operibus inscripta erant.

Additumque decreto. Copulam induximus, quam ignorant scripti & editi veteres.

45. *Æquè immodicis . . . atque in ira fuerant.* Ita Crevierii codex Vict. cui accedunt plures Drakemborchii, pro vulgato, *ac quæ in iram fuerant.*

Succedentium muros. Ita scripti & editi ante Ascensium, cujus est vulgatum, *succedentium muro.*

46. *Ad Zelasium miserunt* (*Isthmiæ id super Demetriadem &c.*) *Zelasium*, *Isthmia*, incognita sunt nomina. Gronovius conjicit *ad Phalasiam miserunt*, *Istiæotidos super Demetriadem promontorium est*, hoc est, e regione Demetriadis. De *Phalasia* & *Istiæotis* vide Cellarium Geogr. Antiq.

Et cuniculos, supple agebant. *Priore oppugnatione.* De qua vide lib. 28, 6.

Et simul minarum. Voculam *&* delevimus, quam ignorant plerique codices.

Ægeleon, *nihil minus timentibus.* Supple *oppidanis*, vel lege cum Crevierio *timentes.*

48. *Si non cum prætoris, sed consulis exercitu rem geri voluerit.* Res profectò gesta est consulari exercitu, ut constat ex capp. 11 & 21, suprà. Itaque censet Crevierius hîc aliquid esse mendi, legitque *si non ductu prætoris, sed consulis rem geri voluerit.*

49. *Ut veritas rerum gestarum . . . publicè videretur.* Edebatur olim, *ut virtutes rerum gestarum . . . viderentur*, nullo sensu. Vulgatum est a Sigonio, qui quidem, Crevierio judice, men-

tem Livii attigit, sed verba ejus parum feliciter restituit.

50. *L. Terentio Massiliotâ.* Ita Gelenius, & eò ducunt codices. Vulgò editur *Massâ*, quod est cognomen Bæbiorum; est autem *Massiliota* Terentiorum. Vide lib. 38, 42.

Quem præsentem creaverant. Et hîc sine causa discessit a scriptis & editis Gruterus: est enim ejus vulgatum *crearant.*

IN LIBRUM TRIGESIMUM SECUNDUM.

Epitome. *Consulis frater.* Addunt vulgati *navali prœlio*, de quo neque apud Livium, neque in mss. pluribus mentio ulla. Mox pro *in Eubœam & maritimam oram trajectus, Eretriam expugnavit.* Crevierio ex capp. 16 & 17 legendum videtur *in Eubœam trajectus, Eretriam & Carystum cepit.*

Carthaginiensium obsidibus. Ita codices pro vulgato *Carthaginiensibus obsidibus.* Mox *duo millia necati sunt*, hæc verba in editis recentioribus omittuntur, quia Livius narrat infrà cap. 26, de quingentis modò supplicium sumptum fuisse. Sed viri docti observarunt auctorem epitomarum sæpius ab Livii narratione in diversa abire.

Cap. 1. *Quos sacrilegii compertos.* Vide suprà, lib. 31, 12 & 13.

Et in æde Herculis capillum enatum. Meritò hæret super hac re Titius, & legendum conjicit *caprificum enatum.*

2. *Centum redditi obsides.* Atqui lib. 30, 27, centum omnino obsides Pœni dare jubentur. Fieri potest ut suprà Livius Polybium exscripserit; hîc autem alios auctores secutus sit.

Ut colonorum numerus cogeretur. Ita scripti &

editi ante Frobenium, qui maluit *augeretur.*

3. *Duo millia ea militum fuere.* Ita Gelenius ex mss. & editis veteribus. Pronomen *ea* omittunt recentiores.

Confectos jam se labore, opere. Vulgò *& opere:* sed copulam ignorant scripti & editi veteres.

4. *Quas cœla vocant; Thessaliæque &c.* Locum levi mutatione adjuvandum censet Crevierius, ac legendum, *ipsis faucibus imminentes, quas cœla vocant Thessaliæ, quà* (scil. Thessalia) *transeunti confragosa loca .... immensa panditur planities &c.*

5. *Datâ quantacumque quiete temporis.* Haud displicet Crevierio Jac. Gronovii conjectura legentis, *quanticumque quiete temporis.*

Laxaverat annus. Vulgò *laxaverat animus:* quæ lectio stare nequit. Correxit Gronovius ex conjectura, quam in contextum recepit Drakemborchius. *Annus* dicitur anni tempestas non jam bello gerendo idonea.

Eleis Alipheram. Non dubitat Crevierius quin legendum sit non *Eleis*, sed *Magalopolitis* cum Gronovio. Id patet quum ex iis quæ sequuntur, tum ex lib. 28, 8. ubi Megalopolitis privatim, non communi Achæorum restituitur Aliphera, quam videtur postea Philippus in suam potestatem iterum redegisse.

Macedonum animos sibi conciliavit cum Heraclide. Locus de menda suspectus. Plerisque in mss. ac priscis editis desunt voces *sibi conciliavit cum*, ut fortè legendum sit, *Macedonum animos Heraclide*, seu puniendo Heraclidem, subintellecto ex præcedenti *firmabat.*

Tum magnâ curâ apparavit. Ita codices pro vulgato *cum magna cura.*

6. *Et quia recto itinere.* Copulam ignorant

scripti & editi ante Heinsium, ut & infrà *triginta & duo*. At paulò pòst, *in eo prælio*, vulgati malè omittunt pronomen *eo*, quod servant scripti & editi omnes ante Frobenium.

8. *Prætoribus quoque jussi scribere milites erant.* Nempe consules jussi erant, *Marcello &c.* Vulgata lectio *prætores* ferri non potest. Emendavit Crevierius minimâ mutatione, aut potiùs nulla, quum errori ansam dederit ratio scribendi compendiaria *præt.* quod non *prætores*, sed *prætoribus* erat reddendum.

Id gratum senatui esse. Ita scripti & editi ante Gronovium, qui primus dedit *fore*.

Gratum eum facturum & senatui. Non displicet Rubenii conjectura legentis *gratum ei* (nempe populo Romano) *futurum & senatui*.

9. *Vim facere conaretur.* Ita Gronovius. Alii *viam facere conaretur.* Utraque lectio & scriptis & editis prioribus nititur: unde Drakenborchius suspicatur scripsisse Livium *vi viam facere conaretur*.

10. *Arbitrio, quo vellent, populorum.* Legi jubet Gronovius *quorum vellent populorum.* Videtur tamen vulgatum defendi posse hoc colore, quòd pronomen relativum sæpe casu respondeat voci præcedenti vel sequenti, licet oratio alium casum requirat.

Aptum urgendis regiis. Ita Gelenius ex verbis corruptissimis codicum, ex quibus Gronovius putat legi posse, *aptum urgendo cominus*.

11. *Ut polliceretur.* Ita constanter scripti & editi ante Frobenium, cujus est vulgatum *polliceatur*. Infrà dedimus ex iisdem scriptis & editis *tradit* pro *tradidit*.

13. *Est in Triphylia terræ Melotidis.* Hæc corrupta: est enim in Peloponneso *Triphylia*;

terra autem *Melotis* prorſus ignota. Ex conjectura Gronovius emendabat, *eſt Stymphaliam inter & Elimiotidem.* Stymphalia & Elimiotis ſunt regiunculæ in Macedonia, non procul ab Aoo flumine.

Inde poſtero die (ingens iter agminis, ſed metus urgebat.) Ita ex conjectura Gronovii Drakemborchius, & favent codices, pro vulgato, *inde poſtero die ingenti itinere agminis (& metus urgebat) in montem Lingon pervenit: ipſi montes Epiri ſunt.* In his poſtremis aliquid eſſe vitii judicat Crevierius ex ipſa orationis ſtructura, & ex varietate numerorum in eadem re, & ex nomine montis parum noto.

Inclinavit ſententia ſuum in Theſſaliam agmen demittere. Ita Gronovius, & favent codices, pro vulgato *dimitteret.* Idem pro *ſuum*, quod friget, reponit *citum.*

Palæpharus. Ita plerique ſcripti & editi veteres. Recentiores *Palæphatus*, non minus ignotum nomen. Ortelius ſcribendum cenſet *Palæpharſalus.*

Quod Athamanum. Vox corrupta, pro qua Rubenius reponit *Thaumacos.*

14. *Eo demum metu.* Ita codices Flor. & Lov. ut conjecit Perizonius probatque Crevierius pro vulgato *eodem metu.*

15. *Primam urbium . . . Phaloriam.* Ita hîc & lib. 36, 18, ſcribitur nomen urbis, non *Phaleriam.* Infrà pro *Piera*, quod nomen ſuſpectum, reponit Sigonius *Pialia.*

Utrum Leucadem, an ſinum Ambracium. Ita ſcripti & editi veteres. Vulgati poſt Gruterum, *Leucadem ac ſinum Ambracium.*

16. *Ad Zamam inſulam.* Alio nomine *Samen*, quam plerique eamdem eſſe cum Cephalenia putant.

Jussis ceteris . . . maturare sequi. Ita plerique scripti & editi veteres, ut voluit Gronovius, probatque Crevierius, pro vulgato *maturatè sequi.*

17. *Longiorem atrociorémque oppugnationem.* Admittenda videtur Gronovii conjectura legentis *longiorem Atracis*, vel *ad Atracem oppugnationem habuit.* Vide suprà c. 15; nisi fortè vox *Atracis* excidit, legendumque, *longiorem atrocioremque Atracis oppugnationem habuit*: nam omnes scripti vitiosam lectionem retinent.

Et si quas incidissent . . . . hastilia . . . velut vallum explebant. Ita scripti & editi veteres. Vulgata lectio, *si quam incidissent . . . . hastile explebat*, quæ vel Frobenium vel Gelenium auctorem habet, nullo codice nititur.

18. *Anticyra in Phocide.* Hanc urbem Livius lib. 26, 26, posuit in Locride: sed nimirum Phocidis & Locridis fines, ad maris oram, sunt admodum incerti.

20. *Pro bono atque utili fœdere defendendum.* Immo *fore defendendum*, quam Perizonii conjecturam Crevierius probat, & illustrat exemplo ex lib. 38, 59, *fore erubescendum.*

21. *Et modò postulát.* Voculam *&* omissam in vulgatis scripti & editi veteres constanter exhibent.

Achæi portus. Locus corruptus. Sensus requirit, ut conjicit Gronovius, *sui exercitus* vel *suæ vires.*

Nec duce consulari, nec exercitu. Monet Crevierius legendum, *nec duce consule, nec exercitu consulari.* Nec enim a consularibus, sed ab ipsis consulibus posterius hoc bellum geritur.

Ne sint cum Philippo res. Mallet Dukerus *ne sit cum Philippo res*, & id hoc sensu frequentius est.

22. *Damiurgos vocant.* Ita hîc & alibi codices scribunt, non *demiurgos.*

23. *Et suffragio creatum suo, imperio justo patiebantur.* Hæc corrupta. Gronovius conjicit, *& suffragio creatum suo imperatorem, justum patiebantur.*

Omnis inde spes pugnantibus. Immo oppugnantibus, ut emendat Gronovius, probatque Crevierius.

25. *Adhortator.* Verè omnino Gronovius reponit, *ad hos orator . . . missus.*

Nihil fatus, tantummodò . . . respondit. Hæc vix Livii judicat esse vir doctus apud Gronovium, velletque, *nihil statu mutato*, vel *nihil statu motus . . . . respondit.* Quam conjecturam plures mss. verisimilem reddunt.

26. *Cogendis redire in colonias.* Abundat vox *redire*, quam delendam censet Gronovius.

27. *M. Sergius Silus.* Ita prænomen exhibent codices & veteres editi, non *Manius*, ut primus dedit Sigonius. Ex iisdem scriptis & editis vetustioribus dedimus infrà *curules ædiles*, quem vocum ordinem invertunt recentiores editi.

28. *Nunc quoque in hiberna profectum.* Vulgò *nunc propè.* Correxit Crevierius ex conjectura, quam omnino veram putamus. Solent autem voces *quoque* & *propè* permutari a librariis.

Octona millia peditum . . . & quadringeni equites. Ita legendum suadent plerique codices & veteres editi, qui habent partim *quadringeni*, partim *quadrigeni*, aut *quadrageni.* Vulgò editur *octona millia peditum . . . . & quadringenti equites*, ubi numeri distributivus & cardinalis junguntur, cóntra sanam loquendi rationem.

29. *Trecenæ familiæ.* Ita cum priscis editis

plerique codices. Quidam habent *sexcentena*, aut etiam *tricena*. Solent autem *triceni* aut *treceni* ab indoctis librariis commutari.

Clastidium ... Ligurum. Alibi Galliæ adscribitur. Itaque non sine causa Sigonius reponit *Caristum*. Vide Cellarium Geogr. Antiq.

30. *Super amnis Mincii ripam.* Editi vulgò *ripas*, sed invitis codicibus.

In iis Amilcarem Pœnorum imperatorem. De quo vide suprà lib. 31, 21. Hîc & infrà lib. 33, 23, non suam, sed aliorum opinionem refert Livius.

31. *Hiems jam eo tempore erat, quum T. Quintius &c.* Hæc vitiosa distinctio recentiores editos obsedit. Priscam revocavit Crevierius.

32. *Usque in adventum ejus.* Ita codices, quod præstat vulgato, *usque ad adventum ejus.*

Id gravatè concessum regi est, non quin cuperet Quintius. Hiat oratio, inquit Gronovius, cujus conjectura videtur esse admittenda legentis, *id non gravatè concessum regi est, quum cuperet Quintius.*

Ut nulla fides sit. Gelenii est hæc lectio: nam scripti & editi veteres habent, *ut in nullo fides sit*, unde Gronovius conjicit, *ut in dubio fides sit.*

33. *Ad Chium.* Ita scripti & editi Grutero priores, ut ex Polybio restituit Crevierius, pro vulgato *ad Cium.*

Nicephorium. Lucum in Asia, ab Eumene rege plantatum, quem Philippus exciderat.

Et Perinthum Byzantiis. Ita legi jubet Sigonius ex Polybio, & ipso Livio lib. 33, 30. Codices variè *Penoplum*, *Penopium*, *Penopolum*, unde vulgati *Panepolim*.

34. *Recens de exercitu.* Voces *de exercitu*,

vitiosas esse censet Crevierius, & pro iis reponit *decretum*, de quo solo loquitur Polybius.

35. *Quintius postero die ad Nicaam.* Videtur excidisse *rursus* aut *iterum*.

Philippi nullus usquam. Videtur legendum esse cum Dukero *Philippus nullus usquam*.

Nec umquam . . . causas certaminum deponere. Immo *defore*, ut conjicit Gronovius.

36. *Ut speciem legationi adjiceret, & Q. Fabium . . . . misit.* Ita e suis mss. dedit Drakemborchius, ut voluit Crevierius. Vulgò editur, *utque speciem legationi adjiceret, Q. Fabium. . . misit*, sensu planè contrario. Nam legationi speciem addebat Amynandri regium nomen, non tres Romani simul a Quintio missi.

37. *Moverunt eo maximè senatum.* Voculam *eo* delet Gronovius, nisi malis, *moverunt verò maximè senatum.*

38. *Rogationem promulgavit.* Crevierius censet legendum *rogationes*, quum duæ mox memorentur.

39. *Haud procul urbe Mycenica vocatur.* Scitam hanc sermonis brevitatem sic exponit Gronovius; haud procul urbe Argis locus est, qui Mycenica vocatur: in eo loco.

Inermis Quintius . . . inermi item regi. Vulgò *inermes item regi*, sed invitis plerisque codicibus.

Neque enim se illos timere dixit. Vocem ultimam, quæ posset abesse, consensu retinent scripti & editi veteres.

40. *Firmato præsidio Argis.* Ex more Livii mallet Gronovius, *firmatis præsidio Argis*.

Sed & postremò. Insertam in vulgatis copulam delevimus, quam codices non agnoscunt.

IN LIBRUM TRIGESIMUM TERTIUM.

Epitome. *Quod caput est Acarnanum.* Vulgati omittunt verbum *est*, quod constanter servant scripti & editi ante Gruterum.

Cap. 1. *Legionis hastatis (ea duo millia militum erant.)* Crevierio displicet vox *legionis* sic nudè posita : observat deinde hastatos modò mille ducentos in quaque legione fuisse : reponendum igitur censet, *duarum legionum hastatis*; quos non mirum esse duo tantùm millia fuisse ante acceptum ab Roma supplementum.

Jussis . . . hastatis . . . sequi se . . . distantes. Vitiosæ orationis structuræ medetur Gronovius deletâ voce *distantes*, quæ potest abesse sine sensûs dispendio.

Ante lictorem turbâ actâ. Placet Gronovii conjectura, *antè lictorum turbâ acti.*

2. *Segnior jam.* Immo *senior jam*, inquit Gronovius, qui ingenio sagaci atque industriâ usus est in eluendis libri hujus maculis, scriptorum codicum ope destitutus. Nam prima pars ex unicò codice Bambergensi prodiit anno 1616, quum altera a cap. 17, ex unico item codice Moguntino prodiisset anno 1518.

Et dum regem auferunt. Nempe e concilio, *perferuntque* in hospitium.

Et quando tuta ea. Ita ex unici codicis quo priores editi, pro vulgato, *quoniam.*

3. *A sedecim annis.* Codex & priores editi habent per notas numerales XVI.

Duce Cydante. Ita scribit codex unicus a recto casu Cydas. Horrion maluit *Cydate.*

5. *Quâ evulsâ.* Ita dedit Drakenborchius, propiùs inhærens vestigiis codicis & priorum

editorum *quæ vulsa*, unde vulgatum *quâ vulsâ*.

Ut neque quæ cujusque stipitis palma sit. Deesse hîc membrum orationis conjicit ex Polybio Crevierius, quod quidem ita concipi possit, *neque quis cujusque palmæ stipes pervideri possit*.

6. *Quando præter spem hostis occurris &c.* Codex unicus, ut suprà cap. 2, scribit *quo*. Id rectè Querengius exponit *quando*. Vulgati minùs rectè *quum* aut *si quidem* aut etiam *quomodo*.

7. *Mille pedites*. Lege ex Polybio, *mille velites*.

8. *Ne ipsi quidem in tuto jam receptus erat*. Heinsius malè *ac ne ipsi quidem*, additâ voculâ, quam codex & priores editi ignorant.

Hastis positis, gladiis rem gerere jubet. Crevierius dubitat an Livius rectè Polybium expresserit, quem vide lib. 17, 20. Jubentur phalangitæ, hastis non positis, sed demissis, & ante se pro vallo projectis, hostem invadere; & hoc erat proprium robur phalangis. Vide lib. 32, 17. Sequentia, *dimidium de fronte demptum introrsus porrectis ordinibus duplicat*, idem Crevierius per hypallagen accipit, pro, *dimidio de fronte dempto, introrsus porrectos ordines duplicat*.

9. *Phalanx, quæ venerat*. Legendum conjicit Gronovius *quæ læva erat*, aut *quæ modò venerat*, ut suspicatur Crevierius.

In dextro cornu. Res ipsa clamat legendum *in lævo cornu*, aut *in altero cornu*.

Extemplo consilio capto. Dukerus mallet *ex tempore consilio capto*, pro *extemplo*; & errori locum dare potuit vox eadem paulò superiùs posita.

10. *Tum & ipse acie excessit*. Gronovius exi-

ſtimat ex *Rom.* quod erat *Romanis*, factum eſſe *tum*, & ſic legendum, *ſignis atque armis fulgent Romanis*, & *ipſe acie exceſſit*, & quidem Polybius expreſsè Romanorum in hac re meminit.

Impetus in eoſdem factus. Ita ex codice priores editi. Vulgò *impetus in eos factus.*

11. *In Macedoniam conceſſit.* Ita priores editi, pro recentiorum *ceſſit.*

Jam tumentes. Nempe irâ. Ita ex ipſo codice typis deſcripti, pro *timentes jam*, quæ eſt conjectura Querengii.

Quæ (ſcil. arrogantia) *vanitate ſuâ offendebat.* Gronovius mallet *quâ vanitate offendebat.*

12. *Negare Ætolos aut moris Romanorum memores.* Legit Gronovius *memorem* ut referatur ad *ſententiam*. *Aut ſibi ipſos*, ex more Livii, pro *aut ſibi ipſis.*

Mitiſſimum quemque animum maximum haberi. Vox *animum* non eſt in ſcripto, unde Querengius legebat *mitiſſimum quemque*, *maximum haberi*, ſeu maximi animi virum.

Non iis conditionibus illigabitur pax. Immo *pacis*, ut verbum ad Philippum referatur, & ita voluit Gronovius.

13. *Is datus erat locus colloquio.* Gronovius mavult *dictus*, & ita ſolet in hac re Livius.

Contentio . . . orta eſt de Thebis. Quintius litem non movit Ætolis de Thebis Phtioticis, quas, utpote bello captas, iiſdem reddendas concedebat, ſed de ceteris Pharſalo, Lariſſa, Cremaſte, Echino, quæ voluntate in ditionem Romanorum venerant, & ideo non poterant dici *captæ*, de quibus ſolis fœdere cum Romanis ſtatutum fuerat. Vide Polyb. Exc. legat. 6.

Belli etiam . . . cauſæ fuerunt. Crevierio magis placeret *cauſa.*

14. *Quod jam antè ibi fuerat.* Videtur excidisse vox *præsidium.*

Centum equitibus. Editi ex codice habent modò *&* *equitibus* : ubi vocula & videtur fuisse nota numeralis *cl*, hoc est, *centum quinquaginta.*

Ex quibus armaturæ levis, & trecenti equites, &c. Locum corruptum alii aliter emendant; omnium feliciſſimè Perizonius, qui ratus excidisse numerum armaturæ levis militum, cetera sic refingit : *erant autem cum eo quinque millia militum, ex quibus ... armaturæ levis, & trecenti equites. Cum iis copiis, dimiſſis, qui specularentur, quam in partem hostes effunderent sese, opperiebatur.*

15. *Parte dimidiâ exercitûs dimissâ.* Sensus flagitat, ut pro *dimissâ*, legamus, vel *secum retentâ* cum Crevierio, vel *considere jussâ* cum Drakemborchio : alioquin nullum castris præsidium relictum esset.

Alterâ clypeati, dein aliarum gentium &c. Crevierius, additâ voce, legit *alterâ clypeati Achæorum, dein aliarum gentium, exercitûs robur erat.*

Nullâ spe castrorum tenendorum. Ita ex codice priores editi. Gruterus vulgavit *tuendorum.*

16. *Sed & principes.* Suspectæ Gronovio voces *sed &*, sub quibus latere putat *duo principes*, nempe Archelaüs & Bianor.

17. *Cum classe profectus, Leucade ad Heræum* (templum Junonis) ... *naves applicuit.* Ita editi ex codice priores, pro vulgato, *profectus Leucadem &c.*

Arctis faucibus cohærens Acarnaniæ. Ab his vocibus incipit pars altera libri hujus ex co-

dice Moguntino, sed depravatis, quum in eo esset *iis partibus*, pro *arctis faucibus*, ut habuit codex Bambergensis.

18. *Ad vindicandam .... continentem regionem.* Continentis regionem. Dukerus.

Ignaris regiis, qui tenuerant. Suspectæ mendi duæ voces postremæ. Rubenius reponit, *qui Theræ erant.* Urbs est Perææ regionis, opposita Rhodo.

Equites cornibus circumdat .... Rhodia cohors ... habuere. Corruptissimi hujus loci palmaria emendatio Perizonii, quam post Clericum in contextum recepimus.

Numero Achæi mille & ipsi octingentos loco expulere. Ex his vix ullum sensum elici posse censet Crevierius, & legendum conjicit, *Agrianas Achæi mille & ipsos loco expulere.*

Inclinat dein dextrum omne cornu. Macedonas. Hæc corrupta sic ad mentem Livii refingit Gronovius, *inclinat dein omnis media acies. Dextrum cornu Macedones, usque dum &c.*

19. *Ab contemptu concussi tum regni.* Vulgò *concessi tum regni.* Errorem, ut videtur, typographicum emendavit Gronovius.

20. *Tum fortè legati redierant ab Roma.* Ita pariter idem Gronovius emendavit vulgatum *redierunt.*

21. *Quæ nondum animos nudaverat.* Immo *nudaverit.* Est enim indirecta oratio.

22. *Dubitari possit.* Ita Moguntini aliique priores. Est a Frobenio vulgatum *dubitari posset.*

Sine ullo pignore, i. e. neque obsidibus acceptis, neque armis ademptis.

23. *Servitute exceptos.* Gronovius mallet *exemptos* vel *ereptos.*

Amilcarem ... fuisse auctores sunt. Vide ad lib. 32, 30.

24. *Quæcumque senatus censuisset, id regem facturum.* Gronovius legi jubet vel *quodcumque* vel *ea.* Vide tamen ad lib. 30, 17.

25. *C. Sempronium . . . . proconsulem.* Immo *prætorem*, nisi fortè circa hæc tempora id præcipuum Hispaniæ datum est, ut prætoribus in eam missis daretur imperium proconsulare, unde, quamvis prætores aut proprætores, sæpius tamen proconsules dicti sunt. Infrà pro *latum ex prælio*, mallet Crevierius *elatum.*

Duas, quæ, quò senatus censuisset, mitterentur. Apparet ex cap. seq. missas in Hispaniam esse: sed quid de duabus reliquis factum sit non indicatur; quas ad urbem mansisse colligitur ex cap. 36. Putat igitur Drakemborchius ante hæc verba quædam excidisse, hæc vel simili modo supplenda: *duas, quæ ad urbem manerent, duas quæ quò senatus &c.* Idque indicant voces quæ sequuntur, *cum duabus legionibus*, quas eo loco otiosas ac delendas censet Crevierius. Nimirum additæ videntur, ut ita constaret, ad quem usum duæ illæ legiones reliquæ adhibitæ essent.

26. *Bellum in Hispania . . . exortum est.* Scil. memorabile & majore curâ administrandum. Fuerant quidem per hos annos bella quædam, sed levia, quæ vix attigit Livius.

L. Julius Sequestris. Cognomen suspectum Dukero, qui legendum conjicit *L. Julius eques. . . proficiscens.*

Tusco vico atque Intemelio. Ita codex unicus, unde Frobenius vulgavit *atque inde Melio*: sed vicorum *Melii* aut *Intemelii* nulla alibi mentio.

27. *Ovans ex senatusconsulto urbem est ingressus.* Hanc conjecturam Pighii accepit Drakemborchius. Codex unicus mendosè, *quum. . . urbem esset ingressus.* Nimirum librarius ex *ovans* fecit *quum*, & inde *esset* pro *est.*

Denarios triginta quatuor millia. Ita rectè codex & priores editi, non *denariûm*, ut voluit Scaliger, qui pro *triginta* mallet *trecenta*.

Hibernabat .... Athenis. Immo *Elatiæ*, ut scribit Polybius, & ipse Livius innuit infra cap. 39.

28. *Tres Ætolici erant.* Ita ex codice priores editi usque ad Frobenium, qui dedit *tres Ætoli erant.*

Multaque ... argumentatus, quibus fidem... fecit. Vel lege *argumentatur*, vel dele vocem *quibus*.

Jussit Zeuxippo dare quamprimum : is quia. Codex Moguntinus ignorat pronomen *is*; quo deleto, lege cum Gronovio, *jussus Zeuxippo dare quamprimum, quia &c.*

De Pisistrato aliquæ quæstiones. Reponit Jac. Gronovius, *de Pisistrato aliisque quæstiones habitæ.*

29. *Efferavit ea cædes Thebanos.* Est hoc ab Gelenio. Moguntinus codex, *efferaverat cædes*, unde Perizonius emendat, *efferaverat ea res Thebanos Bœotosque omnes ... Zeuxippum in principem* (Brachillam) *id facinus conscisse*, idque probat Crevierius.

Ad notas latebras insidiantibus, i. e. Bœotis ad notas sibi latebras insidiantibus, vel insidentibus. Crevierius.

Qui testarentur sociis. Immo *socios*. Et ita scripsisse Livium judicat idem Crevierius.

Quum omnia terrore ac fugâ complessent. Vel lege cum Gronovio, *quum omnia terror ac fuga complessent.*

Ac ni impetrassent. Ita Frobenius. Meliùs Gronovius, *nam ni impetrassent, bellum simul gerere decreverunt*, nempe adversùs Bœotos.

30. *Omnes Graecorum civitates.* Huic decreto, quod a Livio in pluribus deformatum est, opponit Crevierius idem illud decretum, quale a Polybio descriptum est, purum ac sincerum, & optimè consentiens cum iis, quæ mox narrabuntur. *Senatusconsulti*, inquit Polybius, *praecipua capita erant, ut ceteri omnes Graeci, & qui in Asia degunt, & qui in Europa, liberi sint, suisque legibus utantur: ut qui in Philippi ditione sunt, & si quas ille urbes Graecorum praesidiis tenet, eas ante celebrationem ludicri Isthmiorum Philippus Romanis tradat, Euromum, Pedasa, Bargylia, Jassum, item Abydum, Thasum, Myrinam, Perinthum, deductis praesidiis, liberas esse sinat.* Excerp. leg. 9.

Naves omnes tectas tradere, quin & regiam. Videtur ex Po lybio legendum, *naves omnes tectas tradere, praeter lembos quinque & regiam.*

Ne plus quingentis. Pighius reponit, *ne plus quinque millibus.* De hoc capite nihil habet Polybius.

Triginta quaterna millia pondo. Nihil potest erui ex his corruptis, quæ Crevierio & aliis interpretibu s videntur sanari non posse fine libris.

31. *Quae in Graecia sint, ne nominata.* Lege cum Gronovio, *non nominatae intercipiantur.*

Ab Elatia. Dukerus reponit, *Quintius ab Elatia.* Rectè, neque enim suppleri potest nomen, quod jamdiu non fuerit appellatum.

Si veram caritatem, majestatem. Lege cum Roellio, *si veram caritatem, si majestatem . . . vellent esse.*

32. *Quae sua fortuna esset.* Dukerus suspicatur hîc excidisse quædam, & Livium dixisse homines, tum solito frequentiores ad spectaculum concurrisse.

Senatus Romanus & T. Quintius. Ita priores editi. Pighii conjecturam, *senatus populusque Romanus*, in contextum recepit Gruterus; sed Polybius, quem exscribit Livius, & Plutarchus nullam populi mentionem faciunt.

Quod ad quemque pertineret. Hæc verba nihil Livio dignum habere, sed potiùs oscitante librario, monet Crevierius, eaque vel recidenda, vel immutanda esse. Idem censet Dukerus.

Iterum pronuntiaret eadem. Lege vel cum Gronovio, *iterum pronuntiare eadem*, vel cum Crevierio, *iterum pronuntiavit eadem*, ut verba sint non revocantium præconem, sed Livii narrantis, quid fecerit præco.

34. *His eadem, quæ ferè Romæ erant, verba ... jactata.* Deletâ voce *erant*, legit Gelenio monente Gronovius, *his eadem, quæ ferè Romæ, verba .... jactantibus, nihil jam perplexè pronuntiatum.*

Abstineret liberas, omnesque Græcas. Bosius emendabat, *has sineret liberas omnesque Græcas.*

Quòd decreta ... civitates pronuntiabant. Hæc corrupta sic ad mentem Livii refingit Crevierius, *quòd decreta decem legatorum in civitates nominatim pronuntiabantur.*

Phocenses, Locrensesque, sicut antè fuerant. Ita Ursinus ex Polybio emendavit locum in vulgatis mendosum, *Phocenses, Locrenses, & quæ sicut antè fuerant adjecta, decreti &c.*

Pleurato Lycus. Videtur legendum ex Polybio, *Lycnidus.*

35. *Thermopylas, ubi frequens ... conventus (Pylaicum appellant) venit.* Palmerius erroris Livium arguit, quòd quæ Polybius de concilio Ætolorum Thermaico dixerat, ille intellexit de

concilio Græcorum Pylaico ad Thermopylas. Vide ad 31, 32. Ab eodem errore dedit infrà, *Ætolos præcipuè monuit*; sed vox *præcipuè* non reperitur apud Polybium. Paulò pòst *alii interquesti sunt*. Verbum est rarissimum, & cujus haud facilè aliud exemplum reperias, unde Crevierius reponit ex Polybio, *alii leniter questi sunt*.

36. *Minimè ad moræ tædium patiens*. Ita ex archetypo editi priores. Ab Grutero est vulgatum, *ob moræ tædium*. Crevierius mallet, vocibus transpositis, *minimè ob tædium moræ patiens*.

In Capitolio Jovi .... in æde. Voces *in æde* delendas censet Crevierius, vel ejectâ præpositione legendum, *Capitolino Jovi ... in æde*.

37. *Per aperta, eaque tuta loca*. Ita codex & editi ante Gronovium, qui primus edidit, *eòque tuta loca*.

In deditionem venerunt. Gruterus maluit *in ditionem venerunt*. Utraque lectio proba, & apud Livium occurrit.

In pedites singulos dati octingenti æris. Immo *octogeni*, ut rectè emendant Glareanus & Gronovius. Cornelius, qui de iisdem Insubribus & præterea Cenomanis triumphavit, septuagenos æris militibus divisit suprà c. 23.

38. *Quos in Theba*. Locus fractus. Emendabat Gronovius *quasi tabe*. His vocibus recisis sensus constat.

Et jam opera admoventi. Gronovius legit *sed jam opera*. Mox voces *tum incolentes* otiosas & inelegantes judicat Crevierius, in quibus fortasse latet aliquod vitium.

39. *Quantum a bello aperto Romanis*. Gronovius inserit præpositionem, *cum Romanis abesse*.

40. *Sed ut Cherſoneſi urbes & loca recuperaret : quam quum Lyſimachi.* Ita Crevierius ex Polybio ſupplevit ea, quæ hîc in Livio deerant.

Rerum aliarum aliâ curâ. Legendum conjicit Gronovius, *rerum aliarum ex aliis curâ.*

Ad ea facienda in antiquum. Senſus patet : verba ſic refingit Gronovius, *ad ea redigenda in antiquum jus* ſive *ſtatum.*

41. *Ut nullus exitus.* Ante hæc verba vocem *fecit* excidiſſe monet Crevierius.

Si tum occaſio eſſet. Emendat Crevierius, *ſi uſus occaſione eſſet.*

Qui ad fidem de ſocietate agerent. Voces *ad fidem* vel delendas, vel corrigendas monet Crevierius. Fortè, inquit Gronovius, *qui ibidem de ſocietate agerent.*

42. *C. Licinius Lucullus tribunus . . . P. Manlius & P. Porcius Læca.* Ita dedit Drakemborchius ex emendatione certiſſima Gronovii. Codex unicus, & ex eo priores editi habent *C. Licinius Lucullus, T. Romuleius.* Sed vocem *Tr.* i. e. *tribunus*, ſæpe degeneraſſe in *T. Romuleius* certum eſt. Exempla paſſim in mſſ. Livii. Nomen autem alterius triumviri, quem P. Manlium fuiſſe probat Sigonius ex lib. 40, 42, a librariis reſectum eſt, quum ſine eo tres nominatos viderent.

Ab auguribus pontificibuſque. Vulgati poſt Frobenium omittunt copulam.

C. Scribonius Curio. Addunt vulgati *maximus* : quam vocem hîc temere adjectam docet Crevierius, & *Curio* cognomen eſſe Scribonii, non titulum Sacerdotii. Nam Curio maximus hoc tempore fuit C. Mamilius Vitulus, qui *lib.* 27, 8, dicitur primus ex plebe creatus Curio maxi-

mus : is autem demum mortuus narratur lib. 41, 21. Itaque vocem *maximus* poſt Drakemborchium e contextu ejecimus.

Ludi Plebeii. Ita editi ante Gruterum, qui primus vulgavit *ludi plebis.* Mox notat Dukerus Livium non *epulum* ſimpliciter, ſed *epulum Jovis ludorum causâ* ſolere dicere.

45. *Hæc quum jam ... audirentur, majores, quod ad Antiochum attineret, maturanda magis.* Ita vitiosè codex unicus & ex eo priores editi. Perizonius feliciſſimâ conjecturâ, quam ſequimur, locum ſic levi duarum vocum mutatione perſanavit : *hæc quum tum ... audirentur, major res, quod ad Antiochum attineret, maturanda magis.*

Cur decerneretur. Supple vel adde *bellum.*

Et inertiâ operis. Non incommodè Rubenius, *& inertiâ ſopiri*, cui verbo opponitur *excitari.*

46. *Idem pro nihilo habuit.* Lege cum Perizonio, *is rem pro nihilo habuit.*

Adjecit aliud, quod, bono publico. Ita ex archetypo editi priores, pro, *quo &c.*

Suo quoque anno. Gronovius *ſuo quæque anno.*

47. *Repugnante Scipione Africano, quia parum.* Mallet Crevierius, *qui parum &c.*

Calumniam in eum jurarent. Solebat accuſator jurare calumniam, ſive de calumnia, hoc eſt, jurejurando profiteri ſe non calumniæ nec vexandi causâ accuſationem ſuſcepiſſe.

48. *Sæpius patriæ quàm ſuorum.* Gronovius emendat, *quàm ſuos eventus miſeratus.*

Quantum res & tempus patiebantur. Vulgò *patiebatur*, invito codice & editis prioribus.

Id quod ſerum erat. Conjicit Gronovius, *id quod quæſitum erat*, nempe ab Annibale.

Ut in civitate aliorum alias partes foventium

factionibus. Crevierius vocem *plena* aut *distracta* deesse opinatur, ut sit, in civitate plena aut distracta factionibus aliorum alias partes foventium.

49. *Nec his debere impune esse*. Conjicit Crevierius, *nec id debere impune esse*, nempe Annibali & sociis ejus.

Quorum legatos. Ita Moguntinus & ex eo priores editi, pro vulgato, *quoniam legatos*.

IN LIBRUM TRIGESIMUM QUARTUM.

Epitome. *Coloniæ plures deductæ sunt*. Ita plures scripti & editi veteres, probatque Crevierius, pro vulgato *coloniæ pleræque*.

Cap. 1. *Ne plus semunciam auri haberet*. Ita plerique scripti & editi priores, recepitque Drakemborchius, pro vulgato *plus semunciâ*.

Nam etiam ex oppidis . . . conveniebant. Vulgò *convenerant*. Priorem lectionem rectè Drakemborchius revocavit: non enim frequentia mulierum in dies augebatur, quia ex oppidis convenerant, sed quod subinde *conveniebant*.

2. *Ab nullo genere non summum periculum est*. Vulgò *non æquè summum*, sed vocem *æquè*, insertam a Sigonio, ignorant scripti & editi veteres.

Et foro propè & concionibus & comitiis immisceri. Ita rectè Aldus, ex codice Moguntino. Vulgatum substituit Sigonius, *& foro quoque*; sed nequaquam foro, multò minùs concionibus & comitiis sese immiscuerant mulieres, quæ cap. seq. dicuntur vix foro se & concione abstinere.

Quid enim nunc aliud . . . faciunt, quàm rogationes . . . . suadent. Vulgò *quàm quòd alia*: sed

fed voces *quòd aliæ* exfulant a mf. Verbum quoque *faciunt* a mala manu profectum cenfet Dukerus.

Nifi nos feceritis. Ita Modius ex Moguntino, pro vulgato *faciatis* aut *facietis*.

3. *Procurrerunt in publicum, & vix foro fe, & concione abftinent*, fumpfit ab optimo Moguntino Modius *procurrerunt* & *abftinent*, pro vulgatis *procurrant* & *abftineant*.

Ne luxuriæ fit. Ita fcripti & editi veteres. Vulgò editur, *nec luxuriæ fit.*

5. *In quòs jecit magis hoc Conful.* Vulgò *hæc*, fed invitis plerifque mff. & editis veteribus.

Jam urbe capta a Gallis, quo redempta urbs eft? Nempe aurum matronæ. Ità ex Moguntino Modius & Dukerus, recepitque Drakemborchius. In vulgata lectione, *aurum quo redempta urbs eft, nempe matronæ &c.* minùs eft vehemens orator, ab interrogatione, quâ & antè & pòft utitur, ad rectam orationem tranfiens.

Diffimiles, inquis, caufæ funt. Ita codex idem Moguntinus & alii plures, oratione ad ipfum converfâ, pro vulgato *inquit*.

6. *Ipfum indicavit tempus.* Ita veteres editi ex plerifque codicibus. Quidam habent *indicat*, nullus *indicabit*, ut voluit Gronovius.

7. *Nifi excellentiores ornatus.* Ita fcripti & editi ante Frobenium, qui vulgavit *excellentiorem ornatum.*

8. *Viginti quinque navibus longis* (*quinque fociorum erant.*) Vulgò, *quarum quinque fociorum erant*: fed primam vocem ignorant codices.

10. *Celtiberi . . . occurrunt.* Dedimus *occurrerunt*, ex fcriptis & editis vetuftioribus.

Et Oscensis argenti centum viginti millia quadringentos triginta octo. Ita scripti & editi ante Gruterum, qui numerum centenarium omisit. Putavit scil. hîc supplendam esse vocem *pondo*, quum subintelligi potiùs debeat vox *nummûm* vel *nummos*. Livium enim loqui de signato argento verba præcedentia ostendunt. Argenti autem signati non pondus, sed numerus indicari solet. Signati Oscensis nummos memorat Livius lib. 40, 43.

Provinciâ successori Q. Minucio traditâ. Hic videtur lapsus esse memoriâ Livius. Helvius enim ex Hispania ulteriore decedebat, in qua successorem habuit Q. Fabium. Minucius autem sortitus erat Hispaniam citeriorem, ipso Livio teste lib. 33, 26.

11. *In quibus unus filius ejus erat.* Vulgati post Frobenium omittunt vocem *ejus*.

Nisi præsidio Romanus miles esset. Tria millia &c. Ita ex codice Moguntino dedit Drakemborchius, pro vulgato, *nisi præsidium Romani misissent. Quina millia &c.*

Et quàm mox dimicandum sit, in dies exspectet. Ita ex plerisque mss. Jac. Gronovius emendavit vulgatum *cum qua mox dimicandum sibi in dies exspectet.*

Ne eadem, quæ Saguntini passi sint, patiantur. Ita Dukerus ex plerisque codicibus pro vulgato, *passi sunt.*

13. *Tria millia passuum.* Ita ex optimo codice Modius, pro vulgato *mille passuum.* Ex eodem codice dedimus infrà *conseretis manum*, & mox *opes exhaurire*. Vulgò *manus* & *haurire*.

14. *Nocte mediâ.* Hunc vocum ordinem servant scripti & editi veteres. Vulgati *mediâ nocte.*

Et aversos in hostem verterit. Hanc codicis

Moguntini lectionem cum Aldo prætulimus vulgatæ *verteritque in hostem.*

15. *Haud sanè detractator laudum suarum.* Vulgò *detrectator*, sed invitis scriptis & editis antiquioribus.

16. *Ubi spem nisi in virtute haberent.* Victorius, Turnebus &c. existimant vocem *nisi* interdum habere vim duplicis negationis, & sumi pro *non. . . . nisi.* Dubitat Gronovius, & in iis, quæ allegantur, negandi particulam excidisse, aut supplendam esse ex sensu.

Et ad devios montanos profecturum etiam falsò perlatum est. Locus est corruptus. Crevierius conjicit, *& ad devios montanos etiam falsò perlata est.*

17. *Ne possitis rebellare.* Postremam vocem non esse Livii, sed ex margine esse existimat Gronovius.

18. *Quàm qui primi venerunt.* Vulgati *venerant*, sed Moguntini codicis prævalet auctoritas.

21. *Provincia ejus.* Superfluam vocem *ejus* delet Crevierius. *Provincia* nudè & sine additamento posita significat regionem parentem Romanis.

21. *Senatusconsultum, quo bellum . . . decretum erat.* Eo non ipsum bellum decretum, sed Quintio permissum erat, ut faceret quæ e republica censeret esse.

23. *Imploratos auxilium . . . tulisse opem; non rogatos, ultro . . . offerre auxilium.* Vox ultima sapit additamentum. Gronovio videtur scripsisse Livius, *imploratos auxilium adversùs Philippum tulisse; opem non rogatos ultrò adversùs tyrannum Nabin offerre; indignatusque esset.*

In Athenienses . . . communem causam proden-

tes. Ita codices & editio Romana princeps. Vulgò *in Athenienses qui . . . proderent.*

Qui Philippo . . . objicere semper soliti sint. Vulgò *soliti sunt..* Emendavit ex pluribus mss. Perizonius.

24. *Hac vaniloquentiâ . . . excitavit.* Nempe Alexander. Ita habent scripti & editi veteres, pro vulgato, *hæc vaniloquentia.*

Ut miseriùs a vobis recipiatur. Vulgò *a nobis*, contra mentem dicentis. Emendavit ex quatuor mss. Drakemborchius.

25. *Ipse copias adductas ab Elatia.* Vulgò *eductas*, sed invitis plerisque codicibus.

26. *Sententia erat . . . indè potissimum ordiundi bellum.* Ita codex Moguntinus & veteres editi, pro vulgato *ordiendi belli*, vel *ordiendum bellum.*

Per aliquot ætates. De annis non ita multis dicit: nam Cleomenes vix quadraginta annis ante hæc tempora tyrannidem inierat.

27. *Verè suas hostiumque æstimanti vires.* Ita Moguntinus codex, idque Gronovius præfert vulgato, *vires suas hostiumque æstimanti.*

28. *Quæ minùs infida ac trepida fuisset.* Voces *infida ac*, insertas a Frobenio, quas plerique codices ignorant, delevimus.

29. *Miserat . . . traditurum se urbem.* Priscam hanc lectionem, quam firmat codex Moguntinus, revocavit Drakemborchius, pro vulgata, *traditurus urbem.*

Præfectus Argis relictus. Ita scripti & editi plerique ante Gronovium, qui maluit *Argis relictis.*

30. *Colloqui cum imperatore liceret.* Ita constanter scripti & editi ante Gruterum, cujus est vulgatum *liceat.*

31. *Permisso, ut . . . seu mallet.* Particulam *ut* vacare, immo turbare monet Crevierius, ac proindè esse resecandam.

Nomen tyranni & facta me premunt. Pronomen *me*, quod ejecit Gronovius, servant editi priores, & codex Moguntinus.

Nihil comparare singula necesse est. Haud rectè omittitur in vulgatis verbum *est*, invitis scriptis & editis veteribus.

32. *Cum Pelope rege.* Nomen regis ejus, quocum societas vetus a Romanis facta est, vitiatum esse ostendit Crevierius : nam Pelopem non posse dici justum & legitimum regem, Lycurgi tyranni filium, quem Nabis interfecisse dicitur, postquam mortuo Machanidâ tyranno, ipse tyrannidem invasit. Itaque aliquid peccasse aut librariorum manum, aut ipsius Livii memoriam.

Tamen (supple eos) *cum cetera liberavimus Græcia.* Hanc priorum editorum lectionem revocavimus, quam sensus postulat, & firmant plerique codices, in quibus scribitur *liberavimus.* Vulgò editur, *tamen quum ceteram liberaverimus Græciam.* Sed rectè observat Crevierius non hîc Quintium argumentari a libertate toti Græciæ reddita, sed a libertate Thessalis &c. concessa.

At enim ut jam ita sint hæc. Ita codex Moguntinus & editi ante Gronovium, qui primam vocem ejicit, abesse testatus a suis mss.

34. *Bene vertat, inquit, quando ita placet, obsideamus &c.* Et infrà *in commeatus vobis nobisque . . . expediendos.* Hunc vocum ordinem servant codex Moguntinus & priores editi.

35. *Perfugas & captivos.* Malè copulam omittunt vulgati post Gruterum.

Liberos & conjuges. Vocem hic excidisse censet Crevierius, legendumque *bona, liberos & conjuges.* Apparet enim ex cap. seq. jussum esse Nabin *bona* restituere exsulibus.

38. *Coronâ oppugnandum ratus.* Ita scripti & editi ante Gronovium, qui dedit *oppugnandam.*

Simul terrestrium ac navalium copiarum. Aldus, invitis scriptis & editis prioribus vulgavit *simul terrestriumque, &c.*

39. *Et primæ angustiæ.* Ita, ut voluit Crevierius, scripti & editi ante Frobenium, qui primus dedit *& primos angustiæ.*

40. *Quem Quintius primò aspernatum.* Vulgò *aspernatus.* Veterum codicum & editorum lectionem revocavit Drakemborchius; & quidem participium hujus verbi passivè adhibere solet Livius.

Quum ea . . . nihil proficerent, Gronovius mallet *proficeret*, nempe oratio.

41. *Et lateri adhærens tyrannis non sincerum gaudium præbebat.* Scripti & editi veteres præferunt *tyranni.* Correxit Perizonius. Recentiorum est *tyrannus*, & *præbebant.*

43. *Legati Nabidis . . . venerunt : iis extra urbem.* Ita ex Moguntino Modius. Alii codices præferunt *venerunt duo : extra urbem.* Sed ex primis litteris voculæ *iis* natum esse numerum binarium rectè judicat Drakemborchius. *Duas urbanas eos legiones scribere.* Ita codex unus Drakemborchii, ut voluit Gronovius, pro *duas urbanas eò legiones scribere*, quod apertè falsum est: *urbanæ* enim illæ legiones ad custodiam urbis destinabantur, ut nomen ipsum indicio est. Vide infrà cap. 56.

44. *Ludosque magnos, qui unà voti essent,*

Hîc non intelligendi videntur ludi, qui unà cum vere sacro voti erant: facti fuerant jam pridem, ut constat ex lib. 27, 33. Sed ludi magni, quos quinquennio antè voverat P. Sulpicius Galba Consul. Vide 31, 9. Fortè scriptum fuit per compendium V.^{nio} *a*. Unde factum est *unà*, quum esset *quinquennio antè*.

Quos voverat Publius Sulpicius. Vulgò *Ser. Sulpicius*. Sed vide lib. 31, 5 & 9.

Q. Pleminius, qui propter multa... scelera Locris admissa. Vide quæ de eodem scripsit Livius suprà lib. 29, 22.

45. *Ager divisus est, qui Campanorum fuerat*. Non dicitur colonis his divisus fuisse ager Campanus, sed ager qui Campanorum fuerat. Hi autem in Picentinis & Lucanis finitimis agros habere potuerunt.

Et C. Salonius. Nomen tertii triumviri desideratur.

Nuntiatum est Nare amni lac fluxisse. Vulgò editur *Interamnæ lac fluxisse*. Correxit Jac. Gronovius e vestigiis omnium fermè codicum, in quibus scribitur *Narrie*, *Narte*, *Narre lac fluxisse*.

46. *Oscensis quingenta quadraginta* supple millia nummûm, vel nummos. Vide suprà ad cap. 10.

Triplex equiti. Ante hæc verba videntur excidisse voces *duplex centurioni*.

Tertiò vi subiere. Media vox, quæ Crevierio displicuit, abest ab omnibus ferè scriptis & editis veteribus. Hanc igitur expunximus.

In hostes injecerunt. Ita Aldus ex codice Moguntino, quæ lectio obtinuit usque ad Gronovium, qui maluit *jecerunt*.

47. *Nunc fuga, nunc victoria fuit*. Ita co-

dices. Vulgati inverso ordine, *nunc victoria, nunc fuga fuit.*

50. *Multitudinis eorum argumentum fit.* Vulgò *argumentum est.* Codicem Moguntinum sequimur.

52. *Per Epirum in Oricum venit.* Præpositionem *in* ignorant plerique codices, quam, monente Sigonio, delevimus. Sic suprà *ducere Oricum jubet.*

Argenti . . . ducenta septuaginta facti. Numerum argenti facti laborare mendâ existimat Crevierius: nam *ducenta septuaginta* parvum pondus esse, nimium fortasse, si addas *millia.*

Tetradrachma vocant : quatuor ferè denariorum in singulis est pondus. Ita Budæus lib. de asse, & Gronovius ita Livium scripsisse docet, nisi secum & cum omnibus antiquis pugnare voluit. Gruterus *Tetradrachmum* vulgavit, ac deindè *trium ferè denariorum.*

53. *Cn. Manlius, Q. Ælius.* Ita rectè Sigonius emendavit vulgatum, *A. Manlius, P. Ælius.* Vide lib. 35, 9.

P. Sempronius Sophus. Alibi dicitur *Tuditanus* : sed nihil vetat habuisse eum duo cognomina. *Locaverat idem censor.* At quinque annis antè censor fuit quàm consul. Livium hìc, ut sæpe aliàs parvis in rebus, dormitasse existimat Crevierius.

54. *P. Scipio . . . ad consules subrogandos venit.* Ita ex Moguntino codice Modius, pro vulgato *rediit.*

Libertatis æquæ minuendæ esse. Ita plerique ex editis principibus, pro vulgato *æquè*, quod adverbium parum hìc aut necessarium aut utile esse judicat Crevier.

56. *Præfectus is Pisis erat.* Vulgati prono-

men omittunt, quod servant Mog. & editi veteres.

Ligurum decem millia. Ita plures & integriores scripti cum priscis editis. Sigonius dedit *quindecim.*

58. *Urbibus arceri . . . quæ Seleucus parta reliquerit.* Notanda insignis anomalia discordantium generum. Haud absimiliter Sallustius *earum rerum, quæ prima mortales ducunt.* Et Livius aliis in locis ab simili anomalia non abstinuit.

59. *Ex duabus conditionibus, quæ a Quintio datæ sunt.* Immò *latæ.* Et infrà, *aut pacis causâ consensurum.* Immò *concessurum.* Et ita legendum censet Gronovius.

60. *Et decem millia peditum.* Copulam omittunt vulgati, servat codex Mogunt.

61. *Et in occulto colloqui.* Dixit superiùs, *secreta colloquia serere.* Itaque lege cum Crevierio, *& in occulto coqui,* i. e. parari, strui, *quod mox &c.*

Ad Consules & ad Senatum. Sic habet, iteratâ præpositione, codex Mog.

62. *Legatos & ipse Romam mittit.* Ita codices inter quos Moguntinus, pro vulgato *misit.*

Sed ne diu quidem eos possedisse. Ratio grammaticæ postulat, ut legatur, *sed ne diu quidem se possedisse,* non *eos.*

IN LIBRUM TRIGESIMUM QUINTUM.

Epitome. *Ab Ætolis & ab Alexamene.* Sic iteratâ præpositione mss.

Cap. 1. *Quàm quod acceperat* Gronovio videtur delenda vox media. *Si vi fudisset.* Mediam vocem nec scripti nec editi veteres agnoscunt; hanc igitur delevimus.

R v

2. *Eligeret sex millia & quingentos pedites.* Hanc Moguntini codicis lectionem, quam Aldus adoptavit, revocavit Drakemborchius. Vulgata lectio, *eligeret tria millia & ducentos pedites*, nullo codice nititur, & apertè mendosa est.

3. *Pisas jam quadraginta millia hominum...; circumsedebant.* Vulgò editur, *quadraginta millibus.* Correxit Jac. Gronovius, & recepit Drakemborchius. Idem infrà ex codice Moguntino dedit, *die*, *quem dixerat*, pro *edixerat.*

Mille passuum ab oppido... movissent castra. Ita ex codice Moguntino Aldus, vulgò *non plus passuum tribus millibus.*

Ferè quingentos passus. Vulgò *fermè mille passus.* Correxit Aldus ex Mog. codice, & recepit Drakemborchius.

5. *Sinistra sociorum equitum ala.* Hîc de solis sociorum peditibus agitur: itaque malè additam vocem *equitum* expunxit Lipsius.

Tum redintegrata est pugna. Quum & recens miles... successisset, & sinistra ala. Ita locum exhibent & distinguunt scripti & editi veteres.

Dum perturbatos viderent. Vulgò *turbatos.* *Si restitui ordines sissent.* Vulgò *sivissent.* Utrumque ex mss. restituit Drakemborchius.

7. *Et quòd quum multis &c.* vocem *quòd* addidimus ex codice Moguntino. Ex eodem paulò pòst dedimus, cujus *coërcendi* pro vulgato *cernendi.*

8. *Quum hæc gerebantur.* Hanc codicis Moguntini lectionem præferendam duximus vulgatæ *dum hæc agerentur.*

Aut argueret coràm. Additâ voculâ legendum censet Crevierius, *& aut argueret coràm, aut si quid vani &c.*

In urbem invehi. Præpositionem ignorat optimus Moguntinus.

9. *Censa sunt civium capita centum &c.* Numeri suspecti Pighio, qui suspicatur Livium scripsisse *ducenta.* Id videntur suadere numeri ejus lustri, cujus proximè præcessit mentio suprà lib. 29, 87. Et lustri sequentis infrà 38, 36.

10. *Major gloria in Scipione, & quò major, eò propior invidiam.* Ita ex Mog. & aliis mss. dedit Drakemborchius, ut voluit Crevierius, pro vulgato, *major gloria Scipionis, & . . . propior invidiæ.*

Participe administrati belli. Vulgati post Frobenium *administrandi*, sed invitis scriptis & editis veteribus, ex quibus paulò pòst dedimus *ducebat*, pro vulgato *deducebat.*

11. *Inter medias stationes hostium.* Ita ex Moguntino Modius, probatque Gronovius. Vulgò *per medias.*

12. *Nec propter Gythium.* Gronovio mediam vocem delenti assentitur Crevierius.

13. *Et ad tyrannum legatos miserunt.* Tolle otiosam & malè inculcatam vocem ultimam, quæ eadem reperitur in fine totius periodi.

Indè Pergamum . . . escenderunt. Ita Gronovii ex mss. quorum tamen nonnulli mendosè scribunt *descenderunt.*

14. *Quodque ultimas oras.* Abest a codice Moguntino vox ultima, quam ex glossa interpretis additam expunxit Drakemborchius.

16. *Et aliud Antiocho juris statuistis.* Immò *statuitis*, ut volunt Jac. Gronovius & Crevierius.

Jus post tot secula . . . faciet. Ita scripti & editi priores Grutero, a quo est vulgatum *facit.*

T vj

17. *Et æqua iniquis miscent.* Ita ex Mog. codice Modius, pro vulgato, *æqua iniquis miscentes.*

Alius superbiam postulatorum increpare. Vocem *alius* non esse Livii rectè judicat Crevierius, immissam ab iis, qui non viderunt ita cohærere orationem, *alius alio ferociùs .... superbiam postulatorum increpare.*

Romanis de duabus civitatibus agi. Præmittit Gronovius præpositionem *a Romanis.* Mox pro *& alias* mallet Crevierius *sed alias.*

19. *Hoc me patriâ meâ expulit.* Vulgati post Gruterum *extulit.* Emendavit Crevierius, priscâ lectione revocatâ.

Aliam materiam crescendi ex me quærant. Vulgati *quam ex me quærant.* Insertâ voce, quam plerique codices & editi plures ignorant.

20. *Et equites octingentos.* Vulgati post Gruterum *nongentos*, invitis scriptis & editis prioribus.

Ex eodem exercitu. Addunt vulgati *pedites* vel *peditum*, quam vocem omittunt codices.

Et consulibus imperatum, ut ei ... darent. Ita codices & editi ante Gruterum, qui vulgavit, *& consuli imperatum, ut ei ... daret.*

21. *Terram pluisse.* Ita plerique codices cum editis veteribus, & sic interdum Livius. Frobenius primus dedit *terrâ pluisse.*

Infestiore, quàm priore impetu. Dukerus mallet *infestiore, quàm priùs, impetu.* Vide suprà c. 9.

22. *Quem & Achæi legati nuntiabant.* Gruterus, invitis scriptis & editis prioribus, vulgavit *annuntiabant.*

Oppida duo Hispanorum. Mediam vocem omisit Gronovius, incertum, an deditâ operâ. *Vesceliam Holonemque*, nomina parum nota.

Parva urbs erat, sed loco munito. Ita scripti

& editi veteres, pro *sed loco munita.*

23. *Ad tuendos sociorum animos*, immò *ad tenendos*, ut viris doctis placuit, de qua emendatione minimè dubitandum videtur.

Et ut cum imperio esset. Voculam *ut* omisit Modius, quam servant scripti & editi priores. At eamdem voculam suprà, *ut indè*, meliùs abfuturam censet Crevierius.

Militum ad duodecim millia. Addunt vulgati *pedites*, quam vocem, volentibus scriptis & editis veteribus delevimus.

24. *Additur ei de plebe collega.* Ita Mog. & plures alii codices, pro vulgato *additus.*

25. *Benè comparatum apud Ætolos.* Immò *apud Achæos esse*, ut emendat Gronovius. Quid enim prætori Achæorum cum Ætolis, ut eorum instituta sibi sequenda esse existimet?

26. *Nec antè fugæ finem, quàm Patras ventum est, fecit.* Ita codices Victorinus & Lovaniensis pro vulgato *ventum sit*, quod sanè Gronovio displicuit.

27. *Ad Pleias.* Nomen corruptum. Meursius reponit *ad Bæas.* Certè Bæas, Acrias, Leucas, vicinas fuisse discimus ex Polybio lib. 5.

Casas ex arundine textas. Ita Mog. codex pro *ex arundinibus.*

Et maximè a parte auxiliorum. Lege cum Gronovio *& maximâ parte auxiliorum.*

28. *Ex eodem rivo utrimque ... aquati sunt.* Ita Aldus ex Mog. At priores editi cum plerisque mss. *utrique* præferunt.

29. *Telemnastus Cretensis.* Nomen, corruptum in vulgatis, restituit ex Polybio Valesius, & eódem ducunt plures mss.

Ad Eurotam amnem ... progredi. Ita Aldus ex Mog. pro vulgato *procedere.*

Simul etiam tentaturus. Ita codices optimi & editi antè Aldum, qui dedit *tentaturos.* Vox de Philopœmene, non de Achæis accipi debet.

30. *In castra impetum faciunt ac diripiunt.* Duas voces postremas, additas quidem ex Moguntino, sed quas ceteri codices & veteres editi non agnoscunt, delevit, monente Gronovio, Crevierius.

31. *Fremitus variantis multitudinis fuit partim assensum, partim indignationem.* Ita ex optimis & longè pluribus mss. dedit, monente Gronovio, Drakemborchius, pro vulgato *partim assentientium, partim indignantium.* Duæ voces *assensum* & *indignationem* pendent a verbo *variantis* activè sumpto.

32. *Ante omnia ... tantum advehi auri.* Est id a codice Mog. & ex eo editis antè Gronovium, qui revocavit priscam lectionem *ad omnia.*

34. *Ut quaque de Antiocho.* Locus fractus, cujus tamen sensum sic indicat Crevierius, Ætoli, ne tamquam omnia reponentes in Antiocho, nihil per se ipsi moti, & sedentes compressis, ut aiunt, manibus, exspectare adventum Regis viderentur, *concilium &c.*

Revocari jubebant. Ita Sigonii liber vetus, & plures alii codices, idque Crevierius præfert vulgato *revocare.*

35. *Ponere*, i. e. Reclinare, demittere *hastas jubet*, ne, si erectæ essent, conspectum sui interciperent equitibus, quos se intueri jubebat. Utrum *ponere hastas* eo sensu dici possit, dubitat Crevierius. Vid. lib. 33, 8.

36. *Et spectatorum turba ex ... ultoribus est facta.* Gruterus, invitis scriptis & editis prioribus, omisit verbum *est.* Quo omisso, Jac. Gronovius delebat copulam, ut hæc per appositionem dicta intelligerentur.

Frequentes indè recenti in armis Ætoli, supple *fuissent*. Ita Mog. & ceteri codices; & priores editi eódem alludunt. Gronovius ex conjectura vulgavit, *frequentibus indè recentis in armis Ætolis*.

40. *Consulibus designatis . . . Consules in provincias profecti sunt.* Notat Crevierius hæc conciliari non posse cum iis, quæ suprà capp. 22, & 24. narravit Livius, qui videtur hoc loco argui posse indiligentiæ.

Ex Senatusconsulto. Præpositionem malè omisit Gruterus, quem vulgati secuti sunt.

41. *Inter lignarios.* Loci nomen esse putat Crevierius, sic dicti a lignariis opificibus, eâdem formâ, quâ lib. 1, 8. *Inter duos lucos.*

42. *Quas neque vi expugnare ad eam diem poterat.* Mallemus cum Crevierio *potuerat*.

43. *Phalara . . . processerat.* Recentiores malè hoc loco habent *Phaleram*, alibi semper *Phalara*, quod verum est nomen.

45. *Ne bellare necesse sit.* Sic Aldus ex codice Mog., quod videtur melius vulgato, *ne bellarent*. Et c. 47. *vanum inceptum* pro *inane*.

46. *Neque vindice libertatis ullo egere.* Ita scripti & editi veteres, pro vulgato *indigere*, quod primus recepit Aldus.

47. *Placuit Achæos & Amynandrum . . . tentare.* Ex iis quæ sequuntur probat Perizonius excidisse hîc vocem *Bœotos*.

49. *Nam quòd optimum esse dicant.* Ita scripti & editi veteres, pro recentiorum *dicunt*.

51. *Eos cecídit.* In voce *eos* latere mendum suspicatur Crevierius, & Livium voluisse existimat numerum eorum exprimere, qui cæsi sunt.

FINIS.

INDEX RERUM
MEMORABILIUM.

Quæ in libris Livii XXXI-XXXV continentur.

A

D

S vj

L

M.

N

Panætolicum

S.

V

FINIS.

